

Studija o participaciji djece iz ranjivih skupina u Hrvatskoj

Rad predstavlja važan, holistički osmišljen, vrlo zanimljiv i zahtjevan istraživački doprinos. Pritom se vrijednost ogleda u vrlo suptilnom području rada, a to je kako čuti djecu i kako im dati do znanja da ih shvaćamo ozbiljno, što je još važnije kada je riječ o skupinama koje već od samog početka imaju goleme poteškoće u uključivanju u društvo. Stoga ovaj rad doživljavam kao semafor, podsjetnik i ujedno svojevrsni putokaz u pristupu i razmišljanju u radu s djecom za koju kažemo da su naše najveće bogatstvo. Vrijeme u kojem živimo itekako zahtijeva radove i znanstveno-stručnu akciju koja će se temeljiti na zaštiti ranjivih skupina. Naime, ove grupe su ogledalo humanizacije i demokracije, one su ogledalo senzibilnosti društva i potrebe zaštite djece, ali i ostalih članova društva.

Metodološki, riječ je o inovativnom radu, koji kombiniranjem kvantitativne i kvalitativne metodologije, svjesno ulazi u istraživanje participacije djece iz više različitih perspektiva djece i odraslih. Odabir uzorka detaljan je i opširan (1.774 sudionika, od čega 232 djece i 1.542 odrasle osobe i 16 istraživačica), istraživački nacrt je ambiciozan i zahtjevan (23 različite lokacije) te svjestan svojih ograničenja, kao i etički čist. S preporukama različitim dionicima, kao i poukama, osobito u pandemiji virusa COVID-19 i migrantskim krizama apokaliptičkih dimenzija, autorice daju značajan doprinos znanstvenim spoznajama i stručnim humanističkim akcijama.

**Prof.dr.sc. Mitja Krajnčan,
Univerza na Primorskem,
Pedagoška fakulteta, Koper**

Studija o participaciji djece iz ranjivih skupina u Hrvatskoj

— Ivana Borić i Arijana Mataga Tintor —

IZDAVAČ:	Ured UNICEF-a za Hrvatsku
AUTORICE:	Ivana Borić Arijana Mataga Tintor
UREDNIČE:	Ivana Borić Arijana Mataga Tintor Marijana Šalinović
RECENZENTI:	Mitja Krajnčan Lidija Vujičić
PRIJEVOD I LEKTURA:	Saša Šegrt
GRAFIČKO OBLIKOVANJE:	Dijana Kasavica
AUTORI FOTOGRAFIJA:	Irena Domitrović, Miljenko Hegedić, Vanda Kljajo, Marina Knežević Barišić, Mislav Mesek, Ahmad Shennawi, Danijel Soldo, UNICEF/Cybermedia

Sva prava pridržava izdavač. Prilikom korištenja citata i materijala iz ove publikacije, molimo navedite izvor. Ova publikacija ne izražava nužno službene stavove UNICEF-a.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001150923.

ISBN 978-953-7702-68-7

Zagreb, listopad 2022.

***Postavim pitanje – ništa.
Ignoriraju me – ili me možda ne čuju?
Kad me ne čuju, vičem!
Onda se ljute na mene što vičem.
Uporna sam, pa pitam ponovo.
A onda se opet ljute na mene što sam naporna.
Kad me ne slušaju, ponovim sto puta.
I onda ponovim opet.
I tako dalje... sve dok me ne čuju.***

SADRŽAJ

ZAHVALE	8
SAŽETAK	10
1. SVRHA I CILJEVI STUDIJE	21
2. POJMOVNI OKVIR STUDIJE.....	25
2.1. Pregled literature	25
2.1.1. Ranjivost	25
2.1.2. Ranjivost djece	27
2.1.3. Dječja participacija.....	28
2.2. Radna definicija dva glavna koncepta.....	33
3. METODOLOGIJA.....	35
3.1. Nacrt istraživanja	35
3.2. Istraživačka pitanja.....	40
3.3. Izvori podataka.....	41
3.4. Terminologija korištena u studiji.....	47
3.5. Metode prikupljanja podataka	47
3.5.1. Instrumenti i protokoli prikupljanja podataka.....	48
3.6. Metode analize podataka	49
3.7. Istraživački tim.....	49
3.8. Rod i pravičnost.....	50
3.9. Ograničenja.....	51
3.10. Potencijalna pristranost	53
4. ETIČKA PITANJA	56
5. KONTEKST ISTRAŽIVANJA.....	61
5.1. Međusektorska pitanja	70
5.1.1. Strategije smanjenja siromaštva	70
5.1.2. Ravnopravnost spolova	70
5.1.3. Zaštita okoliša.....	71
5.1.4. Ljudska prava.....	71

6. KLJUČNI NALAZI	73
6.1. Konceptualizacija i opis ranjivosti djece s obzirom na njihova participativna prava	74
6.2. Uvid u stavove opće javnosti i stručnjaka iz sektora obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne zaštite o participaciji djece iz ranjivih skupina	75
6.2.1. Stavovi građana Republike Hrvatske o djeci, dječjim pravima i dječjoj participaciji djece iz ranjivih skupina	75
6.2.2. Stavovi stručnjaka o djeci, dječjim pravima i dječjoj participaciji djece iz ranjivih skupina	79
6.2.3. Usporedba stavova građana i stručnjaka	83
6.3. Pregled stanja participacije djece iz odabranih ranjivih skupina	85
6.3.1. Ranjivost	86
6.3.2. Dječja participacija	91
6.3.3. Ograničenja i poticajni čimbenici za dječju participaciju	93
6.3.4. Primjeri dobre prakse dječje participacije	99
6.3.5. Posljedice ograničene participacije djece iz ranjivih skupina	101
6.3.6. Preporuka za povećanje participacije djece iz ranjivih skupina	102
6.4. Osmišljavanje modela za uključivanje i participaciju djece u postupak provedbe studije i razvoj preporuka	104
6.5. Neplanirani nalazi	106
6.6. Rodna dimenzija	107
7. VALIDACIJA STUDIJE	109
8. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	113
8.1. Zaključci	113
8.2. Preporuke	124
8.2.1. Preporuke za donositelje odluka (tijela javne i lokalne uprave, javne institucije i tijela)	124
8.2.2. Preporuke za stručnjake koji rade s djecom	127
8.2.3. Preporuke za članove akademske zajednice	128
8.2.4. (Pre)poruke istraživačkog tima za djecu	128
POUKE	132
BIBLIOGRAFIJA	134
PRILOZI	140

ZAHVALE

U nastajanju ove studije sudjelovalo je mnogo različitih organizacija, ustanova, stručnjaka, roditelja i djece. Ovim putem zahvaljujemo svima koji su na svoj jedinstveni način doprinijeli ovoj studiji, bilo kao sudionici, istraživači ili osobe (i organizacije) koje su pomogle u organizaciji i provedbi istraživanja na terenu, boljem definiranju i razumijevanju tema koje su se istraživale, na njihovoj otvorenosti i spremnosti da se u studiju uključe.

Prije svega, najveća zahvala ide djeci i mladima, od kojih smo i u ovoj studiji najviše naučili: djeci koja su bila autentična, otvorena i spremna dijeliti svoja, ne uvijek lijepa, životna iskustva. Djeca i mladi bili su naša najveća inspiracija u pisanju zaključaka i preporuka, budući da su nas se njihovi glasovi i priče jako dojmili i primili smo ih kao zalag za naše buduće akcije, i kao istraživačica, ali i kao odraslih građanki u našim zajednicama.

Zahvaljujemo se i roditeljima. Njihova je perspektiva najmanje zastupljena u ovoj studiji, unatoč našem trudu i trudu stručnjaka na terenu. Nažalost, mnogi roditelji ranjivih skupina djece (pogotovo nekih) nisu bili dostupni za sudjelovanje. Pretpostavljamo da je to djelomično tako jer su i sami ranjivi, i u različitim ranjivim životnim situacijama, pa posebno cijenimo trud i dobru volju svih onih roditelja koji su se odazvali našem pozivu za sudjelovanje.

Istraživanje na terenu ne bi bilo moguće, niti bi moglo biti uspješno, da se pritom nisu posebno angažirali stručnjaci u vrtićima, osnovnim školama, srednjim školama, centrima za pružanje usluga u zajednici, centrima za socijalnu skrb, bolnicama, prihvatilištima za tražitelje azila, sudovima, centrima za posebno skrbništvo, odgojnim ustanovama, udomiteljskim udrugama, općinama i gradovima, udrugama i organizacijama u civilnom sektoru. Hvala svim načelnicima, ravnateljima, socijalnim radnicima, psiholozima, pedagogima, socijalnim pedagogima, nastavnicima, odgajateljima, liječnicima, medicinskim tehničarima i sestrama, sucima, stručnim suradnicama na sudovima, posebnim skrbnicama, udomiteljicama, stručnim suradnicama u udrugama.

Zahvaljujemo i građanima Hrvatske i stručnjacima koji su sudjelovali u dijelu istraživanja koji se bavio ispitivanjem stavova o djeci, dječjim pravima i dječjoj participaciji. Ovaj, kvantitativni dio istraživanja, provela je agencija za istraživanje tržišta HENDAL te im zahvaljujemo na konstruktivnom doprinosu u finalizaciji upitnika te provedbi istraživanja.

U početnoj fazi ove studije, mnogi su stručnjaci u tijelima javne vlasti, akademskoj zajednici i stručnjaci koji rade u praksi, doprinijeli definiranju konstrukata i boljem razumijevanju tema koje su se istraživale. U tom smislu važan su doprinos dali Ured Pravobraniteljice za djecu RH, Ured za ravnopravnost spolova, Ured za osobe s invaliditetom, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (danas Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike), Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Ministarstvo pravosuđa (danas Ministarstvo pravosuđa i uprave) te Ministarstvo unutarnjih poslova.

Kolegicama i kolegama u akademskoj zajednici zahvaljujemo na vršnjačkoj podršci, kritičnosti i otvaranju važnih aspekata ovih dvaju velikih područja: ranjivosti djece i mladih te participacije. Osim razgovora i konzultacija, istraživanja drugih kolega u zemlji i inozemstvu doprinijela su kvaliteti cijele studije.

Svim nadležnim ministarstvima (Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku [danas Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike], Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo pravosuđa [danas Ministarstvo pravosuđa i uprave], Ministarstvo unutarnjih poslova), zahvaljujemo na podršci za provođenje istraživanja, kao i suglasnostima da se ono provede u različitim gradovima, općinama, školama, vrtićima, sudovima, odgojnim ustanovama i prihvatištima.

Poseban doprinos dalo je i Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koje je dalo suglasnost za provođenje studije, kao i mnoge korisne prijedloge koji su pridonijeli njezinoj etičnosti.

U validaciji preliminarnih rezultata i zaključaka poseban doprinos dala su djeca, mladi i odrasli okupljeni oko sljedećih tijela i grupa: Mreža mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu, Savjetodavni odbor za dječju participaciju (Ured UNICEF-a za Hrvatsku) i Nacionalni forum dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske.

Ured UNICEF-a za Hrvatsku, konceptualno je, stručno i organizacijski vodio ovu studiju. Poseban doprinos Ureda UNICEF-a za Hrvatsku očituje se i kroz aktivno zalaganje da se rezultati i zaključci ove studije, generirani tijekom istraživanja, podijele s relevantnim dionicima kako bi se određene promjene uvodile brzo i bile na korist djeci i zajednici. U tom smislu posebno zahvaljujemo Marijani Šalinović, voditeljici programa za praćenje prava djece i evaluacije, kao i njenim suradnicama Dunji Bonacci Skenderović, Petri Palej i Jasni Dakić.

I na kraju zahvaljujemo velikom – brojkom, iskustvom, znanjima, dobrom energijom i emocijama – istraživačkom timu: izv.prof.dr.sc. Marijani Majdak, izv.prof.dr.sc. Olji Družić Ljubotina, izv.prof.dr.sc. Marijani Kletečki Radović i doc.dr.sc. Ani Opačić s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Studijskog centra socijalnog rada; doc.dr.sc. Ani Širanović (Odsjek za pedagogiju), doc.dr.sc. Mariji Bartulović (Odsjek za pedagogiju), doc.dr.sc. Aleksandri Huić (Odsjek za psihologiju) i dr.sc. Vanji Putarek (Odsjek za psihologiju) s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; izv.prof.dr.sc. Sonji Alimović, Andrei Ćosić i Sanji Radić Bursać s Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Gordani Šimunković s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci; dr.sc. Marini Grubić, psihologinji u KBC Zagreb; Nadi Damjanović, stručnoj suradnici na Općinskom kaznenom sudu u Zagrebu.

Zahvaljujemo kolegi Nuriju Al-Ahmadiju za prevođenje s arapskog jezika te kolegi Petru Hokmanu na jezičnoj podršci i savjetima za pisanje studije na engleskom jeziku.

voditeljice i autorice studije
Ivana Borić
Arijana Mataga Tintor

SAŽETAK

SVRHA STUDIJE

Svrha studije bila je steći opsežno znanje o sudjelovanju djece iz ranjivih skupina u Hrvatskoj (djeca romske nacionalne manjine, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djeca s teškoćama u razvoju, djeca u zdravstvenom sustavu, djeca u sustavu pravosuđa, djeca izbjeglice i migranti¹, djeca koja žive u siromaštvu i djeca iz izoliranih područja), uključujući i informacije o postojećim stavovima, mogućnostima, preprekama i poticajnim čimbenicima za dječju participaciju. Nadalje, od studije se očekuje da ponudi konkretne preporuke koje će usmjeravati buduće programske aktivnosti UNICEF-a i partnera za jačanje participacije djece iz ranjivih skupina u svim aspektima njihovih života.

CILJEVI STUDIJE

Ciljevi studije su sljedeći: konceptualizirati i opisati ranjivost djece s obzirom na njihova prava na sudjelovanje; steći informacije o stavovima opće javnosti i stručnjaka iz sektora obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne skrbi o participaciji djece iz ranjivih skupina; steći informacije o mišljenjima šire javnosti i stručnjaka o postojećim mogućnostima za participaciju djece iz ranjivih skupina u obiteljskom i školskom okruženju i lokalnoj zajednici; dobiti pregled stanja participacije djece iz odabranih ranjivih skupina te informacije o utvrđenim ograničenjima i poticajnim čimbenicima (kroz osam studija slučaja); prepoznati i opisati dobre prakse vezane uz participaciju djece iz ranjivih skupina; utvrditi i opisati posljedice ograničenog sudjelovanja djece iz ranjivih skupina; pripremiti sveobuhvatno izvješće (uz sudjelovanje djece) s preporukama za povećanje sudjelovanja djece iz ranjivih skupina.

POJMOVNI OKVIR

Ključni pojmovi studije su ranjivost (djece) i participacija djece: složeni koncepti, koji se na različite načine tumače i primjenjuju u svakodnevnoj praksi. Za potrebe pojmovnog okvira studije korištene su sljedeće radne definicije kao okvir istraživačkog procesa:

Ranjivost je dinamična karakteristika i proces koji proizlazi iz međudjelovanja osobnih i strukturnih obilježja mikro i makro okruženja, koji može ograničiti konkretno dijete ili skupinu djece u ostvarivanju svojih potencijala i prava, te stoga zahtijeva posebnu pozornost, skrb i zaštitu. U skladu s Programskim dokumentom Ureda UNICEF-a za Hrvatsku, dogovoreno je da se u studiju uključe sljedeće ranjive

---

¹ U Studiji se u daljnjem tekstu koristi sintagma 'izbjeglice i tražitelji azila' koja u potpunosti korespondira s uzorkom sudionika istraživanja.

skupine djece: djeca romske nacionalne manjine, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi (djeca koja žive u dječjim domovima, drugim oblicima grupnog smještaja ili u udomiteljskim obiteljima), djeca s teškoćama u razvoju (intelektualnim ili motoričkim teškoćama, teškoćama u socijalnoj komunikaciji, oštećenjima vida ili sluha), djeca u zdravstvenom sustavu, djeca u sustavu pravosuđa, djeca izbjeglice i tražitelji azila, djeca koja žive u siromaštvu i djeca iz izoliranih područja.

Dječja participacija opisana iz perspektive Konvencije o pravima djeteta (Ujedinjeni narodi, 1989.) predstavlja proces primanja i dijeljenja informacija, u kojem se dijete pita i s njime se savjetuje o relevantnim temama, aktivno je uključeno u različite aktivnosti, kao i u postupak donošenja odluka, predlaže i provodi ideje i projekte, a sve to čini uz podršku i uvažavanje od strane važnih odraslih osoba i vršnjaka, i u skladu s vlastitim interesima i mogućnostima. Djeca mogu sudjelovati u različitim životnim okruženjima: kod kuće, u školi, lokalnoj zajednici, slobodnim aktivnostima, ustanovama (kao što je dom za djecu) itd. Dječja participacija može biti formalna (propisana zakonima i dokumentima, kao što su vijeća učenika ili vijeća korisnika) i neformalna (kao kultura participacije, koja se ogleda u spontanom djelovanju djece na rješavanju stvarnih problema i u općoj atmosferi uzajamnog uvažavanja i otvorenog dijaloga između odraslih i djece).

Prilikom razmatranja ranjivosti, s obzirom da se u većini (ako ne i svim) slučajevima iznose percepcije odraslih, naglasak se stavlja na zaštitu djece, a ne na njihovo poticanje da prepoznaju svoje probleme i uključe se u postupak pronalaženja rješenja. Djecu se ponekad i pita o njihovim problemima vezanim uz područje njihove ranjivosti (nepovoljnog položaja), no uglavnom im se ne daje prilika da izraze svoje mišljenje o nekim „širim“ pitanjima. Djeci iz ranjivih skupina tako se često ne dopušta sudjelovanje pod izgovorom da ih se tako štiti, što je odnedavno postao etički i profesionalni izazov.

CILJANA PUBLIKA

Studija je namijenjena širokoj publici: donositeljima odluka u ministarstvima, vladinim uredima, lokalnoj upravi, Uredu UNICEF-a za Hrvatsku, uredu Pravobranitelja za djecu Republike Hrvatske, akademskoj zajednici (istraživačima, sveučilišnim profesorima i studentima), stručnjacima (u javnom i civilnom sektoru) koji rade s djecom, djeci i mladima. Nalazi i preporuke ove studije bit će također zanimljivi i medijima i široj javnosti. Glavna je namjera studije pridonijeti boljem razumijevanju dječjih prava, dječje participacije i vidljivosti djece kao skupine te konkretno boljoj kvaliteti skrbi za ranjive skupine djece u pogledu njihovih prava na participaciju. Studija pruža informacije koje mogu obogatiti razradu javnih politika (na lokalnoj i nacionalnoj razini) i unaprijediti svakodnevne postupke u radu s djecom iz ranjivih skupina kroz promicanje snažnijeg uključivanja djece i mladih te poštivanja njihovih prava na participaciju. Studija također promiče aktivno sudjelovanje djece u istraživanju, odlučivanju i strateškom planiranju na institucionalnoj, lokalnoj i nacionalnoj razini.

NACRT ISTRAŽIVANJA I METODOLOGIJA

Studija o participaciji djece iz ranjivih skupina u Hrvatskoj empirijsko je istraživanje koje objedinjuje i kvantitativne i kvalitativne podatke. Studija se sastoji od četiri najvažnija dijela (konceptualizacija i opis

ranjivosti djece s obzirom na njihova participativna prava; stavovi opće javnosti i stručnjaka iz sektora obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne skrbi o participaciji djece iz ranjivih skupina; pregled stanja participacije djece iz odabranih ranjivih skupina te informacije o utvrđenim ograničenjima i poticajnim čimbenicima (kroz osam studija slučaja); osmišljavanje modela za uključivanje i participaciju djece u postupak provedbe studije (istraživanja) i razvoj preporuka, od kojih se tri temelje na empirijskom istraživanju. Sukladno konceptu istraživanja (participacija djece), riječ je o studiji koju pretežno vode odrasli, a koja djecu uključuje kao sudionike. Četvrta komponenta studije isključivo se bavila jačanjem dječje participacije. Studija je kombinirala pristupe odozgo prema dolje i odozdo prema gore (*top-down* i *bottom-up*). Pristup odozgo prema dolje korišten je u kvantitativnom dijelu istraživanja, u kojem su konstrukti i upitnici (uglavnom) izvedeni iz teorije i rezultata znanstvenih istraživanja. Kombinacija pristupa (odozgo prema dolje i odozdo prema gore) primijenjena je u razvoju i razumijevanju ključnih koncepata studije (ranjivosti i dječje participacije): pregledu literature i izravnom istraživanju. Pristup odozdo prema gore primijenjen je u studijama slučaja. Različite metode korištene su prilikom prikupljanja podataka: upitnici, internetska anketa, terenska anketa licem-u-lice, polustrukturirani intervjui, rasprave u fokusnim grupama, promatranje, interaktivno savjetovanje, online sastanci i konferencije.

ETIČKA PITANJA

Tijekom čitave studije primjenjivana su opća etička načela u skladu sa Strateškom obavijesti o smjernicama u pogledu institucionalizacije etičke prakse za istraživanja koja provodi UNICEF, UNICEF-ovom procedurom za etičke standarde u istraživanju, evaluaciji, prikupljanju podataka i analizi, te u duhu Helsinške deklaracije (1964.), koja naglašavaju važnost poštovanja i zaštite ljudskih prava. Primijenjena su tri ključna principa etičnog prikupljanja dokaza: poštovanje, dobrobit i neštetnost te pravednost. Dodatno, istraživački proces rukovodio se i sljedećim općim etičkim načelima: dobrovoljno sudjelovanje svih osoba uključenih u kvantitativne i kvalitativne dijelove studije, antidiskriminacijska politika u cilju ravnopravnog uključivanja svih zainteresiranih sudionika koji žele biti uključeni u studiju, neovisno o njihovoj dobi, spolu, nacionalnosti, vjeri i drugim značajkama. Kada je riječ o informiranom pristanku, za odrasle uključene u studiju pribavljen je usmeni pristanak, nakon što su sudionici upoznati sa svim relevantnim informacijama o studiji (njezinom svrhom, ciljevima, agencijom, istraživačima). Za djecu, sukladno Etičkom kodeksu istraživanja s djecom (2003.), tražena je pisana suglasnost, kao i pisana suglasnost njihovih roditelja ili skrbnika. Kod djece s poteškoćama u razumijevanju i komunikaciji uslijed različitih faktora (intelektualno funkcioniranje, jezik i sl.) primijenjeni su posebni zaštitni postupci. Načelo privatnosti i povjerljivosti korišteno je radi osiguranja privatnosti u postupku prikupljanja podataka i nakon njega (tijekom analize i diseminacije). S obzirom da su u studiju uključena djeca iz ranjivih skupina, ona je zahtijevala suglasnost Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, a uveden je i dodatni postupak etičkog preispitivanja koji je provelo Etičko povjerenstvo Kliničkog bolničkog centra Rijeka.

SUDIONICI

U sva četiri sastavna dijela studije uključeno je ukupno 1.774 sudionika, od čega 232 djece i 1.542 odraslih. U prvom dijelu istraživanja u polustrukturirane intervjue na temu konceptualizacije ranjivosti

i sudjelovanja djece uključene su tri različite skupine odraslih, koji se u svom radu izravno ili neizravno bave djecom: 18 znanstvenika, predstavnika akademske zajednice, stručnjaka, praktičara koji izravno rade s djecom i predstavnika tijela javne vlasti. U cilju prikupljanja informacija o mišljenjima opće javnosti i stručnjaka o postojećim mogućnostima participacije djece iz ranjivih skupina unutar obitelji, škole i zajednice, u istraživanje je uključen nacionalno reprezentativni uzorak od 1.013 odraslih građana Republike Hrvatske te prigodni uzorak od 222 stručnjaka. Za potrebe studija slučaja posjećene su ukupno 23 različite lokacije (uključujući gradove, općine, škole, prihvatilišta za tražitelje azila, sudove, centre za pružanje usluga u zajednici, centre za posebno skrbništvo i centre za socijalnu skrb). Konačni uzorak svih osam studija slučaja uključio je 419 sudionika: 200 djece i 219 odraslih (76 roditelja i 143 stručnjaka). U procesu izrade modela za uključivanje i participaciju djece u istraživanju je sudjelovalo 32 djece i mladih, od čega 18 djevojčica i 14 dječaka, te 23 odraslih. Zbog širokog opsega i složenosti istraživanja i ključnih pojmova (ranjivosti i dječje participacije) studija je uključila široku skupinu stručnjaka i istraživača iz različitih disciplina: socijalnog rada, socijalne pedagogije, edukacijske rehabilitacije, pedagogije, psihologije, medicine i maloljetničkog pravosuđa. Relativno široki tim sastavljen od 16 istraživačica omogućio je različite perspektive, uvide i pristupe, koji su pridonijeli kvaliteti i raznolikosti zaključaka i preporuka. Mladi članovi Savjetodavnog odbora za dječju participaciju (Ured UNICEF-a za Hrvatsku) aktivno su sudjelovali u čitavom procesu izrade studije. U validaciji preliminarnih rezultata studije sudjelovali su članovi Mreže mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu i Nacionalnog foruma dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske (National Eurochild Forum).

NALAZI

KONCEPTUALIZACIJA DJEČJE RANJIVOSTI S OBZIROM NA NJIHOVA PARTICIPATIVNA PRAVA – PERSPEKTIVE ČLANOVA AKADEMSKE ZAJEDNICE, LOKALNIH I DRUGIH JAVNIH TIJELA I STRUČNJAKA

Ranjivost se općenito, a osobito kada se odnosi na djecu (a još i više u pogledu najranjivijih skupina djece) definira kao složeni, višedimenzijski konstrukt koji uključuje povećanu skrb, potporu i zaštitu od strane odraslih, što, paradoksalno, može pridonijeti smanjenoj participaciji djece iz ranjivih skupina. Nisu sve ranjive skupine djece u jednakom položaju. Djeca s tjelesnim ili razvojnim teškoćama u povoljnijem su položaju od djece tražitelja azila ili migranata, djece romske nacionalne manjine ili djece s problemima u ponašanju. Participacija djece iz ranjivih skupina ovisi o stavovima stručnjaka koji s njima rade: o njihovoj motivaciji za uključivanje djece i stavovima prema dječjoj participaciji.

STAVOVI OPĆE JAVNOSTI O PARTICIPACIJI DJECE IZ RANJIVIH SKUPINA

Predodžba o djeci općenito je pozitivna: djeca se uglavnom opisuju kao zanimljiva, aktivna, dobra, sposobna izraziti svoja mišljenja i spremna na suradnju. Sudionici nisu pokazali niti osobito tradicionalan niti osobito progresivan pogled na djecu. Premda građani doživljavaju i položaj djece općenito i položaj djece iz ranjivih skupina kao osrednji, oni smatraju da se prava djece iz ranjivih skupina ostvaruju u znatno manjoj mjeri nego prava djece općenito. Na pitanje u kojoj bi mjeri djeca iz ranjivih

skupina trebala sudjelovati u odlukama koje ih se izravno tiču, građani u prosjeku smatraju da bi djeca trebala moći izraziti svoje mišljenje, ali da bi u odlučivanju posljednju riječ trebali imati odrasli. Nadalje, građani se tek djelomično slažu s tvrdnjom da su djeca općenito sposobna za participaciju, odnosno sposobna donositi odluke o sebi i izražavati svoja mišljenja. Građani imaju pozitivan stav o poštivanju dječjih prava. Sudionici su relativno dobro prepoznavali kršenja dječjih prava, premda tu postoji prostor za poboljšanje, osobito kada je riječ o određenim pravima. Detaljnije analize ukazuju da percepcija djece i njihovog položaja, kao i stavovi prema dječjim pravima, uglavnom ne ovise o općim demografskim karakteristikama sudionika.

STAVOVI STRUČNJAKA O PARTICIPACIJI DJECE IZ RANJIVIH SKUPINA

Općenito, stručnjaci smatraju da je položaj djece u Hrvatskoj osrednji te da su prava djece općenito, kao i prava djece iz ranjivih skupina umjereno zadovoljena. Stručnjaci imaju pozitivnu, čak i prilično progresivnu predodžbu o djeci (doživljavaju ih kao dobru, zanimljivu, dinamičnu, odgovornu, kompetentnu itd.), no iskazuju prosječna (tj. ne osobito snažna) uvjerenja da su djeca općenito sposobna za participaciju. Stručnjaci vjeruju da bi djeca iz ranjivih skupina trebala sudjelovati u odlukama koje se na njih odnose u jednakoj mjeri kao i odrasli. Opći stavovi stručnjaka o poštivanju dječjih prava izuzetno su pozitivni. Stručnjaci donose pozitivne sudove u situacijama koje se odnose na pravo djeteta na samoodređenje, koje, što se stručnjaka tiče, treba omogućiti djeci u dobi od 10,5 godina i starijoj. Nisu utvrđene značajne razlike u slici djeteta i stavu o dječjim pravima s obzirom na sektor u kojem su stručnjaci zaposleni (obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo, pravo, javna uprava, organizacije civilnog društva, privatne ustanove) ili godine radnog staža. Stručnjaci koji imaju pozitivniji i progresivniji pogled na djecu ujedno su spremniji omogućiti veći stupanj sudjelovanja djeci iz ranjivih skupina.

PARTICIPACIJA DJECE IZ ODABRANIH RANJIVIH SKUPINA – UVIDI IZ STUDIJA SLUČAJA

RANJIVOST

Iz emičke perspektive, u narativu i iskustvu djece i mladih, ranjivost se ne spominje niti prepoznaje kao njihova posebna odrednica, odnosno kao odrednica određene skupine djece i mladih. Etička perspektiva djece i mladih koji su bili u središtu ove studije koristi narativ ranjivosti, prihvaća ga, te ga određuje mnoštvom čimbenika koji su dinamični i utječu jedni na druge. Ranjivost je relativan, a ne stvaran (statičan) koncept, odnosno obilježje, s obzirom da se pojavljuje kao posljedica vanjskih (strukturnih) čimbenika, osobnih karakteristika i društvenih procesa koji ljude čine ranjivima, isključenima i marginaliziranima. Sustavi u kojima djeca i mladi žive međusobno su povezani, tako da ranjivost pojedinog djeteta može dovesti do ranjivosti njegove obitelji i zajednice u kojoj dijete živi, i obratno. Ranjive zajednice (i ustanove u kojima djeca žive ili u kojima se liječe i sl.) recipročno utječu na ranjivost obitelji i djece. Kroz čitavu studiju primjećivalo se da pojedine skupine pate od isprepletenih ranjivosti u takvoj mjeri da njihova ranjivost gotovo da postaje opća. Svih osam studija slučaja jasno je ukazalo na čimbenike strukturne ranjivosti. Ranjivost djece i mladih složen je i dinamičan koncept, koji uključuje i unutarnje (individualne) i vanjske (obitelj, razina zajednice, strukturne)

osobine. Djeci iz ranjivih skupina participacija se često onemogućuje upravo pod krinkom njihove zaštite, tako da se čini da odrasli ponekad pretjerano štite djecu u ime njihovih najboljih interesa, pri čemu je rezultat upravo suprotan.

DJEČJA PRAVA

Djeca i mladi uglavnom su svjesni svojih prava. Kad ih se potakne, znaju ih nabrojati i raspoznaju ih. Međutim, djeca uglavnom stavljaju naglasak na prava preživljavanja, razvojna i zaštitna prava, dok prava na sudjelovanje daleko manje spominju. Mlađa djeca u nekim situacijama izjednačavaju prava s pridržavanjem pravila. Djeca i mladi uglavnom ne smatraju da se njihova prava krše, s izuzetkom onih koji žive u institucijama. Roditelji često smatraju da su pretjerano popustljivi u pogledu dječjih prava i misle da dječja prava nisu važno pitanje. Dječja prava krše se u više različitih sustava i na nekoliko različitih razina, što je uglavnom povezano s čimbenicima ranjivosti djece i mladih. Dodatno, dječja prava krše oni koji bi ih trebali najviše štiti: njihovi roditelji i korporativni roditelji (sustavi).

DJEČJA PARTICIPACIJA

Ranjive skupine djece manje sudjeluju u različitim aspektima njihovih života (od obitelji, preko škole do šire zajednice) i uglavnom sudjeluju „prema unutra“, u vlastitom, često zatvorenom i zaštićenom mikrokruženju. Djeca i mladi koji su sudjelovali u studijama slučaja, u osam različitih skupina, slažu se da je dječja participacija važna i korisna. Djeca smatraju da u dovoljnoj mjeri participiraju, a većina njih kao primjer svog sudjelovanja nabraja aktivnosti u kojima sudjeluju u obitelji, školi i zajednici. Roditelji također o sudjelovanju djece uglavnom govore iz aspekta aktivnosti u koje su djeca uključena, od obitelji do zajednice. Stručnjaci smatraju da je dječja participacija višestruko važna i korisna. Oni također upozoravaju na smanjene mogućnosti (pa čak i nemogućnost) participacije djece u nekim sustavima. Nadalje, stručnjaci upozoravaju na rodnu neravnopravnost i nepovoljan položaj djevojčica, koje imaju manje prava i mogućnosti za sudjelovanje. Opseg i doseg sudjelovanja djece iz ranjivih skupina izvan njihovih obitelji vrlo je uzak. Većina djece iz ranjivih skupina nema iskustvo sudjelovanja u učeničkim vijećima, a oni malobrojni koji su bili uključeni u ta tijela osjećali su se marginalizirano, odnosno smatraju da je njihovo sudjelovanje imalo samo dekorativnu ulogu. Dječja participacija je tek deklarativna i ograničena, češće individualna, a rijetko kolektivna. Sudionici se zalažu za sigurna i podržavajuća okruženja za sudjelovanje djece te za ulaganje napora u obrazovanje o dječjim pravima.

OGRANIČENJA I POTICAJNI ČIMBENICI ZA DJEČJU PARTICIPACIJU

Ograničenja i poticajni čimbenici za dječju participaciju čine međusobno povezani sustav, u kojem se prepreke vide i opisuju kao postojeća ograničenja, a potencijali kao mogućnosti za buduće aktivnosti, odnosno željena etapa. Kada je riječ o **ograničenjima**, i djeca i odrasli problematiziraju stavove prema društvenim vrijednostima i dječjim pravima, pri čemu djeca ističu stavove odraslih prema djeci. Različita okruženja u kojima djeca žive i stanuju često šalju različite poruke u pogledu vrijednosti i prava (npr. škola uči o ravnopravnosti i poštovanju djece, ali djeca doživljavaju ograničenja tih prava u svojim obiteljima i sl.). Odrasli (i roditelji i stručnjaci) također su skloni pretjerano štiti neke

skupine (i pojedinu djecu), smatrajući ih vrlo ranjivima. Što se **potencijala** za dječju participaciju tiče, i djeca i odrasli naglašavaju odnos između djece i odraslih, pri čemu su djeca vrlo konkretna: od odraslih žele zanimanje, poticaje (za obrazovanje i sudjelovanje), podršku i jednako uključivanje. Odrasli naglašavaju opće vrijednosti građanskog sudjelovanja, odgojno-obrazovnu ulogu škole, podršku obitelji i zajednice, inkluziju i senzibilnost od razine makrosustava do razine pojedinca. Potencijal za razvoj dječje participacije je poboljšanje strukturnih uvjeta (bolji i pristupačniji materijalni i ljudski resursi, bolja kvaliteta usluga, bolja povezanost sustava za skrb o djeci), unapređenje znanja i vještina potrebnih za participaciju, što uključuje i obrazovanje o dječjoj participaciji i vještine za sudjelovanje i osnaživanje djece i odraslih.

POSLEDICE OGRANIČENE PARTICIPACIJE DJECE IZ RANJIVIH SKUPINA

Na temelju nalaza studija slučaja, moguće je izdvojiti nekoliko posljedica ograničene participacije djece i mladih. Na mikrorazini (u svakodnevnom životu djece), ograničena participacija prije svega utječe na kvalitetu svakodnevnog života ranjivih skupina djece. Postoji opasnost da se glas ranjivih skupina djece neće čuti, pri čemu taj glas može ukazivati na kršenje prava u obitelji, školi, domu za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi ili bolnici. Na mezorazini, neuvažavanjem ili tek deklarativnim uvažavanjem prava na participaciju djece iz ranjivih skupina, ustanove i sustavi koji skrbe o djeci ne ostvaruju principe inkluzivnosti i ne koriste dječju participaciju kao resurs koji će im omogućiti unapređenje njihovih praksi i kvalitete rada. Izravna posljedica neuvažavanja (ili nekorištenja resursa i diskursa dječjeg glasa) dovodi do pasivnog prihvaćanja *statusa quo* u mnogim sustavima. Na makrorazini (položaj djece u društvu), neuvažavanjem ili nedovoljnim uvažavanjem djece kao aktivnih dionika u društvu može se iz vida izgubiti jedna od važnih i ključnih perspektiva, važna za budućnost ali i za sadašnjost: perspektiva djece. Velika je opasnost da djeca budu isključena iz određenih društvenih procesa, pri čemu je ponekad teško razlučiti isključuju li odrasli djecu kako bi ih zaštitili, jer ih ne smatraju važnim društvenim dionicima, ili iz oba ova razloga.

ZAKLJUČCI

Zaključci studije su slojeviti, međusobno povezani i komplementarni. Opći metazaključak je da svi sastavni dijelovi studije, odnosno rezultati koji proizlaze iz njezinih različitih komponenata, čine jedinstvenu cjelinu, što ukazuje na dobro poznatu činjenicu da su dječja prava složena i međusobno povezana te da je gotovo nemoguće promatrati (istraživati) određene skupine prava neovisno jedne od drugih. Premda je u središtu pozornosti ove studije dječja participacija, nju je nemoguće promatrati odvojeno od ostalih skupina prava, odnosno od percepcije i položaja djece u društvu te odnosa između djece i odraslih.

Zaključci studije prikazani su od opće do specifičnije razine: od opće predodžbe o djeci do najkonkretnije razine dječje participacije: one koja se odnosi na ranjive skupine djece. Svaki od zaključaka ukazuje na to da se o djeci, dječjim pravima općenito i dječjoj participaciji specifično, treba značajno više i opsežnije kritički i na suradnički način raspravljati u različitim okruženjima, pritom uključujući i djecu i odrasle. Premda je opća slika djece iz perspektive odraslih pozitivna, odrasli ih kao skupinu doživljavaju više kao one koje treba štiti nego kao one koje treba poticati na autonomiju i

participaciju. S druge strane, djeca imaju dojam da ih odrasli ne shvaćaju ozbiljno, odnosno da ne uvažavaju njihove prijedloge i mišljenja. Djeca upozoravaju da odrasli imaju predrasude prema njima i njihovim sposobnostima (osobito prema djeci iz ranjivih skupina) te da su prema njima nepovjerljivi. Ranjivost proizlazi iz individualnih obilježja djece, ali također i iz više kolektivnih obilježja kao što su pripadnost određenoj (društvenoj) skupini djece, pripadnost specifičnom rodu (ranjivost djevojčica, osobito u nekim kulturama i zajednicama), pripadnost romskoj nacionalnoj manjini, (društveni) status povezan s konkretnom životnom situacijom (djeca izbjeglice i tražitelji azila) te život u manjim, ruralnim i izoliranim zajednicama. Ranjivost djece nikada nije jednostavna niti jednostrana, a u skupini različitih ranjivih skupina nailazimo i na djecu koja su „ranjivija od ranjivih“. U ovom kontekstu govorimo o sjecištima ranjivosti, odnosno o djeci i mladima koji imaju više individualnih i kolektivnih čimbenika ranjivosti. Ranjivost djece (ili djeteta) smanjuje i ograničava participaciju. S obzirom na razinu sudjelovanja, dječja participacija je uglavnom konzultativna (mišljenje djeteta se uzima u obzir, ali ono značajno ne utječe niti mijenja konačnu odluku). Rijetki su svijetli primjeri dječje participacije koju vode i iniciraju djeca i suradničke participacije. Participacija je gotovo uvijek individualna, a vrlo rijetko kolektivna. Na kolektivnoj razini djeca iz ranjivih skupina ne sudjeluju. Kolektivna participacija djece događa se u onim zajednicama u kojima su djeca međusobno dobro povezana i gdje je skupina djece manja (npr. u malim, izoliranim zajednicama), ali čak i tada najčešće nema veću mogućnost utjecaja. Odrasli ne potiču dječju kolektivnu participaciju niti razmišljaju o njoj, pa stoga djeci ne pružaju podršku u tom smislu. Prema kriterijima za etičnu participaciju koje navode Lansdown i O’Kane (2014.), a prema kojima participacija treba biti: transparentna i informativna, dobrovoljna, uvažavajuća, relevantna, prilagođena djeci, inkluzivna, praćena edukacijom, sigurna i osjetljiva na rizike te odgovorna, može se zaključiti da opća praksa participacije djece iz ranjivih skupina te kriterije ne zadovoljava te je potrebno uložiti značajne napore na različitim razinama djelovanja kako bi se poboljšalo ostvarivanje participativnih prava ranjivih skupina djece.

PREPORUKE

Na temelju rezultata i zaključaka studije razrađene su četiri skupine preporuka za četiri ključne skupine dionika: donositelje odluka (tijela javne i lokalne vlasti, javne ustanove i tijela, uključujući i Ured UNICEF-a za Hrvatsku); stručnjake koji rade s djecom; članove akademske zajednice (istraživače i profesore); i djecu. Preporuke se u svakoj skupini navode prema prioritetu, na način da se prvo predstavlja ključna preporuka, koja podržava uspostavu strukturnih uvjeta koji se odnose na dječja prava općenito, a zatim se usredotočujemo na jačanje dječje participacije.

PREPORUKE ZA DONOSITELJE ODLUKA

Ključna preporuka za donositelje odluka (u smislu tijela javne i lokalne uprave i javne ustanove koje se bave zaštitom i promicanjem dječjih prava) odnosi se na ulaganje većih napora u osiguranje temeljnih strukturnih uvjeta za svu djecu, neovisno o tome u kojem dijelu zemlje žive, koja su njihova obilježja ili obilježja njihovih obitelji, zajednica i kultura. Donositelji odluka trebaju na svim razinama osigurati načelo međusektorske suradnje u svrhu zaštite dječjih prava, osobito prava ranjivih skupina djece koja su višestruko ugrožena. Ostvarivanje (i otvaranje) dijaloga i suradnje sa svom djecom treba

pokrenuti s najviše razine donositelja odluka, kao primjer koji se zatim može primjenjivati u odnosu i radu s djecom na drugim, izvršnijim (praktičnijim) razinama. Iznimno je važno poštovati načela etičnosti i inkluzivnosti dječje participacije, pri čemu donositelji odluka trebaju pronaći resurse i načine koji će omogućiti uključivanje sve djece, čime će se nadići puko deklarativno (i dekorativno) sudjelovanje djece.

PREPORUKE ZA URED UNICEF-a ZA HRVATSKU

Preporuke za Ured UNICEF-a za Hrvatsku odnose se na daljnje aktivnosti Ureda na diseminaciji i promociji ove studije, ali i na utjecaj na ostvarivanje dječjih prava. Ovo se osobito odnosi na programe UNICEF-a usmjerene na djecu iz ranjivih skupina te na sudjelovanje djece i mladih. Važno je podijeliti i raspraviti nalaze i zaključke sa sudionicima studije, osobito s djecom. Djeca su, naime, često isticala kako ne dobivaju povratne informacije o svom sudjelovanju, tako da je diseminacija rezultata prema sudionicima studije posve razložna jer poručuje djeci (ali i odraslima) da se njihovo mišljenje čulo i da će se uvažiti. Bilo bi vrijedno i da sama diseminacija nalaza i zaključaka studije ima akcijsku komponentu te time, na neki način, utječe na poboljšanje kvalitete života djece iz ranjivih skupina. Predlažemo također i objavu tematskog broja nekog znanstvenog i/ili stručnog časopisa, koji bi bio posvećen ranjivosti i participaciji djece. Na taj bi se način teme ranjivosti i participacije učinile vidljivijima u akademskoj zajednici, što bi moglo potaknuti i nova istraživanja. Dodatna sugestija je prilagodba i oblikovanje nalaza i rezultata studije kako bi bili pristupačni djeci i mladima.

PREPORUKE ZA STRUČNJAKE

Ključna preporuka za stručnjake usmjerena je na njihovu edukaciju i preuzimanje osobne odgovornosti za dodatnu edukaciju o spomenutim temama. Važno je da u svojoj svakodnevnoj praksi s djecom iz ranjivih skupina stručnjaci osiguraju smislenu i etičnu participaciju djece. Preporuke za akademsku zajednicu prije svega se odnose na uključivanje dječjih prava i dječje participacije u studijske programe kroz koje se obrazuju stručnjaci za rad s djecom i mladima. Nadalje, nužno je da članovi akademske zajednice doprinesu dječjoj participaciji i ostvarivanju dječjih prava općenito kroz aktivno zagovaranje prava sve djece u stručnoj i općoj javnosti.

(PRE)PORUKE ZA DJECU

(Pre)poruke za djecu posebno su istaknute među preporukama studije. Nije uobičajeno pisati preporuke za djecu u okviru istraživačkih studija, no s obzirom da ova studija istražuje, ali i promovira i zagovara dječje pravo na participaciju, bilo je logično obratiti se djeci kao jednoj od ključnih publika. Svako dijete koje je sudjelovalo u ovoj studiji na svoj je jedinstven i važan način dalo svoj doprinos. Djeca su uvijek i u svim situacijama pokazala da mogu razgovarati, biti kritična i davati korisne prijedloge. Ključna preporuka djeci naglašava da je glas i mišljenje SVE djece jednako važno, a da je participacija PRAVO SVE djece, a ne obveza. Poruke upućene djeci ohrabruju ih da sudjeluju i udružuju

se i uključuju u različita formalna tijela koja okupljaju djecu (ili ih mogu okupljati). Djeca se potiču da pronađu vlastiti način za sudjelovanje, kao i da potaknu odrasle da im pomognu. U slučajevima kada odrasli ne podržavaju dječju participaciju, predlažu se različiti načini na koje djeca mogu neovisno sudjelovati.

POUKE

Pouke se odnose na postupak provođenja studije i povezane su s njezinim nalazima.

Zbog širokog opsega i dugotrajnosti studije njezina je provedba bila neizvjesna, a čitavim je postupkom bilo složeno upravljati i koordinirati, što je dodatno otežala pandemija bolesti COVID-19. Studija se temelji na zapadnom konceptu ljudskih prava i prava djeteta. Međutim, u kontaktima s djecom izbjeglicama i tražiteljima azila istraživanje je pokazalo da je njima ovaj koncept nepoznat, tako da je bilo potrebno provesti reviziju protokola za intervju, kako bi se omogućio razgovor s tom djecom i stekao uvid u njihova stvarna mišljenja, stavove i iskustva. Pandemija bolesti COVID-19 ukazala je da istraživački procesi trebaju biti fleksibilni u pogledu okruženja u kojem se provode. U tom smislu, dio istraživanja koji se odnosi na studije slučaja proveden je putem interneta. Studija je ukazala na važnost takozvanih „čuvara ulaza“ (engl. *gatekeepers*). Čuvari ulaza isključivo su odrasli. Premda je ova tema uzeta u obzir u pripremi istraživačkog protokola, u nekim situacijama, usprkos različitim pokušajima, bilo je teško doći do djece ili čuti njihove glasove (primjerice, kod djece koja sudjeluju u sudskim postupcima, djeca u nekim izoliranim zajednicama).

Pravo djeteta na participaciju snažno je ugrađeno u razvojne potrebe za autonomijom i aktivnošću. Djeca, osobito ona starija, često imaju slične poglede na dječja prava i dječju participaciju kao i odrasli. Svjetske krize negativno utječu na svakodnevni život djece (općenito, a osobito djece iz ranjivih skupina), ugrožavaju njihova prava i smanjuju mogućnosti sudjelovanja djece u donošenju odluka.

01

SVRHA I CILJEVI STUDIJE

Svrha studije bila je steći sveobuhvatno znanje o sudjelovanju djece iz ranjivih skupina u Hrvatskoj (djeca romske nacionalne manjine, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djeca s teškoćama u razvoju, djeca u zdravstvenom sustavu, djeca u sustavu pravosuđa, djeca izbjeglice i tražitelji azila, djeca koja žive u siromaštvu i djeca iz izoliranih područja), uključujući i informacije o postojećim stavovima, mogućnostima, preprekama i poticajnim čimbenicima za dječju participaciju. Nadalje, od studije se očekuje da ponudi konkretne preporuke koje će usmjeravati buduće programske aktivnosti UNICEF-a i partnera za jačanje participacije djece iz ranjivih skupina u svim aspektima njihovih života.

Nalazi studije također će pridonijeti boljem razumijevanju koncep(a)ta dječje ranjivosti i podržati aktivnu ulogu djece u provedbi studija i istraživanja, a koristit će ih različiti dionici u cilju poticanja dodatnih istraživanja, modela i/ili praksi koji se odnose na participaciju djece iz ranjivih skupina. Nadalje, studija bi dugoročno trebala unaprijediti participaciju djece iz ranjivih skupina, a time povećati njihovu vidljivost i mogućnost odlučivanja u pitanjima i temama izravno povezanim s njihovim životima.

Informacije prikupljene kroz studiju koristit će se kao temelj za:

- podizanje svijesti o pitanjima vezanim uz participaciju djece iz ranjivih skupina
- preporuke vezane uz politike i prakse, odnosno zagovaranje participacije djece iz ranjivih skupina
- daljnji razvoj metoda i alata za izravan rad s djecom iz ranjivih skupina na ostvarivanju njihovih participativnih prava u svim sektorima
- razvoj novih projekata/modela usmjerenih na participaciju djece iz ranjivih skupina.

Konkretnije, **ciljevi** studije su sljedeći:

1. Konceptualizirati i opisati ranjivost djece s obzirom na njihova prava na sudjelovanje
2. Steći informacije o stavovima šire javnosti i stručnjaka iz sektora obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne skrbi o participaciji djece iz ranjivih skupina
3. Steći informacije o mišljenjima šire javnosti i stručnjaka o postojećim mogućnostima za participaciju djece iz ranjivih skupina u obiteljskom i školskom okruženju i lokalnoj zajednici
4. Dobiti pregled stanja participacije djece iz odabranih ranjivih skupina te informacije o utvrđenim ograničenjima i poticajnim čimbenicima (kroz osam studija slučaja)

5. Prepoznati i opisati dobre prakse vezane uz participaciju djece iz ranjivih skupina
6. Utvrditi i opisati posljedice ograničenog sudjelovanja djece iz ranjivih skupina
7. Pripremiti sveobuhvatno izvješće s preporukama za povećanje sudjelovanja djece iz ranjivih skupina, uz sudjelovanje djece.

Ciljana publika studije je široka:

- **Donositelji odluka u ministarstvima, vladinim uredima i lokalnoj upravi** moći će koristiti rezultate i preporuke studije za donošenje upućenijih odluka utemeljenih na istraživanju, osobito pri izradi politika i definiranju proračuna za određene usluge. Konkretnije, nalazi studije koristit će se u postupku izrade novog Nacionalnog plana za prava djece (za razdoblje od 2021. do 2026.), za izradu Kurikuluma za poučavanje o dječjim pravima i participaciji u Uredu pravobraniteljice za djecu (od 2020. do 2022.) i u radu novog saziva (počevši od 2021.) Vijeća za djecu (savjetodavnog tijela Vlade Republike Hrvatske). Između ostaloga, očekuje se da će izvješće studije pružiti informacije za relevantne sektorske strateške dokumente koji utječu na živote djece (npr. obrazovne i zdravstvene politike). Također, ono će dati i znatan doprinos novom Programskom dokumentu Ureda UNICEF-a za Hrvatsku i Vlade Republike Hrvatske u pogledu participacije djece i adolescenata.
- **Članovi akademske zajednice** (istraživači, sveučilišni profesori i studenti) moći će se pozivati na nalaze studije u budućim istraživanjima u području dječjih prava, potreba i intervencija za djecu iz ranjivih skupina. Nadalje, nalazi studije moći će se koristiti i kao materijal za poduku i praktičan rad sa studentima, kao i za razvoj novih studijskih programa na hrvatskim sveučilištima.
- **Stručnjaci** (u javnom i civilnom sektoru) koji rade s djecom i mladima moći će koristiti rezultate i nalaze za izradu participativnijih metoda rada s ranjivim skupinama djece, a također i kao potencijalni resurs za podizanje kvalitete intervencija u svakodnevnoj praksi. Nadalje, nalazi će se koristiti kao temelj za aktivnosti Savjetodavnog odbora za dječju participaciju pri Uredu UNICEF-a za Hrvatsku, osobito u izradi novih materijala i alata za jačanje dječje participacije u radnim skupinama, na sastancima i u savjetodavnim tijelima, koje će pomoći da različite organizacije uspješnije uključe djecu u postupke odlučivanja.
- **Djeca i mladi općenito i oni iz ranjivih skupina**, osobito djeca i mladi okupljeni u organizacije kao što su nacionalni forumi i vijeća. Tijekom provedbe studije preliminarni rezultati već su podijeljeni s relevantnim organizacijama i skupinama, kao što su Nacionalni forum dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske i Mreža mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu. Dodatno, nalazi studije pomoći će u jačanju organizacije i položaja nacionalnog Vijeća studenata te potaknuti snažnije sudjelovanje djece i mladih u alternativnoj skrbi kroz aktivnosti Foruma za kvalitetno udomiteljstvo djece i programa ISKORAK².

Nalazi i preporuke također će biti zanimljivi i medijima i široj javnosti, osobito za podizanje svijesti i kampanje za prava djece i participaciju ranjivih skupina djece.

---

² Program za unaprjeđenje procjene i intervencija za djecu i mlade s problemima u ponašanju u partnerstvu Ureda UNICEF-a za Hrvatsku, Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, Ministarstva pravosuđa i uprave i Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (od 2021. do 2023. godine).

Glavna je namjera studije pridonijeti boljem razumijevanju dječjih prava, dječje participacije i vidljivosti djece kao skupine te konkretno boljoj kvaliteti skrbi za ranjive skupine djece u pogledu njihovih prava na participaciju. Studija pruža informacije koje mogu obogatiti razradu javnih politika (na lokalnoj i nacionalnoj razini) i unaprijediti svakodnevne postupke u radu s djecom iz ranjivih skupina kroz promicanje snažnijeg uključivanja djece i mladih te poštivanja njihovih prava na participaciju. Studija također promiče aktivno sudjelovanje djece u istraživanju, odlučivanju i strateškom planiranju na institucionalnoj, lokalnoj i nacionalnoj razini.

02

POJMOVNI OKVIR STUDIJE

2.1. Pregled literature

U početnoj etapi pripreme istraživanja o participaciji djece iz ranjivih skupina uočeno je da se pojmovi „ranjivost“, „ranjive skupine“ i „participacija“ u svakodnevnoj praksi i diskursu koriste često, gotovo kao otrcane fraze, bez jasnog razumijevanja značenja ovih pojmova. Stoga je jedna od prvih aktivnosti studije bila pregled literature o pojmovima ranjivosti i dječje participacije: *ranjivost općenito*, *ranjivost djece*, *dječja participacija* i *participacija ranjivih skupina djece*. U ovom poglavlju predstavljamo kratki sažetak pregleda literature, uz detaljniju konceptualizaciju **ranjivosti djece** i **dječje participacije** kao dvaju ključnih koncepata u pojmovnom okviru.

2.1.1. Ranjivost

Ovisno o području istraživanja i konkretnoj znanstvenoj disciplini, postoje brojne definicije i razumijevanja *ranjivosti*. Značenje pojmova *ranjivost* i *ranjive skupine* ovise također i o sektoru u kojem se koriste (zdravstveni sustav, socijalna skrb, pravosudni sustav, gospodarstvo i sl.), kao i o teorijskim stajalištima onih koji daju definicije. Ranjivost se spominje i razmatra u različitim područjima: održivom razvoju, medicini, društvenim znanostima (psihologiji, socijalnom radu, sociologiji) i humanističkim znanostima (filozofiji, etici). Ranjivost se shvaća i kao psihološko obilježje pojedinca i kao filozofsko, etičko i političko pitanje. U staroj Grčkoj ranjivost se smatrala vrlinom skromnosti koja je osiguravala empatiju i koheziju u zajednici. Neki suvremeni znanstvenici i praktičari (npr. Frerks, Warner i Weijs, 2011., Wisner, 2016., Zagorac, 2017.) s time se slažu. Potter i Brotherton (2013.) navode da je daleko jednostavnije govoriti o ranjivosti nego je definirati. Javni diskursi ranjivosti uglavnom su usmjereni na tri aspekta: značenje ranjivosti (što je ranjivost?), određivanje ranjivih skupina s obzirom na potrebu za javnim uslugama i intervencijama (tko je ranjiv?) i viđenje ranjivosti kao isključujuće kategorije (Sherwood-Johnson, 2013.). Različiti se autori slažu da je ranjivost višedimenzijski i složeni koncept (Heijmans i Greig, 2001., Liamputtong, 2007., Larkin, 2009., Frerks, Warner i Weijs, 2011., Paul, 2013., Peroni i Timmer, 2013., Zarowsky, Slim Haddad i Vinh-Kim Nguyen, 2013., Brown, 2015., Wisner, 2016., Bracken-Roche i sur., 2017.) te da su ranjive osobe i skupine one koje ne mogu donositi vlastite odluke niti birati, biti neovisne i imati mogućnost samoodređenja. Uslijed toga, ranjivi pojedinci mogu doživjeti stvarnu ili potencijalnu štetu te im je potrebna pomoć u zaštiti njihovih prava.

Pojam ranjivosti u literaturi je često povezan s terminima kao što su marginalnost i ugnjetavanje³, što ukazuje na određenu razinu osjetljivosti i slabosti. Kobal i Rihter (2007.) navode da je pojam ranjivosti u literaturi često povezan sa „socijalnom isključenosti“. S druge strane, percepcije ranjivosti iz aspekta moći i otpora postale su učestale kao reakcija na sveprisutnu percepciju ranjivosti iz perspektive „slabosti“. Primjerice, Fineman (2008.) navodi da pojam ranjivosti ima potencijal za inovaciju i rast, potencijal za preoblikovanje ukorijenjenih odnosa i transformaciju institucija. Fineman stoga zagovara rekonceptualizaciju ovog pojma, kako bi se izbjegao stigmatizirajući učinak. Ranjivost sama po sebi nije nužno negativna, već može dovesti do veće međusobne povezanosti i solidarnosti (Ferks, Warner i Weijs, 2011.). Slično tome, Zagorac (2017.) navodi da ranjivost može predstavljati ograničenje, ali i mogućnost za napredak u smislu uspostave socijalnih kontakata i veza, poticanja razvoja ili izgradnje suosjećanja i solidarnosti čovječanstva.

Larkin (2009.) nabroja sve koncepte koje ranjivost može sadržavati: opasnost, rizik, prijetnju, potencijalne probleme, bespomoćnost, potrebu za zaštitom i podrškom. Neki autori (Spiers, 2000.; Larkin, 2009.; de Chesnay, 2016.) razlikuju etičku i emičku ranjivost: **etička ranjivost** odnosi se na izvana definiranu ranjivost, odnosno ranjivost koju procjenjuje i prosuđuje netko drugi, dok se **emička ranjivost** odnosi na osobno iskustvo ranjivosti, kako ga iznutra definira, prosuđuje i procjenjuje pojedinac na kojega se odnosi. Etička ranjivost stoga je normativna odnosno procjenjuje se i prosuđuje izvana. Ona nam ne govori ništa o stvarnim iskustvima pojedinca, dok je emička ranjivost ona koju procjenjuju i prosuđuju pojedinci sami te nam pruža interni, kvalitativni i holistički opis iskustva bivanja ranjivim (Spiers, 2000.). Lange i sur. (2013., navedeno prema Kamenshchikova, 2017.) govore o tri tipa ranjivosti, odnosno tri distinktivna izvora ranjivosti:

1. **inherentan izvor**, koji dijele svi ljudi, koji sve ljude čini ranjivima – neizbježna ranjivost
2. **situacijska ranjivost**, koju uzrokuju situacijski izvori koji nastaju u specifičnim socioekonomskim i političkim kontekstima, kao i u vremenu i mjestu u kojem živimo
3. **patogena ranjivost**, koja se pojavljuje zbog negativnih društvenih pojava, kao što su disfunkcionalni osobni ili grupni odnosi poput nasilja, ratova, zlostavljanja i sl.

Zbog različitih razumijevanja ovog koncepta, autorice ne smatraju da je potrebna preciznija definicija, već predlažu da se ranjivost odredi kao „marker morala“, odnosno signal da postojeća etička pitanja treba dodatno razmotriti.

Nyamathi (1998., prema Liamputtong, 2007.) navodi sljedeće ranjive skupine koje dijele specifična obilježja kao što su nedostatak moći, diskriminacija, podređenost i stigma: djeca, starije osobe, etničke manjine, imigranti, seksualni radnici, beskućnici, žene, kronično bolesne osobe, mentalno bolesne osobe, kao i stručnjaci koji rade s tim skupinama.

---

³ Neki autori (Melrose, 2002., Benoit i sur., 2005., navedeno prema Liamputtong, 2007., Brown, 2015.) koriste sinonime za ranjive skupine poput „osjetljive“, „teško dostupne skupine“ i „skrivena populacija“.

2.1.2. Ranjivost djece

Djeca se često smatraju jednom od najranjivijih skupina (Punch, 2002., prema Liamputtong, 2007.; Masten i Gewirtz, 2006.; Larkin, 2009.; Daniel, 2010.; Brown, 2015.), zbog činjenice da ovise o pomoći i zaštiti odraslih, što je osobito točno kada se radi o vrlo maloj djeci (bebe, predškolska djeca). Djecu se obično smatra homogenom skupinom i automatski unaprijed određuje kao ranjive. Međutim, djeca se razlikuju prema različitim sociopolitičkim markerima (dob, rod, klasa, vjera) i životnim uvjetima (urbani-ruralni; obitelj-alternativna skrb; nedovoljno razvijena-visoko razvijena zajednica itd.) pa su njihova djetinjstva vrlo različita. Iskustvo odrastanja može biti posve različito za dječake i djevojčice, djecu s teškoćama u razvoju u urbanim i ruralnim zajednicama, djecu iz siromašnih obitelji. Stoga djecu ne možemo doživljavati kao inherentno ranjivu (Daniel, 2010.; Desmet i sur., 2015.), već trebamo pomno analizirati čimbenike ranjivosti (Delor i Hubert, 2000., Luna, 2009., Fineman, 2008, Bracken-Roche i sur., 2017.) kako bismo stekli uvid u to što pridonosi ranjivosti konkretne skupine i konkretnog djeteta. Iako se u posljednje vrijeme puno pozornosti posvećuje „glasovima djece“ (premda samo na deklarativnoj razini), stvarni problemi djece i dalje nisu vidljivi i relevantni, osobito kada se radi o višestruko ranjivoj djeci (primjerice, djeci s teškoćama koja žive u alternativnoj skrbi ili djevojčice imigranti). Ove ranjive skupine nemaju jednak pristup uslugama ili jednake mogućnosti sudjelovanja, tako da za njih mnoga područja društvenog, obrazovnog, političkog i kulturnog života i dalje ostaju teško dostižna (Aldridge, 2015).

Reynaert, Bouverne De Bie, Vandeveld (2009.) upozoravaju da predodžbe djece, djetinjstva i dječjih prava koje se predstavljaju u javnosti (u raspravama i znanstvenim radovima) većinom odgovaraju tipičnom zapadnom djetetu iz srednje klase, a daleko manje „netipičnoj“ djeci. Stoga Bright (2017.) zagovara definiranje okvira ranjivosti, koji bi kombinirali različite čimbenike ranjivosti, kako bi se identificirale šire skupine ranjive djece⁴. Okviri postavljeni na ovaj način mogli bi poslužiti za različite svrhe, kao što je npr. razvoj jedinstvenih standarda usluga, a također i kao alati za mjerenje i procjene ne samo razine ranjivosti, već i kvalitete pružanja usluga. Međutim, čak i prilikom definiranja okvira i pokazatelja ranjivosti, mogu se pojaviti određeni izazovi:

- **skrivena ili nevidljiva djeca** koja ostaju nezahvaćena javnim sustavima nacionalnim statistikama. O njihovom postojanju možemo saznati samo kroz programe obraćanja korisnicima u različitim socijalno izoliranim područjima (premda djeca mogu biti „nevidljiva“ i ako odrastaju u potpunim obiteljima i dobro organiziranim zajednicama, op. a.)
- **dvostruko brojanje** ranjive djece, s obzirom da se njihove ranjivosti preklapaju, a ranjive se skupine međusobno ne isključuju (npr. dijete s teškoćama koje je istovremeno tražitelj azila)
- **razdvajanje utjecaja** koji utječu na ishode djeteta
- **pripadnost ranjivoj skupini ne znači nužno da je dijete ranjivo** ili da će kao posljedicu imati lošije ishode
- **rizik stigmatizacije** pri čemu se djeca koja pripadaju ranjivim skupinama povezuju s ranjivosti i od njih se očekuju lošiji ishodi, što eksponencijalno povećava njihovu ranjivost ili čak stvara novu.

---

⁴ U kontekstu svog rada, Bright i suradnici identificirali su 32 skupine ranjive djece.

Gotovo je nemoguće popisati sve (ili većinu) ranjivih skupina djece, osobito zbog toga što se ljudi i društva neprestano razvijaju i mijenjaju (Frerks, Warner i Weijs, 2011.; Zagorac, 2017.). Stoga Larkin (2009.) predlaže da u kontekstu istraživanja ranjive skupine treba unaprijed odrediti. U skladu s **Programskim dokumentom Ureda UNICEF-a za Hrvatsku dogovoreno je da se u studiju uključe sljedeće ranjive skupine djece:**

- **djeca romske nacionalne manjine,**
- **djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi (djeca koja žive u dječjim domovima, drugim oblicima grupnog smještaja ili u udomiteljskim obiteljima),**
- **djeca s teškoćama u razvoju (intelektualnim, motoričkim, poteškoćama u socijalnoj komunikaciji, oštećenjem vida i sluha),**
- **djeca u zdravstvenom sustavu,**
- **djeca u sustavu pravosuđa,**
- **djeca izbjeglice i tražitelji azila,**
- **djeca koja žive u siromaštvu i**
- **djeca iz izoliranih područja.**

Za istraživački postupak, analizu podataka i izradu završnog izvješća važna je činjenica da niti za jednu od ovih skupina djece ne vežemo samo jednu, jedinstvenu i specifičnu (izoliranu) ranjivost, već je u većini slučajeva najvjerojatnije riječ o višestrukim ranjivostima. Višestruke ranjivosti često odgovaraju pojmu višestruke, složene i intersekcijske diskriminacije (Tackling Multiple Discrimination: Practices, policies and laws, 2007.). Kako Ravnøel (2009.) ističe, više pozornosti treba posvetiti intersekcijskoj diskriminaciji, posebice kako bi se osigurala ravnopravna inkluzija (i participacija) sve djece. U kontekstu ove studije, intersekcijaska diskriminacija osobito je važna, a odnosi se, kako Makkonen (2002., str. 11) definira na: „situaciju u kojoj postoji konkretna vrsta diskriminacije, pri čemu se nekoliko osnova diskriminacije nalazi u istovremenoj interakciji“, u istom trenutku te se one ne mogu opažati ili analizirati zasebno. Posljedično, ovime se istraživački proces i njegovi izravni rezultati mogu obogatiti, ali ova situacija također zahtijeva posebnu pozornost i senzibilnost istraživača.

2.1.3. Dječja participacija

Dječja participacija postala je tema o kojoj se mnogo govori kao o normi u različitim dokumentima i postupcima, i o kojoj se dosta piše (premda ne u našoj praksi), no oko koje ipak i dalje postoji dosta nedoumica, te je se prečesto promatra iz perspektive odraslih. Sam izraz (*dječja participacija*) tumači se na različite načine: neki dječju participaciju shvaćaju kao uključivanje/inkluziju (osobito kada je riječ o djeci iz socijalno ranjivih skupina); neki ju promatraju kroz diskurs *dječjih glasova* i dječje perspektive (u istraživačkom smislu); neki ju vide kao sudjelovanje djece u širem smislu u svim stvarima koje ih se tiču (obitelji, školi, zajednici, medijima); neki ju tumače kao uključivanje djece u odlučivanje, ali također i kao samostalno odlučivanje djece; dok ju drugi razumiju kao slušanje onoga što djeca govore i uvažavanje njihovog prava da izraze svoja mišljenja.

U raspravama o ranjivosti, s obzirom da se u većini slučajeva (ako ne i u svima) iznose percepcije odraslih, naglasak se stavlja na zaštitu djece, prije nego na poticanje djece da prepoznaju svoje

probleme i uključe se u postupke pronalaženja rješenja. Djecu se ponekad i pita o njihovim problemima vezanim za područje njihove ranjivosti (nepovoljnog položaja), no uglavnom im se ne daje prilika da izraze svoje mišljenje o nekim „širim“ pitanjima (Tisdall, 2016.). Djeci iz ranjivih skupina tako se često ne dopušta sudjelovanje pod izgovorom da ih se tako štiti. Stoga se čini da ponekad djecu pretjerano štitimo u ime njihovih najboljih interesa, a time zapravo djelujemo na štetu njihovih najboljih interesa, što je odnedavno postao etički i profesionalni izazov.

Dječja gledišta i iskustva nedovoljno su zastupljena u modelima i razumijevanju socijalnih fenomena (Mishna, Antle i Regehr, 2004.) te se vrlo često odluke o djeci zasnivaju na informacijama koje o njima daju odrasli, što može biti u najmanju ruku manjkavo, s obzirom da odrasli ne mogu misliti, osjećati i doživljavati život onako kako to čine djeca (Stephenson, Gourley i Miles, 2004.).

Odbor UN-a za prava djeteta u Općem komentaru članka 12. Konvencije o pravima djeteta (2009.) definira participaciju kao „široko rasprostranjenu praksu koja se pojavila posljednjih godina, a koja se široko konceptualizirala kao participacija, premda se sam izraz ne pojavljuje u tekstu članka 12. Izraz je evoluirao i danas se široko koristi kako bi opisao kontinuirani proces koji uključuje dijeljenje informacija i dijalog između djece i odraslih zasnovan na uzajamnom povjerenju, u kojem djeca mogu naučiti kako se i njihova gledišta i gledišta odraslih uzimaju u obzir i oblikuju ishod tog postupka“.

Nadalje, Odbor UN-a ukazuje na sljedeće dimenzije dječje participacije, koje su važne za razumijevanje opsega i značenja članka 12. (UNICEF, 2018.):

<p>UNIVERZALNA DIMENZIJA PARTICIPACIJE</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Odnosi se na svu djecu, bez bilo kakve diskriminacije po bilo kojoj osnovi ▪ Istovremeno je i cilj i sredstvo ▪ Odnosi se na djecu kao pojedince i kao skupinu ▪ Odnosi se na sva pitanja koja utječu na djecu
<p>VIŠESTRUKA DIMENZIJE PARTICIPACIJE</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zahtijeva različite oblike i različite kontekste ▪ Obuhvaća različite pristupe i sredstva
<p>DIMENZIJA PARTICIPACIJE S OBZIROM NA MOĆ I ODGOVORNOST</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nije u proturječnosti s pravom na zaštitu ▪ Razlikuje se od participacije odraslih ▪ Promiče osnaživanje ▪ Ona je pravo, a ne obaveza

Govoreći o definiciji participacije, Davey, Burke i Shaw (2010.) navode da participacija nema jedno, jedinstveno i nepromjenjivo značenje ili definiciju oko koje bi postojala opća suglasnost. Kako Žižak ističe (2005.), participacija sa sobom nosi vrlo različita tumačenja kako kod odraslih, tako i kod djece.

Pri razmatranju dječjih prava i participacije treba biti svjestan činjenice da djeca nisu homogena skupina, premda ih često tako doživljavamo. Djeca se često razlikuju prema svojim individualnim i društvenim obilježjima, okruženju u kojem su rođena i u kojem odrastaju, kulturi kojoj pripadaju, kao i

prema vremenu u kojem žive. Stoga ne možemo razmatrati dječja prava u općenitom smislu, već se moramo voditi konkretnim kontekstom, a ponekad čak i individualnim obilježjima. U tom kontekstu, uvijek je relevantno usmjeriti se na pitanja vezana uz ostvarivanje prava djece u ranjivim skupinama: djece s teškoćama u razvoju, problemima u ponašanju, siromašne djece, djece migranata, djece iz manjinskih skupina, i slično. Cheminais (2011.) se osobito fokusira na činjenicu da je proklamirana vrijednost na općoj razini ona o važnosti djece i važnosti svakog djeteta, no da se u stvarnosti često susrećemo s djecom koja nemaju prilike participirati. To su takozvane ranjive skupine djece koja se suočavaju s određenim poteškoćama i problemima u vlastitom razvoju ili u svom okruženju i koja često ne mogu sudjelovati u okviru redovnih sustava ili uobičajenim načinima participacije.

Nadalje, u **Preporuci Europske komisije (2013/112/EU) Ulaganje u djecu: prekidanje začaranog kruga djece u nepovoljnom položaju**, jedno od temeljnih horizontalnih načela je: „Osigurati usmjerenost na djecu izloženu povećanom riziku zbog svog višestruko nepovoljnog položaja: romska djeca, neka djeca migranti ili djeca pripadnici etničkih manjina, djeca s posebnim potrebama ili teškoćama, djeca u alternativnoj skrbi i djeca koja žive na ulici, djeca čiji su roditelji u zatvoru, kao i djeca u kućanstvima u posebnom riziku od siromaštva, kao što su jednoroditeljske obitelji ili velike obitelji”.

Poglavlje 2.3. bavi se dječjim pravom na participaciju na sljedeći način: **uspostavljanjem mehanizama koji promiču sudjelovanje djece u donošenju odluka koje se tiču njihovih života**: Omogućavanjem i poticanjem djece da iznesu svoja informirana stajališta, uz osiguranje da se tim stajalištima pridaje odgovarajuća težina i da se ona odražavaju u glavnim odlukama koje na njih utječu:

- korištenje i daljnji razvoj postojećih alata za uključivanje djece u sustave kao što su skrb, zdravstvo i obrazovanje, te savjetovanje s djecom o planiranju relevantnih politika kroz mehanizme prilagođene njihovoj dobi;
- podrška uključivanju sve djece u postojeće strukture participacije; informiranje i podrška participacije djece iz nepovoljnih životnih situacija;
- poticanje stručnjaka koji rade s djecom i za djecu da ih aktivno uključuju, uz podizanje svijesti o povezanim pravima i obavezama;
- provođenje dječjeg prava da budu saslušana u svim odlukama vezanim uz pravosuđe i promicanje pravosuđa prilagođenoga djeci, osobito kroz omogućavanje učinkovitog pristupa djece sudovima i sudskim postupcima.

U kontekstu participacije djece iz ranjivih skupina, koristi se izraz „djeca koja se rijetko čuju“ (Kelleher, Seymour, Halpenny, 2014.; McEvoy, 2015.):

- „Izraz ‘koji se rijetko čuju’ odnosi se na skupine ljudi koji nemaju kolektivni glas i često su podzastupljeni u aktivnostima savjetovanja ili participacije. Mladi koji se rijetko čuju su oni mladi čiji se glasovi ne čuju u odlukama koje se na njih odnose i/ili koji nemaju koristi od usluga osmišljenih da zadovolje njihove potrebe. Mladi koji se rijetko čuju nisu homogena skupina, a izraz se danas koristi kao zajednički naziv koji uključuje vrlo raznolike i složene skupine kojima je zajednička izoliranost i od dominantnih i od ciljanih aktivnosti participacije“ (Kelleher, Seymour, Halpenny, 2014., str. 24).
- „Oni koji se rijetko čuju“ je izraz koji se koristi za djecu i mlade koji imaju smanjene mogućnosti za participaciju i/ili koji se suočavaju s više prepreka kada pokušavaju participirati (McEvoy, 2015., str. 7).

U Hrvatskoj nema dostupnih istraživanja koja uzimaju u obzir ova dva koncepta: ranjivost i dječju participaciju. U drugim zemljama postoje slična istraživanja, no ona su ograničena na sudjelovanje konkretnih ranjivih skupina (npr. Percy-Smith, Larkins i Beremény, 2016., studija o participaciji i osnaživanju mladih Roma; Hansen, Siame i van der Veen, 2014., studija o preprekama i podršci za participaciju djece s poteškoćama; McCarthy, 2016., participacija mladih u rezidencijalnoj skrbi).

U novije vrijeme u Hrvatskoj provedena su dva istraživanja o dječjoj participaciji. Prvo od njih je Analiza stanja dječje participacije u Republici Hrvatskoj (UNICEF, 2017.), koja je pružila sveobuhvatni uvid u dječju participaciju u pogledu pravnog okvira za dječju participaciju, poučavanja dječje participacije i dijeljenja dobrih praksi dječje participacije. Definirane su sljedeće preporuke vezane uz participaciju djece iz ranjivih skupina.

- » ***S obzirom na relativno manjkave informacije o sudjelovanju djece iz ranjivih skupina, izazov predstavlja aktivno zagovaranje i povećavanje spektra sudjelovanja ove djece do punog dometa i istinske participacije. Takva nastojanja zahtijevaju zasigurno kontinuirana ulaganja odraslih (stručnjaka), ali i same djece (vršnjaka). Prostor participacije djece treba proširivati i učiniti stvarnim za svu djecu i u tom smislu će biti potrebna fokusirana akcijska istraživanja koja će uz stjecanje vrijednih informacija istovremeno graditi i nove participativne prakse.***
- » ***Iako je važno djecu iz ranjivih skupina prije svega doživljavati kao djecu, jednako je tako i važno ne izgubiti iz vida njihove specifičnosti zbog kojih mogu biti zakinuti (i jesu) za ostvarivanje svojih participativnih prava. Sudjelovanje djece iz osjetljivih skupina i dalje se pojavljuje više na razini „ispunjavanja kvota“ kad je riječ o generalnoj populaciji djece, dok je sudjelovanje nešto veće unutar specifičnih grupa ako je suditi prema konzultacijama s upućenim stručnjacima. Stoga treba napraviti pomak prema tome da sudjelovanje djece iz ranjivih skupina postane standard koji neće trebati posebno propitivati.***

Drugo istraživanje proveo je Ured Pravobraniteljice za djecu u Republici Hrvatskoj, a ono se konkretno bavilo participacijom djece u školi (Borić, Osmak Franjić, 2019.). Istraživanje je provedeno u razdoblju od rujna 2017. do lipnja 2018., i koristilo je kombinaciju kvalitativnih i kvantitativnih istraživačkih metoda. Kvalitativni dio istraživanja uključio je 19 fokusnih grupa, koje su provedene u 4 regije Republike Hrvatske, a u njima je sudjelovalo ukupno 70 djece i 41 odrasla osoba iz osnovnih i srednjih škola. Kvantitativni dio istraživanja uključio je učenike i odrasle osobe iz 41 škole iz čitave Hrvatske: 21 osnovnu i 20 srednjih škola. Korišten je prigodni uzorak, ali se vodilo računa o zastupljenosti škola iz svih hrvatskih županija. Cilj je bio uključiti različite škole: veće, manje, škole u urbanim i ruralnim sredinama, škole u izoliranijim područjima, škole u kojima se djeca školuju na jezicima nacionalnih manjina, škole na otocima itd. U kvantitativnom dijelu istraživanja sudjelovalo je ukupno 2.720 učenika i 461 odrasla osoba. Sljedeći zaključci osobito su relevantni u kontekstu ranjivih skupina djece.

- » ***Dječja participacija u školi nije inkluzivna, češće ju se doživljava kao privilegij nego kao pravo sve djece.***
- » ***Premda participacija djece može imati različite oblike, obično se svodi na jedan: participaciju „putem dizanja ruke“, koja pogoduje onima koji su intelektualno jači i uspješniji u školi.***
- » ***Formalna participacija kroz vijeća učenika osnažuje one koji su već afirmirani, s obzirom da su članovi vijeća učenika najčešće neproblematični učenici uzornog vladanja i dobrih ocjena.***

Najnovija Analiza stanja djece i adolescenata u Hrvatskoj (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2021.) ističe dvije ključne poruke vezane uz dječja prava i dječju participaciju (str. 39):

- 1** Premda su se znanja i stavovi o dječjim pravima u javnom sektoru i u javnosti općenito poboljšali, potrebni su daljnji koraci za razmatranje i primjenu ovih prava u postupcima odlučivanja. Osobito se trebaju osnažiti prava djece i adolescenata s problemima u ponašanju, kako bi se pružio pristup odgovarajućim uslugama u zajednici. Jednaki pristup uslugama u zajednici nije osiguran, osobito u udaljenim ruralnim sredinama i za određene skupine stanovništva kao što su romske obitelji i obitelji djece s teškoćama u razvoju.
- 2** Dječju participaciju u postupcima odlučivanja treba unaprijediti u svim sektorima i programima, smatraju dionici iz civilnog društva i akademske zajednice. Idealno bi bilo da se ona odvija na inkluzivan način, uz sudjelovanje OCD-ova i predstavnika roditelja i djece.

2.2. Radna definicija dva glavna koncepta

Imajući u vidu da su ključni pojmovi ove studije – **ranjivost (djece)** i **participacija (djece)** – složeni koncepti, koji se različito tumače i primjenjuju u svakodnevnoj praksi, za potrebe pojmovnog okvira studije sljedeće radne definicije koristit će se kao okvir u istraživačkom procesu:

<p>RANJIVOST</p>	<p>Dinamična karakteristika i proces koji proizlazi iz međudjelovanja osobnih i strukturnih obilježja mikro- i makrookruženja, koji može ograničiti konkretno dijete ili skupinu djece u ostvarivanju svojih potencijala i prava, te stoga zahtijeva posebnu pozornost, skrb i zaštitu.</p>
<p>DJEČJA PARTICIPACIJA</p>	<p>Proces primanja i dijeljenja informacija, u kojem se dijete pita i s njime se savjetuje o relevantnim temama, aktivno je uključeno u različite aktivnosti, kao i u postupak donošenja odluka, predlaže i provodi ideje i projekte, a sve to čini uz podršku i uvažavanje važnih odraslih osoba i vršnjaka, i u skladu s vlastitim interesima i mogućnostima.</p> <p>Djeca mogu sudjelovati u različitim životnim okruženjima: kod kuće, u školi, lokalnoj zajednici, slobodnim aktivnostima, ustanovama (kao što je dom za djecu) itd.</p> <p>Dječja participacija može biti formalna (propisana zakonima i javnim dokumentima, kao što su vijeća učenika ili vijeća korisnika) i neformalna (kao kultura participacije, koja se ogleda u spontanom djelovanju djece na rješavanju stvarnih problema i u općoj atmosferi uzajamnog uvažavanja i otvorenog dijaloga između djece i odraslih).</p> <p>Dječja participacija može se odražavati na dvije razine: individualnoj i grupnoj. Dječju participaciju možemo primijetiti u četiri općenita oblika (prema Hart, 2008.; Landsdown, 2010.) koji predstavljaju okvir ove studije:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nesudjelovanje – djecu se ne informira niti se s njima savjetuje ni u kakvim pitanjima koja se na njih odnose. 2. Konzultativna participacija – odrasli traže mišljenja djece kako bi gradili znanje i razumijevanje dječjih života i iskustava. Odrasli prepoznaju da djeca imaju stručna znanja i perspektivu potrebnu za odlučivanje (npr. sudjelovanje djece u istraživanjima, planiranju intervencija, razvoju politika, u svojstvu svjedoka u kaznenim postupcima i sl.). 3. Suradnička participacija – pruža mogućnost aktivnog uključivanja u ranim etapama određene aktivnosti. Djeca se mogu uključiti u razvoj ili planiranje projekta, istraživanje, vršnjačko savjetovanje, mogu biti predstavnici u tijelima javne uprave i sl. Na ovoj razini djeci se pruža prilika za zajedničko odlučivanje s odraslima te mogućnost da utječu na proces i na ishode neke aktivnosti. 4. Participacija koju iniciraju djeca – događa se kada se djeci omogući okruženje i prilika da identificiraju stvari koje ih brinu, pokreću akcije i zastupaju sama sebe. Djeca mogu pokretati akcije kao pojedinci (npr. izbor škole), ili kao skupina (kreiranje politika, podizanje javne svijesti). Uloga odraslih je da budu facilitatori koji će omogućiti djeci da ostvaruju svoje ciljeve i pružaju informacije, savjete i podršku.

03 METODOLOGIJA

3.1. Nacrt istraživanja

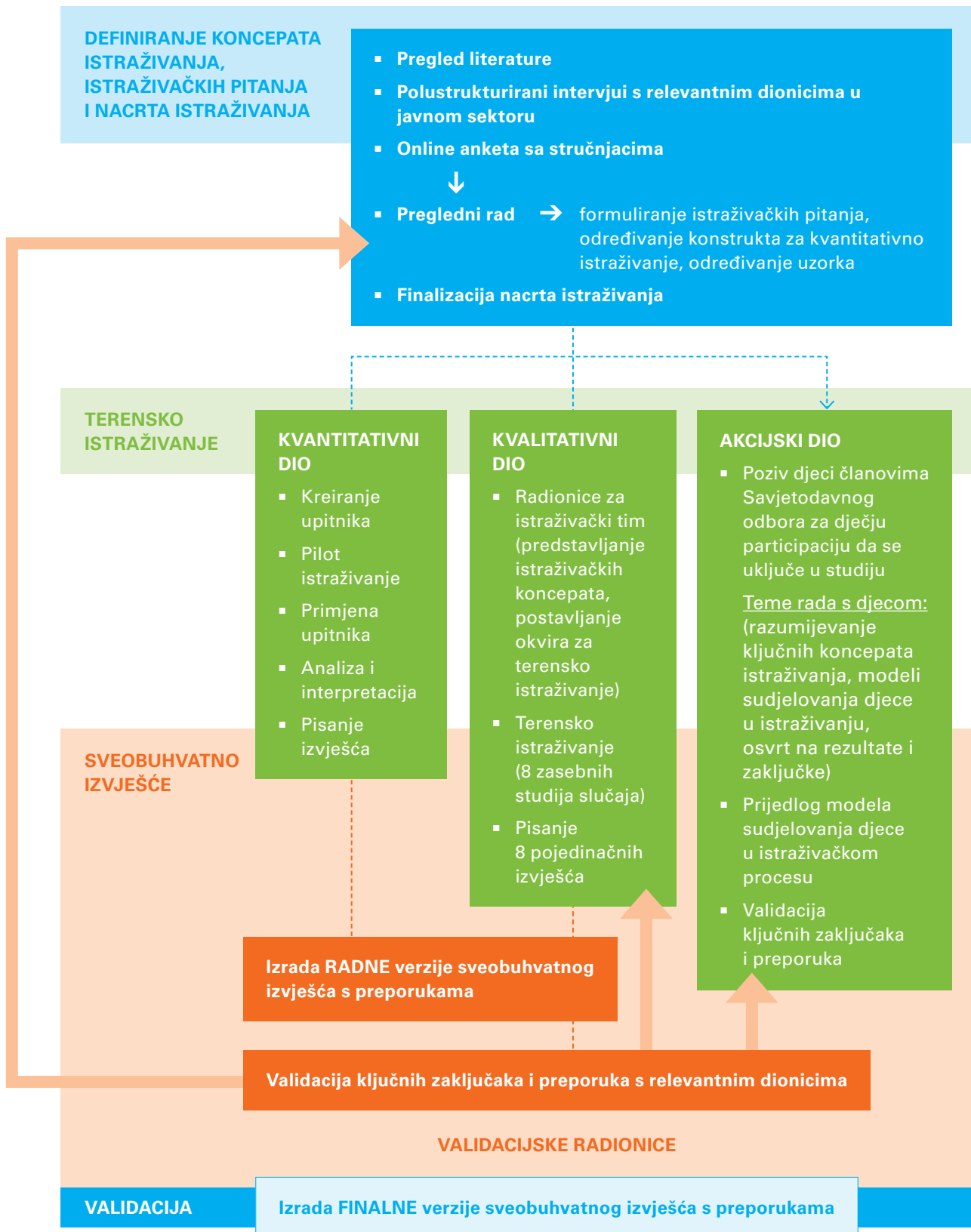
Na temelju opisa posla, predloženog pristupa i istraživačkog okvira, ova studija je empirijsko istraživanje koje kombinira **kvantitativne i kvalitativne podatke**. **Studija ima četiri glavne komponente, od kojih se tri temelje na empirijskom istraživanju.** Slijedeći koncept istraživanja (dječja participacija), ukazuje se na razinu dječje participacije. Riječ je o studiji koju pretežno vode odrasli, a koja djecu uključuje kao sudionike. Četvrta komponenta isključivo je usmjerena na osnaživanje dječje participacije. Studija se sastoji od sljedećih komponenata (tablica 1).

TABLICA 1: Glavne komponente studije

KOMPONENTA	RAZINA DJEČJE PARTICIPACIJE
<p>1. KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE</p> <p>Konceptualizacija i opis dječje ranjivosti s obzirom na participativna prava. Ovo je bio preliminarni dio istraživanja u kojem su se pojasnili pojmovi i odabrale lokacije studija slučaja. U ovaj dio uključena je analiza relevantne literature vezane uz sljedeće pojmove: ranjivost (općenito), ranjivost djece, ranjivost djece i dječja participacija. Kako bi se stekao uvid u lokalno razumijevanje ranjivosti djece, provedeni su polustrukturirani intervjui s relevantnim dionicima u javnom sektoru, kao i kratke online ankete među stručnjacima.</p>	<p>EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE</p> <p>ODRASLI VODE ISTRAŽIVANJE – perspektiva odraslih</p>
<p>2. KVANTITATIVNO ISTRAŽIVANJE</p> <p>Dobivanje informacija o stavovima šire javnosti i stručnjaka u sektoru obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne skrbi o participaciji djece iz ranjivih skupina.</p> <p>Dobivanje informacija o mišljenjima šire javnosti i stručnjaka o postojećim mogućnostima za participaciju djece iz ranjivih skupina u obitelji, školi i zajednici.</p>	

KOMPONENTA	RAZINA DJEČJE PARTICIPACIJE
<p>3. KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE</p> <p>Dobivanje pregleda situacije o participaciji djece iz odabranih ranjivih skupina i informacija o identificiranim ograničenjima, kao i poticajnim čimbenicima (kroz osam studija slučaja).</p>	<p>EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE</p> <p>ODRASLI VODE ISTRAŽIVANJE – djeca i odrasli su sudionici istraživanja</p>
<p>4. AKCIJSKI DIO ISTRAŽIVANJA</p> <p>Osmišljavanje modela inkluzije i participacije djece u procesu provedbe studije (istraživanja) i izrada preporuka.</p>	<p>ODRASLI VODE ISTRAŽIVANJE – djeca su savjetnici</p>

Glavni koraci u nacrtu istraživanja definirani su na sljedeći način (slika 1):

SLIKA 1: Nacrt istraživanja

Studija **kombinira pristupe odozgo prema dolje i odozdo prema gore** kako bi se stekao bolji uvid u participaciju djece iz ranjivih skupina. **Pristup odozgo prema dolje** primijenjen je u kvantitativnom dijelu istraživanja, u kojem su konstrukti i upitnici (uglavnom) proizašli iz teorije i rezultata znanstvenih istraživanja. **Kombinacija pristupa** (odozgo prema dolje i odozdo prema gore) korištena je u razradi razumijevanja ključnih koncepata studije (ranjivost i dječja participacija): u pregledu literature i izravnom istraživanju. **Pristup odozdo prema gore** korišten je u studijama slučaja, prema Quennerstedt (2013.) i Raeynert i sur. (2015.), koji ističu nužnost davanja prioriteta kontekstu i specifičnostima u životima djece, umjesto univerzalnog pristupu „odozgo prema dolje”, u kojem relevantna pitanja proizlaze iz univerzalnog aspekta. Pristup odozdo prema gore dobro odgovara dinamičnoj i složenoj prirodi (dječje) ranjivosti i participacije.

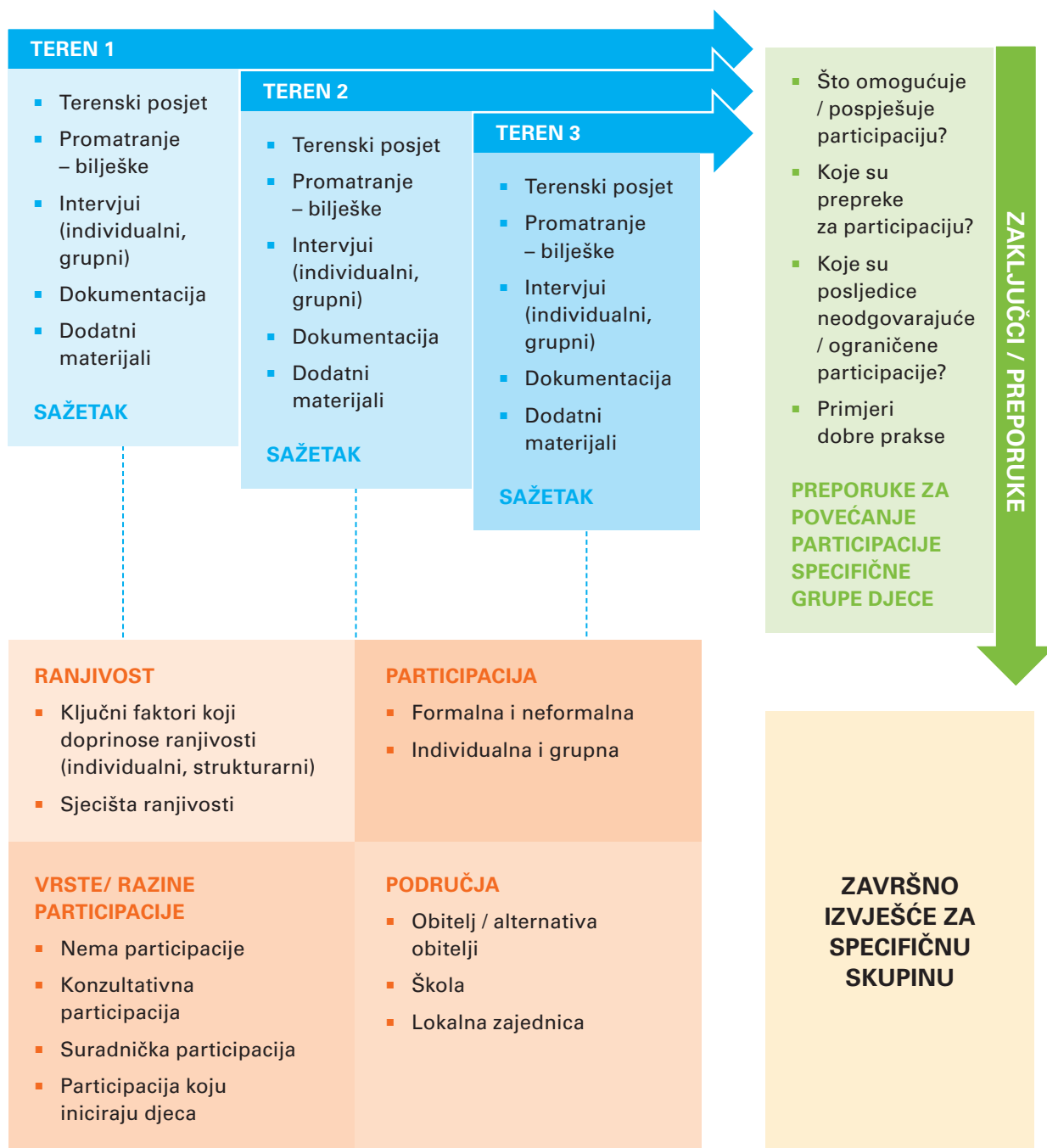
U istraživanju se studija slučaja koristi i kao metoda i kao dio nacrtu istraživanja. Tim sastavljen od šesnaest članica s bogatim iskustvom u području istraživanja i rada s djecom, proveo je osam studija slučaja: na svakoj studiji slučaja radile su dvije ili tri članice tima. Prije terenskog rada, sve članice tima sudjelovale su u interaktivnim konzultacijama na čelu s voditeljicama, kako bi se osiguralo zajedničko razumijevanje pojmova koji se istražuju, postavili okviri za terensko istraživanje i pojasnila ključna etička pitanja. U navedenih osam studija slučaja, cijela skupina ranjive djece (koju povezuje specifično obilježje/istaknuta oznaka ranjivosti) smatra se slučajem (npr. djeca romske nacionalne manjine, djeca u zdravstvenom sustavu itd.). Unutar specifičnog „slučaja” (skupine), korišteni su različiti kriteriji za određivanje konkretnih lokacija. Ove varijacije unutar slučaja potrebne su zbog raznolikosti skupina koja onemogućuje univerzalni kriterij. Odabir lokacija i sudionika (institucije, škole, zajednice) za svaku skupinu temeljio se na njihovoj relevantnosti za teme istraživanja, s ciljem postizanja širokog obuhvata: malih i velikih gradova, urbanih i ruralnih sredina, različitih oblika skrbi, javnog i privatnog sektora itd. Kriterij za uključivanje lokacija/sudionika u svakoj studiji slučaja bio je raspolaganje informacijama i iskustvima o temama od interesa. Završno izvješće svake studije slučaja (njegov sadržaj) sastojalo se od sljedećih elemenata:

- Uvod (kratki opis specifične ranjive skupine uključujući definicije, politike, službenu statistiku i postojeća istraživanja)
- Kratki opis svake posjećene lokacije
- Perspektive ranjivosti (na koji način različiti sudionici definiraju i opisuju ranjivost koju su „doživjeli i iskusili”)
- Dječja participacija (razina participacije u svakodnevnom životu djece, oblici participacije, potpora participaciji, ishodi participacije, potencijali i prepreke)
- Preporuke za povećanje razine participacije specifičnih skupina djece
- Primjer dobre prakse participacije specifične skupine djece (prema načelima etičke participacije: transparentnost i informativnost, dobrovoljnost, uvažavanje, relevantnost, prilagođenost djeci, inkluzivnost, primjerena edukacija, sigurnost i osjetljivost na rizike, odgovornost⁵)
- Literatura
- Prilozi (uključujući anonimizirani popis sudionika, materijale i sl.)

---

⁵ Prema Lansdown i O’Kane (2014.).

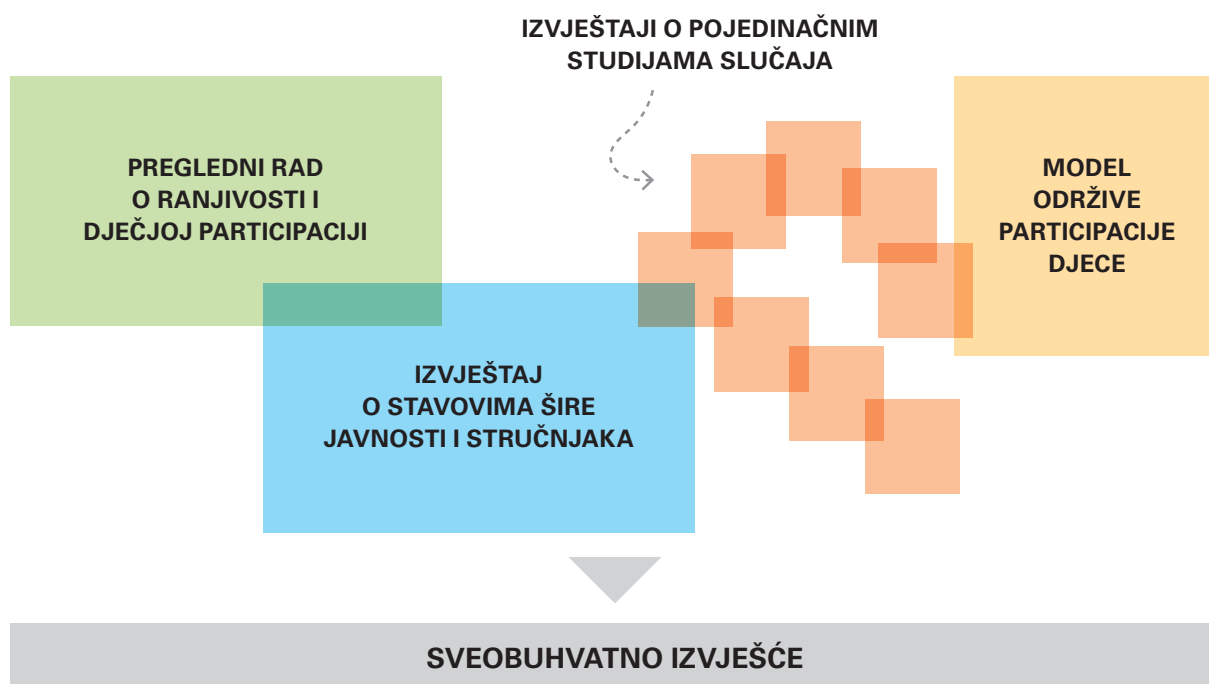
Završno izvješće svake od studija slučajeva izrađeno je na sljedeći način (slika 2).

SLIKA 2: Izrada izvješća o studijama slučajeva

Potpuno izvješće za svaki specifičan slučaj (tj. skupinu djece) dostupno je na hrvatskom jeziku u Uredu UNICEF-a za Hrvatsku. Sažeci pojedinih studija slučajeva dostupni su kao prilog ove publikacije.

Na kraju, sveobuhvatno izvješće sastavljeno je na temelju četiri glavne komponente istraživanja, kao što je prikazano na sljedećoj slici (slika 3).

SLIKA 3: Izrada sveobuhvatnog izvješća

3.2. Istraživačka pitanja

Glavna istraživačka pitanja definirana su u skladu s identificiranim ključnim konceptima studije, njezinom svrhom i ciljevima navedenim u Opisu posla. Sljedeća istraživačka pitanja odražavaju i potvrđuju ciljeve navedene u Opisu posla.

1. Kakvo je lokalno razumijevanje konceptata ranjivosti i dječje participacije u akademskoj zajednici, javnoj upravi i među stručnjacima koji rade s djecom u različitim područjima (obrazovanje, zdravstvo, maloljetničko pravosuđe, sektor socijalne skrbi, nevladin sektor)?
2. Kakvi su stavovi šire javnosti u odnosu na predodžbu o djeci, dječja prava (općenito), prava djece iz ranjivih skupina i participaciju djece iz ranjivih skupina?
3. Kakvi su stavovi stručnjaka prema predodžbi o djeci, dječjim pravima (općenito), pravima djece iz ranjivih skupina i participaciji djece iz ranjivih skupina?
4. Na koji način djeca iz odabranih ranjivih skupina (djeca romske nacionalne manjine, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djeca s teškoćama u razvoju, djeca u zdravstvenom sustavu, djeca u sustavu pravosuđa, djeca izbjeglice i tražitelji azila, djeca pogođena siromaštvom, djeca iz izoliranih sredina) sudjeluju u različitim aspektima njihova života (obitelj, škola, institucije, lokalna zajednica, državna razina) na formalnoj i neformalnoj razini?
5. Koje su prepreke za participaciju djece iz odabranih ranjivih skupina?
6. Koji čimbenici omogućuju participaciju djece iz odabranih ranjivih skupina?
7. Koji su primjeri dobre prakse dječje participacije u svakom od slučajeva (ranjivih skupina) sukladno načelima etičke participacije (transparentnost i informativnost, dobrovoljnost,

uvažavanje, relevantnost, prilagođenost djeci, inkluzivnost, primjerena edukacija, sigurnost i osjetljivost na rizike, odgovornost⁶)?

8. Koje su posljedice ograničene participacije djece iz ranjivih skupina?
9. Na koji se način participacija djece iz ranjivih skupina može povećati?

3.3. Izvori podataka

Izvori podataka korišteni u studiji bili su **direktni (primarni)** izvori, kao što su djeca, roditelji, stručnjaci, građani) i **indirektni (sekundarni)** izvori, poput postojeće literature, javnih dokumenata, fotografija, internetskih stranica itd.).

Sudionike (odnosno uzorak) studije predstaviti ćemo prema svakoj od četiri komponente (tablica 2).

Veličina uzoraka odražava prirodu svake od komponenata studije, ili preciznije, prirodu kvantitativnog i kvalitativnog pristupa. **Kvantitativni** dio istraživanja uključio je veće, statističke veličine uzoraka (nacionalno reprezentativni i prigodni uzorak), koji omogućuju generalizaciju rezultata. U slučaju uzorka stručnjaka, upitnici su poslani nizu stručnjaka u području obrazovanja (učiteljima/nastavnicima i stručnjacima u predškolskom odgoju te osnovnim i srednjim školama), socijalne skrbi (stručnjacima iz centara za socijalnu skrb, različitim institucijama rezidencijalne skrbi), pravosuđa (stručnjacima zaposlenim na sudovima, u uredima državnog odvjetništva i odgojnim zavodima), policije (stručnjacima u policijskim upravama) i zdravstva (stručnjacima u bolnicama i klinikama). Dodatni naponi uloženi su u motiviranje stručnjaka da odgovore na online upitnik kako bi se prikupio što veći broj odgovora i time omogućile što kvalitetnije spoznaje. Istraživanje je završeno nakon mjesec dana i više od 200 zaprimljenih odgovora, kada je bilo jasno da se mogu izraditi relevantne statističke analize.

Kvalitativni dio istraživanja uključivao je manje uzorke, u cilju stjecanja dubinskih informacija o konceptu koji je bio predmet istraživanja. Ideja je bila obuhvatiti heterogeni uzorak djece i odraslih, kako bismo stekli uvid u raznolika iskustva. U tom smislu, uzorci u studijama slučaja uključivali su sudionike iz različitih dijelova Hrvatske (vidi sliku 4), različitih oblika skrbi (u konkretnoj skupini), svih relevantnih perspektiva (djeca, roditelji, stručnjaci, donositelji odluka). Glavni naponi istraživačkog tima bili su usmjereni na uključivanje relevantnih sudionika koji mogu pružiti kvalitetne informacije (oni koji imaju relevantno iskustvo i spremni su to iskustvo podijeliti).

---

⁶ Prema Lansdown i O’Kane (2014.).

TABLICA 2: Pregled uzoraka prema komponentama studije

KOMPONENTA STUDIJE / ISTRAŽIVAČKA PITANJA	SUDIONICI (uzorak)
<p>1. KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE</p> <p><i>Kakvo je lokalno razumijevanje koncepta ranjivosti i dječje participacije u akademskoj zajednici, javnoj upravi i među stručnjacima koji rade s djecom u različitim područjima (obrazovanje, zdravstvo, maloljetničko pravosuđe, sektor socijalne skrbi, nevladin sektor)?</i></p>	<p>Relevantna literatura koja se odnosi na ranjivost i dječju participaciju (pregledni članci, znanstveni članci, priručnici, knjige).</p> <p>AKADEMSKA ZAJEDNICA Prigodni uzorak članova akademske zajednice čije je područje rada (istraživačko i obrazovno) povezano s djecom. Koristeći metodu snježne grude i izravan pristup, sudionici su putem elektroničke pošte pozvani da popune kratki online upitnik. Poziv je upućen članicama i članovima akademske zajednice na različitim sveučilištima u Hrvatskoj, kako mlađima, tako i onima s više iskustva.</p> <p>JAVNA UPRAVA Korišten je prigodni uzorak. Ured UNICEF-a za Hrvatsku poslao je službene pozive sljedećim ministarstvima i uredima: Ministarstvu pravosuđa⁷, Ministarstvu za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Ministarstvu zdravstva, Ministarstvu unutarnjih poslova, Ministarstvu znanosti i obrazovanja, Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Pravobraniteljici za djecu, Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova i Pravobraniteljici za osobe s invaliditetom, s molbom da delegiraju predstavnika za polustrukturirani intervju.</p> <p>STRUČNJACI Prigodni uzorak stručnjaka koji rade s djecom u različitim područjima. Koristeći metodu snježne grude i izravan pristup istaknutim stručnjacima u Hrvatskoj, stručnjaci su putem elektroničke pošte pozvani da popune kratki online upitnik. Poziv je upućen stručnjacima i stručnjakinjama zaposlenima u različitim javnim institucijama i organizacijama civilnog društva, kako mlađima, tako i onima s više iskustva.</p>

⁷ Nazivi ministarstava odnose se na službene nazive u 2018.godini. Od 2020. koriste se sljedeći službeni nazivi: Ministarstvo pravosuđa i uprave, Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

KOMPONENTA STUDIJE / ISTRAŽIVAČKA PITANJA	SUDIONICI (uzorak)
<p>2. KVANTITATIVNO ISTRAŽIVANJE</p> <p><i>Kakvi su stavovi šire javnosti u odnosu na predodžbu o djeci, dječja prava (općenito), prava djece iz ranjivih skupina i participaciju djece iz ranjivih skupina?</i></p> <p><i>Kakvi su stavovi stručnjaka prema predodžbi o djeci, dječjim pravima (općenito), pravima djece iz ranjivih skupina i participaciji djece iz ranjivih skupina?</i></p>	<p>Nacionalno reprezentativni uzorak hrvatskih državljana (u dobi od 18 godina nadalje), sukladno popisu stanovništva 2011. Uzorak će biti detaljnije objašnjen kasnije u izvješću (Poglavlje 6.2.1.).</p> <p>Prigodni uzorak stručnjaka u području obrazovanja, zdravstva, pravosuđa, policije i socijalne skrbi. U pristupu navedenim stručnjacima korištena je metoda snježne grude, na način da su stručnjaci pozvani da popune online upitnik. Uzorak će biti detaljnije objašnjen kasnije u izvješću (Poglavlje 6.2.2.).</p>
<p>3. KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE</p> <p><i>Na koji način djeca iz odabranih ranjivih skupina (djeca romske nacionalne manjine, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djeca s teškoćama u razvoju, djeca u zdravstvenom sustavu, djeca u sustavu pravosuđa, djeca izbjeglice i tražitelji azila, djeca pogođena siromaštvom, djeca iz izoliranih sredina) sudjeluju u različitim aspektima njihova života (obitelj, škola, institucije, lokalna zajednica, državna razina) na formalnoj i neformalnoj razini?</i></p> <p><i>Koje su prepreke za participaciju djece iz odabranih ranjivih skupina?</i></p>	<p>Konkretno, za istraživanje odabranih ranjivih skupina uključene su sljedeće lokacije:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Djeca romske nacionalne manjine: slučaj je obuhvatio tri različite romske zajednice: jednu u velikom urbanom centru, Zagrebu, jednu u malom selu u Međimurskoj županiji⁸, Orehovici, te jednu u manjem gradu u Sisačko-moslavačkoj županiji⁹, Sisku. Kontakt s djecom, roditeljima i stručnjacima ostvaren je preko škola i lokalnih romskih organizacija ▪ Djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi: slučaj je uključio tri različita oblika alternativne skrbi: djecu u dječjim domovima, djecu u centrima za pružanje usluga u zajednici te djecu u udomiteljskim obiteljima. Konkretno, odabrane su sljedeće lokacije: Centar za pružanje usluga u zajednici Svitanje Koprivnica¹⁰, Centar za pružanje usluga u zajednici Split¹¹, Forum za kvalitetno udomiteljstvo djece¹².

⁸ U Međimurskoj županiji postoji 12 romskih naselja, 12 zajednica s romskim naseljima (kao dio grada) te 18 gradova i zajednica s romskom populacijom (UNDP, 2014). Inicijalni plan bio je posjetiti grad Kuršanec, međutim, zbog zaista bogatih iskustava i dobre prakse u gradu Orehovica, odlučeno je uključiti Orehovicu.

⁹ Sisak je multietnički i multikulturalni grad koji je u posljednjih nekoliko godina uložio značajne napore u integraciju djece romske nacionalne manjine u predškolski odgoj.

¹⁰ Centar za pružanje usluga u zajednici Svitanje Koprivnica bio je jedna od prvih institucija za djecu (dječjih domova) koja je dovršila proces transformacije i deinstitucionalizacije. Koprivnica se nalazi u Koprivničko-križevačkoj županiji.

¹¹ Centar za pružanje usluga u zajednici Split smješten je u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Centar je transformiran 2017. godine i pruža različite usluge djeci s emocionalnim teškoćama i teškoćama u ponašanju: grupni dom, program dnevne terapije/bolnice, samostalan život uz podršku, savjetovanje, procjena itd.

¹² Izvorni plan bio je uključiti Udrugu udomitelja Nada Ivanec, međutim, zbog pandemije bolesti COVID-19 ovaj dio istraživanja proveden je na daljinu, pa je uzorak proširen na Forum za kvalitetno udomiteljstvo djece, nacionalnu mrežu udruga udomiteljskih obitelji.

KOMPONENTA STUDIJE / ISTRAŽIVAČKA PITANJA	SUDIONICI (uzorak)
<p><i>Koji čimbenici omogućuju participaciju djece iz odabranih ranjivih skupina?</i></p> <p><i>Koji su primjeri dobre prakse dječje participacije u svakom od slučajeva (ranjivih skupina) sukladno načelima etičke participacije (transparentnost i informativnost, dobrovoljnost, uvažavanje, relevantnost, prilagođenost djeci, inkluzivnost, primjerena edukacija, sigurnost i osjetljivost na rizike, odgovornost?¹³)?</i></p> <p><i>Koje su posljedice ograničene participacije djece iz ranjivih skupina?</i></p> <p><i>Na koji se način participacija djece iz ranjivih skupina može povećati?</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Djeca s teškoćama u razvoju: slučaj je obuhvatio tri ustanove u jednoj lokalnoj zajednici, gradu Velikoj Gorici. Odabrane ustanove su: Dječji vrtić „Žirek“, koji ima 3 skupine djece s teškoćama u razvoju i jednu skupinu s inkluzivnom skrbi; Osnovna škola Eugena Kumičića, u kojoj više od 15 djece s teškoćama u razvoju ima pomoćnika u nastavi; Centar za odgoj i obrazovanje Velika Gorica, koji uključuje osnovnu školu te institucionalnu skrb/smještaj. ▪ Djeca u zdravstvenom sustavu: studija slučaja uključila je dvije dječje bolnice u Zagrebu i Rijeci i jednu udrugu koja pomaže djeci s malignim bolestima i njihovim obiteljima: Udrugu Krijesnica. Jedna od bolnica (Klinički bolnički centar Rijeka) je klinički centar smješten u Primorsko-goranskoj županiji, a druga (Psihijatrijska bolnica za djecu i mladež) je najpoznatija bolnica u Hrvatskoj koja pruža specijalističku psihijatrijsku skrb isključivo za djecu. ▪ Djeca u sustavu pravosuđa: studija slučaja obuhvatila je tri različite uloge u kojima se djeca mogu naći u pravosudnom sustavu: ulogu žrtve, prijestupnika ili zainteresirane strane u postupku. Kako bi se steklo znanje o participaciji djece žrtava, uključen je Županijski sud u Bjelovaru¹⁴; za djecu u sukobu sa zakonom slučaj je uključio Županijski sud u Osijeku¹⁵ i Odgojni zavod za maloljetnice u Požegi¹⁶; dok je za djecu u svojstvu zainteresirane strane u sudskim postupcima slučaj uključio Centar za posebno skrbništvo¹⁷ u Rijeci). ▪ Djeca izbjeglice i tražitelji azila: slučaj je obuhvatio Prihvatilište za tražitelje azila u Kutini¹⁸ i Centar za usluge u zajednici Zagreb – Dugave¹⁹, posebni odjel za djecu bez pratnje.

¹³ Prema Lansdown i O’Kane (2014.).

¹⁴ Bjelovar je grad u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Županijski sud u Bjelovaru primio je audio-vizualnu opremu za svjedočenja djece žrtava i svjedoka koju je donirao Ured UNICEF-a za Hrvatsku te je bio uključen u edukaciju stručnjaka koju je također osigurao UNICEF.

¹⁵ Osijek je veliki grad u Osječko-baranjskoj županiji i administrativno središte ove županije.

¹⁶ Odgojni zavod u Požegi, Ministarstvo pravosuđa, jedina je ustanova za maloljetne djevojke koje su počinile kazneno djelo.

¹⁷ Centar za posebno skrbništvo je operativno tijelo Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (*danās Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike*) koje zastupa djecu na sudu i u ostalim pravnim postupcima.

¹⁸ Kutina je grad u Sisačko-moslavačkoj županiji i jedno od najvećih prihvatilišta za tražitelje azila u Hrvatskoj.

¹⁹ Centar za usluge u zajednici Zagreb – Dugave ima najdulje stručno iskustvo u radu s djecom bez pratnje te je najveći broj djece bez pratnje smješten upravo u Dugavama.

KOMPONENTA STUDIJE / ISTRAŽIVAČKA PITANJA	SUDIONICI (uzorak)
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Djeca pogođena siromaštvom: slučaj je obuhvatio dvije lokacije: jednu u području s visokom stopom relativnog siromaštva (Brodsko-posavska županija): Novu Gradišku i jednu u području s niskom stopom relativnog siromaštva (Primorsko-goranska županija): Krk²⁰. Djeca, roditelji i stručnjaci kontaktirani su u suradnji s lokalnim centrima za socijalnu skrb. ▪ Djeca iz izoliranih područja: slučaj je obuhvatio dvije lokacije: jednu definiranu prema <i>Zakonu o područjima posebne državne skrbi</i> iz 2015. (Rakovica) i jedan udaljeni otok (Lastovo). Rakovica spada u prvu skupinu područja posebne državne skrbi, područje koje je bilo okupirano tijekom rata i smješteno je blizu granice s Bosnom i Hercegovinom. Lastovo je otok u Dubrovačko-neretvanskoj županiji, na samom jugu Hrvatske. To je mali otok sa slabim vezama s kopnom. Prvotni je plan bio uključiti i Kistanje, gradić u Šibensko-kninskoj županiji koji spada u drugu skupinu područja od posebne državne skrbi. Kistanje je bilo pogođeno ratom i ima veliku zajednicu Hrvata s Kosova koji su se onamo doselili nakon rata. Međutim, zbog pandemije bolesti COVID-19 terensko istraživanje nije bilo moguće provesti, a prijedlog za razgovore putem interneta nije bio prihvaćen. <p>Uzorak će biti detaljno raščlanjen kasnije u izvješću (Poglavlje 6.3.).</p>
<p>4. AKCIJSKI DIO ISTRAŽIVANJA</p> <p><i>Osmišljavanje modela inkluzije i participacije djece u procesu provedbe studije i izrade preporuka</i></p>	<p>Djeca članovi <i>Savjetodavnog odbora za dječju participaciju</i> Ureda UNICEF-a za Hrvatsku, šestoro djece u dobi od 14 do 19 godina, 3 djevojčice i 3 dječaka. Jedan mladić je romske nacionalnosti, smješten u udomiteljskoj obitelji.</p>

²⁰ Prvotni plan bio je uključiti grad Pulu u Istarskoj županiji. Međutim, zbog internih procesa i reorganizacije tamošnji Centar za socijalnu skrb nije mogao koordinirati aktivnosti istraživanja, stoga je odabrana druga zajednica sa sličnim obilježjima kada je riječ o stopama siromaštva: Krk u Primorsko-goranskoj županiji.

Konačna geografska distribucija uzoraka u studijama slučaja prikazana je na sljedećoj slici (slika 4).

SLIKA 4: Geografska distribucija uzoraka u studijama slučaja

3.4. Terminologija korištena u studiji

Izvorno se u okviru istraživanja termin „dijete“ koristio za svu djecu mlađu od 18 godina, sukladno standardnoj definiciji iz Konvencije UN-a o pravima djeteta. Međutim, u nekim skupinama, istraživanje je obuhvatilo i adolescente i mlade starije od 18 godina, tj. u dobi od 18 do 21 godine (konkretno, u slučajevima adolescenata i mladih u pravosudnom sustavu i u udomiteljskoj skrbi). Stoga se u studiji termini „dijete“ i „djeca“ odnose na sve sudionike mlađe od 21 godine.

3.5. Metode prikupljanja podataka

U studiji su korištene sljedeće metode prikupljanja podataka, u skladu sa specifičnom komponentom (tablica 3).

TABLICA 3: Pregled metoda prikupljanja podataka

KOMPONENTA STUDIJE	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
Konceptualizacija i opis dječje ranjivosti s obzirom na njihova participativna prava	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Polustrukturirani intervjui s predstavnicima akademske zajednice, javne uprave i stručnjacima koji rade s djecom ▪ Online upitnik
Uvid u stavove šire javnosti i stručnjaka iz područja obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne zaštite koji se odnose na participaciju djece iz ranjivih skupina	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Upitnik u općoj populaciji (terensko ispitivanje licem u lice) ▪ Online upitnik u zajednicama stručnjaka
Pregled participacije djece iz odabranih ranjivih skupina	<p>Kao opća metoda korištena je studija slučaja, a za prikupljanje podataka korištene su sljedeće metode:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Promatranje sudionika uključivanjem u društveni život konkretne lokacije ▪ Polustrukturirani intervjui ili grupni intervjui* s djecom, roditeljima i stručnjacima ▪ Analiza relevantne dokumentacije (službeni dokumenti, časopisi, fotografije, video materijali) <p style="text-align: center; font-size: small;">*Polustrukturirani intervjui i grupni intervjui koristili su se kao okvir za razgovor s djecom/roditeljima/stručnjacima. Namjera je bila zadržati spontanu, prirodnu situaciju, a ne stvarati „istraživačku situaciju“.</p>

KOMPONENTA STUDIJE	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
Osmišljavanje modela inkluzije i participacije djece u procesu implementacije studije i izrade preporuka	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivne konzultacije ▪ Online sastanci ▪ Komunikacija putem elektroničke pošte

U većini slučajeva, primarni dionici bili su izravno uključeni u istraživanje. Međutim, kao što je navedeno kasnije u dokumentu, u nekim studijama slučaja (npr. studija slučaja u alternativnoj skrbi) nedostajala je perspektiva roditelja. U tom slučaju stručnjaci su podijelili određene informacije vezane uz roditeljsku perspektivu, budući da je literatura o ovoj temi također nedostatna, što govori o praksi niske roditeljske uključenosti.

3.5.1. Instrumenti i protokoli prikupljanja podataka

U kvalitativnom i kvantitativnom dijelu studije korišteno je nekoliko istraživačkih instrumenata:

- U svrhu **stjecanja razumijevanja pojma** ranjivosti vezanog uz participaciju ranjivih skupina djece, izrađen je protokol za provođenje intervjua s četiri glavne teme: opće razumijevanje ranjivosti i ranjivost djece, ranjive skupine djece i njihov položaj u društvu, participacija ranjivih skupina djece, potencijal i prepreke participaciji ranjivih skupina djece.
- U svrhu **kvantitativnog istraživanja stavova šire javnosti i stručnjaka** u odnosu na participaciju djece iz ranjivih skupina izrađen je upitnik (*Upitnik o participaciji ranjivih skupina djece*). Glavni konstrukti Upitnika su sljedeći: *opća predodžba o djetetu, stavovi o dječjim pravima, procjena participacije djece iz specifičnih ranjivih skupina*. Upitnik kombinira različite ljestvice i oblike pitanja (ljestvice, semantički diferencijali, vinjete), kako bi se dobile sveobuhvatne i dubinske informacije o stavovima. **Anketu je provela agencija za istraživanje tržišta uz potporu jedne od voditeljice timova (Ivane Borić) i dvije članice tima sa stručnim znanjem iz kvantitativnog istraživanja (Aleksandrom Huić i Anom Širanović).** Upitnici su prethodno testirani i validirani kroz proces prikupljanja i analize podataka. Prije glavnog istraživanja na terenu, u pilot fazi, osnovno razumijevanje upitnika (oblikovanje pitanja, jezik itd.) ispitano je na prigodnom uzorku sudionika.
- U kvalitativnom dijelu, konkretno u studijama slučaja, razrađeni su protokoli za intervjue s djecom, roditeljima i stručnjacima (u školama, institucijama, lokalnoj zajednici). Svrha navedenih protokola bila je stvoriti okvir za razgovor s djecom, roditeljima i stručnjacima. Protokoli su razvijeni u skladu s protokolima za intervjue korištenima u studiji „Poštujemo, uključimo, uvažimo – Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj“ (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2017.) i sadrže sljedeće zajedničke teme: *iskustva ranjivosti, ostvarivanje dječjih prava, dječja participacija u različitim aspektima života, potencijali i prepreke za participaciju*. Pripremljen je i dodatni protokol za vođenje bilježaka s intervjua. U svrhu promatranja razrađen je poseban okvir za bilješke, kao pomoć u prikupljanju fokusiranih informacija i kako bi se osigurao kvalitetan materijal za daljnju analizu. Glavni dijelovi protokola za bilješke su:

opis lokacije (ključne informacije o formalnom kontekstu i neformalnoj atmosferi) i dokumenti za sekundarnu analizu (službeni dokumenti, časopisi, fotografije, video materijali).

3.6. Metode analize podataka

Sljedeće metode analize korištene su u istraživanju: u **kvantitativnom dijelu** (stavovi šire javnosti i stručnjaka o participaciji ranjivih skupina) primijenjene su deskriptivne statističke metode: apsolutne i relativne frekvencije, prosječni rezultati i mjere raspršenja/disperzije rezultata. Dodatno je primijenjena i analiza ranga, kao i t-test i jednostavna i složena analiza varijance. Nakon pilot faze (preliminarnog dijela prije glavnog istraživanja), provedena je psihometrijska analiza empirijskih podataka, koja je osigurala specifične informacije o faktorskoj strukturi upitnika i korelaciji specifičnih varijabli s ukupnim rezultatom i valjanošću. Podaci su disagregirani prema sljedećim kriterijima/obilježjima: dob, rod, obrazovanje, bračno stanje, obiteljski status (sa/bez djece; sa/bez braće i sestara), radno-pravni status, obrazovanje, veličina grada/zajednice, vjerska pripadnost i politička orijentacija.

U **kvalitativnom dijelu istraživanja**, korištena je kvalitativna analiza s namjerom reduciranja, opisanja i davanja značenja sirovim podacima. Korišten je hibridni pristup analizi: počevši odozgo prema dolje, od ključnih kategorija koje proizlaze iz glavnih tema intervjua s djecom, roditeljima i stručnjacima: (*iskustva ranjivosti, ostvarivanje dječjih prava, dječja participacija u različitim aspektima života, potencijal i prepreke za participaciju*). Okvir za sveobuhvatnu analizu čine pojmovi ranjivosti i dječje participacije. Podaci su disagregirani prema specifičnim ranjivim skupinama (za sve slučajeve) i prema različitim dionicima (djeca, roditelji/skrbnici, stručnjaci) u okviru pojedinačnih slučajeva (unutar slučajeva).

Sljedeći radovi pripremljeni su u svrhu predstavljanja rezultata istraživanja:

1. **Kratki pregledni članak** o pojmovima ranjivosti i dječje participacije
2. **Kratko izvješće o provedenom istraživanju** u široj javnosti i među relevantnim stručnjacima s glavnim rezultatima i preporukama (kvantitativni dio istraživanja)
3. **Kratko izvješće o osam pojedinačnih studija slučajeva** (Prilozi)
4. **Sveobuhvatno izvješće o studiji** s konkretnim preporukama za sve relevantne dionike

Sveobuhvatni pregledni članak, sveobuhvatno izvješće o provedenom istraživanju u široj javnosti i među stručnjacima s glavnim rezultatima i preporukama (kvantitativni dio istraživanja) te cjelovito izvješće o osam pojedinačnih studija slučajeva dostupni su na hrvatskom jeziku u Uredu UNICEF-a za Hrvatsku.

3.7. Istraživački tim

Zbog širokog opsega i složenosti istraživanja i ključnih pojmova (ranjivosti i dječje participacije) studija je uključila široku skupinu stručnjaka i istraživača iz različitih disciplina: socijalnog rada, socijalne pedagogije, edukacijske rehabilitacije, pedagogije, psihologije, medicine i maloljetničkog pravosuđa. Relativno široki tim stručnjaka omogućio je različite perspektive, uvide i pristupe, koji su pridonijeli kvaliteti i raznolikosti zaključaka i preporuka.

Istraživački su tim vodile dvije voditeljice: dr.sc. Ivana Borić, izvanredna profesorica na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, i dr.sc. Arijana Mataga Tintor, viša savjetnica u Gradu Velikoj Gorici. Voditeljice tima bile su odgovorne za vođenje tima (koordinaciju, pripremu timskih sastanaka, pripreme radionice prije terenskog rada), pripremu svih istraživačkih materijala (protokola za vođenje razgovora, bilješke, predloške izvješća), kao i za izradu studija slučaja za sljedeće skupine djece: djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djeca iz izoliranih zajednica, djeca s teškoćama u razvoju te djeca u sustavu pravosuđa.

Istraživački tim činile su sljedeće članice i članovi: izv.prof.dr.sc. Marijana Majdak (studija o participaciji djece u sustavu pravosuđa), izv.prof.dr.sc. Olja Družić Ljubotina (studije o participaciji djece pogođene siromaštvom i djece romske nacionalne manjine), izv.prof.dr.sc. Marijana Kletečki Radović (studije o participaciji djece pogođene siromaštvom i djece romske nacionalne manjine) i doc.dr.sc. Ana Opačić (studija o participaciji djece romske nacionalne manjine) s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Studijskog centra socijalnog rada; doc.dr.sc. Ana Širanović (studija o participaciji djece izbjeglica i tražitelja azila), doc.dr.sc. Marija Bartulović (studija o participaciji djece izbjeglica i tražitelja azila) s Odsjeka za pedagogiju, doc.dr.sc. Aleksandra Huić (razvoj metodologije/instrumenata za provedbu ispitivanja o stavovima prema djeci iz ranjivih skupina i njihovim mogućnostima za participaciju) i dr.sc. Vanja Putarek (analiza podataka o stavovima prema djeci iz ranjivih skupina i njihovim mogućnostima za participaciju) s Odsjeka za psihologiju, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; izv.prof.dr.sc. Sonja Alimović (studija o participaciji djece s teškoćama u razvoju), Andrea Ćosić (studija o participaciji djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi) i Sanja Radić Bursać (studija o participaciji djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi) s Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Gordana Šimunković (studija o participaciji djece u sustavu zdravstva) s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci; dr.sc. Marina Grubić, psihologinja u KBC Zagreb (studija o participaciji djece u sustavu zdravstva); Nada Damjanović, stručna suradnica na Općinskom kaznenom sudu u Zagrebu (studija o participaciji djece u sustavu pravosuđa).

Petar Hokman, magistar pedagogije i engleskog jezika, zaposlen u Gradu Zagrebu, bio je odgovoran za jezično usklađivanje. Nuri Al-Ahmadi bio je odgovoran za usmeno prevođenje s arapskog jezika.

Agenciju za istraživanje tržišta (HENDAL) izabrao je i angažirao Ured UNICEF-a za Hrvatsku. HENDAL je bio zadužen za terenski rad i analizu osnovnih podataka potrebnu radi dobivanja informacija o (i) stavovima stručnjaka i opće javnosti o participaciji djece iz ranjivih skupina; i (ii) njihovih mišljenja o mogućnostima za participaciju.

3.8. Rod i pravičnost

Rodna perspektiva prisutna je u svakoj od komponenata studije. U kvantitativnom i kvalitativnom dijelu istraživanja razmatrane su razlike između ženskih i muških sudionika kako bi se utvrdila priroda tih razlika. Premda je „rodna prizma“ korištena kroz cijelu studiju, u pojedinim ranjivim skupinama u kojima su se zbog obilježja specifične kulture ili skupine (npr. djeca romske nacionalne manjine, djeca tražitelji azila i izbjeglice, djeca u maloljetničkom pravosudnom sustavu, posebice djeca koja su počinila kaznena djela), očekivale rodne razlike, rodnoj perspektivi je u procesu prikupljanja i analize podataka posvećena posebna pažnja.

U studiji je naglasak stavljen i na **pravičnost**, uglavnom zbog ranije spomenutog slučaja višestrukih ranjivosti i interseksijske diskriminacije. Mnoga djeca uključena u studije slučaja imaju različito obiteljsko porijeklo (etničko, društveno-ekonomsko) i njihove su obitelji suočene s brojnim problemima (financijskim, zdravstvenim, zlouporabom droga, nasiljem u obitelji). Nadalje, neka djeca imaju specifične zdravstvene potrebe (komorbiditet mentalnih teškoća i problema u ponašanju) i specifične potrebe vezane uz učenje (slab uspjeh u školi, teškoće u učenju). Također, značajan je udio djece romske nacionalne manjine u skupini djece pogođene siromaštvom i djece u alternativnim oblicima skrbi (kako u sustavu socijalne skrbi, tako i u sustavu maloljetničkog pravosuđa). Dodatno, u posljednjih nekoliko godina adolescenti bez pratnje također se smještaju u institucije za djecu i maloljetnike s problemima u ponašanju, sukladno Protokolu o postupanju prema djeci bez pratnje iz 2018., što doprinosi složenosti i različitostima među ranjivim skupinama uključenima u studiju.

3.9. Ograničenja

Zbog činjenice da je studija kompleksna i sastoji se od četiri različite komponente, a pritom primjenjuje i kvantitativni i kvalitativni pristup, potencijalno najveća ograničenja koja mogu utjecati na kvalitetu zaključaka leže u samoj **prirodi studije** i složenosti pojmova koji se istražuju. Studija je uključila velik broj ljudi, višestruke skupove podataka, kao i prilično velik istraživački tim. Stoga je postupak provedbe studije pažljivo planiran u početnoj fazi razradom detaljnog protokola studije. Sastavljeno je više različitih protokola kako bi se osiguralo da različiti članovi timova slijede iste postupke prikupljanja, analize i tumačenja podataka. Prije odlaska na teren za svaki su tim organizirane pripremne konzultacije, a također su osigurane i konzultacije i vršnjačka supervizija tijekom provedbe istraživanja. U kvantitativnom dijelu istraživanja, koje je povjereno agenciji za istraživanje tržišta, tri članice tima (Aleksandra Huić, Ana Širanović i jedna od voditeljica, Ivana Borić) pružale su aktivnu potporu u pripremama terenskog istraživanja (kroz pružanje informacija o upitniku i etičkim pitanjima), postupku prikupljanja podataka i inicijalnom kodiranju podataka. Voditeljice su preuzele zadatak kompiliranja podataka iz pojedinačnih studija slučaja i njihovog povezivanja s kvantitativnim podacima te podacima dobivenima kroz konzultacije s djecom radi pripreme sveobuhvatnog izvješća. Svaki dio studije pažljivo je pregledan (proces analize), a zatim sažet (proces sinteze), kako bi pružio sveobuhvatan odgovor na istraživačka pitanja i ciljeve studije. S obzirom da je riječ o složenom procesu, validacijska radionica u kojoj su sudjelovali relevantni dionici bila je iznimno značajna.

Jedno od ograničenja kvantitativnog dijela istraživanja bio je **neprobabilistički** (prigodni) **uzorak** stručnjaka uključenih u istraživanje. U ovom uzorku, iz praktičnih razloga korištene su metode online upitnika i grude snijega: ispitivanje na reprezentativnom uzorku stručnjaka iz različitih dijelova javnog sektora predstavljalo bi zahtjevan zadatak koji nadilazi okvire ove studije. Takva vrsta istraživanja bila bi također i iznimno dugotrajna i zahtijevala značajna financijska sredstva. Međutim, razumno je očekivati da podaci dobiveni na temelju prigodnog uzorka stručnjaka mogu pružiti značajne implikacije, premda ne omogućuju generalizaciju.

Sljedeće ograničenje vezano je uz činjenicu da **kvalitativni pristup ne omogućuje generalizaciju** podataka, već daje dubinski opis i objašnjenje nekih aspekata pojave koja se istražuje. Tako u predstavljanju rezultata istraživanja neki aspekti (zaključci) vrijede za specifičnu skupinu sudionika, dok

za ostatak populacije mogu biti samo indikativni. Svaka daljnja generalizacija podataka trebala bi se potvrditi budućim istraživanjem.

U cilju **osiguranja vjerodostojnosti**²¹ kvalitativnog dijela istraživanja, prikupljanje i analiza podataka pažljivo su dokumentirani bilješkama s terena i teorijskim bilješkama²². Dvije, a u nekim slučajevima i tri istraživačice prikupljale su i analizirale podatke u svakom od slučajeva, dok su voditeljice nadzirale cijeli proces i sastavile sveobuhvatno izvješće.

Pristup djeci (sudionicima) također je predstavljao jedno od ograničenja. Pristup djeci u nekim slučajevima može biti ugrožen od strane takozvanih „čuvara (ulaza)” (engl. *gatekeepers*) na formalnoj razini (institucionalnoj: ministarstva, škole, centri za socijalnu skrb, centri za pružanje usluga u zajednici i sl.) i na obiteljskoj razini (roditelji, skrbnici). Stoga su svi potencijalni čuvari uključeni na participativan način i pozvani da podijele svoje viđenje participacije ranjivih skupina djece. Čuvarima su, kada je to bilo potrebno, na raspolaganju bile i preporuke Etičkog povjerenstva kao dodatni formalni resurs i pomoć u donošenju konačne odluke. Pristup djeci bio je znatno ograničen u sustavu pravosuđa, gdje vanjski istraživači nisu imali izravan pristup djeci ili roditeljima, već su im pristupali neizravno, posredstvom stručnih suradnika na sudovima i centrima za posebno skrbništvo, gdje su distribuirani informativni leci s pozivom na sudjelovanje u istraživanju. Nažalost, niti jedno dijete nije uključeno u istraživanje na taj način, pa je stoga u projekt uključen istraživač koji je zaposlen kao stručni suradnik na sudu i ima izravan pristup djeci i roditeljima. Stres i prolazak kroz sudski postupak nedvojbeno utječe na spremnost djeteta ili roditelja da se uključe u daljnje istraživanje, pa je u tom smislu bilo važno djetetu (i roditeljima) omogućiti kontakt i razgovor s poznatom osobom. Budući da su sudski postupci u kojima je sudjelovao vanjski istraživač u vrijeme provedbe istraživanja bili završeni, procijenjeno je da će djeca i roditelji moći slobodno sudjelovati u istraživanju, bez osjećaja da moraju nekome ugoditi.

Što se tiče studija slučaja, istraživači su imali pristup djeci bez posebnih ograničenja, no u jednom slučaju, u Općini Kistanje, bio je ograničen pristup čitavoj zajednici. Naime, čak i nakon brojnih ponovljenih upita relevantnim osobama u općini Kistanje nije zaprimljen nikakav odgovor vezan uz istraživanje. Na taj je način cijela zajednica ostala nedostupna za istraživanje, a njezina se izoliranost tijekom pandemije povećala, tj. pandemija je postala dodatni faktor (samo)izolacije zajednice, kao i njezine djece.

U skladu s Programskim dokumentom Ureda UNICEF-a za Hrvatsku, za studiju je identificirano i odabrano osam ranjivih skupina djece. Međutim, broj i varijacije ranjivih skupina djece znatno su veći, posebice ako se uzme u obzir njihova isprepletana (interseksijska) ranjivost. Bilo bi praktički nemoguće doprijeti do svih ranjivih skupina djece i u detalje ih ispitati, međutim, detaljniji uvid u osam odabranih skupina dao je važne opće zaključke koji se mogu primijeniti i na ostale ranjive skupine djece u ranjivim životnim okolnostima. Neke od ranjivih skupina koje nisu uključene u studiju, a svakako zaslužuju posebnu pozornost su: LGBT djeca, djeca zatvorenika, djeca roditelja s mentalnim bolestima, djeca čiji roditelji imaju problem sa zlouporabom droga, kao i djeca (mladi) koji su sami roditelji (mladi, maloljetni roditelji) itd.

---

²¹ Vjerodostojnost kod kvalitativnog istraživanja ekvivalent je valjanosti kod kvantitativnog istraživanja.

²² Istraživači bilježe svoje ideje, novonastale pojmove i interpretacije tijekom čitavog istraživačkog procesa.

Nadalje, premda je rodna prizma korištena tijekom čitave provedbe studije i prikupljeni su važni zaključci vezani uz specifične aspekte rodnih pitanja, više bi pažnje trebalo posvetiti rodno transformativnim praksama i sjecištima roda s drugim markerima ranjivosti kod djece.

Što se tiče studija slučaja, jedno od ograničenja bilo je nedostatak roditeljske perspektive u nekim studijama slučaja (npr. kod skupine djece u alternativnoj skrbi, kao i kod djece izbjeglica i migranata) odnosno manja roditeljska participacija u nekim drugim studijama slučaja (npr. kod djece romske nacionalne manjine ili djece u sustavu pravosuđa). Zanimljivo je da je riječ upravo o onim skupinama kod kojih nedostatak (ili manjak) roditeljske skrbi može u značajnoj mjeri negativno utjecati na kvalitetu života njihove djece.

3.10. Potencijalna pristranost

Prepoznato je nekoliko potencijalnih situacija u kojima je moguća pristranost. Općenito, najvažniji aspekt za neutraliziranje pristranosti je složenost samog procesa istraživanja. Namjera je bila da cijeli proces istraživanja, u sve četiri komponente i u svim fazama istraživanja (prikupljanje podataka, analiza i interpretacija), bude transparentan i refleksivan, posebice u slučaju kvalitativnog dijela istraživanja.

To je zahtijevalo različite konzultacije i kratke sastanke (brifinge) s istraživačima tijekom rada na terenu. Voditeljice istraživanja redovito su komunicirale s istraživačicama i razgovarale o zapažanjima i procesima koji su se odvijali u pozadini terenskog istraživanja, osobito nakon izbijanja pandemije bolesti COVID-19. Komunikacija je bila intenzivna tijekom cijelog istraživanja, ne samo zbog kontinuiranog promišljanja i pojašnjavanja pojmova koji su se istraživali, već i radi emocionalnog rasterećenja istraživača. Naime, istraživački rad na studijama slučaja podrazumijevao je intenzivne kontakte s ranjivim skupinama djece, mladih i odraslih (obitelji, zajednice, institucije). Svaka od tih osoba donijela je svoju vlastitu životnu priču, od kojih su neke posebno teške, što je izazivalo različite emocije kod istraživača. Kako bi se spriječio negativan utjecaj emocionalnog angažmana istraživača na proces istraživanja, zaključke i preporuke, svaki istraživački tim pokušao je raspravljati o zapažanjima, dojmovima i emocijama nakon svakog istraživačkog posjeta te razmotriti i analizirati njihov potencijalni odnos prema rezultatima i izvučenim zaključcima. U takvom procesu jedna od mogućih pristranosti svakako je i ranjivost samih istraživača. Naime, istraživanje unutar ranjive populacije, tj. slušanje njihovih životnih priča i njihovo dijeljenje (kroz istraživački proces) utječe na ranjivost samih istraživača. Istraživačice se poticalo da aktivno razmišljaju o vlastitoj ranjivosti – u svojstvu dionika u istraživačkom procesu, ali i privatnih osoba s vlastitim ranjivostima. Podizanje svijesti o ranjivosti samih istraživača doprinosi smanjenju potencijalne pristranosti.

Naposljetku, vjerojatno jedna od najočitijih pristranosti u ovoj studiji bila je kulturna pristranost, posebice kada je riječ o djeci romske nacionalne manjine te djeci tražiteljima azila i izbjeglicama, ali ne nužno samo o njima. Radi smanjenja kulturne pristranosti istraživačicama se savjetovalo da zauzmu stajalište kulturnog relativizma²³.

---

²³ Kulturalni relativizam je načelo prema kojemu uvjerenja i aktivnosti pojedinca treba promatrati u odnosu na kulturu iz koje taj pojedinac dolazi.

- U **kvantitativnom dijelu** istraživanja, kada je riječ o općoj populaciji, problemu pristranosti pristupilo se odabirom nacionalno reprezentativnog uzorka, kod kojeg je za svaku osobu (državljanke Republike Hrvatske starije od 18 godina) postojala jednaka vjerojatnost da bude uključena u studiju. Sudionici ovog uzorka dobiveni su slučajnim odabirom. Što se uzorka stručnjaka tiče, potencijalna pristranost odnosi se na njegovu veličinu, budući da je prikupljanje podataka organizirano pomoću online upitnika i metode snježne grude. Uzorak je bio prigodan, odnosno nije bio reprezentativan. Međutim, kako bi se uključio velik broj stručnjaka i različite profesije, online upitnik poslan je velikom broju stručnjaka (oko 100 u svakom od sektora obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne skrbi) u javnom, civilnom i privatnom sektoru, koristeći neformalne mreže članova tima i formalne mreže ministarstava i javnih tijela. Pretpostavilo se da će stručnjaci koji imaju pozitivan stav o dječjim pravima i participaciji odlučiti sudjelovati u istraživanju. Kako bi se povećao uzorak onih koji su manje skloni dječjoj participaciji, korištene su formalne mreže ministarstava i javnih tijela, a javni službenici (stručnjaci) poticani su da sudjeluju u istraživanju. U analizi i interpretaciji podataka korišteni su statistički testovi, koji su omogućili da rezultati budu pravilno prikazani. Interpretacija podataka uzela je u obzir statistički značaj promatranih odnosa.
- U **kvalitativnom dijelu** studije, u pripremi za terenski rad, svi članovi tima morali su se kritički osvrnuti na svoja vlastita preduvjerena o konkretnoj ranjivoj skupini (svoju percepciju konkretne ranjive skupine, osnovna uvjerenja vezana uz sposobnosti djece iz konkretne skupine itd.). Prilikom prikupljanja podataka istraživačice se poticalo da kontinuirano razmišljaju o vlastitim aktivnostima tijekom rada na terenu (intervjuiranje i promatranje): jesu li svim sudionicima omogućile da dobrovoljno sudjeluju u istraživanju, na koji su način pristupile različitim sudionicima itd. Jedna od potencijalnih pristranosti vezana je uz ravnotežu između zaštite i (dopuštanja) sudjelovanja, posebice kada je riječ o višestruko ranjivoj djeci. Stoga su u svakom slučaju bile uključene najmanje dvije istraživačice, uz superviziju voditeljica. Također, refleksivne bilješke o prikupljanju podataka bile su sastavni dio materijala u interpretaciji podataka.

Kada su djeca (osobito ona ranjiva) uključena kao sudionici, a odrasli kao istraživači, uvijek postoji mogućnost pristranosti slaganja, odnosno sklonosti sudionika da se slože ili potvrde gotovo sve što istraživač kaže. Stoga se istraživačicama savjetovalo da budu pažljivi i postavljaju otvorena pitanja te tako omogućiti djeci da izraze i opišu vlastita iskustva. Kako bi bile sigurne da su sudionici razumjeli pitanja, istraživačice su koristile jezik prilagođen djeci i pokazivale zanimanje za točne misli i reakcije koje su izrazili sami sudionici. Sve istraživačice bile su stručnjakinje u istraživanju i praktičnom radu sa specifičnom ranjivom skupinom i pažljivo odabrane u istraživački tim na temelju svojih akademskih i praktičnih znanja i iskustava. U analizu podataka bile su uključene najmanje dvije istraživačice, uz superviziju jedne od voditeljica tima.

04 ETIČKA PITANJA

S obzirom na složenost studije sastavljene od različitih komponenata, koja u istraživanju složenih koncepata (ranjivosti i participacije) s ranjivim skupinama kombinira kvalitativan i kvantitativan pristup, trebalo je pomno (i slojevito) planirati etički postupak. U tom smislu Liamputtong (2007.) navodi da istraživanja s ranjivim skupinama zahtijevaju osjetljive istraživače koji moraju voditi računa o tome kako će njihovo istraživanje utjecati na sudionike, ali i na njih same. Melrose (2002., prema Liamputtong, 2007.) ističe da se i istraživači mogu osjećati ranjivo: metodološki (u smislu istraživačkog postupka, osobito etičkih pitanja) i emocionalno. Kvalitativan pristup smatra se osobito prikladnim za ispitivanje ranjivih skupina zbog induktivnih i fleksibilnih metoda koje omogućuju da se čuju „glasovi ranjivih“. Renzetti (1997., prema Liamputtong (2007.) govori o *dobrim društvenim znanostima* koje daju glas marginaliziranima i poboljšavaju njihov život, čime dolazi do preoblikovanja istraživanja iz isključivo akademskog područja u instrument društvene promjene. Međutim, kvalitativni pristup istovremeno dovodi do povećane mogućnosti za stvaranje novih ranjivosti, poput pitanja moći u pogledu informiranog pristanka, vlasništva nad podacima, diseminacije rezultata i djelovanja na unaprjeđenju života svih uključenih (Pittaway, Bartolomei i Hugman, 2010.). Kako Lange, Rogers i Dodds (2013.) primjećuju, prva dužnost istraživača je osigurati da sudionik tijekom istraživanja ne postane još ranjiviji.

Aldridge (2012.) ističe proturječne zahtjeve koje istraživanje s ranjivim skupinama postavlja pred istraživače: s jedne strane, znanstveno istraživanje traži strogost u prikupljanju podataka i analizi, dok s druge strane ranjivi pojedinci imaju potrebu za fleksibilnim, inkluzivnijim i, u određenom smislu, individualnim metodološkim pristupom. Stoga je nužan osjetljiv pristup, koji se temelji na stalnoj refleksivnosti istraživača i dijalogu sa sudionicima.

U ovom istraživanju (osobito u studijama slučaja) ranjivost se smatrala uvjetnim i kontekstualnim obilježjem (Hurst, 2008.; Luna, 2009.), a početna namjera istraživača bila je prepoznati moguću ranjivost te istovremeno povećati autonomiju sudionika i njihovo samoodređenje²⁴ (Lange, Rogers i Dodds, 2013.), ne etiketirajući ih kao inherentno ranjive. Stoga će ovo istraživanje u okviru studija slučaja te kasnije u postupku validacije istraživačkog izvješća nužno uključiti izgradnju odnosa, razmjenu ideja i suradničko učenje (Larkin, Kiili i Palsanen, 2014.).

Etička pitanja predstavljena su slijedom od općih prema specifičnima, u skladu s četiri komponente studije.

²⁴ Spiers (2010.) govori o emičkoj ranjivosti, koju definira pojedinac sam, koja je usmjerena na osobna iskustva (ne)ranjivosti, a po svojoj je prirodi holistička i kvalitativna.

Kao prvo, s obzirom da je studija uključivala djecu iz ranjivih skupina, podvrgnuta je **pregledu Etičkog povjerenstva (EP)**, čime se kroz pregled protokola i vezanih materijala nastojala osigurati zaštita uključenih sudionika. Studijski protokol predan je na suglasnost Nacionalnom etičkom povjerenstvu na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet²⁵ je ustanova u Hrvatskoj koja se bavi ranjivim skupinama djece, kako u istraživanjima, tako i u kliničkom radu. Stoga je Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta ocijenjeno kao vrlo relevantna ustanova za pregled etičkih postupaka studije, ali i za pružanje konstruktivnih i vrlo vrijednih preporuka za podizanje njihove kvalitete. Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta odobrilo je studiju u studenom 2018. godine. Kasnije, za studiju slučaja koja je uključila djecu u sustavu zdravstva, uveden je dodatni postupak etičkog preispitivanja, koji je provelo Etičko povjerenstvo Kliničkog bolničkog centra Rijeka.

Opća etička načela primjenjivana su tijekom čitave studije u skladu sa *Strateškom obavijesti o smjernicama u pogledu institucionalizacije etičke prakse za istraživanja koja provodi UNICEF, UNICEF-ovom procedurom za etičke standarde u istraživanju, evaluaciji, prikupljanju podataka i analizi*, te u duhu *Helsinške deklaracije (1964.)*, koji naglašavaju važnost poštivanja i zaštite ljudskih prava.

Primijenjena su tri ključna načela za etično prikupljanje dokaza:

- **Poštovanje:** Sve aktivnosti prikupljanja dokaza trebaju osigurati poštovanje svih osoba. Poštovanje traži da se prema pojedincima odnosi kao prema autonomnim subjektima. Autonomni subjekt je pojedinac sposoban za promišljanje o osobnim ciljevima te za djelovanje u skladu s tim promišljanjima. Poštovati autonomiju znači dati važnost vrijednostima, prioritetima i uvjerenjima autonomnog subjekta i priznati njegovu sposobnost za samoregulaciju, sposobnost da prosuđuje, izražava svoja mišljenja i vrši izbor.
- **Dobrobit i neštetnost**
  - » **Dobrobit** – Načelo dobrobiti odnosi se na zahtjev da postupanja u okviru aktivnosti prikupljanja dokaza promiču dobrobit pojedinaca, zajednica ili društva u cjelini. Dobrobit uključuje pojam reciprociteta, prema kojemu se prikupljeni dokazi povratno prenose sudionicima kako bi oni mogli triangulirati rezultate, kontekstualizirati svoje sudjelovanje i potencijalno imati koristi od diseminiranog znanja.
  - » **Neštetnost** – Načelo neštetnosti (nečinjenja štete) zahtijeva da se izbjegava nanošenje bilo kakve štete sudionicima, bilo kroz činjenje ili kroz propust činjenja.
- **Pravednost:** Načelo pravednosti zahtijeva da se prilikom prikupljanja dokaza razmotri tko ima koristi od tog postupka, a tko pritom snosi teret. To pak zahtijeva da se s dužnom pažnjom razmotri prikladnost predloženih metoda izbora sudionika.

---

²⁵ Više informacija o Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu dostupno je na <http://www.erf.unizg.hr/hr/>

Dodatno, primijenjena su sljedeća opća etička načela:

- **Dobrovoljno sudjelovanje** svih osoba uključenih i u kvantitativni i u kvalitativni dio ispitivanja. Ako je neka osoba odbila sudjelovati, istraživači su bez traženja daljnjih objašnjenja poštovali odluku sudionika. Sudionici su se mogli povući iz istraživanja u svakoj od njegovih faza, a istraživači bi nakon toga izuzeli podatke te osobe iz daljnje analize.
- **Antidiskriminacijska politika** u cilju uključivanja u istraživanje svih zainteresiranih sudionika koji su se željeli uključiti, neovisno o njihovoj dobi, spolu, nacionalnosti, vjeri ili drugim obilježjima. Istraživači su uložili posebne napore kako bi svima omogućili jednako uključivanje, kroz angažiranje pomoći tumača, kulturnih medijatora i pomoćnika u nastavi, odnosno bilo kakvih drugih stručnjaka koji bi određenim osobama mogli omogućiti sudjelovanje u istraživanju.
- **Informirani pristanak** jedno je od najvažnijih i najosjetljivijih pitanja u ovom istraživanju. Za **odrasle** uključene u studiju pribavljen je **usmeni pristanak**, nakon što su sudionici upoznati sa svim relevantnim informacijama o studiji (njezinom svrhom, ciljevima, agencijom, istraživačima). Za **djecu**, sukladno Etičkom kodeksu istraživanja s djecom (2003.), tražena je pisana suglasnost, kao i pisana suglasnost njihovih roditelja ili skrbnika (za djecu mlađu od 14 godina i za djecu s intelektualnim teškoćama koje bi mogle utjecati na njihovo razumijevanje). Za roditelje i skrbnike djece starije od 14 godina pripremljeno je pismo s informacijama o studiji i istraživačkim aktivnostima. Kod djece koja imaju poteškoća u razumijevanju i komunikaciji zbog različitih faktora (intelektualno funkcioniranje, jezik i sl.) primijenjeni su posebni zaštitni postupci. Konkretno, u slučajevima:
  - » *Djece s teškoćama (intelektualnim, poteškoćama u socijalnoj komunikaciji, oštećenjem vida i sluha):* pomoć stručnjaka iz područja edukacijske rehabilitacije.
  - » *Djece izbjeglica i migranata:* korištena je pomoć kulturnog medijatora (osobe koja govori konkretan jezik kojim se služi dijete i roditelji ili skrbnici). Kulturni medijatori koji su pomagali u istraživanju bile su osobe zaposlene u prihvatilištima za tražitelje azila.
- **Privatnost i povjerljivost** su načela kojima se nastoji osigurati privatnost u postupku prikupljanja podataka i nakon njega (tijekom analize i diseminacije). Svim sudionicima dane su jasne informacije o tome tko će i na koji način imati pristup podacima koje pruže. Ta je informacija uključena u Obrazac informiranog pristanka i u uvodni dio Upitnika. Sudionicima je također pojašnjeno da u slučaju opažanja izravnog kršenja njihovih prava (sukladno nacionalnom Etičkom kodeksu istraživanja s djecom i nacionalnim zakonima), pitanje povjerljivosti postaje sekundarno u odnosu na dužnost zaštite i prijave zlostavljanja i zločina nad djecom.

Posebna etička pitanja bila su u fokusu pri razgovorima (istraživanju) i radu s djecom (u razradi modela smislene dječje participacije).

- **Pitanje emičke ranjivosti.** U razgovorima s djecom istraživači su najprije tražili od sudionika da ponude vlastito viđenje svoje ranjivosti, odnosno ranjivost nisu smatrali inherentnim obilježjem, iako je dijete „pripadalo“ određenoj ranjivoj skupini.
- **Odnosi moći.** Studija je uključila odrasle (kao istraživače) i djecu (kao sudionike), što je nametnulo nejednaku raspodjelu moći u korist odraslih. Stoga su odrasli istraživači imali obavezu aktivno razmatrati sve aktivnosti koje uključuju djecu kroz sljedeće načine: početnu izobrazbu prije terenskog rada, vršnjačku superviziju (od strane voditeljica tima) i vođenje refleksivnih terenskih bilješki.

- **Etičko osnaživanje** djece također je bilo jedno od vodećih načela. U procesu istraživanja i u izravnom radu s djecom, korišteni su pristupi i metode koji su omogućavali djeci da izraze svoje stavove i pokrenu djelovanja za unapređenje određenih aspekata svojih života. Kako bi se ostvario ovakav oblik osnaživanja djece, odabir članova tima izvršen je vrlo pomno: svi članovi tima imaju prethodnih iskustava u izravnom radu s različitim skupinama djece.
- **Minimalno ometanje svakodnevnog života djece.** Istraživači su bili senzibilizirani za redovne aktivnosti djece (osobito liječenje, terapije i pravne postupke) i uvijek su davali prioritet najboljim interesima djeteta.
- **Zaštita dobrobiti svakog djeteta.** Dobrobit svakog djeteta uključenog u studiju bila je posebno važno pitanje. Stoga je djeci dana prilika da se osvrnu na iskustvo sudjelovanja u istraživanju, postavbe dodatna pitanja ili zatraže pomoć (zbog osjećaja neugode zbog ispitivanja ili općenito). Sva su djeca dobila adresu elektroničke pošte (jedne od voditeljica tima), uz uputu da se slobodno obrate toj osobi. Stručnjaci u ustanovama, školama i zajednici dobili su iste informacije.
- **Jezik i ponašanje prilagođeno djeci** u komunikaciji s djecom. Istraživači su koristili paradigmu suradnje i ravnopravnog dostojanstva (Juul, 2016.). Sve informacije jezično su bile prilagođene djeci, uz izbjegavanje „infantilnog“ jezika i ponašanja.

Nadalje, kako bi se osigurala visoko kvalitetna etička praksa, svi članovi tima morali su pročitati i primjenjivati Etička istraživanja koja uključuju djecu²⁶.

---

²⁶ <http://childethics.com/wp-content/uploads/2013/10/ERIC-compendium-approved-digital-web.pdf>

05

KONTEKST ISTRAŽIVANJA

Tijekom posljednjeg desetljeća dječja participacija sve je zastupljenija tema u hrvatskoj znanosti i praksi te se primjećuje rast stručnog, znanstvenog i društvenog interesa za ovu skupinu dječjih prava. Unatoč tom povećanom interesu, kako se navodi u izvješćima Pravobraniteljice za djecu²⁷, i dalje je prisutan problem nepoznavanja i nerazumijevanja svrhe prava djeteta na sudjelovanje u društvu, a razina osposobljenosti odraslih za komunikaciju i rad s djecom na ostvarivanju tog njihovog prava i dalje je niska.

Prema procjeni Državnog zavoda za statistiku, broj stanovnika u Hrvatskoj u 2019. godini bio je 4.065.253, od čega je bilo 1.970.684 muškaraca i 2.094.569 žena²⁸. Među njima je 785.935 djece i mladih do 19 godina starosti, a taj udio od 19,3 % djece i mladih u skladu je s europskim prosjekom od oko 20%²⁹.

TABLICA 4: Podaci o broju djece u Republici Hrvatskoj

DOBNE SKUPINE	REPUBLIKA HRVATSKA		
	Ukupno	M	Ž
00 – 04	183.426	94.141	89.285
05 – 09	199.878	103.114	96.764
10 – 14	201.471	103.426	98.045
15 – 19	201.160	103.421	97.739
UKUPNO	785.935	404.102	381.833

²⁷ Izvješća o radu Pravobranitelja za djecu u Republici Hrvatskoj dostupna su na: <https://dijete.hr/en/reports-of-the-ombudsperson-for-children/>

²⁸ https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-03_01_2020.htm

²⁹ <https://www.unicef.org/romania/bucharest-eu-childrens-declaration>

Gospodarski rast u Hrvatskoj stabilan je i pozitivan³⁰, s prosječnom godišnjom stopom rasta od 3%³¹. Istodobno, Hrvatska je jedna od zemalja s najvećom stopom siromaštva među djecom u EU³². Područja u Hrvatskoj nejednako su razvijena, iz čega proizlazi da život i odrastanje djece ovisi o teritorijalnom položaju i indeksu razvijenosti pojedine lokalne zajednice. Hrvatska ima tri razine upravljanja: nacionalnu razinu, regionalnu razinu (s 21 županijom) i lokalnu razinu (sa 128 gradova i 428 općina). Odlukom Vlade RH jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave razvrstavaju se prema stupnju (indeksu) razvijenosti³³ na ispodprosječne i iznadprosječne (županije su rangirane u 4 skupine, a općine i gradovi u 8 skupina).

Statistički podaci o djeci iz ranjivih skupina teže su dostupni jer podaci iz službenih statistika ne pokazuju položaj sve djece, osobito djece pripadnika nacionalnih manjina i djece u ranjivom položaju, što je navedeno u primjedbama Odbora za prava djeteta o kombiniranom 3. i 4. periodičnom izvješću Republike Hrvatske (CRC/C/HRV/CO/3-4, 19/09/2014)³⁴. Prema mišljenju Odbora, neki podaci koji su bitni za razumijevanje položaja djece nisu sustavno bilježeni te su prisutni problemi u vezi s dosljednošću i pouzdanošću podataka. To je potvrđeno i u dokumentu *Indikatori dobrobiti djece*³⁵ (2017.), koje u poglavlju *Temeljne domene dobrobiti djece* kao zasebna područja razmatra *Sudjelovanje djece* i *Ranjive skupine djece /djeca u ranjivim situacijama*.

Participacija ranjivih skupina djece može se promatrati u kontekstu hrvatskog nacionalnog zakonodavstva, istraživačkog i znanstvenog interesa i praktičnog iskustva u različitim sferama odrastanja djece i mladih. Istraživanje o participaciji ranjivih skupina djece u Hrvatskoj može pridonijeti dodatnom poboljšanju normativnog uređenja ovog pitanja, unaprjeđenju stručnog bavljenja dječjom participacijom općenito, a posebno participacijom ranjivih skupina te razumijevanjem i provedbom dječje participacije u praksi. U tom smislu, već *Analiza stanja prava djece u Hrvatskoj* iz 2012. (Brajša-Žganec i sur., 2012.)³⁶ ukazuje na potrebu sustavnog istraživanja o participativnim pravima djece i praksi sudjelovanja djece u odlučivanju, a u cilju razvoja učinkovitih institucionalnih mehanizama koji će omogućiti i zaštititi sudjelovanje djece u različitim područjima društvenog života.

Europska Strategija za prava djece 2016.-2021., navodi da je „potrebno (...) čvrsto političko opredjeljenje, uz dovoljno resursa i široku društvenu osviještenost kako bi se omogućilo da se djeca smatraju punopravnim nositeljima prava i da se prema njima tako postupa“. Strategija naglašava potrebu ostvarivanja prava sve djece, naročito djece koja zbog svoje ranjivosti i otežanih okolnosti odrastanja i života trebaju posebnu institucionalnu skrb i zaštitu. Načelo pravičnosti podrazumijeva da svako dijete (pa tako i dijete iz ranjive skupine) ima pravo na aktivno sudjelovanje u svim domenama svog života. Nažalost, malo je pokazatelja o sudjelovanju djece iz ranjivih skupina te je potrebno, kako se i navodi u UNICEF-ovoj Studiji ***Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj*** (Jeđud Borić, Mirosavljević,

³⁰ Međutim, važno je imati na umu potencijalni negativni učinak vezan uz pandemiju bolesti COVID-19.

³¹ <https://www.worldbank.org/en/country/croatia/overview>

³² [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/642345/IPOL_STU\(2019\)642345_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/642345/IPOL_STU(2019)642345_EN.pdf)

³³ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_12_132_3022.html

³⁴ Ajduković, M. i Šalinović, M. (ur). (2017): Indikatori dobrobiti djece. Zagreb: UNICEF i Ministarstvo za demografiju, obitelji, mlade i socijalnu politiku. <https://dijete.hr/izvjesca/odbor-za-prava-djeteta-un-a/>

³⁵ <https://www.unicef.org/croatia/izvjesca/indikatori-dobrobiti-djece>

³⁶ Brajša-Žganec, A., Franc, R., Merkaš, M., Radačić, I., Šerić, M., Šikić-Mičanović, L. (2012.). *Analiza stanja prava djece i žena u Hrvatskoj*. Zagreb: UNICEF

Šalinović, 2017.) u budućim istraživanjima i analizama posebnu pažnju usmjeriti upravo na djecu iz ranjivih skupina. Riječ je o studiji koja je prvi put u Republici Hrvatskoj pružila dublji i cjelovitiji uvid u participaciju djece u Hrvatskoj u odnosu na zakonsko uređenje, istraživački aspekt, poučavanje o dječjoj participaciji i pozitivno praktično iskustvo. Studija sadrži posebno poglavlje o participaciji djece iz ranjivih skupina, kao i vrlo konkretne preporuke u odnosu na sve tematske cjeline, uključujući i preporuku provođenja opsežnijih istraživanja sudjelovanja ranjivih skupina djece.

U kontekstu nacionalnog zakonodavstva koje definira spomenute institucionalne mehanizme ključni okvir svih zakona koji se bave pravima djece je **Konvencija o pravima djeteta** iz koje proizlaze mnoge preporuke i agende (poput **Agende Europske unije o pravima djeteta** iz 2011., koja je utvrdila potrebu za saslušanjem djece i omogućavanjem njihovog sudjelovanja u donošenju odluka koje ih se tiču, i **Preporuke Vijeća Europe o sudjelovanju djece i mladih do 18 godina** iz 2012., koje pozivaju na mjere osiguranja zaštite dječjih prava i na mogućnost da djeca sudjeluju u odlukama koje utječu na njihov život)³⁷. Članak 24. **Povelje o temeljnim pravima Europske unije**³⁸ prepoznaje pravo djeteta da bude saslušano, a **Preporuka Europske komisije o ulaganju u djecu** iz 2013.³⁹ traži uspostavu mehanizma koji promiče sudjelovanje djece u procesu donošenja odluka koje utječu na njihove živote.

Osim Konvencije o pravima djeteta (1991.), Hrvatska je ratificirala sljedeće međunarodne instrumente relevantne za područje prava djece: UNESCO-vu Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju (1991.), Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (2002.), Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta glede uključivanja djece u oružane sukobe (2002.), Konvenciju UN-a o pravima osoba s invaliditetom (2007.), Konvenciju Vijeća Europe o suzbijanju trgovine ljudima (2007.), Konvenciju Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (2007.), Konvenciju Vijeća Europe o kontaktima s djecom (2009.), Konvenciju o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju, ovrsi i suradnji u pogledu roditeljske odgovornosti i mjerama za zaštitu djece (2009.), Europsku konvenciju o ostvarivanju dječjih prava (2010.), Konvenciju Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, (2011.), Konvenciju o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem (2013.), Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o postupku povodom pritužbi (2017.), Konvenciju Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (2018.).

Ključni strateški dokument kojim se naglašava dječja participacija jest ranije spomenuta Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016.-2021.), koja postavlja okvir **Nacionalne strategije za prava djece 2014.-2020.**⁴⁰. Njome se određuju prioritete Vijeća Europe za navedeno razdoblje i definiraju prioritetna područja u kojima treba zajamčiti prava djeteta. Od pet prioritetnih područja istaknuta su dva koja predstavljaju okosnicu ove studije: jednake mogućnosti za svu djecu i sudjelovanje sve djece. Strategijom se utvrđuje obveza Vijeća Europe i njegovih država članica da osiguraju ostvarivanje tih prava za svu djecu. Naglašava se obveza uključivanja sve djece, posebno onih skupina djece koja trebaju dodatnu zaštitu i pomoć društva. To su djeca koja žive u riziku od siromaštva i socijalne

³⁷ Embedding a children's rights perspective in policy and decision-making <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/300ceef2-b98a-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>

³⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/>

³⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN>

⁴⁰ <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika/NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PRAVA%20DJECE%20U%20RHZA%20RAZDOBLJE%20OD%202014.%20DO%202020.%20GODINE%5B1%5D.pdf>

isključenosti, djeca iz nerazvijenih sredina, djeca s teškoćama u razvoju, djeca u svim oblicima alternativne skrbi, djeca u pokretu i djeca koja su na neki drugi način pogođena migracijom, djeca pripadnici manjina, osobito djeca romske nacionalne manjine, te druga djeca koja zbog svog položaja ili individualnih obilježja pripadaju nekoj ranjivoj skupini.

Politiku prema djeci u Republici Hrvatskoj, osim zakonodavstva i strateških dokumenata, određuju i različite aktivnosti koje tijela državne uprave, tijela lokalna uprave i samouprave, ustanove s javnim ovlastima i organizacije civilnog društva provode na području obrazovanja, kulture, socijalne skrbi, zdravlja, pravosuđa i svim drugim područjima kojima se poboljšava kvaliteta života djece i razvijaju njihovi puni potencijali.

Vezano uz dječju participaciju u Hrvatskoj, **Odbor za prava djeteta** već je 2014. dao preporuke o poboljšanju ostvarivanja ovog prava. Odbor je utvrdio da je pravo djeteta da bude saslušano uvršteno u niz hrvatskih zakona (uključujući Obiteljski zakon), da su uspostavljena dječja gradska i općinska vijeća kao primjeri dobrih praksi, ali je istovremeno izrazio zabrinutost zbog toga što se mišljenja djece u praksi ne uvažavaju na odgovarajući način unutar obitelji, škola, drugih institucija i cijelog društva. Odbor za prava djeteta je u svojim preporukama Republici Hrvatskoj 2017. naglasio potrebu osnaživanja djece i odraslih za dječju participaciju, i u tom smislu zatražio promicanje dječjeg sudjelovanja u donošenju svih odluka koje se na njih odnose u obitelji, zajednici i školi, istaknuvši da je pravo sudjelovanja posebno važno osigurati i za djecu koja žive u nepovoljnim prilikama⁴¹.

Ovakve zaključke i preporuke potvrdile su i novije analize i istraživanja u Hrvatskoj. Sustavi koji se bave djecom uređeni su brojnim nacionalnim dokumentima (zakonima, pravilnicima i strategijama) u kojima je dječja participacija dobro regulirana. Može se zaključiti da u svim sustavima postoje zadovoljavajući propisi, no potrebna su i poželjna neka praktična poboljšanja u smislu praćenja provedbe zakona i strategija i bolje informiranosti djece o njihovom pravu na sudjelovanje. Takav je zaključak autorica studije **Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj**, koje su analizirale ukupno 23 različita zakona, pravilnika, strateška dokumenta i preporuke. Autorice su ponudile konkretne preporuke za djelovanje u području zakonskog uređenja i politika, istraživanja, poučavanja o dječjoj participaciji u sustavu visokog obrazovanja i praktičnom radu. Studija je uključila i perspektivu članova Mreže mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu, u skladu s temom i uvjerenjem da djecu i mlade treba uključiti u sve procese koji ih se tiču.

Novija analiza dječje participacije u odgojno-obrazovnom sustavu predstavljena je rezultatima istraživanja koje je proveo Ured pravobraniteljice za djecu u hrvatskim osnovnim i srednjim školama tijekom 2017. i 2018. godine u suradnji s Edukacijsko-rehabilitacijskim i Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu. Publikacija **„Participacija djece u školi“**⁴² daje pregled zakonodavne podloge participacije djece u školi te predstavlja rezultate najvećeg takvog istraživanja do sada, koje je obuhvatilo 2.720 učenika i 461 nastavnika i stručnih suradnika iz cijele Hrvatske. Djeca su, prema rezultatima istraživanja, prepoznala da nemaju mogućnosti utjecaja na neke odluke, u školi ne dobivaju povratne informacije o svojim nastojanjima te tako gube motivaciju za sudjelovanje, bilo kroz davanje prijedloga ili pokretanje inicijativa.

---

⁴¹ <https://dijete.hr/izvjesca/odbor-za-prava-djeteta-un-a/>

⁴² Borić, I., Osmak Franjić D. (2019): Participacija djece u školi: Pravobranitelj za djecu Republike Hrvatske, Zagreb.

Područje odgoja i obrazovanja uređeno je mnogim nacionalnim dokumentima, no participativna prava učenika konkretno se spominju samo u pojedinim dokumentima. U **Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi** (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 7/17 i 68/18) participacija djece uglavnom se određuje navođenjem sljedećih prava: prava na obaviještenost o svim pitanjima koja se na učenika odnose, pravo na uvažavanje njegova mišljenja, pravo na pritužbu koju može predati učiteljima, odnosno nastavnicima, ravnatelju i školskom odboru, pravo na sudjelovanje u radu vijeća učenika te u izradi i provedbi kućnoga reda te pravo na predlaganje poboljšanja odgojno-obrazovnog procesa i odgojno-obrazovnog rada. Osim prava na informacije i pritužbe, propisano je da učenici imaju pravo na uvažavanje njihovog mišljenja te da se u školi osniva vijeće učenika koje čine predstavnici učenika svakog razrednog odjela. Predstavnik vijeća učenika sudjeluje u radu tijela škole kada se odlučuje o pravima i obvezama učenika, bez prava odlučivanja. U Republici Hrvatskoj djeluje i Nacionalno vijeće učenika kao predstavničko tijelo učenika, koje ima savjetodavnu ulogu nadležnog ministarstva. Ranije spomenuto istraživanje pokazalo je da vijeće učenika predstavlja tek formalno tijelo te da se glas učenika ne čuje dovoljno.

Iako je dječja participacija najčešća tema upravo u odgojno-obrazovnom sustavu, ovo dječje pravo zakonski je uređeno i u drugim sustavima koji se bave djecom. U **zdravstvenom sustavu** važno je spomenuti **Zakon o zaštiti prava pacijenata** (NN 169/04, 37/08) u skladu s kojim pacijent ima pravo na suodlučivanje, što obuhvaća pravo pacijenta na obaviještenost i pravo na prihvaćanje ili odbijanje pojedinoga dijagnostičkog odnosno terapijskog postupka. U tom smislu pacijent ima pravo na potpunu obaviještenost i to na način koji je razumljiv s obzirom na njegovu dob, obrazovanje i mentalne sposobnosti, kako bi mogao ostvariti svoje pravo suodlučivanja u dijagnostičkom ili terapijskom postupku. I **Obiteljski zakon** (NN 103/15) govori o informiranom pristanku djeteta na medicinske postupke: „Dijete koje je navršilo šesnaest godina i koje, prema ocjeni doktora medicine, raspolaže obavijestima potrebnima za oblikovanje vlastitog mišljenja o konkretnoj stvari i prema njegovoj je ocjeni dovoljno zrelo za donošenje odluke o preventivnom, dijagnostičkom ili terapijskom postupku u vezi sa svojim zdravljem ili liječenjem, može samostalno dati pristanak na pregled, pretragu ili medicinski postupak (informirani pristanak)”. Slično se navodi i u Nacionalnoj strategiji za prava djece za razdoblje od 2014. do 2020. godine. Dijete u **sustavu pravosuđa**, odnosno radu pravosudnih tijela može sudjelovati iz različitih razloga i u različitim ulogama. S obzirom na participaciju tri su najčešća: zbog počinjenja kaznenog djela, kao žrtva kaznenog djela ili prekršaja te u obiteljsko-pravnim građanskim postupcima, primjerice prilikom razvoda braka roditelja. U brojnim međunarodnim i hrvatskim dokumentima govori se o sustavu pravosuđa prilagođenom djeci⁴³. Temeljni zakon u **sustavu socijalne skrbi je Zakon o socijalnoj skrbi** (NN 157/13, 152/14), koji uređuje način obavljanja i financiranja djelatnosti socijalne skrbi, korisnike, prava, postupak ostvarivanja prava, kao i druga pitanja značajna za tu djelatnost. Zakonom se propisuju i načini sudjelovanja korisnika socijalne skrbi, pa tako i djece. U postupcima u kojima se odlučuje o djetetovim pravima i interesima dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegovog mišljenja. Mišljenje djeteta uzima se u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelosti (članak 17).

⁴³ Zakon o maloljetničkim sudovima (Narodne novine, 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19); Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (2010.); <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32011L0093>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=EN>

I u **Obiteljskom zakonu** (NN 103/15) u članku 86. propisuje se pravo djeteta na izražavanje mišljenja, pri čemu su roditelji i druge osobe koje skrbe o djetetu dužni poštovati mišljenje djeteta u skladu s njegovom dobi i zrelošću. Dijete starije od 14 godina ima pravo samostalno pokrenuti postupke pred nadležnim tijelima u vezi s ostvarivanjem svojih prava i interesa. Nadalje, dijete ima pravo na sudjelovanje u postupcima određivanja mjera za njegovu zaštitu, što znači da ima pravo sudjelovati i izraziti svoje mišljenje u svim postupcima procjenjivanja i određivanja mjera kojima se štite njegova prava i dobrobit, a ako je starije od 14 godina, u tim postupcima može iznositi činjenice, predlagati dokaze, podnositi pravne lijekove i poduzimati druge radnje ako je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji. Isto vrijedi i za odlučivanje o osobnim pravima i interesima djeteta u sudskim postupcima. Dakle, dijete starije od 14 godina ima pravo na postupovnu sposobnost. **Zakon o udomiteljstvu** (NN 90/11, 78/12, 115/18), u okviru načela uključenosti korisnika (članak 7.), bavi se participacijom korisnika, pa se tako navodi da korisnik udomiteljstva ima aktivnu ulogu u zadovoljavanju svojih potreba, a potrebne usluge osiguravaju mu međusobno povezani i koordinirani pružatelji usluga u lokalnoj zajednici. Usto, članak 43. kaže da je centar za socijalnu skrb, koji je korisnika uputio na smještaj, obavezan izraditi individualni plan promjene, a u taj postupak uključiti izabranog udomitelja i samog korisnika, članove tima za udomiteljstvo centara za socijalnu skrb udomitelja, roditelja, skrbnika te po potrebi i druge članove obitelji korisnika koji se udomi. Zakonom su definirana i prava udomičenog djeteta pa tako dijete koje je udomičeno ima pravo, u skladu sa svojom dobi, biti informirano o svim fazama postupka odlaska iz vlastite obitelji, biti pripremljeno na smještaj u udomiteljsku obitelj, te sudjelovati u donošenju odluka koje utječu na njegov život. Osim toga, centar može organizirati Vijeće udomičene djece i mladih na području svoje mjesne nadležnosti, koje promiče njihove interese i prava na obiteljski život i uključivanje u zajednicu.

Na institucionalnoj razini ključna institucija za zaštitu prava djece je **Ured pravobranitelja za djecu**⁴⁴, koji prati izvršavanje obveza Republike Hrvatske koje proizlaze iz Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih ugovora koji se odnose na zaštitu prava i interesa djece. Osim toga, Ured surađuje s djecom te potiče djecu na izjašnjavanje. Pravobraniteljicu za djecu savjetuje već spomenuta **Mreža mladih savjetnika**⁴⁵: savjetodavno tijelo sastavljeno od dvadesetero djece i mladih do 18 godina iz cijele Hrvatske. Na sastancima s Pravobraniteljicom i putem zatvorenog e-foruma mladi razmjenjuju mišljenja o temama koje ih se tiču, dok kao predstavnici djece sudjeluju u brojnim stručnim raspravama.

Vlada Republike Hrvatske osnovala je **Vijeće za djecu** kao tijelo koje prati provedbu temeljnog nacionalnog strateškog dokumenta u području zaštite i promicanja prava djece u Republici Hrvatskoj te koordinira i usklađuje rad državnih i ostalih tijela pri ostvarivanju planiranih mjera i aktivnosti. Vijeće za djecu osniva se svake četiri godine, na početku mandata svake Vlade, a čine ga predstavnici različitih institucija koje se bave djecom. U posljednja dva mandata Vijeća za djecu (2012. i 2017. g.), uz odrasle članove, u Vijeće je bilo imenovano i dvoje djece: jedan predstavnik Nacionalnog vijeća učenika i jedan predstavnik djece, dok Odluka o osnivanju Vijeća za djecu iz 2021.⁴⁶ predviđa imenovanje 22 odrasla člana i samo jednog djeteta.

---

⁴⁴ <https://dijete.hr>

⁴⁵ <https://dijete.hr/mms/>

⁴⁶ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2021_02_14_281.html

Sve važniju ulogu u promociji i ostvarivanju dječje participacije ima UNICEF-ov **Savjetodavni odbor za dječju participaciju** koji je osnovan 2018. zbog uočene potrebe za uspostavljanjem novih partnerstava i platformi koje će poticati inkluzivnu i smislenu dječju participaciju te davati smjernice za buduće aktivnosti njegovih članova i suradnika. Uz 13 odraslih članova, u savjetodavnom odboru je i šestero mladih članova. Savjetodavni odbor izradio je **Smjernice za kvalitetnu participaciju djece u javnim politikama i odlučivanju**⁴⁷. Smjernice su namijenjene djeci, mladima i odraslima koji rade s djecom i mladima, a predstavljaju alat za kvalitetnije uključivanje djece i mladih u javne politike i odlučivanje. Smjernice su predstavljene predstavnicima županijske vlasti i stručnjacima u Krapinsko-zagorskoj županiji, Primorsko-goranskoj županiji, Nacionalnom forumu dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske te na webinaru „Participacija djece u javnim politikama i odlučivanju“ u organizaciji Udruge Dokkica iz Osijeka, koja kroz svoje projekte promovira i provodi dječju participaciju. Savjetodavni odbor planira i u budućnosti inicirati izradu sličnih publikacija na temu dječje participacije poput smjernica za sudjelovanje djece i mladih na sastancima (u kontekstu današnjeg i budućeg vremena, posebna pažnja će se posvetiti online sastancima).

Noviji dokument koji naglašava potrebu uspostave jasnih i jednostavnih mehanizama za praćenje i evaluaciju sudjelovanja djece na lokalnoj, nacionalnoj razini i na razini Europske unije je **Dječja deklaracija o sudjelovanju djece u procesu donošenja odluka na nacionalnoj razini i razini EU-a** donesena 2019. na konferenciji u Bukureštu, na kojoj su sudjelovala i djeca iz Hrvatske. O prijedlogu deklaracije raspravljalo se diljem Europe kroz mrežu UNICEF-a, Koalicija nevladinih udruga za zaštitu djece, organizacije Eurochild i Save the Children te europske mreže srednjoškolaca, s ciljem dobivanja konkretnih povratnih informacija i podrške od različitih skupina djece i mladih. Dječja deklaracija posebno naglašava potrebu i važnost „stvaranja prilika za podupiranje i poticanje sudjelovanja najranjivije djece, čije se glasove često ne može čuti“.

Upravo zbog preporuka utemeljenih na analizama i istraživanjima o dječjoj participaciji, Ured pravo-braniteljice za djecu inicirao je izradu **Kurikuluma za poučavanje o dječjim pravima i participaciji**⁴⁸, čije se objavljivanje i implementacija u odgojno-obrazovni sustav očekuje tijekom 2021. godine, a koji se temelji i na UNICEF-ovim publikacijama *Child Rights Education Toolkit – UNICEF*⁴⁹ i *Teaching and learning about child rights: A study of implementation in 26 countries – UNICEF*⁵⁰. Radna grupa za izradu Kurikuluma definirala je teme, ishode učenja te populacije i okruženja u kojima se poučava kao i načine (metode) poučavanja.

U Republici Hrvatskoj postoje dječja participativna tijela na lokalnoj razini, u okviru nacionalne akcije **„Gradovi i općine – prijatelji djece“**⁵¹, koju provodi Savez društava „Naša djeca“ Hrvatske⁵² u suradnji s Hrvatskim društvom za preventivnu i socijalnu pedijatriju, uz pokroviteljstvo Ureda UNICEF-a za Hrvatsku. Radi se o **dječjim gradskim i općinskim vijećima te dječjim forumima**⁵³

---

⁴⁷ <https://www.unicef.org/croatia/izvjesca/smjernice-za-kvalitetnu-participaciju-djece-u-javnim-politikama-i-odlucivanju>

⁴⁸ Osmak Franjić, D. (2020.): *Kurikulum za poučavanje o dječjim pravima i participaciji – Odnose djece i odraslih u školi treba temeljiti na uzajamnom poštovanju i ravnopravnom dostojanstvu*, Školske novine, broj 36-37, 17. studenoga 2020.

⁴⁹ <https://www.unicef.org/media/63081/file/UNICEFChild-Rights-Education-Toolkit.pdf>

⁵⁰ <https://www.unicef.org/media/63086file/UNICEF-Teaching-and-learning-aboutchild-rights.pdf>

⁵¹ <https://savez-dnd.hr/sto-radimo/gradovi-opcine-prijatelji-djece/>

⁵² <https://savez-dnd.hr>

⁵³ <https://savez-dnd.hr/sto-radimo/djecja-participacija-2018/>

koji su dječja predstavnička tijela i svojim se aktivnim djelovanjem zalažu za poboljšanje položaja djece u svojim zajednicama. U tom smislu svojim participativnim radom posebno se ističe Društvo „Naša djeca“ Opatija⁵⁴, čiji su mladi članovi aktivno uključeni i u rad međunarodne organizacije Eurochild. Društvo „Naša djeca“ Opatija izdavač je i nekoliko priručnika o dječjoj participaciji⁵⁵.

Sve je veći broj udruga u Hrvatskoj koje pokreću projekte participacije djece i mladih poput projekta „Organizacije koje brinu“ Udruge roditelja „Korak po korak“, koji je uključio djecu i mlade u razvoj i izradu lokalnih politika u nekoliko hrvatskih gradova⁵⁶, zatim projekta „MEGAFON“ Udruge FICE Hrvatska usmjerenog na promicanje aktivne participacije djece iz alternativne skrbi za djecu⁵⁷, stručnjake iz ustanova socijalne skrbi i udomitelje kao i projekt „I mene se pita!“ koji provode Udruga Delta, Mreža mladih Hrvatske, Centar za građanske inicijative Poreč, Dječji kreativni centar „DOKKICA“ i Info zona, čiji je glavni cilj ojačati zagovaračku uloga civilnog društva i vijeća učenika kao predstavničkog tijela učenika u praćenju i upravljanju odgojno-obrazovnim politikama u doba pandemije bolesti COVID-19, kao i naglasiti važnost vijeća učenika u pitanjima vezanima uz prava i obaveze učenika⁵⁸. Participacijom u školama bavi se i Forum za slobodu odgoja i to uglavnom kroz istraživanja (manja i parcijalna istraživanja u pojedinim školama) te izdavanje brošura o participaciji učenika⁵⁹. Udruženje „Djeca prva“ provodi participativne projekte u lokalnoj zajednici, poput projekta „Mogu i sudjelujem“⁶⁰, koji se provodio u partnerstvu s lokalnim institucijama u Velikoj Gorici, a s ciljem osvještavanja predškolske djece o njihovom pravu na participiranje u procesu donošenja odluka u lokalnoj zajednici; pri čemu su djecu iz dječjeg vrtića educirali članovi Dječjeg gradskog vijeća. Mreža mladih Hrvatske⁶¹ također potiče jačanje mehanizama sudjelovanja mladih u društvu, demokratsko građanstvo i rad s mladima u zajednici.

Od javnih ustanova, važno je spomenuti Polikliniku za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, u kojoj djeluju Dječji odbor te Odbor mladih⁶². Rad Dječjeg odbora i Odbora mladih vrlo je raznolik te uključuje i materijale namijenjene djeci, ali i poruke djece i mladih upućene odraslima.

Posebno je važno istaknuti i program ZABUM⁶³ koji je pokrenuo Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Cilj programa ZABUM je pomoći adolescentima da usvoje i unaprijede vještine koje će im pomoći da budu informirani, samostalni i angažirani građani. U okviru platforme djeluje i ZABUM VOICE⁶⁴, globalna digitalna platforma koja mladima omogućuje anonimno izražavanje stavova o različitim društvenim pitanjima. Osim toga, Ured UNICEF-a za Hrvatsku podržava i digitalnu platformu PUKOTINE⁶⁵, namijenjenu praćenju i podršci odrastanju mladih.

---

⁵⁴ <https://dnd-opatija.hr/info-kutic-vijesti/>

⁵⁵ <https://dnd-opatija.hr/dnd-opatija/e-brosura/>

⁵⁶ <http://www.udrugaroditeljapkp.hr/organizacije-koje-brinu/364-organizacije-koje-brinu-novi-projekt-udruga>

⁵⁷ <https://fice.hr/?p=469>

⁵⁸ <https://udruga-delta.hr/Projekti/I-mene-se-pita-glas-Vijeca-ucenika-u-vrijeme-COVID-19>

⁵⁹ <https://fso.hr/fso-publikacije/mladi-pokrecu-promjene-stavovi-ucenikaica-srednjih-skola-o-aktivnom-sudjelovanju-i-prihvacanju-razlicitosti/>; <https://fso.hr/fso-publikacije/students-participation-policy-and-practice-to-start-the-change/>

⁶⁰ <https://djeca-prva.hr/mogu-i-sudjelujem-u-medijima/>

⁶¹ <https://www.mmh.hr/sto-radimo/sudjelovanje-mladih>

⁶² <https://www.poliklinika-djeca.hr/category/odbori/djecji-odbor-hr/>; <https://www.poliklinika-djeca.hr/category/odbori/odbor-mladih/>

⁶³ <https://zabum.hr>

⁶⁴ <https://zabum.hr/zabum-voice/>

⁶⁵ <https://pukotine.hr>

Iz pregleda zakonodavnog i institucionalnog okvira, može se zaključiti da Hrvatska ima dobro razvijenu normativnu podlogu kao i javne politike za prava djece koje uključuju participaciju djece i mladih. Postoji dobra institucionalna podloga, kao i jasan strateški okvir. Pokrenute su neke vrijedne inicijative i projekti usklađeni sa suvremenim poimanjem i suštinom dječje participacije.

Važnost dječje participacije osobito je prepoznata tijekom pandemije bolesti COVID-19 te je istaknuta u raznim dokumentima na razini Europe i šire, kao što su primjerice:

- UNICEF: Recover, Rebound, Reimagine – Building a better future for every child in East Asia and the Pacific, post COVID-19⁶⁶ [UNICEF: Oporavak, povratak, osmišljavanje – izgradnja bolje budućnosti svakog djeteta na prostoru Istočne Azije i Pacifika]
- Council of Europe: The COVID-19 pandemic and children: Challenges, responses and policy implications⁶⁷ [Vijeće Europe: Pandemija COVID-19 i djeca: izazovi, odgovori i implikacije politika]
- Eurochild: Building on Rainbows – supporting children’s participation in Shaping Responses to COVID⁶⁸ [Eurochild: Gradnja duge – podrška dječje participacije u oblikovanju odgovora na COVID]
- Save the Children: Applying the 9 basic requirements for meaningful and ethical child participation during COVID-19⁶⁹ [Save the Children: Primjena 9 osnovnih zahtjeva za smislenu i etičku participaciju djece tijekom pandemije COVID-19]

Zaključno, važno je spomenuti i aktivnosti vezane uz pripremu **nove Strategije EU-a o pravima djeteta 2021 – 2024**, u kojima su sudjelovala i djeca iz Hrvatske. Na temelju ovih aktivnosti i konzultacija s djecom objavljena je publikacija „Naša Europa, naša prava, naša budućnost“⁷⁰. Neki od rezultata nastalih temeljem konzultacija s više od 10.000 djece, a koji su kontekstualno važni za ovu studiju, su sljedeći:

- jedno od troje djece u Europskoj uniji doživjelo je neki oblik različitog postupanja, s time da djevojčice daleko češće ističu da ih se ne tretira ravnopravno;
- više od polovine djece s teškoćama (tjelesnim, intelektualnim, senzornim teškoćama ili autizmom) ili migranata, tražitelja azila, pripadnika etničkih manjina ili koja se identificiraju kao LGBTQ+ iskusila su neki oblik različitog postupanja;
- djeca žele da ih se čuje i žele osjetiti da odrasli slušaju njihova mišljenja, iskustva i prioritete, no odrasli rijetko tako postupaju. Među odraslima roditelji su oni koji najčešće slušaju djecu. Stručnjaci (nastavnici i učitelji, socijalni radnici i zdravstveni stručnjaci) su otvoreni prema slušanju dječjih stavova, no tek ih se manji broj – od jedne do dvije petine – redovno savjetuje s djecom;
- više od polovine djece ispitanika u Europskoj uniji smatra da se udaljenije strukture (kao što su lokalne ili nacionalne vlasti ili EU) s njima nikada ne savjetuju;
- većina ispitanika iz Europske unije izražava mišljenje da njihovo sudjelovanje često nema nikakav utjecaj.

⁶⁶ <https://www.unicef.org/eap/media/6406/file/Recover,%20Rebound,%20Reimagine.pdf>

⁶⁷ <https://rm.coe.int/covid-19-factsheet-revised-eng/1680a188f2>

⁶⁸ https://eurochild.org/uploads/2021/02/Child_Participation_in_COVID-19_Response_NEW.pdf

⁶⁹ https://resourcecentre.savethechildren.net/node/17555/pdf/9_basic_requirements_for_child_participation_covid-19_v1.0.pdf.pdf

⁷⁰ <https://www.unicef.org/eu/media/1276/file/Report%20%22Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22.pdf>

U tom smislu, snažno se preporučuje da pravičnost i jednakost, edukacija i zaštita od nasilja, a također i zaštita djece i dječja participacija budu temelji na kojima će počivati Strategija EU-a o pravima djeteta i jamstva za djecu.

5.1. Međusektorska pitanja

5.1.1. Strategije smanjenja siromaštva

Prema Analizi stanja djece i adolescenata u Hrvatskoj (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2021, str. 23.) siromaštvo se u Hrvatskoj kontinuirano smanjuje. Hrvatska je u posljednjih pet godina postigla dobre rezultate u smanjivanju siromaštva i u određenoj je mjeri uspjela ostvariti raspodjelu gospodarskog rasta. Međutim, djeca u Hrvatskoj i dalje su izložena dugotrajnom siromaštvu u usporedbi s općom populacijom, a rizik od siromaštva među djecom raste. Najizloženija riziku od siromaštva su djeca iz kućanstava s niskim intenzitetom rada, iz kućanstava u kojima roditelji imaju nizak stupanj obrazovanja i djeca koja odrastaju u velikim kućanstvima. Kvalitativna ispitivanja siromašne djece utvrdila su da neka kućanstva imaju teškoća s pokrivanjem troškova hrane, a mnoga ne mogu osigurati uravnoteženu prehranu za djecu. Strategije smanjenja siromaštva zahtijevaju složene mjere, pri čemu izravne mjere suzbijanja siromaštva općenito, a osobito dječjeg, ometaju neučinkovita raspodjela novčanih naknada, preklapanje davanja te općenito nedostatno financiranje sustava socijalne zaštite.

Nadalje, za rješavanje dječjeg siromaštva potrebno je bolje usmjeriti socijalna plaćanja i razraditi složene mjere usmjerene na probleme kroničnog siromaštva i marginaliziranih skupina. Također, potrebno je poboljšati obrazovne i zdravstvene mogućnosti siromašne djece, kako bi se zaustavilo cikličko ponavljanje siromaštva. Nadalje, u Hrvatskoj treba osnažiti paradigmu socijalnih ulaganja, uključujući i ulaganja na lokalnoj razini u cilju provedbe politika zaštite djece i obitelji.

5.1.2. Ravnopravnost spolova

Zakon o ravnopravnosti spolova (Narodne novine, NN 82/08, 69/17) u Hrvatskoj jamči jednake mogućnosti i jednak status žena i muškaraca. Općenito, u usporedbi s ostalim zemljama Europske unije Hrvatska ostvaruje prilično spor napredak u ravnopravnosti spolova. U 2019. godini Hrvatska je od 27 zemalja EU-a prema Indeksu rodne ravnopravnosti⁷¹ zauzela 22. mjesto. U Godišnjem izvješću Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2020. godinu ističe se da tijekom pandemije bolesti COVID-19, postoji povećani rizik od nasilja u obitelji, u kojem su žrtve najčešće žene. Postoje ograničeni podaci i istraživanja o rodnoj neusklađenosti djece i adolescenata. Premda postoje opisni statistički podaci o nekim subjektima, nema dostupnih analiza rodnih razlika, odnosno njihovog utjecaja na dobrobit i razvoj djece, npr. participacije djevojčica i pristupa obrazovanju, pristupu odgovarajućoj zdravstvenoj skrbi itd. Stanje ranjivih skupina često nije uključeno u opće politike rodne

---

⁷¹ Indeks rodne ravnopravnosti EU-a razmatra postignuća u sljedećih šest područja: radu, novcu, znanju, vremenu, moći i zdravlju, a dodatno razmatra područje nasilje nad ženama.

ravnopravnosti, stoga je u svim sektorima potrebno više rada na njihovoj integraciji, uz dosljedno prikupljanje podataka i više istraživanja u tim područjima. Postoje rodne razlike u području obrazovanja, što uglavnom utječe na sudjelovanje marginaliziranih skupina, primjerice djevojčica s teškoćama i romskih djevojčica u srednjoškolskom obrazovanju. Potrebne su politike usmjerene na obrazovanje kako bi se poboljšalo sudjelovanje djevojčica iz marginaliziranih skupina u sustavu obrazovanja i zapošljavanja i uspješno smanjile razlike u pružanju skrbi, razlike u plaćama između žena i muškaraca i razlike u mirovinama (Analiza stanja djece i adolescenata u Hrvatskoj, 2021., str. 15.).

5.1.3. Zaštita okoliša

Hrvatska kućanstva manje su izložena zagađenju, prljavštini ili drugim ekološkim problemima (oko 6,3% u 2018.) u usporedbi s prosjekom EU-a (oko 14,9% u 2018.), no kućanstva s djecom daleko su izloženija od kućanstava bez djece, s obzirom da si ne mogu priuštiti jednake životne uvjete, odnosno mogu se opredijeliti za jeftinije stanovanje koje je izloženije zagađenju i buci (Analiza stanja djece i adolescenata u Hrvatskoj, 2021., str. 36.-37.). Stoga je potrebno uložiti dodatne napore za poboljšanje uvjeta u kojima žive djeca s obzirom na buku, onečišćenje zraka i druge ekološke probleme.

5.1.4. Ljudska prava

U Republici Hrvatskoj ljudska prava zaštićena su Ustavom⁷² i nacionalnim zakonima. Ustav određuje zaštitu prava čovjeka kao najvišu vrednotu ustavnog poretka Republike Hrvatske te naglašava da država štiti materinstvo, djecu i mladež te stvara socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojanstven život. Ustav dodatno obvezuje državu da osobitu skrb posvećuje djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Država je također potpisnica međunarodnih ugovora (instrumenata Ujedinjenih naroda, Europske unije, Međunarodne organizacije rada, Haške konvencije) te je stoga predmet periodičnih pregleda (Analiza stanja djece i adolescenata u Hrvatskoj, 2021., str. 16.). Prema izvješću Kuće ljudskih prava (Ljudska prava u Hrvatskoj, 2020.) tijekom pandemije bolesti COVID-19 izražena je bojazan da su ljudska prava bila zanemarena, što je potaknulo raspravu o odnosu sigurnosti i sloboda, odnosno opravdanja za ograničavanje kretanja. Nadalje, Hrvatska nema definiranu javnu politiku stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva. Sudjelovanje građana u odlučivanju i dalje je relativno slabo, a pravosuđe predstavlja poseban problem. Na društvene probleme koje je potrebno sustavno rješavati, poput netolerancije, govora mržnje, diskriminacije i nasilja te nasilja motiviranog mržnjom, odgovara se površno i reaktivno, često tek nakon što problemi eskaliraju, čime se propušta zaštititi one najranjivije u društvu. Djeca i mladi ne uče dovoljno o ljudskim pravima, jednakosti i solidarnosti, s obzirom da se građanski odgoj provodi kao jedna od šest međupredmetnih tema u osnovnim i srednjim školama.

---

⁷² Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine (56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)

06 KLJUČNI NALAZI

Ključne nalaze predstaviti ćemo u skladu s glavnim dijelovima studije, odnosno prema istraživačkim pitanjima (tablica 5).

TABLICA 5: Ključni nalazi prema glavnim dijelovima studije i istraživačkim pitanjima

DIO ISTRAŽIVANJA	ISTRAŽIVAČKO PITANJE
<p>Konceptualizacija i opis ranjivosti djece s obzirom na njihova participativna prava</p>	<p>1. Kakvo je lokalno razumijevanje koncepata ranjivosti i dječje participacije u akademskoj zajednici, javnoj upravi i među stručnjacima koji rade s djecom u različitim područjima (obrazovanje, zdravstvo, maloljetničko pravosuđe, sektor socijalne skrbi, nevladin sektor)?</p>
<p>Uvid u stavove opće javnosti i stručnjaka iz sektora obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne zaštite o participaciji djece iz ranjivih skupina</p>	<p>2. Kakvi su stavovi šire javnosti u odnosu na predodžbu o djeci, dječja prava (općenito), prava djece iz ranjivih skupina i participaciju djece iz ranjivih skupina?</p> <p>3. Kakvi su stavovi stručnjaka prema predodžbi o djeci, dječjim pravima (općenito), pravima djece iz ranjivih skupina i participaciji djece iz ranjivih skupina?</p>
<p>Pregled stanja participacije djece iz odabranih ranjivih skupina</p>	<p>4. Na koji način djeca iz odabranih ranjivih skupina (djeca romske nacionalne manjine, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djeca s teškoćama u razvoju, djeca u zdravstvenom sustavu, djeca u sustavu pravosuđa, djeca izbjeglice i tražitelji azila, djeca pogođena siromaštvom, djeca iz izoliranih sredina) sudjeluju u različitim aspektima njihova života (obitelj, škola, institucije, lokalna zajednica, državna razina) na formalnoj i neformalnoj razini?</p> <p>5. Koje su prepreke za participaciju djece iz odabranih ranjivih skupina?</p> <p>6. Koji čimbenici omogućuju participaciju djece iz odabranih ranjivih skupina?</p>

DIO ISTRAŽIVANJA	ISTRAŽIVAČKO PITANJE
	<ol style="list-style-type: none"> 7. Koji su primjeri dobre prakse dječje participacije u svakom od slučajeva (ranjivih skupina) sukladno načelima etičke participacije (transparentnost i informativnost, dobrovoljnost, uvažavanje, relevantnost, prilagođenost djeci, inkluzivnost, primjerena edukacija, sigurnost i osjetljivost na rizike, odgovornost⁷³)? 8. Koje su posljedice ograničene participacije djece iz ranjivih skupina? 9. Na koji se način participacija djece iz ranjivih skupina može povećati?
Osmišljavanje modela za uključivanje i participaciju djece u postupak provedbe studije i razvoj preporuka	

Svaki od dijelova istraživanja predstaviti ćemo zasebno, uz ključne nalaze i detaljan uzorak sudionika.

6.1. Konceptualizacija i opis ranjivosti djece s obzirom na njihova participativna prava

Tri različite skupine odraslih, koji se u radu izravno ili neizravno bave djecom, uključene su u polustrukturirane intervjue na temu ranjivosti i participacije djece. Konkretno, uzorak se sastojao od 18 znanstvenika, predstavnika akademske zajednice (3 muškarca i 15 žena); stručnjaka-praktičara koji izravno rade s djecom (30 žena) i predstavnika javnih tijela (14 žena i 3 muškarca).

Ranjivost se općenito, a osobito kada se odnosi na djecu (a još i više u pogledu najranjivijih skupina djece) definira kao složeni, višedimenzijski konstrukt koji uključuje povećanu skrb, potporu i zaštitu od strane odraslih, što, paradoksalno, može pridonijeti smanjenoj participaciji djece iz ranjivih skupina. Uz stvarnu opasnost isključivanja iz društvenog okruženja, postoji i stvarna opasnost od samoisključivanja zbog osjećaja ranjivosti. Stoga je inkluzivan pristup koji podrazumijeva neodvajanje ranjive djece ključan.

Važno je biti svjestan da su neka djeca ranjivija od drugih, no **to obilježje ne treba nužno isticati, već voditi računa da dodatno etiketiranje i stigmatizacija često dovode do primarnog usmjerenja pažnje na poteškoću ili problem s kojim se dijete suočava, umjesto na samo dijete.**

⁷³ Prema Lansdown i O’Kane (2014.).

Ranjivost na taj način postaje „oznaka“, koja onemogućuje i sprječava samoodređenje, samozastupanje i participaciju djeteta. Posebnu opasnost predstavljaju niska (ili niža) očekivanja koja stručnjaci koji rade s djecom mogu imati od djece iz ranjivih skupina. Uslijed toga, djeca koja su pripadnici određene ranjive skupine, možda neće dobiti razinu pomoći, potpore ili poticaja koji su im potrebni za samoostvarenje, već postaju ograničena u razvoju upravo zbog toga što njihovo neposredno okruženje ima niska (niža) očekivanja od njih.

Nisu sve ranjive skupine djece u jednakom položaju. Djeca s tjelesnim ili razvojnim teškoćama u povoljnijem su položaju od djece tražitelja azila ili migranata, djece romske nacionalne manjine ili djece s problemima u ponašanju. Razlog za to leži u predrasudama koje su se pojavile zbog kulturnih razlika, strahu od različitih kultura ili osuđivanju djece koja se ne ponašaju na uobičajen, društveno prihvatljiv način. Dodatno, društvena solidarnost i empatija daleko su snažnije izraženi prema djeci s teškoćama nego prema ovim skupinama djece. Što se ranjivih skupina djece tiče, njihova participativna prava se, barem danas, ostvaruju na formalnijoj, deklarativnoj razini, uz određene pozitivne pomake i neujednačenu primjenu u svakodnevnoj praksi. Ishodi i kvaliteta djetetovog života i odrastanja ovise o mogućnostima i stavu lokalne zajednice prema problemu ranjivosti, o konkretnoj obitelji i o uslugama dostupnim u lokalnoj zajednici u kojoj obitelj živi.

Participacija djece iz ranjivih skupina ovisi o stavovima stručnjaka koji s njima rade: o njihovoj motivaciji za uključivanje djece i o njihovim stavovima prema dječjoj participaciji. Razlike u stavovima odraslih prema ranjivim skupinama djece dovode do različitih pristupa prema njihovoj participaciji. Djeca su sastavni dio obrazovnog sustava, no obrazovni sustav se ne bavi detaljnije dječjom participacijom, niti u njemu postoji vizija o tome kako bi se to pravo trebalo provoditi u svakodnevnoj praksi i postupcima. Premda je Republika Hrvatska potpisnica Konvencije UN-a o pravima djeteta, izobrazba i priprema stručnjaka u području ostvarivanja dječjih prava, uključujući i pravo na participaciju, manjkave su. Dodatno, kod djece, a osobito kod ranjive djece, postoji strah od participacije, zbog osjećaja izloženosti i potencijalnih posljedica koje participacija može donijeti, a također i zabrinutost o smislenosti promjene (participacija nema pretjeranog smisla jer se stvari ne mijenjaju).

6.2. Uvid u stavove opće javnosti i stručnjaka iz sektora obrazovanja, zdravstva, pravosuđa i socijalne zaštite o participaciji djece iz ranjivih skupina

6.2.1. Stavovi građana Republike Hrvatske o djeci, dječjim pravima i dječjoj participaciji djece iz ranjivih skupina

Terensko anketiranje (licem u lice) na nacionalno reprezentativnom uzorku od 1.013 odraslih građana Republike Hrvatske provela je tijekom 2019. godine agencija za istraživanje tržišta HENDAL (cjelovito izvješće na hrvatskom jeziku dostupno je u Uredu UNICEF-a za Hrvatsku). Konačna struktura uzorka građana prikazana je u tablici 6.

TABLICA 6: Konačna struktura uzorka (građani)

REGIJA	%
Zagreb	25,9
Sjeverna Hrvatska	15,3
Slavonija	18,6
Lika, Kordun, Banija	8,3
Istra, Primorje, Gorski Kotar	12,0
Dalmacija	19,9
VELIČINA NASELJA	%
Do 2.000 stanovnika	38,6
2.001-10.000 stanovnika	16,2
10.001-100.000 stanovnika	19,9
Više od 100.000 stanovnika	25,3
DOBNA SKUPINA	%
18-24	10,4
25-34	16,7
35-44	16,3
45-54	18,0
55-64	16,8
65 više	21,8
SPOL	%
Žene	52,5
Muškarci	42,7
RAZINA OBRAZOVANJA	%
(ne)završena osnovna škola	9,4
Srednja škola	64,1
Preddiplomski studij	11,6
Diplomski studij	14,1
Poslijediplomski studij, doktorat	0,8

RADNA AKTIVNOST	%
Zaposlen(a) kod poslodavca	50,0
Zaposlen(a) u poljoprivredi	0,4
Privatni poduzetnik/poduzetnica	3,5
Slobodna profesija	1,2
Učenik/učenica	1,5
Student/ica	5,8
Osoba koja obavlja kućanske poslove i brine o kućanstvu	2,8
Nezaposlen(a)	5,2
U mirovini	29,0
Ostalo	0,4
BRAČNO STANJE	%
Neoženjen/neudana	23,4
Oženjen/udana	52,9
Izvanbračna zajednica	5,4
Razveden(a)	8,5
Udovac/udovica	9,7
RODITELJSKI STATUS	%
S djecom	68,5
Bez djece	31,5
ŽIVOTNI STANDARD KUĆANSTVA	%
Značajno iznad prosjeka	1,9
Nešto iznad prosjeka	14,9
Prosječan	65,8
Nešto ispod prosjeka	13,8
Značajno ispod prosjeka	3,5

Rezultati istraživanja pokazuju da, u skladu s definicijom djeteta iz Konvencije UN-a o pravima djeteta, građani Republike Hrvatske smatraju da svaku osobu do 18. godine života treba smatrati djetetom. Općenito, građani nisu upoznati s dokumentima koji štite dječja prava, no većina onih koji su izjavili da znaju za neke pravne dokumente koji štite dječja prava naveli su Konvenciju UN-a o pravima djeteta (13,2%). Zanimljivo je da su građani, govoreći o dokumentima koji štite prava djece, spominjali UNICEF, ne samo kao organizaciju, već češće kao koncept dječjih prava (3,4%).

Slika djeteta općenito je pozitivna: djeca se uglavnom opisuju kao zanimljiva, aktivna, dobra, sposobna izraziti svoja mišljenja i spremna na suradnju. Međutim, kad se ispitalo imaju li građani tradicionalniji pogled na djecu kao slaba, neracionalna, pasivna i neodgovorna bića koja treba strogo usmjeravati, ili pak moderniji, progresivniji pogled na njih kao na snažna, racionalna, aktivna i odgovorna ljudska bića koja su sposobna samostalno donositi odluke, rezultati su pokazali **podvojen predodžbu: sudionici nisu pokazali niti osobito tradicionalan niti osobito progresivan pogled na djecu.** Premda se činjenica da ispitanici nisu iskazali osobito tradicionalan pogled na djecu može smatrati pozitivnom, činjenica da jednako tako nisu iskazali ni progresivniji stav nije ohrabrujuća, osobito stoga što se upravo progresivan stav izravno odražava na dječja participativna prava. Nadalje, progresivan stav povezan je i u ovom i u drugim istraživanjima s pozitivnijim stavovima prema dječjim pravima, osobito s uvjerenjem u dječju sposobnost za participaciju i stavovima o pravu na samoodređenje.

Premda građani doživljavaju i položaj djece općenito i položaj djece iz ranjivih skupina kao osrednji, oni smatraju da se prava djece iz ranjivih skupina ostvaruju u znatno manjoj mjeri nego prava djece općenito. Ovo ukazuje na široko područje na kojem je ubuduće potrebno djelovati kako bi se unaprijedila dječja prava u Republici Hrvatskoj. Pozitivno je da su građani u određenoj mjeri već senzibilizirani prema djeci iz ranjivih skupina: istraživanje pokazuje da građani uviđaju da su ova djeca u težem položaju.

Na pitanje **u kojoj bi mjeri djeca iz ranjivih skupina trebala sudjelovati u odlukama** koje ih se izravno tiču, građani u prosjeku smatraju **da bi djeca trebala moći izraziti svoje mišljenje, ali da bi u odlučivanju posljednju riječ trebali imati odrasli.** Istovremeno, građani su spremni omogućiti manji stupanj sudjelovanja maloljetnim prijestupnicima, migrantima i djeci romske nacionalne manjine, kao i djeci s teškoćama (smatraju da bi ta djeca trebala sudjelovati kroz izražavanje mišljenja o odlukama koje se na njih odnose, ali da bi odrasli trebali imati posljednju riječ) nego ostalim skupinama djece (smatraju da bi ostale skupine djece trebale participirati u jednakoj mjeri kao i odrasli, ali da ne bi trebala inicirati niti sama donositi odluke).

Nadalje, građani se tek djelomično slažu s tvrdnjom da su djeca općenito sposobna za participaciju, odnosno sposobna donositi odluke o sebi i izražavati svoja mišljenja. To je važno s obzirom da je istraživanje također pokazalo da oni koji smatraju da su djeca sposobnija za participaciju imaju i pozitivnije stavove prema dječjim pravima. To ukazuje da bi buduće aktivnosti podizanja svijesti odraslih o dječjim pravima na participaciju trebalo prvenstveno usmjeriti na podizanje uvjerenja odraslih da su djeca uistinu sposobna participirati.

Građani, barem deklarativno, imaju pozitivan stav o poštovanju dječjih prava. Oni se općenito slažu (premda ne u potpunosti) da djeca, baš kao i odrasli, trebaju imati temeljna ljudska prava, da društvo treba osigurati i zaštititi djecu te da odrasli trebaju poštovati dječja prava i njihovo mišljenje

o pitanjima koja se na njih odnose. Međutim, premda je iskazani opći stav prema poštovanju dječjih prava uistinu pozitivan, prosječni rezultat na skali modernih predrasuda⁷⁴ prema dječjim pravima ukazuje da oko polovine građana ima visoki stupanj modernih predrasuda koje upućuju na negativne stavove prema dječjim pravima. Skala modernih predrasuda manje je podložna pristranosti socijalne poželjnosti s obzirom da se stavovi ispitanika ocjenjuju neizravno i suptilno, pa je upravo zbog toga ova skala važna za pomnije tumačenje stavova građana o dječjim pravima. Drugim riječima, kada se razmatraju skupno, rezultati ne ukazuju na tako pozitivnu sliku.

Podaci također ukazuju da je potpora pravima iz Konvencije UN-a o pravima djeteta visoka i kada je riječ o pravu na zaštitu i optimalan razvoj i o pravu na samoodređenje, premda pravo na zaštitu i optimalan razvoj građani podržavaju u značajno većoj mjeri od prava na samoodređenje.

Građani pozitivnije razmišljaju o pravu na zaštitu nego o pravu na samoodređenje. Uz svaku vinjetu⁷⁵, tražila se dob u kojoj bi dijete trebalo imati pravo donijeti pojedinačnu odluku ili preuzeti obavezu. Ispitanici su kao prosječnu dob do koje bi djeca trebala uživati pravo na zaštitu navodili 17 godina: načelno do punoljetnosti, odnosno dok god je osoba službeno dijete. S druge strane, građani su navodili da je prosječna dob u kojoj bi djeca trebala početi ostvarivati pravo na samoodređenje oko 13 godina. Premda se u Konvenciji o pravima djeteta navodi da uživanje određenih prava ovisi o djetetovoj dobi i statusu, Konvencija unatoč tome propisuje da bez obzira na dob djeca imaju pravo na samoodređenje na način koji je u skladu s njihovim razvojnim sposobnostima. Ovi podaci ukazuju da kampanje i aktivnosti usmjerene na podizanje svijesti građana o pravu na participaciju, koja predstavlja važan dio prava na samoodređenje, trebaju biti usmjerene na podizanje svijesti o tome da i mala djeca, ako im se situacija predstavi i objasni na njima razumljiv način, mogu izraziti svoje mišljenje i sudjelovati u odlukama koje se na njih odnose. Treba uložiti dodatne napore u razvoj komunikacijskih vještina nužnih za vođenje razvojno prikladnih razgovora s djecom.

Građani su relativno dobro prepoznavali kršenja dječjih prava, premda i tu postoji prostor za poboljšanje, osobito kada je riječ o određenim pravima. Čini se da bi ključne točke budućih edukativnih aktivnosti i kampanja trebale biti općenito kažnjavanje djece, smještaj djece u određene odgojne ustanove u odgojne svrhe i medicinski tretman djece.

Detaljnije analize ukazuju da percepcija djece i njihovog položaja, kao i stavovi prema dječjim pravima, uglavnom ne ovise o općim demografskim karakteristikama sudionika. Nisu utvrđene značajne razlike u stavovima između muškaraca i žena, niti između sudionika sa završenom srednjom školom i onih s višom školom i sveučilišnim obrazovanjem. Sudionici različitih dobi jednako su doživljavali i gledali na djecu i njihov položaj, odnosno u jednakoj ih mjeri smatrali sposobnima za participaciju. Također, u jednakoj su mjeri smatrali da odrasli trebaju uvažavati dječja prava. Nije bilo dobnih razlika u podršci koju su iskazivali različitim kategorijama prava u Konvenciji UN-a. Međutim, stariji ispitanici su, u odnosu na mlađe, imali nešto više modernih predrasuda i više su podržavali pravo na zaštitu, odnosno u većoj su mjeri smatrali da roditelji i druge odrasle osobe trebaju štiti

---

⁷⁴ Moderna predrasuda odnosi se poricanje diskriminacije određene skupine, ljutnje prema pravima koja određena grupa zahtijeva ili protivljenje zahtjevima te skupine (Dovidio i Gaertner, 1986.).

⁷⁵ Vinjeta je kratka priča o hipotetskoj osobi ili situaciji koja može potaknuti zapažanja, mišljenja, uvjerenja i stavove kroz odgovore ili komentare sudionika istraživanja.

djecu. Slično tome, stariji sudionici su navodili višu dob do koje bi djeca trebala imati pravo na zaštitu i pravo na samoodređenje u usporedbi s dobi koju su navodili mlađi sudionici.

Nisu utvrđene velike razlike između roditelja i osoba bez djece u načinu na koji doživljavaju djecu i njihov položaj, odnosno u stavovima prema djeci iz ranjivih skupina. Stavovi prema dječjim pravima se čine blago pozitivni, osobito oni koji se odnose na pravo na samoodređenje. Međutim, čini se da roditeljski status igra ulogu u stavovima prema pravu na zaštitu i podršku tom pravu, s obzirom da roditelji imaju pozitivnije stavove i razmišljanja u ovom području od osoba bez djece.

Sudionici s progresivnijim stavom prema djeci, pozitivnijim uvjerenjima o sposobnostima djece za sudjelovanje, kao i oni s općenito pozitivnijim stavovima prema dječjim pravima, smatraju da djeca iz ranjivih skupina trebaju biti više uključena u odluke koje se na njih odnose.

Rezultati ukazuju da sudionici s više modernih predrasuda prema dječjim pravima (što je ujedno i mjera negativnih stavova) smatraju da je položaj djece u Hrvatskoj bolji, a da su dječja prava, i općenito i djece iz ranjivih skupina, u većoj mjeri zadovoljena. Slično, što ispitanici smatraju da je položaj djece bolji, odnosno da je stupanj njihovih prava u većoj mjeri zadovoljen, to manje doživljavaju da se dječja prava krše. To se odnosi na percepciju prava i djece općenito i djece iz ranjivih skupina. Ovi nalazi mogu ukazivati da osobe s negativnijim stavovima prema dječjim pravima opravdavaju svoj stav tako da položaj djece na ljestvici ostvarivanja njihovih prava doživljavaju boljim nego što taj položaj uistinu jest, što može imati važne praktične implikacije na daljnje aktivnosti i kampanje usmjerene na podizanje svijesti o dječjim pravima.

6.2.2. Stavovi stručnjaka o djeci, dječjim pravima i dječjoj participaciji djece iz ranjivih skupina

Prigodni uzorak od 222 stručnjaka, od čega 208 žena (93,7%) i 14 muškaraca (6,3%), bio je uključen u online ispitivanje. Prosječna dob ispitanika bila je 43,83 godine (SD = 11,25). Većina sudionika ima djecu (61,3%), a od onih koji ju imaju 92% ispitanika starije je od 35 godina. Detaljnija struktura uzorka prikazana je u tablici 9. Prosječna duljina radnog staža sudionika iznosila je 18,62 godine (SD = 11,41, raspon 0-45). Svi sudionici izjavili su da rade s djecom.

Detaljnija struktura uzorka stručnjaka prikazana je u tablici 7 i tablici 8.

TABLICA 7: Konačna struktura uzorka (stručnjaka) prema veličini mjesta odrastanja, veličini sadašnjeg mjesta stanovanja, životnom standardu, razini obrazovanja i bračnom stanju

DOB	%
18-24	1,4
25-34	22,5
35-44	28,8
45-54	26,1
55-64	18,9
65 ili više godina	2,3
ŽIVOTNI STANDARD KUĆANSTVA	%
Značajno iznad prosjeka	5,9
Nešto iznad prosjeka	32,0
Prosječan	58,1
Nešto ispod prosjeka	3,6
Značajno ispod prosjeka	0,5
VELIČINA MJESTA ODRASTANJA	%
Selo	13,5
Manje naselje (do 10.000 stanovnika)	16,2
Manji grad (do 100.000 stanovnika)	30,2
Grad (do 500.000 stanovnika)	11,3
Veliki grad (iznad 500.000 stanovnika)	28,8

RAZINA OBRAZOVANJA	%
Srednja škola	2,3
Veleučilište/viša škola	7,2
Fakultet (Sveučilište)	67,1
Poslijediplomsko obrazovanje (magisterij), doktorat	23,4
VELIČINA SADAŠNJEG MJESTA STANOVANJA	%
Selo	5,4
Manje naselje (do 10.000 stanovnika)	13,1
Manji grad (do 100.000 stanovnika)	26,1
Grad (do 500.000 stanovnika)	14,4
Veliki grad (iznad 500.000 stanovnika)	41,0
BRAČNO STANJE	%
Neoženjen/neudana	24,3
Oženjen/udana	57,7
Izvanbračna zajednica	7,7
Razveden(a)	9,9
Udovac/udovica	0,5

TABLICA 8: Struktura uzorka (stručnjaci) s obzirom na struku i radno mjesto

STRUKA	%	RADNO MJESTO	%
Socijalni pedagog	21,5	Osnovna škola	22,2
Učitelj	11,9	Udruga (organizacija civilnog društva)	13,2
Diplomirani pravnik	11,9	Ustanova za predškolski odgoj	10,3
Psiholog	11,0	Odvjetnički ured	6,0
Rehabilitator	10,5	Srednja škola	6,4
Socijalni radnik	5,5	Centar za socijalnu skrb	5,6
Pedagog	5,5	Bolnica/zdravstveni centar ili slična zdravstvena ustanova	5,1
Odgojitelj	5,0	Državna uprava, javna uprava i lokalna (samo)uprava	4,7
Logoped	5,0	Sud	4,3
Vjeroučitelj	1,8	Visokoškolska ustanova	4,3
Ekonomist	1,8	Centar za odgoj i obrazovanje	3,8
Liječnik	1,8	Privatna ustanova koja se bavi djecom i mladima	3,0
Pomoćnik u nastavi	0,9	Studentski dom	1,7
Hotelsko-turistički djelatnik	0,5	Dom za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi	1,3
Politolog	0,5	Odgojno-obrazovna ustanova	1,3
Psihijatar	0,5	Umirovljenik	0,9
Novinar	0,5	Policija	0,4
Osoba koja radi s mladima	0,5	Centar za djecu	0,4
Policijski službenik za prevenciju	0,5	Kultura	0,4
Prevoditelj hrvatskog znakovnog jezika za gluhe i gluhoslijepe osobe	0,5	Samozaposlen(a)	0,4
Sociolog	0,5	„Trenutno nisam zaposlen(a) u struci“	0,4
Sveučilišni profesor	0,5		
Sportski trener	0,5		
Radni terapeut	0,5		
Medicinska sestra	0,5		

Stručnjaci smatraju da osobe do 18 godina starosti treba smatrati djecom. Stručnjaci su dobro upoznati s različitim dokumentima koji štite prava i položaj djece, počevši s Konvencijom UN-a o pravima djeteta, preko različitih zakona, hrvatskih i europskih strategija i smjernica, pa sve do konkretnih propisa vezanih uz sektor u kojem rade.

Općenito, **stručnjaci smatraju da je položaj djece u Hrvatskoj osrednji te da su prava djece općenito, kao i prava djece iz ranjivih skupina umjereno zadovoljena.** Također, oni smatraju da je stupanj ostvarivanja prava djece iz ranjivih skupina niži u usporedbi s djecom općenito. Stručnjaci također smatraju da su prava djece izbjeglica i migranata, djece koja žive u siromaštvu i djece u izoliranim zajednicama osobito nezadovoljavajuća.

Stručnjaci imaju pozitivnu predodžbu o djeci (doživljavaju ih kao dobru, zanimljivu, dinamičnu, odgovornu, kompetentnu itd.), **čak i prilično progresivnu, no iskazuju prosječna (ne osobito snažna) uvjerenja da su djeca općenito sposobna za participaciju.**

Stručnjaci vjeruju da bi djeca iz ranjivih skupina trebala sudjelovati u odlukama koje se na njih odnose u jednakoj mjeri kao i odrasli. Ovaj je nalaz donekle pozitivan, no još uvijek daleko od stupnja „participacije koju iniciraju djeca“, kada djeca iz ranjivih skupina samostalno pokreću aktivnosti i odlučuju o sebi. Nalaz ima praktične implikacije i trebalo bi ga razmotriti pri radu sa stručnjacima koji rade s djecom i mladima. Buduća istraživanja trebala bi detaljnije ispitati razloge njihove nespornosti da djeci iz ranjivih skupina omoguće viši stupanj participacije. Također bi trebalo analizirati je li ta nespornost povezana s niskim uvjerenjima u sposobnost djece općenito da participiraju, ili pak s uvjerenjima u sposobnosti za participaciju određene ranjive skupine. Rezultati ove studije, točnije, činjenica da su stručnjaci najniži stupanj participacije povezali s djecom s teškoćama i maloljetnim prijestupnicima, ukazuje da bi situacija kod ove dvije skupine mogla biti narocito problematična.

Opći stavovi stručnjaka o poštivanju dječjih prava izuzetno su pozitivni. Stručnjaci nemaju naročito izražene moderne predrasude i snažno podržavaju određena prava iz Konvencije UN-a o pravima djeteta, premda prava djece na zaštitu i optimalan razvoj podržavaju snažnije od prava na samoodređenje.

Stručnjaci donose pozitivne sudove u situacijama koje se odnose na pravo djeteta na samoodređenje, koje, što se stručnjaka tiče, treba omogućiti djeci u dobi od 10,5 godina i starijoj. Slično se odnosi na pravo zaštite, no pritom smatraju da djeca trebaju imati to pravo do dobi od 16 godina, odnosno dvije godine prije punoljetnosti. Zanimljivo je primijetiti da stručnjaci imaju pozitivnije mišljenje o pravu na samoodređenje nego o pravu na zaštitu, što je posve suprotno od opće populacije obuhvaćene istraživanjem. Takav nalaz ohrabruje, s obzirom na ulogu stručnjaka u stvaranju okruženja u kojem djeca mogu i trebaju uživati u svom pravu na samoodređenje, odnosno participaciju.

Situacije u kojima su opisana kršenja dječjih prava, odnosno prava djece iz ranjivih skupina, u prosjeku se doživljavaju kao situacije u kojima se u većoj mjeri krše dječja prava. Situacije u kojima su točno primijetili da su prava djeteta posve prekršena bile su ona u kojoj djetetu s tjelesnim teškoćama nije osiguran prijevoz do škole, ili situacija kada djevojčica mora nastaviti pohađati nastavu kod nastavnika kojeg je optužila za seksualno zlostavljanje.

Ispitano je također i razlikuju li se slika djeteta i stavovi o dječjim pravima ovisno o sektoru u kojem stručnjaci rade (obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo, pravo, javna uprava, organizacije civilnog društva, privatne ustanove) ili s obzirom na godine radnog staža. Nisu utvrđene značajne razlike u pogledu bilo koje od varijabli ispitivanih u istraživanju. Činjenica da nije bilo razlika u različitim sektorima ukazuje da niti jedan od sektora nema negativnije, odnosno manje povoljne stavove prema djeci, što je važno i ohrabrujuće. S druge strane, poduzorci u pojedinim su sektorima bili relativno mali, pa je moguće da nije bilo dovoljno statističke snage za dokazivanje potencijalnih razlika. Međutim, valja primijetiti da su uzorci u nekim kategorijama bili dovoljno veliki da zahvate veće razlike (da su one postojale). Stoga možemo zaključiti da značajnih razlika vjerojatno nije bilo.

Premda stručnjaci koji su sudjelovali u ovom dijelu istraživanja na svom radnom mjestu u prosjeku imaju samo površne kontakte s djecom iz ranjivih skupina, neki su navodili značajnije kontakte s djecom. **Stoga smo analizirali razlikuju li se slika djeteta i stav o dječjim pravima s obzirom na stupanj u kojem stručnjaci dolaze u kontakt s djecom iz ranjivih skupina. Utvrđene su samo dvije značajne razlike: stručnjaci koji rade s djecom iz ranjivih skupina smatraju da je položaj djece u Hrvatskoj gori nego što to smatraju stručnjaci koji navode da u manjoj mjeri rade s djecom iz ranjivih skupina.** Međutim, nema razlika u njihovim percepcijama djece iz ranjivih skupina, niti u percepcijama zadovoljstva dječjim pravima. Zanimljivo je primijetiti da nisu utvrđene razlike u pogledu stupnja participacije koji bi stručnjaci bili spremni omogućiti djeci iz ranjivih skupina. Također, nije bilo razlika u stavovima prema dječjim pravima, osim činjenice da su stručnjaci koji rade s djecom iz ranjivih skupina u većoj mjeri spremni omogućiti pravo na samoodređenje mlađoj djeci (u prosjeku u dobi od oko 10 godina), nego stručnjaci koji rjeđe rade s djecom iz ranjivih skupina (koji su u prosjeku to spremni dati djeci u dobi od oko 11 godina).

Stručnjaci koji imaju pozitivniji i progresivniji pogled na djecu također su spremniji omogućiti veći stupanj sudjelovanja djeci iz ranjivih skupina. Dodatno, pozitivna slika djeteta povezana je sa stavovima o dječjim pravima. Rezultati dobiveni u poduzorcima stručnjaka slični su onima iz poduzoraka građana, što je dodatni doprinos valjanosti naših instrumenata.

6.2.3. Usporedba stavova građana i stručnjaka

Usporedbe rezultata dobivenih iz poduzorka građana i poduzorka stručnjaka pokazuju da stručnjaci **općenito pozitivnije doživljavaju djecu i imaju progresivniji pogled na njih nego građani.** Premda je ohrabrujuće da stručnjaci u većoj mjeri percipiraju djecu kao aktivna bića sposobna za odlučivanje, zabrinjava činjenica da nema značajnih razlika u stavovima ovih dviju skupina o sposobnosti djece za participaciju.

Dodatno, i stručnjaci i građani definiraju djecu kao osobe do 18 godina starosti, i općenito jednako smatraju da je položaj djece u Hrvatskoj osrednji. Međutim, stručnjaci u manjoj mjeri od građana smatraju da su dječja prava (i općenito i prava svih skupina djece iz ranjivih skupina) zadovoljena. Moguće je da oni koji izravno rade s djecom i mladima imaju više prilika svjedočiti situacijama kršenja dječjih prava, iz čega proizlazi i spomenuta razlika.

Nadalje, stručnjaci su spremniji omogućiti viši stupanj sudjelovanja djeci iz ranjivih skupina nego građani. Dok građani u prosjeku smatraju da djeca iz ranjivih skupina trebaju participirati

kroz izražavanje svog mišljenja, ali da bi odrasli trebali imati posljednju riječ, stručnjaci smatraju da bi djeca trebala participirati u istoj mjeri kao i odrasli, a da se to odnosi na svih osam skupina ranjive djece uključene u istraživanje. Premda je pozitivno da stručnjaci imaju pozitivnije stavove o participaciji djece iz ranjivih skupina nego građani, oni im i dalje nisu spremni omogućiti stupanj participacije koji se u literaturi naziva „participacija koju iniciraju djeca“ – a koja uključuje aktivno pokretanje participacije i neovisno odlučivanje.

Stručnjaci imaju pozitivnije stavove prema dječjim pravima u gotovo svim mjerenim vrijednostima. Oni imaju pozitivniji opći stav prema poštivanju prava djeteta, manje izražene moderne predrasude, u većoj mjeri podržavaju prava iz Konvencije UN-a o pravima djeteta i zaštitu djece, optimalni razvoj i samoodređenje. Nadalje, stručnjaci točnije percipiraju kršenja dječjih prava, a dob u kojoj bi djeca trebala imati pravo na samoodređenje određuju dvije godine niže nego što to čine građani. Konačno, stručnjaci vjeruju da bi roditelji trebali manje štiti djecu nakon što se ona približe punoljetnosti.

Zanimljivo, pri usporedbi stručnjaka i građana, konkretno pravo iz pitanja važnije je od toga potpada li ono pod pravo na zaštitu ili pravo na samoodređenje. Tako se u njihovim stavovima o pravu na samoodređenje osobito velika razlika pojavila u pitanju o pravu djeteta da bira svoju vjeru. Stručnjaci su ovdje bili spremniji izraziti uvjerenje da je dijete slobodno odlučivati o ovom pravu nego što su to bili spremni građani. S druge strane, stručnjaci i građani gotovo se ne razlikuju u razmišljanjima o pravu na samoodređenje u situaciji razvoda roditelja. U takvom slučaju obje skupine smatraju da dijete treba moći izraziti svoje mišljenje i sudjelovati u odluci o skrbništvu.

Stručnjaci i građani ostvarili su slične rezultate u situacijama vezanim uz pravo djece na zaštitu, konkretno u situacijama vezanim uz uskraćivanje cijepjenja i zapošljavanje, u kojima obje skupine smatraju da roditelji trebaju štiti djecu te da djeca ne trebaju samostalno donositi takve odluke. Građani u većoj mjeri od stručnjaka smatraju da roditelji trebaju odlučivati smije li dijete posjećivati prijatelje koji se roditeljima ne sviđaju, kao i da roditelji trebaju imati obavezu plaćati hranu i odjeću za djecu (do 18 godine života djeteta, kako pokazuje prosječna dob za ovu vinjetu). Međutim, zanimljivo je da kada je riječ o zaštiti djece od gledanja neprikladnih TV programa, stručnjaci su ti koji u većoj mjeri od građana smatraju da djecu treba štiti.

Stručnjaci bolje razumiju kršenja dječjih prava u konkretnim situacijama i u opisanim situacijama u većoj mjeri raspoznaju kršenja dječjih prava nego građani. Međutim, premda stručnjaci u većini situacija točnije prepoznaju kršenja dječjih prava, nema značajnih razlika u situacijama koje opisuju izdvajanje iz biološke obitelji (i smještaj u alternativnu skrb) bez uključivanja djeteta u tu odluku, niti u situaciji koja opisuje odbijanje promjene udomiteljske obitelji na zahtjev udomljenog djeteta. U tim dvjema situacijama građani i stručnjaci razmišljaju slično. Zanimljivo je također primijetiti da su u jednom slučaju građani točnije od stručnjaka prepoznali kršenje prava djeteta: konkretno, u situaciji koja je opisala promjenu medicinske terapije bez uzimanja djetetovog mišljenja u obzir.

Uz neke gore spomenute iznimke, stručnjaci općenito imaju pozitivniju i progresivniju predodžbu o djeci i pozitivnije stavove o dječjim pravima i prema participaciji djece iz ranjivih skupina. Takvi su nalazi očekivani, no ohrabrujuće je da unatoč svim izazovima i problemima koje rad s djecom donosi, stručnjaci (barem oni uključeni u istraživanje) pozitivno doživljavaju djecu i imaju pozitivne stavove o njihovim pravima.

6.3. Pregled stanja participacije djece iz odabranih ranjivih skupina

U istraživanje je uključeno osam studija slučaja, usmjerenih na osam ranjivih skupina djece: djecu romske nacionalne manjine, djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi (djecu u alternativnoj skrbi), djecu s teškoćama, djecu u zdravstvenom sustavu, djecu u sustavu pravosuđa, djecu izbjeglice i tražitelji azila, djecu koja žive u uvjetima siromaštva i djecu iz izoliranih sredina⁷⁶. U konačnom uzorku svih osam studija slučaja sudjelovalo je 419 osoba: 200 djece i 219 odraslih (76 roditelja i 143 stručnjaka). Uzorak detaljno predstavljamo u sljedećoj tablici (tablica 9).

TABLICA 9: Konačni uzorak osam studija slučaja

	Djeca romske nacionalne manjine		Djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi		Djeca s teškoćama		Djeca u sustavu zdravstva		Djeca u sustavu pravosuđa		Djeca izbjeglice i tražitelji azila		Djeca pogođena siromaštvom		Djeca iz izoliranih područja		UKUPNO	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
DJECA	11	7	5	18	11	37	18	15	5	6	---	8	8	5	26	20	84	116
Ukupno	18		23		48		33		11		8		13		46		200	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
ODRASLI Roditelji	6	---	---	---	28	2	17	4	3	---	---	---	7	1	6	2	67	9
Ukupno	6		---		30		21		3		---		8		8		76	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
ODRASLI Stručnjaci	13	2	21	2	23	---	15	5	11	4	10	3	12	3	15	4	120	23
Ukupno	15		23		23		20		15		13		15		19		143	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
UKUPNO	30	9	26	20	62	39	50	24	19	10	10	11	27	9	47	26	271	148
Ukupno	39		46		101		74		29		21		36		73		419	

⁷⁶ Cjelovita pojedinačna izvješća za svaku ranjivu skupinu dostupna su na hrvatskom jeziku u Uredu UNICEF-a za Hrvatsku.

Kada je riječ o sudionicima studija slučaja, važno je razmotriti i rodni aspekt. Naime, kod djece dječaci su bili nešto više zastupljeni, dok su među odraslima (i roditeljima i stručnjacima) značajno zastupljenije bile žene⁷⁷. Ovaj podatak pretjerano ne iznenađuje s obzirom da su žene uvijek značajno zastupljenije u zanimanjima vezanim uz odgoj i obrazovanje, socijalnu skrb, zdravlje i sl., što se objašnjava većom sklonošću žena prema „zanimanjima u kojima se pomaže drugima“ (Van Oosten i Van der Vlught, 2004.; Branica, 2004.; Galić, 2011.; Ćosić, 2018.). Međutim, ovaj je podatak zanimljiv u kontekstu ranjivosti, s obzirom da se i ženski rod može promatrati kao oznaka ranjivosti, tj. žene kao društvenu skupinu može se percipirati kao one s manje moći i resursa od muškaraca, tako da potencijalno imamo situaciju u kojoj potencijalno ranjiva skupina (iz općeg aspekta roda) radi s ranjivim skupinama. Ovo pitanje potrebno je dodatno razmotriti i problematizirati.

6.3.1. Ranjivost

ETIČKA I EMIČKA RANJIVOST DJECE

U pogledu iskustva i opisa ranjivosti djece i mladih uključenih u osam studija slučaja, može se zaključiti da se ranjivost može promatrati iz dvije perspektive: **etičke** (vanjske, promatrane kroz viđenje roditelja i stručnjaka) i **emičke** (unutarnje, koju doživljavaju i proživljavaju djeca i mladi). Prema Spiers (2000.), **etička ranjivost** je normativna, procjenjuje se izvana i ne govori nam ništa o stvarnim iskustvima pojedinaca, dok **emičku ranjivost** procjenjuju pojedinci sami, a ona nam pruža holističko i kvalitativno iskustvo o bivanju ranjivim.

Iz emičke perspektive, u narativu i iskustvu djece i mladih, ranjivost se ne spominje niti prepoznaje kao njihova posebna odrednica, odnosno kao odrednica određene skupine djece i mladih. Mladi sugovornici gledaju na sebe kao na drugačije od svojih vršnjaka (zbog niza pojedinačnih, obiteljskih, kulturnih, statusnih i strukturnih čimbenika), ali kroz pozitivan identitet i elemente otpornosti. Drugim riječima, oni smatraju da ih teška životna iskustva, problemi i poteškoće koje su doživjeli (ili doživljavaju) čine „boljima, zrelijima i snažnijima“ od vršnjaka. Međutim jasno je da ih ova iskustva i obilježja u određenoj mjeri čine različitim od njihovih vršnjaka te da ih vršnjaci (a također i odrasli u njihovoj zajednici) etiketiraju i stigmatiziraju. Većina djece i mladih koji su sudjelovali u istraživanju imali su poteškoća s uklapanjem u standarde i očekivane norme. Svoju ranjivost (koju nisu definirali kao takvu, već su je izražavali kroz narativ različitosti) doživljavali su uglavnom kao individualno, a manje kao kolektivno obilježje (što je osobito slučaj u određenim statusima kao što su djeca-pacijenti, ili djeca koja odrastaju izvan vlastite obitelji).

Etička perspektiva djece i mladih koji su bili u središtu ove studije **koristi narativ ranjivosti, prihvaća ga, te ga određuje mnoštvom čimbenika koji su dinamični i utječu jedni na druge.** Wisner (2016.) smatra da je svaki pojedinac, obitelj, društvena skupina ili zajednica više ili manje ranjiv u određenom razdoblju života zbog širokog raspona rizika kao što su kriminal, nasilje, narušeno zdravlje, gospodarske krize, ratovi ili prirodne katastrofe. On tvrdi da modeli ranjivosti nisu apsolutni

---

⁷⁷ Zanimljivo, u uzorku stručnjaka 90% osoba uključenih u kvantitativni dio istraživanja, odnosno u savjetovanja o konceptima ranjivosti i dječje participacije bile su žene.

i nepromjenjivi, već složeni i dinamični. Ostali, odrasli, a pogotovo stručnjaci, smatraju da su ova djeca i mladi osobito ranjivi, sa zamršenim potrebama koje su različite od potreba njihovih vršnjaka (tzv. redovne populacije), kako na individualnoj, tako i na grupnoj razini. Ipak, važno je naglasiti da se, gledajući izvana, ranjivost smatra više individualnim nego kolektivnim obilježjem. Stručnjaci navode nekoliko pojedinačnih, obiteljskih, kulturnih, statusnih faktora odnosno faktora na razini zajednice, kao i onih čimbenika povezanih sa sustavom javne skrbi o djeci, koji čine, odnosno doprinose ranjivosti ovih skupina djece i mladih. Sve to čini djecu i mlade iz ranjivih skupina uključenih u ovo istraživanje različitim od svojih tipičnih vršnjaka, stigmatiziranima i isključenima. Socijalna isključenost ima dvostruki mehanizam djelovanja: vršnjaci i zajednica isključuju djecu i mlade, ali istovremeno oni su skloni sami se isključivati. Baš kao i djeca i mladi, samo u manjoj mjeri, i stručnjaci gledaju na ranjivost kroz prizmu pozitivnih ishoda: kroz posttraumatski rast, emocionalnu stabilnost i zrelost. Važno je podržati ovo pozitivno usmjerenje djece, mladih i stručnjaka te koristiti ranjivost kao priliku za inovaciju i rast, preoblikovanje uspostavljenih odnosa i transformaciju institucija (Fineman, 2008.). Ranjivost, sama po sebi, nije negativna: ona može dovesti do veće povezanosti i solidarnosti (Frerks, Warner i Weijs, 2011.), a donosi i koristi kao što su uspostavljanje društvenih kontakata, poticanje razvoja i izgradnje suosjećanja, te humanosti i solidarnosti (Zagorac, 2017.).

SJECIŠTA I MEĐUOVISNOST RANJIVOSTI DJECE

Važno je upamtiti da sama činjenica da pojedinac pripada ranjivoj skupini ne znači da je on ili ona ranjiv. U nekim slučajevima oznaka ranjivosti može biti patronizirajuća i voditi do dodatne marginalizacije. Stoga je važno razlikovati „stanje ranjivosti“ u određenom vremenskom trenutku od postupka etiketiranja određene društvene skupine (de Chesnay, 2016.). **Sve ovo ukazuje da je ranjivost relativan, a ne stvaran (statičan) koncept, odnosno obilježje, s obzirom da se pojavljuje kao posljedica vanjskih (strukturnih) čimbenika, osobnih karakteristika i društvenih procesa koji ljude mogu učiniti ranjivima, isključenima i marginaliziranima.** Peroni i Timmel (2013.) govore o paradoksu ranjivosti, odnosno o njezinoj istovremenoj univerzalnosti i specifičnosti. Univerzalnost se odnosi na činjenicu da su svi ljudi potencijalno ranjivi, dok se specifičnost ogleda u različitim položajima u mreži društvenih odnosa u kojoj svaki pojedinac ostvaruje konkretnu, jedinstvenu ranjivost. Fineman (2008.) raspravlja o jedinstvenim iskustvima ranjivosti koja su uvelike pod utjecajem kvalitete i količine resursa koje pojedinac ima ili može dobiti.

Sustavi u kojima djeca i mladi žive međusobno su povezani, tako da ranjivost pojedinog djeteta može dovesti do ranjivosti njegove obitelji i zajednice u kojoj dijete živi, i obratno. Ranjive zajednice (i ustanove u kojima djeca žive ili u kojima se liječe i sl.) recipročno utječu na ranjivost obitelji i djece. U nekim slučajevima ranjivost se može umnožiti u složenim i ponekad zamršenim međusobnim odnosima individualnih i strukturnih obilježja, osobito kada je riječ o posebnim društvenim skupinama, kao što je romska manjina. Studije slučaja pokazale su da većina sudionika u skupini djece i mladih koji odrastaju u uvjetima siromaštva pripada romskoj nacionalnoj manjini, kao i da je značajan broj djece i mladih u alternativnoj skrbi također romskog porijekla. Istovremeno, djevojčice pripadnice romske manjine (ali dijelom i djevojčice izbjeglice i migrantkinje) su još ranjivije zbog rodne nejednakosti i patrijarhalnih obrazaca koji ih dodatno udaljavaju od područja obrazovanja i rada. Takve se pojave u literaturi nazivaju „sjecištima ranjivosti“ (Larkin, 2009.), pri čemu se različita područja (domene) ranjivosti presijecaju i često jedna drugu podupiru i time posljedično povećavaju ranjivost određene osobe. U tom kontekstu Wisner (2016.) navodi pojam

opće ranjivosti, koja je obilježje najsiromašnijih među siromašnima u svakom društvu, osobito onih koji ne samo da nemaju financijskih resursa, nego su i politički marginalizirani (nemaju prava odlučivanja u pitanjima koja na njih utječu), prostorno marginalizirani (žive u gradovima u skvotovima ili u izoliranim ruralnim područjima), ekološki marginalizirani (imaju oskudan pristup prirodnim resursima ili žive u uništenom okolišu) i gospodarski marginalizirani (imaju slab pristup tržištu rada). **Kroz čitavu studiju primjećivalo se da pojedine skupine pate od isprepletenih ranjivosti u takvoj mjeri da njihova ranjivost gotovo da postaje opća. Drugim riječima, uočili smo skupine koje su „ranjivije od ranjivih“.** Osim djece i mladih iz romske nacionalne manjine, važno je spomenuti djecu i mlade koji su odvojeni od svojih obitelji, osobito djecu i mlade u odgojnim ustanovama (u socijalnoj skrbi i pravosuđu). Ta djeca često su „sama na svijetu“ i vjerojatno će i u budućnosti ostati sama. To su djeca čiji primarni skrbnici i zaštitnici, kao i učitelji i nastavnici i zastupnici ne mogu obavljati te zadaće. Javni sustavi korporativnog roditeljstva⁷⁸, koji bi trebali zamijeniti ulogu roditelja i skrbnika, nedostatni su i nekvalitetni. Čak se i njihovi „zamjenski roditelji“ (roditelji-učitelji, socijalni radnici, liječnici, udomitelji, odgojitelji) smatraju ranjivima i zanemarenima od sustava.

Hasler (2004.) tvrdi da je „ranjivost“ jedan od glavnih pojmova u kojima je određena teškoća isprepletena s potrebom za stručnom skrbi, što posljedično dodatno marginalizira i isključuje osobu iz postupka odlučivanja. Sama činjenica da su djeca i mladi korisnici nekih usluga (socijalnih, zdravstvenih, odgojno-obrazovnih) ili da njihove obitelji (ili roditelji) koriste neki oblik pomoći razlikuje ih od njihovih vršnjaka, i na neki ih način stigmatizira. U tom bismo smislu trebali težiti ka normalizaciji socijalnih intervencija i inkluzivnosti tog pristupa.

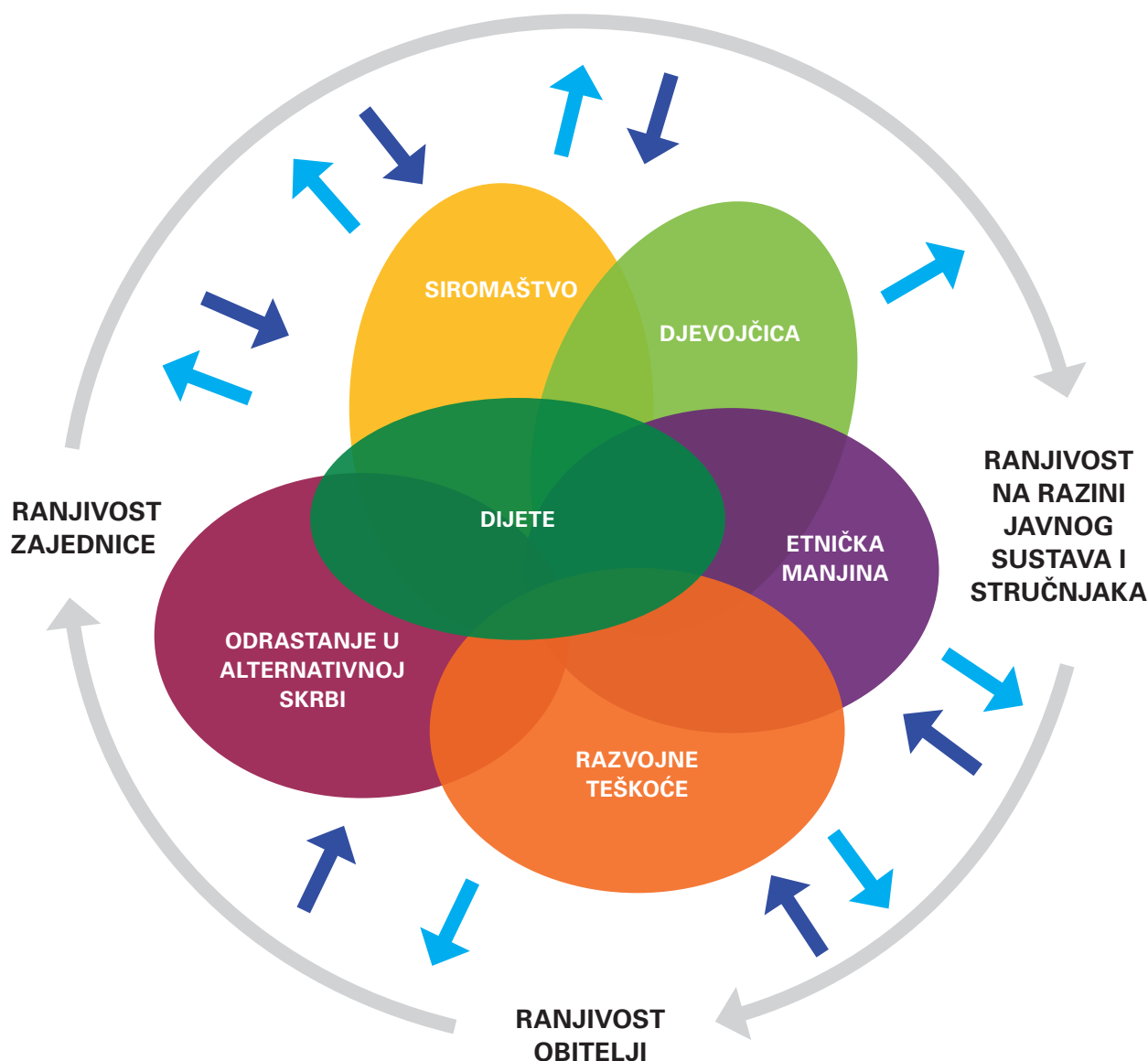
Svih osam pojedinačnih studija slučaja jasno je ukazalo na faktore strukturne ranjivosti. Tisdall (2016.) upozorava na opasnost da se ranjivost shvati kao univerzalno obilježje, osobito kada je riječ o djeci, a da se istovremeno premalo pažnje posveti kontekstu i strukturnim uzrocima ranjivosti. Potrebno je promijeniti fokus s (ranjivih) pojedinaca na analizu odnosa, moći, strukture i dinamike u čitavom društvu (Edstrom, 2013.). U kontekstu istraživanja, kvaliteta skrbi, odnosno dostupnost, primjerenost i kvaliteta intervencija nametnule su se kao zasebna tema, s nepristupačnim, nedostatnim neodgovarajućim i nekvalitetnim intervencijama kao jednim od glavnih faktora koji doprinose ranjivosti djece.

Ranjivost djece i mladih složen je i dinamičan koncept, koji uključuje i unutarnje (individualne) i vanjske (obitelj, razina zajednice, strukturne osobine) čimbenike, čiji se međusobni odnosi mogu grafički prikazati kao na slici 5 u nastavku.

---

⁷⁸ Korporativno roditeljstvo odnosi se na kolektivnu odgovornost države, institucija i stručnjaka da pružaju najbolju moguću skrb za djecu koja su odvojena od i izdvojena iz svojih bioloških obitelji.

SLIKA 5: Međudnosi i međuovisnosti individualnih i vanjskih faktora ranjivosti

SLIKA DJETETA I (INHERENTNA) RANJIVOST

Djecu se redovno smatra jedinstvenom skupinom, kojoj se često pripisuje oznaka ranjivosti i potreba za zaštitom. Takav stav i s njime povezano postupanje prema djeci neodvojivo je povezano s prevladavajućom slikom djeteta u društvu. Važno je ne smatrati djecu inherentno ranjivom (Desmet i sur., 2015.) ili kako Daniel (2010.) kaže, imati automatske pretpostavke o ranjivosti kada se radi o djeci. Percepcija (veće) ranjivosti kod djece potječe od prevladavajuće predodžbe o djetetu – tako da ako djecu smatramo slabom, nezrelom i nekompetentnom, što je dugo bila dominantna slika o djeci, nužno ćemo se više usmjeriti na zaštitu i pomoć, a daleko manje na poticanje samoodređenja, samoregulacije i participacije. Čak i kada se radi o takozvanoj tipičnoj djeci urednog razvoja, vjerojatnije je da ćemo ih smatrati ranjivijom od odraslih, premda i iskustveno i kroz istraživanja znamo da su djeca vrlo otporna, čak i u iznimno nepovoljnim uvjetima odrastanja. Tisdall (2016.)

ovakvo shvaćanje djece kao općenito ranjive naziva generacijskom hijerarhijom. Kada se radi o ranjivim skupinama, djecu se pita o problemima koje imaju i o njihovoj povezanosti s područjem ranjivosti (poteškoćama), no često ih se pita samo o tome, odnosno ne pruža im se prilika da izraze svoje mišljenje o širim temama (Tisdall, 2016.). **Djeci iz ranjivih skupina participacija se često onemogućuje upravo pod krinkom njihove zaštite, tako da se čini da ponekad pretjerano štitimo djecu u ime njihovih najboljih interesa, pri čemu je rezultat upravo suprotan.** U osnovi, pretjerano štitimo djecu na njihovu štetu, a to je svakako postao etički i profesionalni izazov. U javnom diskursu, stručnim raspravama i nastavnoj praksi o dječjim pravima, veći se naglasak često stavlja na skrb i zaštitu, a Konvencija se istovremeno predstavlja kao (jedini) okvir dječjih prava. Dječja se prava shvaćaju kao svojevrsan ustupak koji odrasli daju djeci, a ne kao nešto što djeci inherentno pripada. U tom smislu Reynaert i sur. (2015.) upozoravaju da se dječja prava često shvaćaju kao rješavanja određenih društvenih problema (npr. dječju participaciju u školama treba osigurati kroz osnivanje vijeća učenika; zabrana tjelesnog kažnjavanja djece treba biti odgovor na problem nasilja itd.), što skreće pažnju sa stvarnih ranjivosti djece u njihovom svakodnevnom životu. Umjesto toga, dječja prava trebala bi služiti kao leća kroz koju promatramo njihove živote kako bismo prepoznali njihove probleme i riješili ih – u suradnji s djecom. Hunt Federle (1994., navedeno prema Hanson, 2012.) naglašava da dječja prava moraju služiti osnaživanju djece, ne osnaživanju odraslih da interveniraju u dječje živote. Postoji potreba za promjenom fokusa u primjeni dječjih prava, s tehničkog na etički aspekt (Reynaert i sur., 2015). Moramo se zapitati koja djeca, u kojim situacijama i na koje načine mogu ostvarivati svoja prava. Takav pomak će posljedično dovesti do veće vidljivosti sve djece, uključujući i onu koja su osobito ranjiva.

KRŠENJA DJEČJIH PRAVA

Kada je riječ o dječjim pravima, odrasli, ili točnije, stručnjaci su kritičniji od djece i roditelja. **Djeca i mladi uglavnom su svjesni svojih prava. Kad ih se potakne, znaju ih nabrojati i raspoznaju ih. Međutim, naglasak uglavnom stavljaju na prava preživljavanja, razvojna i zaštitna prava, dok prava na sudjelovanje spominju daleko manje. Mlađa djeca u nekim situacijama izjednačavaju prava s pridržavanjem pravila. Djeca i mladi uglavnom ne smatraju da se njihova prava krše, s izuzetkom onih koji žive u institucijama.** Ta djeca ukazuju da u njihovoj svakodnevici postoje brojna ograničenja, vrlo malo slobode i privatnosti, informiranost je loša, malo je mogućnosti za odlučivanje, a budućnost je nesigurna. **Roditelji često smatraju da su pretjerano popustljivi u pogledu dječjih prava i misle da dječja prava nisu važno pitanje.** Oni ističu da se dječja prava poštuju u obiteljima, ali da se krše u javnim sustavima, pri čemu je odgojno-obrazovni sustav primarni krivac (npr. pravo na odgovarajuće školovanje). Stručnjaci su daleko kritičniji, kao što je već istaknuto. Neki navode da su dječja prava formalno zajamčena, no da se u praksi ne primjenjuju, a pritom svoje izjave podupiru brojnim kršenjima dječjih prava. **Dječja prava krše se u više različitih sustava i na nekoliko različitih razina, što je uglavnom povezano s čimbenicima ranjivosti djece i mladih. Dodatno, dječja prava krše oni koji bi ih trebali najviše štititi: njihovi roditelji i korporativni roditelji (sustavi).** Na temelju svih opisanih stavova, vidljiv je gotovo **obrnuto proporcionalni odnos između ranjivosti i složenosti dječjih potreba i ostvarivanja njihovih prava: što je dijete ranjivije, i što su njegove potrebe složenije** (npr. pripadnost nacionalnoj manjini, složenost potreba i problema u ponašanju, razvojne teškoće, odvajanje od obitelji itd.) to je manje prilika i mogućnosti da dijete ostvari svoja prava, osobito pravo na participaciju.

Sve tri skupine sudionika (djeca, roditelji i stručnjaci) spominju fenomen „previše prava“ u većoj (roditelji) ili manjoj mjeri (djeca i stručnjaci). Neki sudionici smatraju da postoji previše dječjih prava (i to stavljaju u kontekst s obavezama i dužnostima djece koje se ne podučavaju, niti se djecu na njih podsjećaju) te da se o pravima previše raspravlja. Takav način naglašavanja dječjih prava, smatraju neki sudionici, otežava odgoj djece, no to je tako samo ako se djetetov odgoj promatra iz strogo konzervativnog i patrijarhalnog stajališta, u kojem prevladava predodžba o poslušnom i pokornom djetetu i pametnoj i nadmoćnoj odrasloj osobi. Ako djecu promatramo kroz prizmu kompetencija, kao subjekte, odnosno nositelje svojih prava, tada ovakvi stavovi odraslih (koji se prenose iz generacije u generaciju) ukazuju na potrebu promjene paradigme odgoja.

6.3.2. Dječja participacija

(dječja) PARTICIPACIJA I RANJIVOST (djece)

Preporuka Vijeća Europe (2013/112/EU) o participaciji djece jasno navodi da treba uložiti posebne napore s obzirom na participaciju djece koja su ranjiva ili izložena diskriminaciji, uključujući i višestruku diskriminaciju. Uvid u preporuke UN-ovog Odbora za prava djeteta državama strankama posljednjih godina jasno pokazuje da je jedna od glavnih zabrinutosti Odbora nedostatak mogućnosti za participaciju djece s teškoćama, djece pripadnika romske manjine, djece izbjeglica i migranata, djece koja odrastaju u uvjetima siromaštva, i djece suočene s drugim negativnim okolnostima u odrastanju. Jedna od općih preporuka u analizi stanja dječje participacije u Republici Hrvatskoj (Jeđud Borić, Miroslavljević i Šalinović, 2017.), na temelju uvida u zakonodavstvo, istraživanja, studijske programe, i primjere iz prakse, odnosi se na snažnije zagovaranje prava na sudjelovanje djece iz ranjivih skupina.

Ranjive skupine djece u manjoj mjeri sudjeluju u različitim aspektima njihovih života (od obitelji, preko škole do šire zajednice) i uglavnom sudjeluju „prema unutra“, u vlastitom, često zatvorenom i zaštićenom mikrokruženju. Glas ranjivih skupina djece obično ne dopire do šire publike niti se probija dublje u svijet pojedinaca ili društva. Tisdall (2016.) navodi da dječja participacija predstavlja neprestani izazov za sve kulture i društva, osobito kada se radi o ranjivim skupinama djece, koje odrasli još u većoj mjeri žele zaštititi. Participacija može imati i edukativnu i terapeutsku svrhu: učenje o participaciji kroz participaciju. Kada je riječ o ranjivim skupinama djece, njihovo izravno sudjelovanje često se zamjenjuje zastupanjem dječjih glasova i interesa, koje stručnjaci, uvjetno govoreći, „nude“ djeci kao uslugu (intervenciju) (Reynaert, Bouverne-De Bie, Vandeveld, 2009.). Brown (2011.) ističe da ranjivost može dovesti do paternalizma i opresije, odnosno kontrole nad određenim skupinama ljudi. Ranjivost također može dovesti do stigmatizacije, odnosno ograničavati pojedince i skupine u ostvarivanju njihovih prava. Ranjivost tako može u većoj mjeri dovesti do kontrole i onemogućavanja, nego do emancipacije.

ISKUSTVA PARTICIPACIJE

Djeca i mladi koji su sudjelovali u studiji kroz osam različitih skupina slažu se da je dječja participacija važna i korisna. Prednosti participacije oni vide u svom trenutnom (svakodnevnom) životu, ali također i u budućnosti, u životu sebe kao odraslih osoba. **Djeca smatraju da u dovoljnoj**

mjeri sudjeluju, a većina njih kao primjer njihovog sudjelovanja nabraja aktivnosti u kojima sudjeluju u obitelji, školi i zajednici. Oni govore o aspektima participativnih prava kao što su izražavanje mišljenja, pravo na izbor, na dobivanje informacija ili u manjoj mjeri na sudjelovanje u odlučivanju. U tom smislu djeca navode da ih odrasli uglavnom pitaju za mišljenje, ali istovremeno ne misle da njihovo mišljenje ima utjecaja na ono što će se dogoditi: konačna odluka pripada odraslima. Istovremeno, nije se moguće osloboditi dojma da djeca i mladi u najmanju ruku primjećuju, ako ne i jasno prepoznaju određeno **licemjerje i deklarativnu primjenu participacije** u svom svakodnevnom životu. To je osobito točno za djecu i mlade koji žive izvan svojih obitelji (djecu u ustanovama, djecu i mlade bez pratnje). **Opseg i doseg sudjelovanja djece iz ranjivih skupina izvan njihovih obitelji vrlo je uzak**, a takvo je i njihovo iskustvo participacije. Različiti oblici formalne participacije, kao što su dječja predstavnička tijela (učenička, korisnička i slična vijeća u školama i drugim formalnim ustanovama) se, naravno, doživljavaju kao samo deklarativni. Ova se djeca rijetko priključuju vijećima učenika, nemaju informacija o njima i, na sličan način, doživljavaju da vijeća korisnika nemaju utjecaja. **Većina djece iz ranjivih skupina nema iskustvo sudjelovanja u učeničkim vijećima**, a oni malobrojni koji su bili uključeni u ta tijela (primjerice, neki sudionici iz skupine djece s poteškoćama) osjećali su se marginalizirano, odnosno smatraju da je njihovo sudjelovanje imalo samo dekorativnu ulogu (popunjavanje kvote različitosti). Stoga se djeca iz ranjivih skupina još manje čuju i vide, što može negativno utjecati na kvalitetu skrbi koju dobivaju i na zadovoljavanje njihovih potreba i prava. To također dovodi do smanjene uključenosti u svakodnevni život i niže motivacije za participaciju u budućnosti.

OBLICI I STUPNJEVI DJEČJE PARTICIPACIJE KOD DJECE IZ RANJIVIH SKUPINA

Dječja participacija je deklarativna i ograničena, češće individualna, a rijetko kolektivna (premda djeca i mladi u alternativnoj skrbi žele takav oblik participacije). Do svojevrsnog paradoksa dolazi u malim, izoliranim zajednicama u kojima nedostaju objekti i usluge za djecu, a djeca se ipak (ili možda upravo zbog toga) organiziraju i neovisno participiraju. Dječja participacija je u tim zajednicama kolektivna, smisljena, planirana i dobro organizirana. Djeca se okupljaju, biraju svoje predstavnike i uključuju svu djecu, bez obzira na dob i školski uspjeh. Njihove inicijative rezultiraju organiziranim akcijama (poput štrajka na Lastovu ili čišćenja rijeke u Rakovici). Unatoč nedostatku potpore odraslih, djeca nisu obeshrabrena: pripremaju nove akcije i ne odustaju od svojih zahtjeva. Riječ je o samosvjesnoj djeci koja odrastaju u sigurnom obiteljskom okruženju.

Za razliku od toga, treba primijetiti da rizičnost djeteta i strukturirano okruženje smanjuju mogućnosti za participaciju. Tako je skupini djece koja žive u institucionalnoj skrbi još teže participirati u pravom smislu riječi. Premda je to više puta istaknuto, nije naodmet ponoviti to i u obliku zaključka: djeca su iznimno neinformirana o svojim pravima i o intervencijama u koje su uključena. Djeca i mladi često spominju činjenicu da trebamo više razgovarati s djecom i slušati ih, podučavati ih o njihovim pravima, a naglašavaju i činjenicu da i odrasle također treba u tome educirati.

Roditelji također uglavnom govore o sudjelovanju djece iz aspekta aktivnosti u koje su djeca uključena, od obitelji do zajednice. Neki naglašavaju da su njihova djeca pretjerano uključena, što oni povezuju s time da imaju previše prava.

Stručnjaci pak smatraju da je dječja participacija višestruko važna i korisna. Međutim, oni o njoj govore s obzirom na djecu i ne spominju koristi za instituciju u kojoj rade ili za društvo

općenito. Dječja participacija očito se ne smatra odnosom između djece i odraslih kao društvenim skupinama (ili individualnim dionicima), niti kao alat za građansku participaciju, već isključivo kao pojedinačna mogućnost i pravo djeteta (ili skupina djece). Stručnjaci upozoravaju na neodređenost i neprihvatanje dječje participacije od strane odraslih. **Neki odrasli, nažalost, i dalje ne uvažavaju mišljenje i glas djece.** Djeca su, tvrde stručnjaci, neinformirana o svojim pravima, osobito kada su uključena u neke intervencije. Odrasli se i dalje, kad govore o djeci, često obraćaju (isključivo) odraslima. Ranjive skupine i ranjiva djeca kao pojedinci tako ostaju nevidljivi i nečujni. **Stručnjaci također upozoravaju na smanjene mogućnosti (pa čak i na nemogućnost) participacije djece u nekim sustavima.** Tako upozoravaju na rodnu neravnopravnost i na nepovoljan položaj djevojčica, koje imaju manje prava i mogućnosti za sudjelovanje u obiteljima romske nacionalne manjine, kao i kod djece izbjeglica i migranata. Škola upozorava na **neinkluzivnu participaciju, u kojoj djeca iz ranjivih skupina u manjoj mjeri sudjeluju u školskom okruženju** i rijetko postaju članovi vijeća učenika (između ostaloga) zbog svojeg mahom slabog uspjeha u školi. Rijetki su slučajevi djece iz ranjivih skupina koja su uključena u dječja predstavnička tijela u lokalnoj zajednici. **Dječja participacija formalno se ostvaruje u sustavu pravosuđa, ali samo do trenutka uvođenja mjera.** Kasnije, u sustavu skrbi, dječja participacija postaje više ili manje tek deklarativna. Kada je riječ o službenim dokumentima (smjernicama, pravilnicima), oni se ponekad ignoriraju, o čemu svjedoči činjenica da djeca koja koriste socijalne usluge o njima često nemaju ni osnovna znanja i informacije. **Stručnjaci smatraju da je potrebno izgraditi podržavajuća i sigurna okruženja za dječju participaciju i uložiti napore u edukaciju o dječjim pravima.** Pritom oni sebe vide kao predavače (koji podučavaju roditelje i djecu), ali također i kao polaznike, s obzirom da su svjesni da je njihovo znanje o dječjoj participaciji nedovoljno.

6.3.3. Ograničenja i poticajni čimbenici za dječju participaciju

Ograničenja i poticajni čimbenici za dječju participaciju iz gledišta djece i odraslih prikazani su u tablici 10.

TABLICA 10: Ograničenja i poticajni čimbenici za dječju participaciju

	DJECA	ODRASLI ⁷⁹
OGRANIČENJA za dječju participaciju	<p>STAVOVI I PONAŠANJE ODRASLIH PREMA DJECI</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepovjerenje u sposobnosti djece i mladih (s obzirom na njihovu dob i/ili sposobnosti) ▪ Predrasude i stereotipi o određenim skupinama djece i mladih (s obzirom na njihova kulturna, rodna, statusna obilježja, procjenu kapaciteta itd.) ▪ Niska očekivanja od strane učitelja/nastavnika i drugih odraslih osoba koje su djeci važne ▪ Samovolja učitelja/nastavnika i sklonost „naređivanju“ ▪ Nedostatak povratnih informacija od odraslih osoba ▪ Ograničenja i nedovoljna motivacija odraslih osoba <p>STRUKTURNI ČIMBENICI</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedostatak materijalnih resursa koji onemogućuju djeci da sudjeluju u određenim aktivnostima sa svojim vršnjacima ▪ Nepoticažno okruženje u kojem djeca žive 	<p>STAVOVI PREMA DRUŠTVENIM VRIJEDNOSTIMA I DJEČJIM PRAVIMA</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Deklarativno poštovanje dječjih prava ▪ Nesklad između poruka koje djeca dobivaju u različitim okruženjima u kojima žive (obitelj-škola-zajednica) ▪ Vrijednost edukacije nedovoljno je priznata ▪ Sustav u kojem prevladavaju patrijarhalne vrijednosti (osobito u nekim zajednicama) ▪ Predrasude i stereotipi te odbacivanje određenih društvenih skupina, kao što je romsko stanovništvo ▪ Pretjerana zaštita određenih skupina djece (npr. djeca s malignim bolestima, djeca s poteškoćama) ▪ Nedostatak interesa odraslih za dječju participaciju <p>STRUKTURNI ČIMBENICI</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Siromaštvo ili nizak materijalni status obitelji ▪ Pomanjkanje usluga za djecu u malim izoliranim zajednicama ▪ Prevelike odgojne skupine u vrtićima, odnosno razredi u školama, zbog čega se odgojitelji/učitelji i nastavnici ne mogu posvetiti svakom pojedinačnom djetetu ▪ Relativno kratko zadržavanje djece u nekim ustanovama

⁷⁹ Stavovi odraslih uključuju objedinjene stavove roditelja i stručnjaka. Nije bilo značajnih razlika u stavovima ovih dviju skupina odraslih, no stručnjaci su bili u većoj mjeri zastupljeni u uzorku odraslih, a njihova su stajališta bila slojevitija i šira, zbog činjenice da su govorili o skupini djece, a ne o pojedinom djetetu (kao što je to bio slučaj kod roditelja).

	DJECA	ODRASLI
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedostatak educiranih stručnjaka i pomoćnika u nastavi/asistenata/romskih pomagača ▪ Participaciji se ne daje prostor u kurikulumu ▪ Niska razina obrazovanja roditelja i njihove uključenosti u obrazovanje djece <p>ZANEMARIVANJE I KRŠENJE DJEČJIH PRAVA</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zanemarivanje i zlostavljanje djece u obitelji ▪ Nedovoljna posvećenost roditelja djeci i njihovim aktivnostima ▪ Kršenje dječjih prava (osobito nekih skupina djece) od strane javnih sustava <p>NEDOSTATAK ZNANJA I VJEŠTINA ZA PARTICIPACIJU</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedovoljno znanje stručnjaka o dječjim pravima i participaciji ▪ Nedovoljno znanje stručnjaka o radu s djecom općenito te konkretnom radu s pojedinim skupinama djece ▪ Ne potiču se kritičko razmišljanje i rasprave ▪ Djeca i mladi su loše informirani o aktualnim zbivanjima u zemlji i svijetu ▪ Jezične prepreke
POTICAJNI faktori za dječju participaciju	<p>STAVOVI PREMA DRUŠTVENIM VRIJEDNOSTIMA I DJEČJIM PRAVIMA</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Poticanje obrazovanja (osobito u romskoj populaciji) 	<p>STAVOVI PREMA DRUŠTVENIM VRIJEDNOSTIMA I DJEČJIM PRAVIMA</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Odrasli kao pozitivan primjer i model za participaciju

	DJECA	ODRASLI
	<p>STAVOVI PREMA DJECI</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Odrasli koji su djeci važni (roditelji, udomitelji, učitelji/nastavnici, stručni suradnici, odgojitelji) pružaju im podršku ▪ Odrasli su zainteresirani za dječje želje i težnje ▪ Odrasli su senzibilizirani za uvažavanje i prihvaćanje mišljenja sve djece, bez obzira na njihova obilježja i okolnosti / okruženje u kojem žive ▪ Djeca su ravnomjerno uključena u aktivnosti u obitelji, školi, ustanovi i zajednici 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Obiteljska podrška i roditeljska svijest o potrebi uvažavanja mišljenja djece ▪ Otvorenost stručnjaka prema dječjoj participaciji ▪ Povećanje odgojno-obrazovne uloge škole ▪ Pojedinci, ustanove/ organizacije, sustav i zajednica senzibilizirani su prema potrebama djece i uvažavaju ih ▪ Donositelji odluka su otvoreni prema dječjoj participaciji (ravnatelji, predstavnici lokalne (samo)uprave) ▪ Svijest u društvu/zajednici o povezanosti inkluzije i participacije ▪ Svijest o dječjim pravima pridonosi osjećaju sigurnosti i dobrobiti ▪ Viša razina građanske participacije odraslih <p>STRUKTURNI ČIMBENICI</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Pružanje materijalnih i ljudskih resursa u lokalnim zajednicama koji svojoj djeci omogućuju kvalitetan život i skrb ▪ Pružanje materijalnih i ljudskih resursa za ostvarivanje inkluzije u odgojno-obrazovnom sustavu ▪ Kvalitetnije intervencije ▪ Bolja povezanost različitih sustava ▪ Dovoljan broj različitih usluga u zajednici ▪ Veći broj stručnjaka koji rade s djecom ▪ Organizacija sustava na način koji omogućuje participaciju (npr. vrijeme, raspoloživi ljudski resursi)

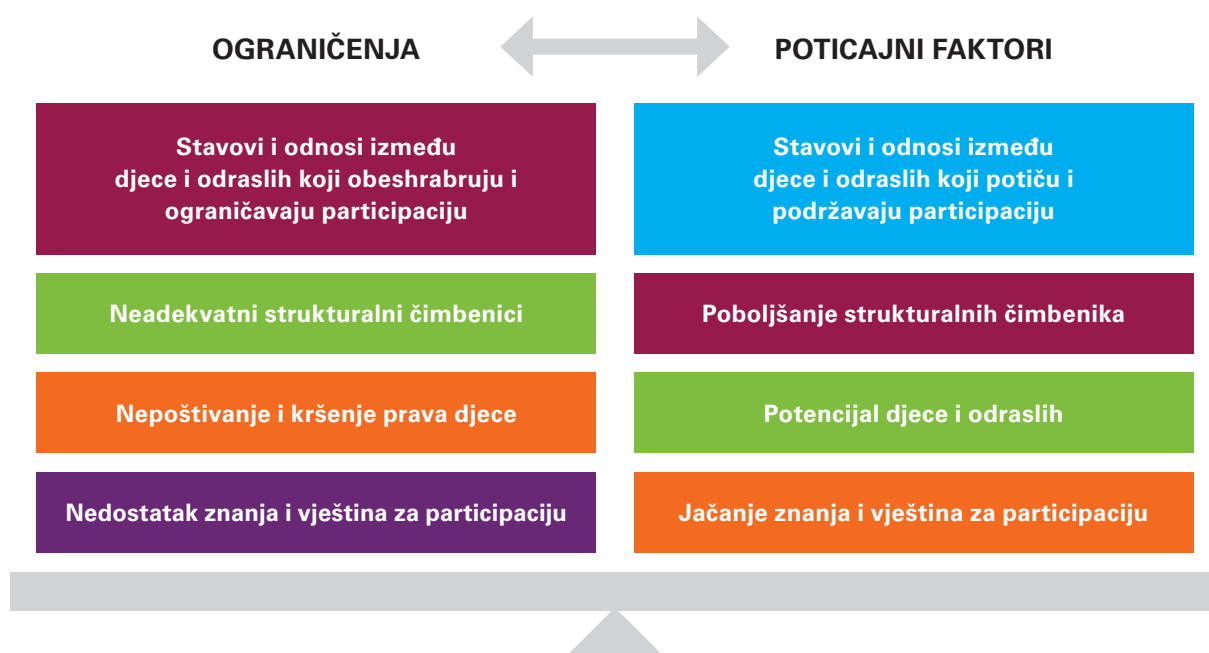

	DJECA	ODRASLI
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lokalna zajednica je posvećena pružanju podrške za participaciju sve djece <p>POTENCIJALI DJECE I ODRASLIH</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Osobni kapaciteti djece ▪ Visoko motivirani odrasli (osobito stručnjaci) <p>UNAPRJEĐENJE ZNANJA I VJEŠTINA ZA PARTICIPACIJU</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Raspolaganje osobnim i stručnim vještinama koje potiču participaciju ▪ Poznavanje važnosti participacije i njezinog položaja u sustavu dječjih prava ▪ Kontinuirano obrazovanje djece i odraslih ▪ Osnaživanje sve djece za participaciju ▪ Osnaživanje roditelja ▪ Individualizirani pristup djeci

Očito je da je perspektiva odraslih daleko šira i sveobuhvatnija, dok je dječja perspektiva u okvirima njihovih životnih iskustava, njihovog statusa i položaja: uža je i usmjerenija. Kada je riječ o **preprekama**, i djeca i odrasli **problematiziraju stavove prema društvenim vrijednostima i dječjim pravima**, pri čemu djeca naglašavaju stavove odraslih prema djeci. Nedostatak zanimanja i neosjetljivost odraslih prema djeci i dječjim pravima prevladavaju, što se ogleda u tek deklarativnom uvažavanju dječjih prava. Osim toga, **različita okruženja u kojima djeca žive i borave često šalju različite poruke u smislu vrijednosti i prava** (primjerice, u školi se uči o ravnopravnosti i uvažavanju djece, no djeca doživljavaju ograničenja tih prava u svojim vlastitim obiteljima i sl.). **Odrasli (i roditelji i stručnjaci) skloni su pretjerano štititi neke skupine** (i pojedinu djecu), jer ih smatraju vrlo ranjivima. Na taj način oni istovremeno ograničavaju njihovu participaciju i autonomiju. Vezano uz stavove koji kontekstualno (ne) podržavaju uvažavanje dječjih prava, ističu se sljedeće prepreke: nedovoljno prepoznavanje vrijednosti odgoja i obrazovanja, predrasude prema određenim skupinama djece/odraslih (npr. djeci koja žive izvan vlastite obitelji, djeci pripadnicima romske nacionalne manjine, djeci izbjeglicama i tražiteljima azila), kao i pretežno patrijarhalni vrijednosni sustav i odgoj u nekim zajednicama koje osobito otežavaju participaciju djevojčica. I odrasli i djeca navode **strukturne faktore kao prepreke**, no odrasli ih češće prepoznaju, dok djeca uglavnom ističu opće nezadovoljstvo okruženjem u kojem žive i koje ocjenjuju nepoticaјnim. Nadalje, **djeca ističu i nedostatak materijalnih resursa koji uvelike ograničava njihovo opće sudjelovanje**

u mnogim aktivnostima s jedne strane, te pristup njihovih vršnjaka brojnim stvarima s druge strane, što općenito ograničava participaciju. Odrasli navode prepreke vezane uz siromaštvo, nedostatne roditeljske sposobnosti, nedostatak usluga, nedostatak stručnjaka, i konkretno, činjenicu da tema dječje participacije nije uključena u odgojno-obrazovni kurikulum. Dalje govoreći o preprekama, odrasli spominju i neuvažavanje i kršenje dječjih prava od strane roditelja, ali i sustava javne skrbi. Odrasli također govore i o nedostatku znanja i vještina potrebnih za participaciju, pri čemu misle i na djecu (loše znanje hrvatskog jezika, slaba informiranost o aktualnim zbivanjima) i na odrasle (nedovoljna znanja za rad s pojedinim skupinama djece i mladih, nedostatna znanja o participaciji i metodama za sudjelovanje, kao što je npr. poticanje kritičkog razmišljanja). Kada je riječ o **potencijalu za dječju participaciju, i djeca i odrasli u prvom redu naglašavaju odnos između djece i odraslih**, pri čemu su djeca vrlo konkretna: od odraslih žele zanimanje, poticaje (za obrazovanje i participaciju), potporu i ravnopravno uključivanje. Odrasli su također svjesni što djeca (od njih) trebaju za povećanje njihove participacije, tako da o tome govore u kontekstu stavova prema društvenim vrijednostima i dječjim pravima. **Odrasli također naglašavaju opće vrijednosti građanske participacije, odgojno-obrazovnu ulogu škole, potporu obitelji i zajednice, inkluziju i senzibilitet na svim razinama, od makrosustava do pojedinaca.** Također, prema odraslima, potencijal za razvoj dječje participacije leži u poboljšanju strukturnih uvjeta (boljim i pristupačnijim materijalnim i ljudskim resursima, kvalitetnijim uslugama, bolje povezanim sustavima koji skrbe o djeci). **Na individualnoj razini odrasli navode da djeca i njihove sposobnosti predstavljaju potencijal u jednakoj mjeri kao i visoko motivirani odrasli.** Na kraju, potencijal za unapređenje participacije djece, naglašavaju odrasli, leži u podizanju znanja i vještina potrebnih za participaciju, a to uključuje edukaciju o dječjoj participaciji i vještine za participaciju i osnaživanje djece i odraslih.

Ograničenja i poticajni faktori za dječju participaciju čine međusobno povezan sustav, odnosno govori se o sličnim (istim) aspektima, s time da se prepreke doživljavaju i opisuju kao postojeće stanje, dok se potencijali vide kao prilika za buduće aktivnosti i željeno stanje (slika 6).

SLIKA 6: Model ograničenja i poticajnih faktora za dječju participaciju

6.3.4. Primjeri dobre prakse dječje participacije

Neki primjeri dobre prakse koje su djeca i stručnjaci spomenuli opisani su u studijama slučaja. S obzirom na oblik i razinu sudjelovanja djece, dobre se prakse načelno mogu razvrstati u nekoliko širokih kategorija (Hart, 2008.; Landsdown, 2010.): informiranje djece i mladih, savjetovanje s djecom i mladima, suradnja između odraslih i djece te inicijative djece i mladih. Tablica 11 prikazuje primjere dobre prakse razvrstane u ove četiri kategorije. Osim ovih kategorija, govoreći o dobrim praksama, odnosno uvjetima koji omogućuju dječju participaciju i dobre prakse, valja istaknuti sljedeće dimenzije: inkluzivnost javnih gradskih ustanova i programa u Gradu Velikoj Gorici (vrtići, osnovne i srednje škole, Centar za djecu, mlade i obitelj, Dječje gradsko vijeće); predškolske programe za djecu romske nacionalne manjine u gradu Sisku, koje romska i neromska djeca pohađaju zajedno u integriranim skupinama; jednako uključivanje djece izbjeglice u izvannastavne aktivnosti prema njihovim afinitetima i praksa financiranja školskih izleta za djecu izbjeglice u školama u Kutini.

TABLICA 11: Dobra praksa dječje participacije

<p>INFORMIRANJE DJECE I MLADIH</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Informativni materijali o sudskim postupcima u kojima se djeca i mladi pojavljuju u svojstvu počinitelja, svjedoka ili žrtava kaznenih djela i prekršaja na općinskim i županijskim sudovima. ▪ Materijali za djecu izbjeglice i tražitelje azila s osnovnim informacijama u školama, skloništima, ustanovama socijalne skrbi u kojima su smještena djeca bez pratnje, na jezicima koje ta djeca govore. ▪ Internetska podstranica Klinike za pedijatriju KBC-a Rijeka namijenjena je djeci i pruža im osnovne informacije i savjete kako bi njihov boravak u bolnici bio što ugodniji. Na stranici se mogu prilagođavati kontrast i veličina fonta (a ta mogućnost postoji i na ostatku stranica KBC-a Rijeka). Podstranica se sastoji od tri odvojena dijela (<i>Priprema za bolnicu, Boravak u bolnici, Aktivnosti</i>). Svaki od njih opisuje što dijete može očekivati nakon što je primljeno u bolnicu i kako se može bolje pripremiti (npr. predlaže se da djeca zamole roditelje da ih prvo odvedu u bolnicu i pokažu im gdje će boraviti). Osim jasnih i konkretnih informacija, tekst aktivno poziva djecu da sudjeluju (primjerice, djecu se potiče da pitaju roditelje i liječnike da im objasne sve što ih zanima, kao i da, zajedno s roditeljima, izaberu što će ponijeti u bolnicu). Internetske stranice također imaju i podstranicu za roditelje, koja nudi sljedeće teme: <i>Kako pripremiti dijete za hospitalizaciju, Vađenje krvi bez suza, Vrućica u djece, Osipi kod djece i Povraćanje i proljev u djece</i>. Primjerice, podstranica <i>Kako pripremiti dijete za hospitalizaciju</i> informira roditelje kako mogu pripremiti dijete za planirani boravak u bolnici. Informacije su razvrstane prema dobi djeteta, a roditeljima nude informacije i potiču ih da djetetu pruže podršku i potaknu ga da aktivno sudjeluje (primjerice, roditelje se informira da dijete u dobi od 12 do 18 godina od samog početka treba biti aktivno uključeno u pojednosti liječenja i medicinskih postupaka te da je važno slušati mišljenje djeteta; dijete se potiče da postavlja pitanja). Podstranica <i>Vađenje krvi bez suza</i> informira roditelje o načinu vađenja krvi i detaljno ih se upućuje kako da pripreme dijete za taj postupak. Na ovaj se način roditelje potiče da se i oni sami, ali i dijete, pripreme iskreno i primjereno s obzirom na dob.
---	---

	<p>Podstranice <i>Vrućica u djece</i>, <i>Osipi kod djece</i> i <i>Povraćanje i proljev u djece</i> informiraju roditelje o specifičnim uvjetima i preporučenim postupanjima pri pojavi ovih simptoma. Informativne podstranice na mrežnim stranicama KBC-a kao što su <i>Stop nasilju</i>, <i>Anestezija te informativne brošure</i> također nude korisne informacije za roditelje. Primjerice, na ovim stranicama mogu se pronaći različite informativne brošure, među kojima vrijedi istaknuti brošuru <i>Povelja o pravima djeteta u bolnici</i> Europske udruge za djecu u bolnici (EACH).</p>
<p>SAVJETOVANJE S DJECOM I MLADIMA</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ispitivanja u zdravstvenom sustavu, putem kojih pacijenti (uključujući i djecu i mlade) mogu anonimno popuniti upitnik o zadovoljstvu liječenjem i tako dati svoje komentare, prijedloge i kritike.
<p>SURADNJA IZMEĐU ODRASLIH I DJECE</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povjerenstvo za zaštitu prava djece, koje djeluje u okviru Centra za pružanje usluga u zajednici Svitanje – Koprivnica. Povjerenstvo čine zaposlenici i predstavnici djece, a djeca sudjeluju u osmišljanju rada Povjerenstva. ▪ Glazbeni videospot „Mi smo dica ka i svaka druga“ (https://www.youtube.com/watch?v=h7k-1nlyMY0) pripremljen je u cilju senzibilizacije javnosti o problemima djece s poremećajima u ponašanju, ali i borbe protiv stigmatizacije korisnika Centra za pružanje usluga u zajednici Split. Idejni nositelj projekta bio je odgojitelj Nikola Vugdelija, koji je napisao tekst, a glazbu je skladao poznati splitski glazbenik, Saša Antić. Korisnici Centra bili su aktivno uključeni u snimanje videospota. ▪ Film o dječjim pravima osmišljen u okviru nastave informatike u OŠ Braća Glumac (Lastovo) (https://www.youtube.com/watch?v=7IVguPQC28o) ▪ Uključivanje udomljene djece i mladih u rad udruga udomitelja ▪ Predstavljanje jezika i kulture djece izbjeglica kroz prezentacije arapskog jezika i pisma, kuhanje sirijske hrane, gledanje filmova o zemlji iz koje dolaze djeca, zajednička izrada arapsko-hrvatskog rječnika, snimanje dokumentarnog filma u kojem učenici izbjeglice govore o svojim iskustvima i putu koji su prešli dolazeći u Hrvatsku. Stručnjak i djeca izbjeglice u školama (u Kutini) i Centar za pružanje usluga u zajednici Zagreb zajednički su provodili takve aktivnosti i pripremili prezentaciju za ostalu (hrvatsku) djecu i odrasle.
<p>INICIJATIVE DJECE I MLADIH</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Inicijativa Mladi Krijesnice udruge Krijesnica okuplja mlade oboljele od malignih bolesti i volontere u bolničkim odjelima. Volonteri su mlade osobe s iskustvom bolničkog liječenja od malignih bolesti. Inicijativu Mladi Krijesnice pokrenula je skupina mladih s takvim iskustvima kako bi pomogli djeci i mladima koji se suočavaju sa situacijama kroz koje su oni ranije prošli i pružili im podršku (http://krijesnica.hr/mladi-krijesnice/). ▪ Organiziranje štrajka učenika u OŠ Braća Glumac na Lastovu tijekom štrajka profesora učitelja. Djeca su štrajk shvatila kao priliku da postave vlastite zahtjeve. Učenici su se okupili u školi i dogovorili o načinu na koji će štrajkati.

Dogovorili su se oko svojih zahtjeva (ormarići, hrana, školske uniforme) i napisali ih na papire, koje su zatim zalijepili po učionici. Napravili su i transparente i organizirali povorku od škole do zgrade općine. Smatrali su da djeca, baš kao i odrasli, imaju pravo štrajkati ako nečime nisu zadovoljna: da imaju pravo reći što žele promijeniti u školi, a da ih odrasli trebaju saslušati i uvažiti njihove stavove. Međutim, prema našim saznanjima, njihovi zahtjevi nisu bili prihvaćeni, niti su odrasli u školi o njima uopće razgovarali.

- **Organiziranje ekološke akcije čišćenja područja oko rijeke Korane koju su osmislila i provela djeca iz Rakovice.** Djeca su htjela dati svoj doprinos zaštiti okoliša u kojem žive, pa se njih desetoro okupilo u akciji čišćenja područja oko rijeke Korane, a obratili su se za pomoć lokalnoj ekološkoj udruzi. Prema našim saznanjima roditelji nisu podržali akciju.

6.3.5. Posljedice ograničene participacije djece iz ranjivih skupina

Na temelju saznanja iz studija slučaja može se izdvojiti niz posljedica ograničene participacije djece i mladih. I djeca i odrasli o njima uglavnom ne govore izravno (posebno djeca), no iz razgovora i primjera koji navode mogu se izdvojiti brojne posljedice koje se odražavaju na različitim razinama života djece: od mikrorazine svakodnevnog života do makrorazine društvenog utjecaja. Specifičnije, riječ je o sljedećim posljedicama

- **Mikrorazina (svakodnevni život djece).** Ograničena participacija, odnosno nemogućnost djeteta da izrazi svoje mišljenje, da se to mišljenje uzme u obzir, da se dijete informira, konzultira i uključuje u odluke, prije svega utječe na kvalitetu svakodnevnog života ranjivih skupina djece. Postoji opasnost da se glas ranjivih skupina djece neće čuti, premda taj glas može ukazivati na kršenje prava u obitelji, školi, dječjem domu, bolnici itd. Zatim, odvrćanjem od participacije djeluje se i na samopercepciju pojedinog djeteta (njegovu vlastitu predodžbu o sebi, ali i općenito o djeci kao skupini, a posebno o ranjivim skupinama). Djeca sebe mogu doživljavati (a to se djelomično i potvrdilo kroz studije slučaja) kao one koji „manje znaju, manje mogu i imaju manje utjecaja“, što ih dodatno demotivira i odvraća od participacije. Takav doživljaj sebe ima snažan socijalizacijski i odgojni učinak, pa djeca odrastaju uvjereni „da odrasli znaju bolje“ (općenito) te se ovaj svojevrsni društveni mit prenosi s generacije na generaciju. Na mikrorazini, niskom i ograničenom participacijom djece iz ranjivih skupina, podržava se uvjerenje ovih skupina djece da malo toga mogu promijeniti u svom životu i da nisu vrijedni i važni članovi kolektiva (obitelji, razreda, škole itd.). O tome najviše govori njihov vlastiti osjećaj različitosti i stigmatiziranosti (što potvrđuju i stručnjaci), zbog čega su ta djeca istovremeno izolirana od okoline, ali i sklona samoizolaciji. Time ranjive grupe djece, kao i njihova prava, potrebe i problemi postaju (ili ostaju) manje vidljivi, no i konkretno dijete u konkretnoj životnoj situaciji (p)ostaje manje vidljivo i manje ostvareno. Manja participacija u djetinjstvu može značiti i manju spremnost za participaciju u odrasloj dobi i to iz tri ključna razloga: nedostatka znanja i vještina za participaciju, nedostatka povjerenja u mogućnost utjecaja na vlastiti život, kvalitetu usluga i na društvo u cjelini te nedostatka uvjerenja da sve društvene skupine imaju pravo participirati, a da im se to mora i omogućiti.

- **Mezorazina (ustanove i sustavi koji skrbe o djeci).** Neuvažavanjem ili tek deklarativnim uvažavanjem prava na participaciju djece iz ranjivih skupina, ustanove i sustavi koji skrbe o djeci ne ostvaruju načela inkluzivnosti i ne koriste dječju participaciju kao resurs koji bi im omogućio unapređenje praksi i kvalitete rada. Ako odrasli pristaju na deklarativno sudjelovanje djece, ili čak ponekad podržavaju i njihovo nesudjelovanje ili neetičnu participaciju (kao u slučaju manjkavog informiranja o poduzetim intervencijama), tada propuštaju mogućnost za transformativno djelovanje dječje participacije kako na razini ishoda pojedinačne djece, tako i na razini kvalitete usluga institucije u kojoj rade. Jednako tako se propuštaju i nove prilike za međusobno povezivanje, dijalog i učenje suradnih odnosa između djece i odraslih. Izravna posljedica neuvažavanja (odnosno nekorištenja resursa i diskursa dječjeg glasa) dovodi do pasivnog prihvaćanja *statusa quo* u mnogim sustavima, pri čemu su stručnjaci svjesni problema (koji se često prepoznaju kao kršenje dječjih prava), no nedovoljno motivirani, a možda i nedovoljno educirani, da potaknu promjene u praksi rada s djecom. Pritom je važno imati na umu da je participacija, odnosno aktivno uključivanje djece (korisnika intervencija) važan preduvjet za kvalitetu i uspješnost intervencije kod pojedinog djeteta. U mnogim intervencijama i sustavima potreban je pomak prema aktiviranju korisnika i promjeni paradigme od „raditi za dijete“ prema „raditi s djetetom“. Pritom, tek deklarativnim uvažavanjem i dječjih prava i dječje participacije, stručnjaci često gube svoju autentičnost i priliku da steknu dječje povjerenja.
- **Makrorazina (odnos društva i položaja djece u društvu).** Neuvažavanjem ili nedovoljnim uvažavanjem djece kao aktivnih dionika društva gubi se iz vida jedna od važnih i ključnih perspektiva važnih za budućnost, ali i sadašnjost: perspektiva djece. Velika je opasnost da djeca budu isključena iz određenih društvenih procesa, pri čemu je ponekad teško razlučiti isključuju li odrasli djecu kako bi ih zaštitili, jer ih ne smatraju važnim društvenim dionicima ili iz oba razloga. Bez obzira o kojem se razlogu radi, činjenica da djeca mogu biti isključena samo zato što su djeca (odnosno, zbog svoje mlade dobi) nedopustiva je, a kada je riječ o djeci iz ranjivih skupina, potencijalna šteta i opasnost još su veći. U društvu koje se zasniva na (ljudskim) pravima i pravdi od ključne je važnosti omogućiti participaciju i glas *svih* dionika, posebno onih iz ranjivih skupina. Time se postiže i dodatno promiče inkluzivnost društva, a to povratno utječe i na bolju kvalitetu usluga, kao i na bolju kvalitetu života svakog djeteta.

6.3.6. Preporuka za povećanje participacije djece iz ranjivih skupina

6.3.6.1. Perspektiva djece i mladih

Kada je riječ o **preporukama i prijedlozima za unapređenje participacije** djece i mladih ključna je poruka da je djecu potrebno slušati i uvažavati. Mladi jasno naglašavaju važnost razgovora s djecom, počevši od obitelji i škole, pa do svih okruženja u kojima se dijete može naći. I kroz razgovore i druženja s djecom i mladima tijekom istraživanja pokazalo se da oni vole razgovarati te da im je participacija zanimljiva tema o kojoj žele znati više. Neki mladi govore o važnosti učenja o dječjim pravima već od osnovne škole i o potrebi da se djecu potiče na uključivanje u razne aktivnosti, posebno ako su i sami imali to iskustvo. U tom smislu neka djeca predlažu i radionice o dječjim pravima i participaciji, osobito o načinima na koji se dijete može zauzeti za sebe. Osim edukacije djece, predlaže se i edukacija odraslih: roditelja, nastavnika i stručnih suradnika. Dio djece jasno preporučuje i

bolje informiranje djece o intervencijama i postupcima s kojima se susreću, a to se posebno ističe u sustavu zdravstva i alternativne skrbi te djelomično u sustavu pravosuđa (primjerice, kada je riječ o odgojnim zavodima).

Djeca i mladi iz alternativne skrbi, izdvojeni iz vlastitih obitelji, ističu i potrebu da se osnuje forum mladih kroz koji bi mogli razmjenjivati iskustva i kako bi se glas mladih čuo. Mladi vjeruju kako bi kroz udruživanje mogli ostvariti promjene. Upravo ovaj prijedlog (ali i motiviranost mladih) za udruživanjem glasa mladih u formalno tijelo predstavlja priliku za jačanje kolektivne participacije djece u sustavu alternativne skrbi. Na taj bi se način glas ove skupine djece mogao čuti češće, bolje i glasnije nego sada.

Zanimljivo je da su se djeca, govoreći o prijedlozima za poboljšanje participacije, osvrnula i na potrebu osiguranja osnovnih uvjeta za život i boljeg životnog standarda, koji bi im omogućio lakše sudjelovanje u različitim segmentima života.

6.3.6.2. Perspektiva odraslih

Većina sudionika istraživanja u **prijedlozima i preporukama za poboljšanje participacije** naglašava važnost edukacije i podizanja svijesti o dječjim pravima na svim razinama, od obitelji i škole do šire društvene zajednice. Stručnjaci predlažu više edukacije o dječjim pravima, ali i senzibilizaciju javnosti o problemima djece iz ranjivih skupina. Također, snažno se zalažu za veću kvalitetu skrbi, a posebno za pravovremenost intervencija. Preporuke i prijedlozi u skladu su s već iznesenim preprekama i poticajnim faktorima za dječju participaciju, odnosno dopunjuju ih i ističu neke specifičnosti. Međutim, u kontekstu preporuka i prijedloga važno je napomenuti da neki roditelji smatraju kako nije potrebno ništa dodatno poduzimati jer su djeca već previše uključena i imaju previše prava te da su zapravo roditelji ti kojima institucije trebaju pomoći i naučiti ih kako ne povlađivati djeci.

Prije svega stručnjaci navode kako je važno stvoriti **sigurna, podržavajuća i inkluzivna okruženja** za djecu, u kojima nema diskriminacije i etiketiranja, a promovira se prihvaćanje, uvažavanje i mijenjanje predrasuda prema određenim ranjivim skupinama. Pritom je, kažu stručnjaci, važno raditi „izvan okvira“, odnosno pronalaziti kreativne i inovativne pristupe djeci i roditeljima, uz očuvanje dostojanstva djeteta. Naglašava se i važnost poticanja dvosmjernog procesa u uvažavanju i modeliranju prihvaćanja specifičnosti različitih kultura, ali i utjecaj na neke čvrsto ukorijenjene vrijednosti u nekim zajednicama koje djevojčicama smanjuju prostor za participaciju. U tom smislu stručnjaci se zalažu za fleksibilizaciju rodno uvjetovanih uloga i očekivanja od djevojčica te za poticanje vrijednosti i važnosti obrazovanja. Na taj način djeca će biti spremnija participirati u društvu i razviti se u neovisne i samostalne odrasle osobe.

Stručnjaci govore i o kvaliteti skrbi, odnosno o **pravovremenim, dostupnim i odgovarajućim intervencijama za djecu**. Zalažu se i za suradnju i povezivanje svih relevantnih institucija u lokalnoj zajednici, uz uvažavanje stručnih kompetencija kako bi se što bolje dijelile informacije o djeci i obiteljima te kako bi se što učinkovitije odgovorilo na specifične potrebe djeteta.

Nadalje, spominje se i **stvaranje participativne kulture** kroz slobodnu razmjenu mišljenja, raspravu o razlikama u stavovima, sagledavanje različitih perspektiva, argumentiranje i korištenje različitih

participativnih metoda rada s djecom. Stručnjaci smatraju da je djecu općenito potrebno više uključivati u odlučivanje oko stvari koje se na njih odnose, ali istovremeno i poticati (i omogućiti) širu participaciju roditelja, stručnjaka i općenito svih građana. U školske kurikulume važno je uvrstiti teme solidarnosti, uključivanja i uvažavanja. Stručnjaci smatraju i kako treba podići svijest o participaciji djece na razini zajednice. Posebno ističu da treba raditi na podizanju svijesti cijelog društva o mentalnom zdravlju djeteta te o važnosti ranog prepoznavanja teškoća. U izravnom radu s djecom, stručnjaci ističu kako je najvažnije da „vrata odraslih“ budu otvorena, odnosno kako dječju participaciju treba poticati i podržavati kako bi djeca (p)ostala motivirana participirati. U tom smislu posebno je važno djeci davati povratne informacije o njihovim idejama, željama i prijedlozima, odnosno usvojiti dijaloški način rada i izgradnju odnosa s djecom. To upućuje na važnost kontinuirane i uvažavajuće komunikacije odraslih s djecom. Kako bi mogla kvalitetno participirati, djeca trebaju odrasle kao modele, učitelje i partnere. Stručnjaci naglašavaju odgovornost odraslih i njihovu moć stvaranja i osiguravanja prostora za dječju participaciju.

Veliki dio prijedloga za unapređenje participacije djece i mladih usmjeren je na **edukacije**. Stručnjaci se zalažu za više edukacija koje će doprinijeti većim znanjima o dječjim pravima i participaciji, ali i profesionalnijem postupanju. Edukacije bi trebale, osim stručnjaka, uključivati roditelje i djecu. Prijedlog je da se takve edukacije organiziraju u sustavu redovnog obrazovanja, ali i kroz programe cjeloživotnog učenja. Stručnjaci, posebno iz nekih sustava (npr. zdravstvenog sustava) smatraju da su im potrebne edukacije u području komunikacije i komunikacijskih vještina u radu s djecom i roditeljima. Kada je riječ o edukaciji roditelja dio stručnjaka smatra kako bi roditelje trebalo učiti kako da budu snažnije prisutni u životu djeteta, s obzirom da je taj aspekt ugrožen užurbanošću suvremenog načina života. Djecu treba podučavati o vještinama i mehanizmima participacije.

Osim edukacije neki se stručnjaci zalažu za adekvatnije informiranje djece i mladih iz ranjivih skupina, što je posebno vidljivo u sustavu zdravstva, socijalne skrbi i pravosuđa, odnosno u trenutku kad djeca postaju korisnici usluga javnih sustava. Djeca koja su na odgovarajući način informirana moći će primjerenije i svrhovitije sudjelovati u odlučivanju.

6.4. Osmišljavanje modela za uključivanje i participaciju djece u postupak provedbe studije i razvoj preporuka

Ideja o razvoju prijedloga modela sudjelovanja djece u istraživanju potekla je iz participativne naravi studije te rada s djecom i mladima u okviru Savjetodavnog odbora za dječju participaciju pri Uredu UNICEF-a za Hrvatsku. Uz odrasle članice, u radu Odbora aktivno djeluje i šestero mladih predstavnika raznih organizacija koje rade s djecom i mladima: dječjih gradskih vijeća, dječjih foruma, udomiteljskih udruga te mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu. Osnivanje Savjetodavnog odbora za dječju participaciju vremenski se poklapa s početkom ove studije te se o pojedinostima njezinog planiranja, kao i o informacijama o procesu prikupljanja podataka, raspravljalo na sastancima s djecom i odraslima. Sastanak Savjetodavnog odbora za dječju participaciju sastoji se od dva dijela: u prvom dijelu sastaju se koordinatorice Odbora⁸⁰ i mladi članovi Odbora (djeca), pri čemu koordinatorice

---

⁸⁰ Koordinatorice Savjetodavnog odbora za dječju participaciju su voditeljice studije, Ivana Borić i Arijana Mataga Tintor.

pripremaju djecu za teme o kojima će se na sastanku Odbora raspravljati. U pripremnom dijelu sastanka dogovara se i način rada, pri čemu mladi mogu izabrati hoće li preuzeti aktivnu ulogu u vođenju određenih aktivnosti na sastanku. Koordinatorice im pritom pomažu, ako je to potrebno, u izboru načina rada, metoda, i slično. Pripremni dio sastanka koristi se također i da se mladima pojašne teme sastanka (ako im nisu posve jasne ili ako imaju neka pitanja koja žele postaviti u društvu vršnjaka i tako se pripremiti za sastanak na kojem će biti i odrasli) i da se zajednički pročitaju radni materijali za sastanak.

Mladi članovi Savjetodavnog odbora bili su aktivno uključeni u tijek studije već od pripreme koncepata i razvoja ideje o istraživanju. Mladi su rado dijelili svoja iskustva o participaciji te na taj način proširili shvaćanje koordinatorica/voditeljica studije o temama istraživanja iz dječje perspektive.

S djecom i mladima raspravljalo se i o preliminarnim rezultatima istraživanja. Djeca i mladi aktivno su sudjelovali i u razradi prijedloga modela sudjelovanja djece u procesu istraživanja te su dali svoje preporuke u finalizaciji tih modela. Osim djece i mladih članova Savjetodavnog odbora, u razradi prijedloga modela sudjelovali su djeca i odrasli iz Mreže mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu⁸¹ te Nacionalnog foruma dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske⁸².

Ukupno je u ovom dijelu studije sudjelovalo 32 djece i mladih (18 djevojčica i 14 dječaka) te 23 odraslih (tablica 12).

TABLICA 12: Broj djece i odraslih koji su sudjelovali u participativnom radu tijekom trajanja studije

	DJECA		ODRASLI		UKUPNO
	Ž	M	Ž	M	
Savjetodavni odbor za dječju participaciju	3	3	7	---	13
Mreža mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu	10	6	7	---	23
Nacionalni forum dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske	5	5	9	---	19
UKUPNO	18	14	23	0	55

⁸¹ Informacije o validacijskoj radionici dostupne su na službenim internetskim stranicama Pravobraniteljice za djecu: <http://dijete.hr/mladi-savjetnici-pravobraniteljice-o-stanju-djecjih-prava-u-hrvatskoj/>

⁸² Informacije o validacijskoj radionici dostupne su na službenim internetskim stranicama Društva Naša djeca Opatija (vodeće organizacije Nacionalnog foruma dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske): <https://dnd-opatija.hr/en/news/2nd-nef-croatia-meeting-via-zoom/>

Kroz raspravu o sudjelovanju djece i mladih u znanstvenim istraživanjima, ukazala se i potreba za kreiranjem dodatnih materijala (smjernica) za sudjelovanje djece i mladih u raznim drugim okruženjima. S tim u vezi, u 2020. godini pripremljen je materijal za sudjelovanje djece u javnim politikama i odlučivanju (Smjernice za kvalitetnu participaciju djece u javnim politikama i odlučivanju, <https://www.unicef.org/croatia/media/4971/file/Smjernice%20za%20kvalitetnu%20participaciju%20djece%20u%20javnim%20politikama%20i%20odlučivanju%20.pdf>), a u 2021. planira se raditi na smjernicama za rad s djecom i mladima u okviru savjetodavnih grupa, radnih tijela i na sastancima⁸³.

Proces validacije odvijao se u vrijeme pandemije bolesti COVID-19 što se odrazilo i u porukama djece i mladih, koji su govorili o osjećajima tjeskobe i zabrinutosti oko online nastave. S obzirom na krizu izazvanu bolešću COVID-19 pripremljeni su sljedeći zaključci:

- u uvjetima pandemije i zatvaranja (*lockdowna*) brojne usluge za djecu i mlade privremeno nisu bile dostupne, ili su bile dostupne u nedovoljnoj mjeri, uslijed čega su se pojedina djeca i mladi osjećali izolirano i ranjivo;
- virtualno okruženje je u pandemijskim uvjetima postalo iznimno važno, a djeca i mladi se u virtualnom okruženju uglavnom dobro snalaze. Međutim, istovremeno su istaknute i važnost i vrijednost osobnog kontakta (kontakta uživo) u istraživanjima, ali osobito u svakodnevnom životu: u školi, druženju s vršnjacima, uslugama koje djeca i mladi koriste;
- pokazalo se da su istraživanja koja se bave iskustvima i doživljajima djece i mladih jako važna, osobito u kriznim vremenima, s obzirom da sudjelovanje u istraživanju (ali i primjerice radnim skupinama) za djecu i mlade može biti osnažujuće i povezujuće.

Tijekom procesa izrađen je prijedlog modela sudjelovanja djece i mladih u istraživanju. Materijal je pripremljen prvenstveno za djecu i mlade (i *zajedno* s djecom i mladima), no mogu ga koristiti i istraživači i svi druge zainteresirani stručnjaci koji rade s djecom i mladima. Sam materijal organiziran je metodički na način da djeci i mladima prvo pojašnjava što su znanstvena istraživanja, koja je njihova važnost te kako djeca i mladi mogu sudjelovati u znanstvenim istraživanjima. Na kraju su sažete ključne praktične smjernice za istraživače i za djecu i mlade, koje im mogu služiti kao putokazi u pripremi, provedbi i sudjelovanju u istraživanju. Prijedlog modela pisan je interaktivno, u namjeri da buduće čitatelje, djecu i mlade, potakne na promišljanje, a zatim i na aktivno sudjelovanje i iniciranje istraživanja.

6.5. Neplanirani nalazi

Najvažniji neplanirani nalazi odnose se na kvalitetu skrbi i dostupnost usluga za ranjive skupine djece. U razgovorima s djecom, mladima i odraslima bilo je dosta riječi o nedostacima sustava zaštite djece, a glavni je zaključak da su intervencije namijenjene djeci i obiteljima u riziku često nepravovremene, nedostatne i neodgovarajuće. Čak i u slučaju djece razdvojene od obitelji, u sustavu, kao i među stručnjacima, ističe se potreba za značajnijom skrbi o toj djeci. Zanimljivo, i stručnjaci se u nekim

---

⁸³ Upitnik za djecu i mlade (o participaciji u službenim tijelima, radnim skupinama i na sastancima) pripremljen je i proveden putem platforme ZABUM. Mladi članovi Savjetodavnog odbora aktivno su sudjelovali u pripremi Upitnika.

situacijama mogu osjećati izolirano i marginalizirano. Također, sustavi koji brinu o djeci (socijalna skrb, obrazovanje, zdravstvo) ne pokazuju dovoljnu razinu multisektorskog pristupa, što ugrožava kvalitetu skrbi. Ovaj bi aspekt svakako trebalo dodatno ispitati i analizirati. Nadalje, mnoge usluge namijenjene ranjivim skupinama djece nisu dostupne u manje urbanim sredinama, a to se posebno odnosi na pomoć edukacijskih rehabilitatora, pedijataru i psihologa.

6.6. Rodna dimenzija

Ključna saznanja vezana uz rodne aspekte predstavljena su kroz nalaze istraživanja kao i u opisu istraživačkih postupaka, no zbog njihova značaja, ovdje ukratko predstavljamo najvažnija rodna pitanja:

- prvenstveno je važno voditi računa da je istraživački tim činilo 16 istraživačica, od kojih su sve istaknute u svom stručnom području. Premda je izvorna namjera bila ravnomjerno uključiti muškarce i žene u istraživački tim, pokazalo se da su istraživači u područjima skrbi o djeci, dječjih prava i ranjivih skupina djece uglavnom žene.
- Rodni sastav istraživačkog tima odražava i omjer žena i muškaraca u praksi što se može vidjeti i u kvantitativnom i u kvalitativnom dijelu studije: većina praktičara uključenih u istraživanje bile su žene. Čini se da je skrb o djeci (barem u Hrvatskoj) još uvijek zanimanje (područje) u kojem prevladavaju žene. Bilo bi zanimljivo dodatno istražiti na koji način ovakav omjer žena i muškaraca utječe na kvalitetu skrbi o djeci u Hrvatskoj u smislu strateških planova, izrade proračuna i donošenja odluka.
- Ženski rod pokazao se kao vrlo specifična oznaka ranjivosti, osobito za djevojčice u romskoj zajednici. Nalazi pokazuju da djevojčice imaju manje mogućnosti izbora i ograničene mogućnosti obrazovanja, više su uključene u održavanje kućanstva i u ranijoj dobi odustaju od daljnjeg školovanja. Nadalje, u praksi nisu uočeni dokazi o konkretnim programima i strategijama koji bi se bavili ovim rizikom. Rod (ženski) također je povezan s drugim aspektima ranjivosti kod djevojčica (kao što su siromaštvo, manjinsko etničko podrijetlo, neodgovarajuća roditeljska skrb itd.), uslijed kojih neke djevojčice i mlade žene mogu postati još ranjivije.

07

VALIDACIJA STUDIJE

Validacija studije provedena je putem online radionica, koje su uključile različite dionike, odrasle i djecu: članove Savjetodavnog odbora za dječju participaciju (Ured UNICEF-a za Hrvatsku), Mreže mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu u Republici Hrvatskoj i Nacionalnog foruma dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske. Izvorno, planirala se provesti šira validacija, u koju bi se uključili i sudionici istraživanja, no zbog pandemije bolesti COVID-19 i ograničenja broja osoba na sastancima uživo, validacija je ograničena na spomenute dionike. Međutim, postupak terenskog istraživanja (u okviru studija slučaja) aktivno je uključio sve sudionike u dijalog s istraživačima, prije svega u razmjenu utisaka i zapažanja. U tom smislu starija djeca, osobito adolescenti, bili su aktivniji i zainteresirani za perspektivu istraživača i preliminarne rezultate. Na temelju tog iskustva, snažno preporučujemo dodatnu i široku diseminaciju i validaciju rezultata studije, njezinih zaključaka i preporuka.

Validacijski proces organiziran je kroz online radionice, posebno zbog činjenice da su rezultati i zaključci studije vrlo složeni te ih je bilo potrebno pažljivo i segmentirano predstaviti, vodeći računa da su u proces validacije uključena i djeca i odrasli. Voditeljice studije pripremile su prezentacije u PowerPointu s ključnim rezultatima i zaključcima. Svaki segment (koji se odnosio na pojedinu komponentu studije) interaktivno je postavljen: najprije su postavljena uvodna pitanja radi motivacije sudionika, zatim su predstavljeni rezultati, nakon toga je potaknuta rasprava o tom segmentu (komponenti), a na kraju se sudionike zamolilo da iznesu opći dojam o studiji, njezinim rezultatima i zaključcima. Validacijske radionice trajale su u prosjeku 90 minuta.

U procesu validacije preliminarnih rezultata i zaključaka zabilježeni su sljedeći komentari:

- Svi uključeni u validacijske konzultacije ocijenili su studiju kao iznimno važnu i potrebnu, s puno vrijednih podataka i zaključaka. U tom smislu djeca su naglasila kako im je posebno drago da su teme vezane uz ostvarivanje dječjih prava, dječju participaciju, ali i ranjivost djece, stavljene u središte studije, budući da će se na taj način pridonijeti boljoj vidljivosti dječjih prava i dječje participacije u svijetu odraslih.
- U odnosu na preliminarne rezultate, i djeca i odrasli su spomenuli kako ih rezultati nisu posebno iznenadili, no da su kod njih izazvali razne emocije, od ljutnje zbog nepovezanosti različitih sustava koji skrbe o djeci, preko zabrinutosti što stavovi o dječjim pravima i dalje ukazuju na nerazumijevanje ovog koncepta, do optimizma koji se veže uz objavu rezultata studije i mogućnosti poboljšanja svakodnevne prakse i kvalitete života djece.
- Odrasli sudionici validacijskog procesa predlažu objavu cjelovitih rezultata studije, ali i zasebnih studija slučaja o pojedinim skupinama djece. Oni smatraju kako će to doprinijeti većoj vidljivosti i ovih tema, ali i vidljivosti različitih skupina djece, kao i problema s kojima se djeca susreću u svakodnevnom životu.

- Jedan od zaključaka i stavova koje dijele i djeca i odrasli je da se dječja prava i dalje shvaćaju pogrešno i površno (neki sudionici validacijskog procesa naglašavaju da se u društvu još uvijek govori o „previše dječjih prava“), za što najveću odgovornost snose odrasli. Prema mišljenju sudionika validacije, odrasli bi trebali preuzeti odgovornost za daljnje djelovanje u tom smjeru i biti primjer djeci. Odrasli su izgubili autentičnost u odnosu prema djeci te u tom smislu trebaju promijeniti pristup kako bi dječja prava i dječja participacija nadišli deklarativnu razinu. U tom smislu djeca ističu kako društvo još nije spremno prihvatiti dječja prava i dječju participaciju. Djecu posebno zabrinjava dojam da su neke skupine djece privilegirane, odnosno da imaju više prava od drugih (primjerice, djeca koja žive u dječjim domovima ne mogu ostvariti sva prava kao ona koji žive u svojim obiteljima). Djeca sudionici validacijskog procesa pritom su uspoređivala vlastita iskustva s iskustvima djece koja su sudjelovala u studiji, i pritom uočavala znatna odstupanja u „količini“ prava (prema njihovim riječima), odnosno u mogućnosti uživanja tih prava. Djeca naglašavaju da dječja prava nisu privilegija neke djece, već pravo koje pripada svoj djeci.
- Ističe se važnost povećanja vidljivosti djece (sve djece) kao društvene skupine, a ne samo neke djece, pa makar se radilo i o ranjivim skupinama.
- Odrasle sudionike zabrinulo je (no ne i iznenadilo) što je studija ukazala na ranjivost čitavih sustava koji brinu o djeci i trebali bi štititi dječja prava (od obitelji, ustanova pa do cijelih resora).
- Djeca sudionici validacijskih radionica smatraju da ih odrasli doživljavaju kao osobe koje nemaju iskustva i nisu dovoljno zrele. Navode kako je djeci jako važna povratna informacija odraslih o njihovom sudjelovanju. Djeca se zalažu za predstavljanje rezultata djeci sudionicima istraživanja, kako bi ona dobila povratnu informaciju i vidjela da je njihova uloga važna i korisna.
- Svi sudionici validacijskih radionica naglašavaju potrebu osnaživanja i djece i odraslih za participaciju. U tom smislu kao jedna od metoda predlaže se i forum kazalište jer koristi pristup i jezik koji može biti razumljiv svima.
- Svi sudionici validacijskog procesa smatraju kako je u predstavljanju rezultata i zaključaka studije važno usmjeriti se na akcijsku komponentu i pokušati utjecati na vidljive promjene (poboljšanja) kvalitete života djece iz ranjivih skupina.
- Odrasle savjetnice Pravobraniteljice za djecu upozoravaju na opasnost od ridikulizacije dječje participacije te ističu kako je važno raditi na tome da dječja participacija bude smisljena, etična i prije svega sigurna za djecu. Ridikulizacija dječje participacije (ali i dječjih prava) događa se kad se odrasli orijentiraju isključivo na deklarativne (i dekorativne) aspekte participacije, pa na taj način i modeliraju dječju participaciju, ne potičući razvoj participacije u kontekstu kvalitete odnosa djece i odraslih.
- Djeca naglašavaju kako „odrasli često žele ići na sigurno“ i za participaciju uvijek biraju odlikaše, tako da ranjiva djeca nemaju ni prilike za uključivanje te stoga ni ne sudjeluju. „Igranje na sigurno“ podrazumijeva biranje one djece koja imaju bolji školski uspjeh, socijalno su kompetentnija i sklonija izreći svoje mišljenje. Ovoj djeci ne treba poseban poticaj od strane odraslih i lako ih se vodi u pedagoškom i odnosnom smislu. Međutim, ovakav pristup isključuje mnogu djecu kojima je potreban ne samo dodatni poticaj, već i znanja i vještine kako bi mogli participirati.
- Mladi sudionici validacijskih radionica naglašavaju kako je djecu ponekad strah reći što misle (strah ih je reakcije odraslih pa se odlučuju za šutnju i nedjelovanje) i smatraju da ih taj strah

automatski čini ranjivima. Ranjivost za njih znači odbacivanje (od odraslih, ali i od vršnjaka), ograničavanje prava, ali i bespomoćnost i tugu.

- Mladi sudionici osvrnuli su se i na zaključke o rodnoj i kulturnoj perspektivi (u odnosu na romsku nacionalnu manjinu i na djecu izbjeglice i tražitelje azila) te su problematizirali trebaju li se pripadnici većinske kulture „uplitati“ u način organizacije i običaje drugih (manjinskih) kultura. U tom smislu posebno je važno razmotriti uvažavanje i prava i tradicije, a na korist djece i mladih.
- Mlade sudionike zanimalo je što će se dogoditi nakon javnog predstavljanja rezultata ovog istraživanja, jer smatraju da rezultati mogu pridonijeti pokretanju pozitivnih promjena u društvu i svakodnevnom životu djece i mladih, kako u odnosu na participaciju djece iz ranjivih skupina, tako i u odnosu na participaciju djece i mladih općenito.
- Mladi sudionici validacijskih radionica izrazili su spremnost uključiti se u promociju nalaza i zaključaka studije među svojim vršnjacima.

08 ZAKLJUČCI I PREPORUKE

8.1. Zaključci

Ključne nalaze sve četiri komponente analizirat ćemo u međusobnom odnosu i potom izvući zaključke i preporuke usmjerene na sveobuhvatan uvid u ključne koncepte studije: ranjivost i dječju participaciju.

Zaključci studije su slojeviti, međusobno povezani i nadopunjuju se. Generalni meta-zaključak je da sve komponentne studije, odnosno rezultati proizašli iz različitih komponenti, čine jedinstvenu cjelinu, što ukazuje na dobro poznatu činjenicu da su dječja prava isprepletena i kompleksna te da je praktički nemoguće promatrati (istraživati) određene skupine prava neovisno jedne od drugih. Iako je studija usmjerena na dječju participaciju, koja je definirana tzv. participativnim pravima djeteta opisanima u Konvenciji UN-a o pravima djeteta, **dječju participaciju nemoguće je promatrati izdvojeno od ostalih skupina prava, kao i od percepcije i položaja djece u društvu te odnosa djece i odraslih.** Važna je i perspektiva iz koje se promatraju dječja prava, koja također ne može biti samo jedna ili jednostavna. Konkretnije, pogrešno bi bilo promatrati dječja prava samo iz „ptičje perspektive“, odnosno samo oslanjajući se na kvantitativne studije i stavove građana i stručnjaka i opće procjene o poštivanju dječjih prava – ili samo promatrajući pojedinačna iskustva i specifične slučajeve. Nadalje, važno je ne oslanjati se samo na zakonski aspekt uvažavanja dječjih prava, nego i na etički aspekt, odnosno na svakodnevni život djece, odnosno ono što Liebel (2012.) naziva „living rights“: ostvarivanje prava djece u svakodnevnom životu. Potrebno je (i etično) promatrati ostvarivanje dječjih prava (općenito, i participativnih prava specifično) kroz kombinaciju udaljene („ptičje“) i bliske perspektive, aktivnim uključivanjem i aktiviranjem i odraslih i djece. Na taj način istraživanje nudi potencijal za transformaciju praksi i društvenih procesa. Ova studija izvorno je nastala upravo na ovoj ideji, kombiniranjem i povezivanjem sljedećeg:

- različitih istraživačkih pristupa (kvantitativnih i kvalitativnih) i različitih metoda prikupljanja podataka (upitnika, intervjua, promatranja, analiza dokumentacije, analiza literature);
- višestrukih perspektiva (perspektiva djece, perspektiva odraslih);
- različitih uloga (istraživača, sudionika, konzultanata);
- dvaju ključnih koncepata (ranjivosti i dječje participacije).

Studija o participaciji ranjivih skupina djece u Hrvatskoj složena je ne samo zbog ciljeva i metoda, nego i zbog broja sudionika te okruženja u kojima se provodila. U studiji je sudjelovalo (ukupno u sve 4 komponente) 1.774 sudionika, od čega 232 djece i 1.542 odrasle osobe. Također, u studiji je sudjelovalo

16 istraživačica. Kroz studije slučaja posjetili smo 23 različite lokacije (uključujući gradove, općine, vrtiće, škole, prihvatilišta za tražitelje azila, sudove, centre za pružanje usluga u zajednici, centre za posebno skrbništvo, centre za socijalnu skrb). Studija se većim dijelom odvijala uživo, u izravnom kontaktu sa sudionicima, no uključivala je i istraživanje na daljinu, putem interneta. U početnoj fazi studije izrađen je i pregled definicija i istraživanja o ranjivosti i dječjoj participaciji. Tijekom provedbe studije izrađen je i dodatni materijal usmjeren na uključivanje djece u istraživanje.

Kompleksnost studije, kao i složenost i slojevitost zaključaka (a time i preporuka) zahtijeva i kompleksniju posvećenost njezinih potencijalnih čitatelja i korisnika. Važno je istovremeno promatrati rezultate pojedinih komponenata studije odvojeno, iz bliske perspektive, ali i zajedno u međudjelovanju raznih komponenti i nalaza istraživanja. Upravo su ovi dinamični procesi (usmjerenja na pojedine segmente i promatranje tih segmenata u cjelini i u međudjelovanju) činili proces istraživanja i zaključivanja istovremeno iscrpljujućim (često i preplavljujućim), ali i emancipirajućim i inspirativnim iskustvom.

Zaključci studije prikazat će se od opće prema specifičnijoj razini: od opće predodžbe o djeci do najkonkretnije razine dječje participacije ranjivih skupina djece. Svaki od zaključaka ukazuje na to da se o djeci, ranjivim skupinama djece, dječjim pravima općenito i dječjoj participaciji specifično, treba još mnogo i (mnogo više) kritički raspravljati u različitim okruženjima i na suradnički način, uključujući i djecu i odrasle.

DOŽIVLJAJ DJECE

Rezultati studije ukazuju na **nepodudarnost deklarativne slike o djeci i odnosa odraslih prema djeci**, odnosno između **onoga u što odrasli vjeruju i što verbaliziraju i onoga što djeca doživljavaju**. S jedne strane čini se kako je opća percepcija odraslih o djeci relativno pojednostavljena: djecu se promatra kao jedinstvenu skupinu od koje se malo očekuje (u smislu participacije na lokalnoj i društvenoj razini) sve do njihove zakonske punoljetnosti. Odrasli nude djeci uključivanje u različite aktivnosti svakodnevnog života sukladno ulogama i položajima zajednice i kulture u kojoj žive, pri čemu su neke specifične grupe djece zakinute u ostvarivanju dijela svojih prava (što je posebno vidljivo kod djevočica u romskim zajednicama, ali i kod djece koja žive izvan vlastite obitelji). Iako je opća slika djece iz perspektive odraslih pozitivna, odrasli ih kao grupu više doživljavaju kao one koje treba zaštititi, nego kao one koje treba poticati na autonomiju i participaciju. To je očito iz rezultata kvantitativnog dijela istraživanja, iz studija slučaja, ali i iz poruka djece na validacijskim radionicama. S druge strane, dojam je djece da ih odrasli ne shvaćaju ozbiljno te da ne uvažavaju njihove prijedloge i mišljenja.

Nadalje, **djeca upozoravaju kako odrasli imaju predrasude prema djeci i njihovim sposobnostima (posebno prema djeci iz ranjivih skupina) te da su prema njima nepovjerljivi.** Ovaj je dojam potkrijepljen svakodnevnim iskustvima djece o nemogućnosti utjecaja na zbivanja i okolnosti u njihovim svakodnevnim životima. Stavovi opće populacije građana ukazuju na to da prevladava tradicionalniji doživljaj djece, ali i negativniji stav prema dječjim pravima, dok kod stručnjaka prevladava progresivniji pogled na djecu. No iako stručnjaci imaju progresivniji pogled na djecu i svjesni su njihove višestruke ranjivosti (posebno kad je riječ o specifičnim ranjivim skupinama s kojima rade) i kršenja njihovih prava, to ih rijetko mobilizira da zagovaraju dječja prava i pravo na participaciju. Umjesto toga, oni često i sami izražavaju osjećaj ranjivosti, izoliranosti i zapostavljenosti od nadređenih sustava.

Progresivniji pogled na djecu i veća vidljivost djece iz perspektive stručnjaka ne znači ujedno i otvaranje mogućnosti djeci da ostvare svoja participativna prava na odgovarajući način, što je posebno vidljivo kroz studije slučaja. Svakodnevni problemi s kojima se djeca suočavaju (još uvijek) nisu dovoljan poticaj za odrasle (osobito stručnjake) da u većoj mjeri zastupaju djecu, zagovaraju njihova prava, ali i vidljivost i važnost djece kao društvene skupine. Djeca to vrlo jasno vide i upozoravaju na to, pri čemu im je jasno da je njihov utjecaj mali (do nikakav) te se najčešće ni ne žele izlagati jer procjenjuju da od toga nema koristi. Na takav se način dodatno učvršćuju tradicionalne uloge „onih koji slušaju“ (djece) i „onih koji govore“ (odraslih), što otežava promjenu ukorijenjenih paradigmi poslušnosti i moći (djeca trebaju biti poslušna jer odrasli imaju moć).

Studija je također pokazala da su ranjive skupine djece manje vidljive ne samo u redovnim, već i u specijaliziranim sustavima (npr. u sustavu alternativne skrbi), što se najviše očituje u maloj uključenosti djece iz ranjivih skupina u događanja ili u predstavnička tijela, ali i u nedostatku uvažavanja njihovih specifičnosti, pogotovo u odnosu na participaciju. Naime, mnoga djeca iz ranjivih skupina razlikuju se od svojih vršnjaka prema različitim obilježjima (i individualnim i kolektivnim, kao što su teškoće u razvoju, problemi u ponašanju, loše poznavanje hrvatskog jezika, lošiji materijalni status), a to ih dodatno stigmatizira i marginalizira.

DOŽIVLJAJ DJEČJIH PRAVA

Predodžba odraslih o djeci određuje i njihov doživljaj dječjih prava. Studija pokazuje različita (ne)razumijevanja koncepta dječjih prava. Djeca i odrasli koji su sudjelovali u studijama slučaja navode kako se o dječjim pravima ne govori dovoljno, posebno u općoj javnosti i u sustavu obrazovanja. Dio sudionika smatra da je to zbog toga što se dječja prava smatraju manje važnom temom (a djeca manje važnom društvenom skupinom).

Kada je riječ o doživljaju dječjih prava, neki od odraslih sudionika (i roditelja i stručnjaka), ali i neka djeca, navode da djeca imaju „previše prava“ (što se relativno često ponavlja kroz studije slučaja) te se stječe dojam da odrasli zamjeraju djeci „višak“ prava. Zabrinjavajuće je što i neka djeca (pogotovo ona koja se približavaju odrasloj dobi) smatraju da djeca imaju previše prava. Čini se da se s približavanjem odrasloj dobi djeca približavaju i percepciji odraslih i zaboravljaju svoja vlastita iskustva kao djece. Time se iznova uspostavlja odnos „oni nasuprot nas“, odnosno problematičan odnos između većine koja bi trebala biti poslušna i manjine koja „zna bolje“.

Pritom, kada se govori o većini i manjini, misli se na sustave u kojima djeca prevladavaju kao korisnici, a odrasli kao stručnjaci. **Dječja prava time zapravo zastaju na deklarativnoj razini bez odgovarajuće realizacije u praksi, što mnogi odrasli vrlo jasno ističu u studijama slučaja.** Paradoks je u tome da odrasli u isto vrijeme dok svjedoče raznim kršenjima dječjih prava, i dalje misle da je tih prava „previše“, te da se djecu ne poučava u dovoljnoj mjeri njihovim obvezama. Jasno je da odrasli i dalje ne doživljavaju dječja prava kao neotuđiva, kao nešto što pripada svakom djetetu i što mu se ne može uskratiti ili uvjetovati, već ta prava promatraju uvjetno: djeci se prava mogu priznati ako se ponašaju pristojno, u skladu s očekivanjima odraslih i uz prihvaćanje obveza i dužnosti. Ovakvo poimanje dječjih prava naročito je štetno za djecu iz ranjivih skupina, među kojima neka zbog svojih obilježja, okruženja u kojima odrastaju i podrške koju (ne) dobivaju, nisu u stanju na poželjan način uklopiti se u traženja odraslih. U tim situacijama, odnosno takvoj djeci, odriče se i dio njihovih prava,

pa tako primjerice građani Hrvatske smatraju kako djeca počinitelji kaznenih djela, djeca migranti, djeca Romi i djeca s teškoćama u razvoju trebaju imati manje participativnih prava.

Zabrinjavajuće je i to da stručnjaci (u kvantitativnom dijelu istraživanja) također smatraju da je opravdano da djeca s teškoćama i djeca počinitelji kaznenih djela imaju manje participativnih prava. Isto tako dio djece u studijama slučaja, kad govore o svojim pravima, zapravo se osvrću na pravila, obveze i očekivanja odraslih u odnosu na njihovo ponašanje i pridržavanje obiteljskih ili školskih pravila, što pokazuje da ni djeci nije u potpunosti jasan pojam prava.

OSTVARIVANJE DJEČJIH PRAVA

Studija je ukazala i na razmjerno veliko **kršenje prava djece iz ranjivih skupina**. Ovdje je ponovno važno ukazati na princip „bliske i udaljene“ perspektive. Naime, s udaljenije perspektive, građani Hrvatske smatraju da se prava djece u Hrvatskoj ostvaruju u zadovoljavajućoj mjeri (osrednje), dok se prava djece iz ranjivih skupina ostvaruju u nešto manjoj mjeri. Stručnjaci u kvantitativnom dijelu istraživanja (iz bliže perspektive) smatraju da se prava djece ostvaruju u manjoj mjeri, odnosno kritičniji su nego građani, što je i logično jer su bolje upoznati sa svakodnevnim životima djece i njihovim problemima. Preciznije, stručnjaci kroz studije slučaja upozoravaju na kršenja dječjih prava, od razine bliskog okruženja i osoba najbližih djeci (roditelja) do razine ustanova i sustava koji skrbe o djeci.

Najbliža perspektiva, a to je dječja, **također govori o kršenju dječjih prava, ali i o dojmu djece da njihova prava odraslima nisu važna.** Ovo je posebno istaknuto kod one djece i mladih koji žive izvan vlastitih obitelji.

Nadalje, pokazalo se da odrasli građani Hrvatske koji imaju negativnije stavove prema dječjim pravima ocjenjuju položaj djece boljim, a njihova prava i prava djece iz ranjivih skupina smatraju u većoj mjeri zadovoljenima. Što se položaj djece smatra boljim, odnosno što je veća percepcija zadovoljenosti njihovih prava, to se na mjeri razumijevanja povreda dječjih prava uočava manje kršenja tih prava.

Iz studija slučaja (bliska perspektiva) pokazalo se da postoji iznimno velika tolerancija na kršenje dječjih prava. Vjerojatno je to i stoga što se mnogi od pokazatelja kršenja prava o kojima stručnjaci, roditelji i djeca govore ne doživljavaju nužno kao kršenje prava. Tu je prvenstveno riječ o strukturnim čimbenicima, kao što su siromaštvo, nedostupnost i nepravovremenost intervencija i usluga za djecu. Nalazi temeljem studija slučaja ukazuju na to da sustavi koji skrbe o djeci (obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo) međusobno nisu usklađeni i ne djeluju jedinstveno na ostvarivanju prava djeteta.

Nadalje, prava djece iz ranjivih skupina u najvećoj mjeri krše upravo oni koji bi ih trebali najviše štiti: njihovi biološki roditelji, ali i njihovi „korporativni“ roditelji, odnosno sustavi čija je primarna uloga skrb o djeci.

Također se uočava specifičan međudnos između ostvarivanja prava djece i njihove ranjivosti: što je dijete ranjivije i ima kompleksnije potrebe (pripadnost nacionalnoj manjini, složenost potreba i problema u ponašanju, teškoće u razvoju, izdvojenost iz obitelji itd.), to ima manje prilika i mogućnosti za ostvarivanje svojih prava, a posebice prava na participaciju.

Važno je osvrnuti se i na povezanost dječjih prava, pri čemu kršenje jednog prava (npr. prava na primjereni životni standard, prava na život u obitelji) najčešće utječe i na potencijalno kršenje drugih prava (npr. prava na obrazovanje, na primjerenu skrb).

RANJIVOST DJECE

Ranjivost djece potrebno je promatrati u odnosu na njihova individualna i kolektivna obilježja. Iako djeca (čak i ona najranjivija) sebe ne doživljavaju kao ranjive, nego kao „drukčije“ kroz prizmu otpornosti i snaga („bolji, čvršći, iskusniji od vršnjaka“) važno je ne izgubiti iz vida da se također doživljavaju i različitima od vršnjaka, te da tu različitost opisuju kroz različite situacije stigmatiziranja i diskriminacije. Djecu ranjivom čine njihova osobna obilježja, ali i obilježja njihovih obitelji, zajednica i sustava.

Ranjivost proizlazi iz individualnih obilježja djece, ali i iz više kolektivnih obilježja kao što su:

- **Pripadnost (društvenoj) skupini djece** i raspolaganje s manje informacija, manje znanja, manje moći i manje mogućnosti utjecaja čak i na vlastiti život, a zatim i na neposredno okruženje i društvo u cjelini.
- **Pripadnosti određenom rodu**, odnosno ranjivost djevojčica, posebno u nekim kulturama i zajednicama. Ovo se posebno odnosi na djevojčice romske nacionalne manjine, ali i za djevojčice u skupini izbjeglica i migranata, što zaključujemo posredno jer u ovoj studiji slučaja djevojčice nisu sudjelovale, ali su o tome dosta govorili dječaci i stručnjaci. Zbog kulturnih normi i patrijarhalnih obrazaca u obiteljima djevojčice u nekim kulturama imaju manje prava na izbor i ograničene prilike za školovanje. Pritom u razgovorima sa stručnjacima u ustanovama u kojima ove djevojčice borave (školuju se ili žive), nisu spomenuti nikakvi programi ili strategije koje se provode radi utjecaja na rizične čimbenike povezane s rodnim obilježjima.
- **Pripadnost romskoj nacionalnoj manjini**, budući da se pokazalo kako je osim u studiji slučaja gdje su djeca Romi bili ciljana skupina, Romi vrlo zastupljeni i u skupini djece koja žive u uvjetima siromaštva, kao i među djecom u alternativnoj skrbi. U nekim zajednicama djeca romskog porijekla su toliko diskriminirana da neki roditelji neromske djece odbijaju uključiti svoju djecu u isti program s djecom romske nacionalne manjine.
- **Status koji je povezan s konkretnom životnom situacijom**, što uključuje djecu izbjeglice i tražitelje azila (posebno djecu bez pratnje), djecu pacijente i djecu koja žive izvan vlastite obitelji (u udomiteljstvu ili u odgojnoj ustanovi). Ove skupine djece češće se nalaze u situacijama u kojima nemaju podršku roditelja ili drugih važnih odraslih osoba koje mogu zastupati njihove interese i zagovarati njihova prava. Također, ova djeca često nisu na odgovarajući način informirana o svojim pravima, s njima se ne savjetuje niti ih se uključuje u postupke odlučivanja. U slučaju djece izbjeglica i migranata dodatni otežavajući čimbenik je i nepoznavanje jezika odnosno nedostupnost prevoditelja.
- **Život u manjim, ruralnim i izoliranim zajednicama**, u kojima nema dovoljno materijalnih i ljudskih (stručnih) resursa koji bi omogućili kvalitetniji život sve djece. Uz to, u manjim zajednicama neke su skupine djece izloženije stigmatizaciji (npr. udomljena djeca, djeca s teškoćama i dr.).

Ranjivost djece nikada nije jednostavna ni jednostrana, a u različitim ranjivim skupinama često nailazimo na **djecu koja su „ranjivija od ranjivih“**.

U TOM KONTEKSTU GOVORIMO O SJECIŠTIMA RANJIVOSTI, ODNOSNO O ONOJ DJECI I MLADIMA KOJI IMAJU VIŠE INDIVIDUALNIH I KOLEKTIVNIH ČIMBENIKA RANJIVOSTI, KAO ŠTO JE OPISANO U SLJEDEĆEM PRIMJERU:

Djevojčica romskog porijekla izdvojena je u ranoj dobi iz obitelji te je smještena u dječji dom. Nakon razvoja problema u ponašanju djevojčica je smještena u odgojnu ustanovu te je počela pokazivati i teškoće u mentalnom zdravlju. Tijekom boravka u odgojnoj ustanovi nije joj omogućen odgovarajući psihijatrijski tretman, zbog čega ne može kontrolirati svoje ponašanje i reakcije te je vrlo često u sukobu s vršnjacima.

Višestruka ranjivost određene djece (pa i skupina djece) povezana je i s većim kršenjem prava te djece. U skupini „ranjivijih od ranjivih“ ističu se **djeca koja su izolirana (djeca u alternativnoj skrbi, djeca u odgojnim zavodima, djeca u sustavu zdravstva) ili odvojena od svojih roditelja (djeca bez pratnje)**. Ove skupine djece zakinute su za ključne odrasle osobe koje štite i zagovaraju njihova prava, i postoji velika opasnost (što se pokazalo kroz studije slučaja) da ostanu sami i usamljeni u traženju svojih prava, posebno ako odrasli (stručnjaci, okolina) njihova ponašanja doživljavaju nepoželjnima, ili ih okolina ne doživljava kao djecu (što je slučaj s djecom bez pratnje). Iako je trud stručnjaka koji rade s ovim populacijama neosporan, ipak se primjećuje njihova relativna pasivnost i verbalizirana bespomoćnost u odnosu na neuređenost sustava, ne samo u odnosu na djecu, nego i u odnosu prema stručnjacima.

Najranjivijoj djeci i mladima, kao što su oni koji žive izvan vlastitih obitelji, ili oni čiji roditelji nemaju dovoljno kapaciteta i resursa da primjereno skrbe o njima, prava su ugrožena već u samoj obitelji. Životi ove djece obilježeni su lošim materijalnim uvjetima života (u vidu kvalitete stanovanja, prehrane, odjeće, opreme), što se negativno odražava na kvalitetu njihovog života.

Nadalje, mnoga djeca izdvojena iz vlastitih obitelji doživjela su traumatska iskustva u vidu zanemariivanja i zlostavljanja, pri čemu su im prekršena prava na preživljavanje, skrb i zaštitu. Stručnjaci smatraju kako su djeci u alternativnoj skrbi u najvećoj mjeri prekršena prava na život u obitelji, te su u tom smislu prava roditelja ponekad veća od prava djece. Stručnjaci smatraju da odgovornost za to snosi sustav. Nadalje, ulaskom u skrb, do čega prema procjeni i stručnjaka i djece često dolazi (pre)kasno, sustav nastavlja kršiti njihova prava, osobito pravo na kvalitetnu i odgovarajuću skrb.

Također, život u ustanovama donosi niz ograničenja prava i sloboda, posebno za djecu u odgojnim zavodima. Zabrinjavajuće je da stručnjaci ne prepoznaju da okviri i pravila u određenom sustavu za djecu znače kršenje njihovih prava (primjerice, pravo na privatnost, pravo na izbor ili pravo na sudjelovanje u odlučivanju). Zanimljivo je da stručnjaci ističu kako su djeci u dječjim domovima bolje zaštićena prava, nego djeci u udomiteljstvu i u odgojnim ustanovama.

Djecu u dječjim domovima javnost percipira kao „jadnu“ i onu koja zaslužuju našu pažnju jer nisu kriva za svoj loš život, dok se za djecu u udomiteljskim obiteljima relativno malo čuje, a djecu u odgojnim ustanovama⁸⁴ smatra odgovornom za svoje „problematično“ ponašanje. Međutim, općenito govoreći, sva ova djeca, neovisno o vrsti smještaja, potječu iz vrlo rizičnih obitelji, imaju vrlo složene potrebe i rizike koji u mnogim slučajevima progrediraju, pa su tako gotovo sva djeca s kojima smo razgovarali u odgojnoj ustanovi već ranije bila u skrbi. Nažalost, događa se i da ih se pri prelasku iz jednog oblika skrbi u drugi, uvjetno rečeno, kažnjava oduzimanjem nekih privilegija koje su imali u primjerice, dječjem domu. Udomljena djeca i djeca u odgojnim ustanovama nemaju jednaka prava ni kada se radi o naknadnoj skrbi, za razliku od djece iz dječjih domova kojoj je omogućen smještaj u stambenim zajednicama.

S ranjivošću djece povezana je i **ranjivost stručnjaka**. Većina stručnjaka osjeća se ranjivo i zbog djece s kojom rade (osjećaju empatiju zbog njihove ranjivosti i problema), ali i zbog percepcije lošeg vlastitog profesionalnog statusa. Riječ je o **svojevrsnom krugu ranjivosti**: o ranjivoj djeci skrbe (za njih su odgovorni) ranjivi stručnjaci, a često su ranjive i njihove obitelji, zajednice i sustavi. No, krug ranjivosti ide i u suprotnom smjeru, o čemu posebno govore roditelji djece s teškoćama u razvoju i roditelji djece oboljele od kroničnih i malignih bolesti. Naime, zbog ranjivosti djeteta čitave obitelji kroz pojačanu skrb i brigu o njima, postaju ranjive.

Pandemija bolesti COVID-19 otkrila je i mnoge nove ranjivosti djece iz skupina koje smo uključili u istraživanje. Riječ je o **ranjivostima vezanima uz razdoblja društvenih (globalnih) kriza**. Uz pandemiju svakako je važno spomenuti i potrebe koji su u 2020. godini pogodili Hrvatsku. Utjecaj pandemije i potresa nije bio u fokusu istraživanja i nismo ga pratili kroz sve komponente istraživanja, već samo u onim dijelovima (studijama slučajeva) gdje se istraživanje provodilo nakon ožujka 2020. Stoga su ovi zaključci parcijalni, ali ipak pokazuju da krizna razdoblja posebno teško pogađaju ranjive skupine djece, pri čemu je njihova participacija vrlo ograničena. Krizno razdoblje, posebno vezano uz pandemiju bolesti COVID-19, negativno je utjecalo na ranjive skupine djece na sljedeće načine:

- djeca koja žive u uvjetima siromaštva (u ovu skupinu ubrajaju se i mnoga djeca romske manjine) nisu imala tehničke preduvjete za praćenje online nastave (računala i internetsku vezu), zbog čega su mnoga bili djelomično isključena iz nastavnog procesa;
- djeci koja koriste usluge socijalne zaštite te usluge nisu bile dostupne tijekom zatvaranja ustanova (posebno od ožujka do svibnja 2020., a u nekim situacijama i duže);
- neka djeca i neke zajednice ostali su teže dostupni (pa i nedostupni) za istraživanje, čime se nije mogao ni steći uvid u to kako djeca u njima žive.

Krizna vremena zahtijevaju od odraslih (roditelja i stručnjaka) više truda i zalaganja radi uvažavanja svih prava i potreba djece. Tamo gdje to izostane, ranjive skupine djece mogu biti prikraćene za svoja prava, ali i (p)ostati nevidljive i nečujne budući da se rijetko odlučuju samozastupati, odnosno tražiti dostupnost resursa i usluga na koje imaju pravo.

---

⁸⁴ Termin odgojne ustanove odnosi se na domove za odgoj djece i mladih, centre za pružanje usluga u zajednici (transformirane domove za odgoj djece i mladih), odgojne domove te odgojne zavode.

PARTICIPACIJA RANJIVIH SKUPINA DJECE

Dječja participacija doživljava se kao važno pravo i načelo koje proizlazi iz Konvencije, što se posebno ističe u studijama slučaja (najbližoj perspektivi), i u istraživanju stavova stručnjaka. No iz „ptičje“, udaljene perspektive, stavovi građana Hrvatske pokazuju kako se građani tek djelomično slažu da su djeca sposobna za participaciju, odnosno da su sposobna donositi odluke o sebi i izražavati svoje mišljenje. Kada je riječ o ranjivim skupinama djece građani smatraju da su ta djeca još manje sposobna za participaciju, a nekim skupinama bili bi spremni ta prava i ograničiti (npr. djeci s teškoćama u razvoju, djeci počiniteljima kaznenih djela, djeci migrantima, djeci romske nacionalne manjine). Čak i stručnjaci iskazuju stavove da bi neke od tih skupina djece trebala imati manja participativna prava (vjerojatno zbog potrebe da se štite ranjiva djeca, ali i zbog činjenice da neka djeca iz ranjivih skupina ne raspoložu odgovarajućim vještinama potrebnim za participaciju). Ovaj nalaz, kao i sve što se zaključuje o participaciji ranjivih skupina djece važno je povezati i promatrati u odnosu na ranije zaključke vezane uz predodžbu o djeci, kao i doživljaj dječjih prava i ranjivosti djece.

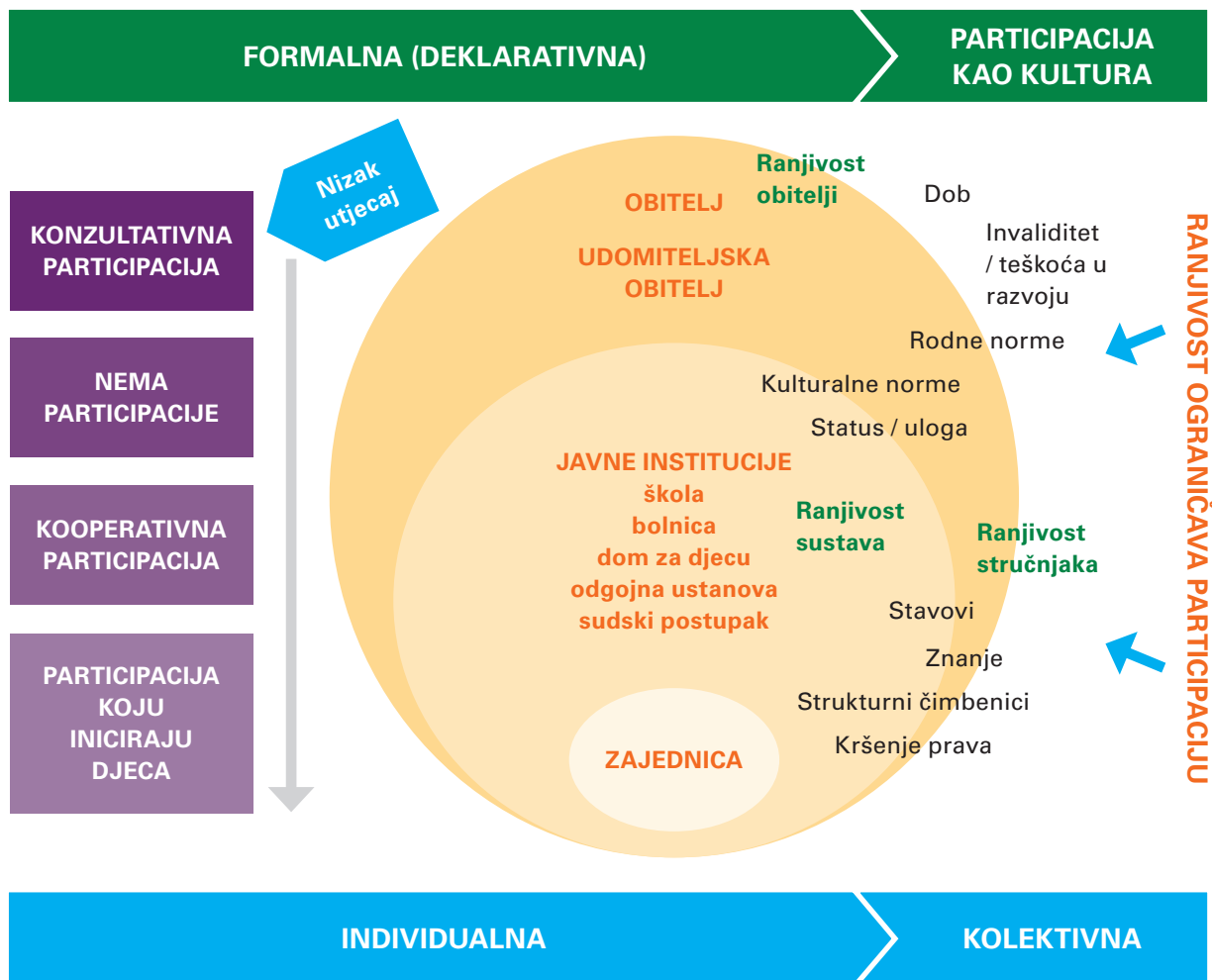
Čini se da se **participacija načelno i deklarativno smatra važnom, no praksa pokazuje kako se to u relativno maloj mjeri očituje u svakodnevnom životu djece.** U tom smislu odrasli ističu da je poštivanje participativnih prava djece i mladih izuzetno važno, i u tome vide brojne koristi za samo dijete, no istovremeno **ne spominju koristi za djecu kao društvenu skupinu, za odrasle ili za društvo u cjelini.** Ne govore ni o konkretnim koristima za ustanove/sustave u kojima rade. Dječja participacija ne promatra se kao odnos između djece i odraslih kao društvenih skupina (ili pojedinačnih dionika), niti kao alat za građansku participaciju, već samo kao individualna mogućnost i pravo djeteta (skupina djece).

Stručnjaci naglašavaju da je važno informirati djecu, tražiti njihovo mišljenje, dati im pravo izbora i mogućnost da se uključe u neke odluke i aktivnosti na razini ustanova čiji su korisnici, no zanimljivo je da istovremeno navode mnogo primjera iz kojih se vidi da se ovi principi ne ostvaruju (ne u ustanovi u kojoj rade, već u drugim okruženjima u kojima se djeca nalaze). Čini se da **nedostaje kritičnosti u promatranju vlastitog rada i participativnih praksi ustanova** u kojima pojedini stručnjaci rade. Vjerojatno je mnogo lakše (iz udaljene perspektive) uočiti neuvažavanje načela participacije.

Zanimljivo je da djeca **participaciju doživljavaju i kao obavezu surađivanja s odraslima te prihvaćanja pravila ponašanja, prosocijalnih normi i društvenih uloga.** Pritom odrasli (roditelji, nastavnici) predstavljaju autoritet kojeg valja slušati i slijediti. Stoga ne čudi da neka djeca smatraju da nema potrebe da participiraju u većoj mjeri: dovoljno im je da mogu odlučivati, primjerice, o slobodnim aktivnostima i nekim aspektima obiteljskog i školskog života.

U odnosu na model postavljen u studiji o participaciji ranjivih skupina djece koji je temeljen na radovima Harta (2008) i Lansdown (2010) te drugih studija o dječjoj participaciji u Hrvatskoj (Jeđud Borić, Mirosavljević i Šalinović, 2017; Borić i Osmak Franjić, 2019) zaključno se participacija djece i mladih iz ranjivih skupina može prikazati na sljedeći način (slika 7).

SLIKA 7: Participacija ranjivih skupina djece

Dječja participacija **prisutna je u svim sferama života djece i mladih iz ranjivih skupina**: najviše u obitelji (uz iznimku obitelji u kojima kulturne norme ili neodgovarajući stilovi roditeljstva ne podržavaju dječja prava ili ih ograničavaju), a znatno manje u formalnim ustanovama i zajednici. Međutim, narav, odnosno oblik te participacije vrlo je važan. Kao prvo, dječja participacija se još uvijek prvenstveno tumači i doživljava kao sudjelovanje djece u različitim aktivnostima svakodnevnog života, što je nesumnjivo važno, no i odrasli i djeca tek na poticaj govore i o onim oblicima participacije koje navodi Konvencija o pravima djeteta i koji se odnose na informiranje, izražavanje mišljenja i sudjelovanje u odlučivanju.

U odnosu na razinu participacije, ona je **većinski konzultativna (dječje mišljenje se uzima u obzir, ali ne utječe značajno na konačnu odluku)**. Rijetki su svijetli primjeri dječje participacije koju iniciraju i vode djeca, te suradničke participacije (primjeri su opisani u Poglavlju 6.3.4.). Važno je napomenuti kako odrasli, nažalost, nisu podržali djecu u nekim situacijama kad su se ona organizirala i pokrenula određenu inicijativu (primjerice, dječji štrajk u općini Lastovo, akcija čišćenja okoliša u općini Rakovica). Dakle, važno je promisliti zašto odrasli na neki način guše (odnosno ne podržavaju) dječje inicijative.

U mnogim javnim ustanovama prepoznamo **neparticipativnost u procesima vezanim uz primjereno informiranje djece**. Većina djece iz ranjivih skupina relativno je slabo informirana o svojim pravima, tijekom intervencije, usluzi u koju su uključeni i sl. U zdravstvenom sustavu djeca dobivaju malo informacija o svojoj bolesti i liječenju, često im se informacije daju na stručnom jeziku, uz korištenje njima nepoznate terminologije. Također, zdravstveni djelatnici spremniji su informacije dati roditeljima koji onda služe kao posrednici prema djeci. U ovom kontekstu važno je imati na umu i to da roditelji (iz najboljih namjera) mogu ne informirati djecu ili im ne prenositi određene informacije.

U sustavu pravosuđa dječja participacija je formalna, konzultativna i neupitna do trenutka izvršavanja mjera. Tijekom izvršavanja odgojne mjere upućivanja u odgojnu ustanovu uočava se niz propusta u informiranju djece i njihovog sudjelovanja u odlučivanju. U sustavu socijalne skrbi, djeca korisnici socijalno-zaštitnih intervencija često ne znaju kada će i gdje biti smještena, koliko će to trajati te kome se mogu obratiti u slučaju da su nezadovoljna smještajem ili skrbi. Ovakve prakse učvršćuju osjećaj neizvjesnosti kod djece, ali i nepovjerenja u stručnjake, pa samim time i umanjuju njihovu (buduću) participaciju. Kod djece izbjeglica i migranata velika je prepreka jezik, odnosno nepoznavanje hrvatskog jezika, ali i nedostupnost prevoditelja, što im onemogućuje da dobiju sve važne informacije.

Djeca i mladi iz ranjivih skupina nisu uključeni u dječja predstavnička tijela, osim u institucionalnom smještaju gdje je to uključivanje formalno i deklarativno, što posebno upozorava na **neinkluzivnost participacije** kad su u pitanju ove skupine djece. Tek u nekim ustanovama, što je opisano u pojedinim studijama slučaja „osjeća“ se kultura participacije i istinsko sudjelovanje djece iz ranjivih skupina. Djeca iz ranjivih skupina ne participiraju značajno (ili uopće) u redovnim sustavima (u školi ili u zajednici), osim ako postoje odrasli koji ih u tome potiču (npr. roditelji ili udomitelji) i stvaraju im uvjete za participaciju. Međutim, **zabrinjava činjenica da je djeci iz ranjivih skupina u velikoj mjeri prihvatljivo da ne sudjeluju u redovnim sustavima (i dječjim predstavničkim tijelima), što ona sama tumače „isključujućim“ kriterijima koji uvjetuju participaciju:** dobar (izvrstan) uspjeh u školi, „neproblematičnost“ u smislu ponašanja, pripadnost većinskim skupinama (npr. neromska djeca, djeca koja žive u vlastitim obiteljima, djeca tipičnog razvoja).

Participacija je **gotovo uvijek individualna, a vrlo rijetko kolektivna.** Na kolektivnoj razini djeca iz ranjivih skupina ne participiraju, iako neke skupine djece (npr. udomljeni mladi) napominju kako bi voljeli da se mogu okupiti u forum mladih (takva praksa je postojala ranijih godina u okviru Foruma za kvalitetno udomiteljstvo djece) i na taj se način boriti za svoja prava. Kolektivna participacija djece događa se u onim zajednicama gdje su djeca međusobno dobro povezana i gdje je grupa djece manja (npr. u malim, izoliranim zajednicama), no i tada često bez veće mogućnosti utjecaja. Odrasli ne potiču i ne razmišljaju o mogućnosti kolektivne participacije djece, te im u tom smislu ne pružaju vođenje, ni podršku.

Ranjivost djece (djeteta) umanjuje i ograničava participaciju, što je vidljivo u praksi koju smo istraživali. Ranjivost je uglavnom „isključujući“ ili barem „otežavajući“ čimbenik za participaciju. Participacija djece iz ranjivih skupina teže je ostvariva u okruženjima izvan obitelji (ili skupinama vršnjaka sličnih obilježja), što je vidljivo već i na primjerima škole i zajednice. Kad je dijete **korisnik neke od usluga u javnom sektoru/javnim sustavima** (npr. zdravstvu, socijalnoj skrbi, pravosuđu) **participacija je sve više ograničena.** U tom pogledu participacija djece razlikuje se u dva ključna aspekta: vrsti usluge (programa) i razini rizičnosti (imaju li djeca problema u ponašanju ili ih nemaju).

Drugim riječima, što je rizičnost djece veća i što su (institucionalni) oblici skrbi u kojima se nalaze strukturiraniji, to je njihova participacija manja, deklarativnija i ograničenija. Osim rizičnosti ponašanja djece, ograničenje participaciji su i uvjeti života u ustanovi koji su restriktivni, ograničeni u materijalnim resursima i nepoticajni za participaciju.

U odnosu na participaciju djece iz ranjivih skupina moguće je izdvojiti nekoliko ključnih problema:

- Na participaciju djece iz ranjivih skupina utječu mnogi **strukturni čimbenici**, poput siromaštva i nedostatnih, nedostupnih, neodgovarajućih i nepravovremenih intervencija. Navedeni strukturni čimbenici utječu na neostvarivanje brojnih prava na preživljavanje i zaštitu, te posljedično umanjuju (ili čak ukidaju) participaciju djece iz ranjivih skupina. Naime, u situacijama kad djeca iz ranjivih skupina nemaju pristup resursima u jednakoj mjeri kao i sva druga djeca, ona postaju automatski isključena, manje vidljiva i s manje prilika da se njihov glas uzme u obzir.
- Osim formalne uređenosti i određenosti participacije postoji i drugi, mekši, možda čak i važniji aspekt: **kvaliteta dječje participacije**, na koju utječe niz elemenata. U prvom redu, to se odnosi na stručnjake koji **nisu adekvatno educirani za rad s djecom** i nemaju dovoljno vremena da se djeci posvete. Nadalje, kvaliteta participacije ovisi i o mogućnosti (i želji) stručnjaka da zaista čuju i uvažavaju djetetovo mišljenje, da ga adekvatno zastupaju pred drugim stručnjacima, ali i pred roditeljima, što se temelji i na pozitivnim stavovima i progresivnoj slici o djeci. Pokazalo se da stručnjaci načelno imaju pozitivan stav prema dječjoj participaciji i dječjim pravima, kao i da je njihov doživljaj djece progresivan, no u praksi se ova progresivnost ne očituje u poticanju dječje autonomije i participacije. Događa se i to da djeca i stručnjaci imaju različiti doživljaj ostvarivanja dječjih prava, pa tako i prava na participaciju, pri čemu djeca vide više propusta nego stručnjaci (jer im je perspektiva bliža, a iskustva neposrednija). Osim navođenja interaktivnih metoda i razgovora s djecom, ne uočava se velik broj metoda participativnog rada, kao ni veća posvećenost određene ustanove (ili stručnjaka) participativnom radu s djecom.
- **Participacija djece iz ranjivih skupina nije povezana s mogućnošću utjecaja** na okruženje, tijek skrbi, život djeteta i slično. Participativna prava djece donekle su zadovoljena u formalnom smislu, i to najčešće na razini informiranosti (iako su i tu vidljivi mnogi propusti) i savjetovanja s djecom. Djeca mogu reći što misle, no njihovo mišljenje uglavnom nema utjecaja. S djecom se uglavnom savjetuje o tehničkim stvarima kao što su jelovnik, uređenje prostora ili odlasci na izlete. Pritom su djeca načelno poslušna i ne propituju odluke odraslih, jer smatraju da su odrasli ti koji imaju moć donositi sve odluke. Stječe se i dojam da su djeca navikla da nemaju utjecaja i da su bespomoćna, pa se na to ne žale, već to doživljavaju kao činjenicu. Međutim, ta činjenica ih dodatno odvraća od daljnje participacije.
- **Participacija**, barem na način i u okvirima kakvi postoje u praksi, **povezana je s izlaganjem djece**. Kad ih se pita, kad govore što misle, kad predlažu, kad kritiziraju, kad traže svoja prava, djeca se izlažu. Pritom ovo izlaganje ima dodatnu težinu jer se izlažu pred odraslima koji su u poziciji znatno veće moći. Djeca osjećaju strah od takvog izlaganja (to su nam posebno navela djeca u validacijskim radionicama, a radi se o djeci koja puno participiraju) te ih taj strah čini dodatno ranjivima i onemogućuje im daljnju participaciju.

Zaključno, prema kriterijima za etičnu participaciju koje navode Lansdown i O’Kane (2014.), prema kojima bi participacija trebala biti: *transparentna i informativna, dobrovoljna, uvažavajuća, relevantna, prilagođena djeci, inkluzivna, praćena edukacijom, sigurna i osjetljiva na rizike, odgovorna*, možemo zaključiti

kako opća praksa participacije djece iz ranjivih skupina ne odgovara tim kriterijima te je potrebno uložiti mnogo napora na raznim razinama djelovanja kako bi se ostvarivanje participativnih prava ranjivih skupina djece poboljšalo. Navedeni kriteriji trebali bi se koristiti kao okvir i smjernice za participativan rad s djecom, no prije svega bi se trebalo jasnije promovirati u praksi i obrazovanju stručnjaka.

8.2. Preporuke

Temeljem rezultata i zaključaka studije oblikovane su četiri skupine preporuka namijenjene četirima ključnim skupinama dionika: donositeljima odluka (tijelima javne i lokalne uprave, javnim institucijama i tijelima, uključujući Ured UNICEF-a za Hrvatsku), stručnjacima koji rade s djecom, članovima akademske zajednice (istraživačima i nastavnicima) te djeci. Preporuke se u svakoj skupini navode prema prioritetu, na način da se prvo predstavlja ključna preporuka, koja podržava uspostavu strukturnih uvjeta koji se odnose na dječja prava općenito, a zatim se usredotočujemo na jačanje dječje participacije. U svakom se dijelu preporuke (za svaku od četiri skupine) navode po važnosti: najvažnije se navode prve.

8.2.1. Preporuke za donositelje odluka (tijela javne i lokalne uprave, javne institucije i tijela)

- 1. Ključna preporuka** za donositelje odluka u smislu tijela javne i lokalne uprave te javnih institucija koje se bave zaštitom i promocijom dječjih prava odnosi se na **ulaganje većih napora u osiguravanje temeljnih strukturnih uvjeta** za svu djecu, neovisno o tome u kojem dijelu zemlje žive ili koja su njihova obilježja odnosno obilježja njihovih obitelji, zajednica i kultura. Pritom je važno osigurati dodatna financijska sredstva za borbu protiv dječjeg siromaštva, osobito za djecu romske nacionalne manjine koja su značajno zastupljena u skupini djece pogođene siromaštvom, ali i kroz **ulaganje u kvalitetne i dostupne intervencije za svu djecu**.
- 2.** Nadalje, iznimno je važno da sve strukture javne i lokalne uprave i javnih institucija **pokažu nultu toleranciju prema svim oblicima kršenja dječjih prava** na svim razinama: od obitelji, vršnjaka, institucija do društva u cjelini. Posebno u tom smislu treba inzistirati na principu nediskriminacije, jednakih prava i inkluzivnosti. Ovi se principi trebaju odražavati u svim dokumentima i standardima kvalitete usluga kao njihova temeljna načela, a također i pažljivo pratiti i evaluirati u praksi. Donositelji odluka na svim razinama trebaju **osigurati princip međusektorske suradnje** u svrhu zaštite dječjih prava, posebno prava ranjivih skupina djece koja su višestruko ugrožena.
- 3. Ostvarivanje (i otvaranje) dijaloga i suradnje sa svom djecom** treba pokrenuti s najviše razine donositelja odluka, kao primjer koji će se primjenjivati u odnosu i radu s djecom na drugim, izvršnijim (praktičnijim) razinama. Iznimno je važno da se pritom poštuje **princip etičnosti i inkluzivnosti dječje participacije**, pri čemu donositelji odluka trebaju pronaći resurse i načine da se omogući uključivanje sve djece, neovisno o njihovim obilježjima i životnim situacijama i okruženjima, čime će se nadići deklarativnost (i dekorativnost) dječje participacije. To se može ostvariti kroz:

- 3.1. Aktivno uključivanje djece u procese donošenja relevantnih dokumenata na nacionalnoj i lokalnoj razini.** Uvažavajući principe etične dječje participacije važno je ostvariti šire konzultacije s različitim skupinama djece, kroz različite medije i načine komunikacije. Važno je osigurati da se čuje glas sve djece, posebno one iz ranjivih skupina. Izrada nove nacionalne strategije za prava djeteta prilika je za stvaranje novih mogućnosti za dječju participaciju.
  - 3.2. Uključivanje većeg broja djece u radne skupine i savjetodavna tijela,** kako bi glas djece bio jači, a njihova participacija dobila na težini i značenju. Pritom je važno ne nastavljati prakse gdje se u radna tijela/skupine u kojima prevladavaju odrasli, uključuje jedno ili dvoje djece. Djeci koju se uključuje u radne grupe/savjetodavna tijela potrebno je pružiti tehničku pomoć i mentorsku podršku u pripremi za sudjelovanje na sastancima.
  - 3.3. Omogućiti izravnu komunikaciju djece s tijelima javne i lokalne uprave** kroz medije i kanale koji će djeci jamčiti sigurnost i povjerljivost. O tim načinima komunikacije važno je djecu dosljedno informirati, posebno kad se radi o ranjivim skupinama djece.
  - 3.4. Kreiranje djeci prilagođenih verzija relevantnih dokumenata i osiguravanje da ti dokumenti budu dostupni svoj djeci.**
  - 3.5. Promovirati i zagovarati dječja prava, uključujući pravo na participaciju,** u javnim kampanjama i kroz komunikacijske kanale donositelja odluka i javnih institucija.
  - 3.6. Promovirati vidljivost djece, posebno ranjivih skupina djece,** kroz afirmativni i progresivni pristup djeci, prikazujući njihov svakodnevni život, njihove stvarne probleme, ali i njihove snage i potencijale.
- 4. Zaključne preporuke donositeljima odluka usmjerene su na poticanje i promociju stručnih praksi i stručnih projekata usmjerenih na dječju participaciju:**
    - 4.1.** Osigurati edukaciju svih djelatnika u relevantnim sustavima na temu dječjih prava i dječje participacije.
    - 4.2.** U godišnjim izvješćima ustanova i pružatelja usluga tražiti da se navedu načini na koji se osigurava dječja participacija.
    - 4.3.** Kroz raspisivanje natječaja od strane tijela javne i lokalne uprave, kao jedan od kriterija uvesti aktivnu dječju participaciju i tražiti dokaze za ispunjavanje tog kriterija.

8.2.1.1. Preporuke za Ured UNICEF-a za Hrvatsku

Budući da Ured UNICEF-a u Hrvatskoj ima brojne aktivnosti usmjerene na zaštitu i zagovaranje prava djece te je na razini Hrvatske prepoznat kao organizacija sa značajnim utjecajem i ugledom, važno je iskoristiti nalaze ove studije u daljnjem djelovanju i to u odnosu na diseminaciju i promociju studije, ali i na utjecaj na ostvarivanje dječjih prava.

- 1.** Nalazi i zaključci studije **moгу se koristiti kao jedan od resursa za planiranje aktivnosti u drugim programima UNICEF-a** koji su usmjereni na djecu iz ranjivih skupina, posebno u vidu već postojećih programa kao što su *Jamstvo za svako dijete* koji se bavi podrškom različitim ranjivim skupinama djece. Zatim, informacije iz studije mogu jasnije usmjeriti i daljnji rad *Savjetodavnog odbora za dječju participaciju* prema zagovaranju participacije djece iz ranjivih skupina. Jednako tako *ZABUM program* i *Platforma ZABUM VOICE* mogu zagovarati

i omogućiti veće uključivanje djece iz različitih ranjivih skupina. Nadalje, kroz program *ISKORAK* (usmjeren unapređenju procjene i intervencija za djecu i mlade s problemima u ponašanju) moguće je potaknuti osnivanje skupine mladih u odgojnim ustanovama i na taj način jačati njihovu participaciju. Ovo su samo neki primjeri iz programa koji su poznati autoricama studije, no ono što se načelno zagovara je poticanje korištenja nalaza studije u mnogobrojnim aktivnostima Ureda UNICEF-a za Hrvatsku.

2. Budući da se zbog pandemije bolesti COVID-19, ali i potresa koji su pogodili Hrvatsku, nije mogla provesti šira validacija rezultata, preporučuje se šira diseminacija nalaza i zaključaka studije:
  - 2.1. Prije svega važno je **podijeliti i prodiskutirati nalaze i zaključke sa sudionicima studije, posebno s djecom**. Naime, djeca su učestalo isticala kako ne dobivaju povratne informacije o svom sudjelovanju, tako da diseminacija rezultata prema sudionicima studije ima puni smisao jer poručuje djeci (ali i odraslima) da se njihovo mišljenje čulo te da će se uvažiti. Pritom bi bilo vrijedno da i sama diseminacija nalaza i zaključaka studije ima akcijsku komponentu te da na neki način utječe na poboljšanje kvalitete života djece iz ranjivih skupina.
  - 2.2. **Kreiranje verzije nalaza i zaključaka studije prilagođenih djeci**. Takav format nalaza i zaključaka bilo bi važno učiniti široko dostupnim djeci, ali i odraslima koji s njima rade. Bilo bi vrijedno razmisliti i o mogućnostima online susreta s djecom i njihovog uključivanja u rasprave o nalazima i zaključcima. U tom smislu djeca iz Mreže mladih savjetnika i Nacionalnog foruma dječjeg vijeća Eurochilda – NEF Hrvatske, jednako kao i mladi članovi Savjetodavnog odbora za dječju participaciju mogu biti važni promotori studije. Kroz validacijske radionice djeca su izrazila spremnost uključiti se u takav tip aktivnosti, što dodatno jača i njihovu participaciju i aktivizam.
  - 2.3. **Izdavanje posebnih (pre)poruka za djecu** navedenih u poglavlju 8.2.4. u obliku zasebne publikacije (knjižice ili nekog drugog djeci bliskog formata) u cilju osnaživanja sve djece za participaciju putem jednostavnog i dostupnog alata.
  - 2.4. Diseminacija rezultata i zaključaka u tijelima javne uprave i lokalnih uprava te institucija i organizacija koje se bave djecom. Preporučuje se proaktivna diseminacija u obliku stručnih rasprava i okruglih stolova, s kreiranjem zaključaka i smjernica za unapređenje participativnih praksi i participativne kulture.
  - 2.5. Predlaže se istražiti mogućnosti za **predstavljanje problematike i stečenih znanja široj stručnoj publici** (primjerice, kroz objavu tematskog broja nekog od znanstvenih i/ili stručnih časopisa). Tematski bi broj mogao biti posvećen dječjoj ranjivosti i participaciji te predstaviti neke pojedinačne i specifične rezultate različitih komponenti studije. Na taj bi se način teme ranjivosti i participacije učinile vidljivijima u akademskoj zajednici i potencijalno potaknula i nova istraživanja.
3. U odnosu na daljnja istraživanja koja provodi Ured UNICEF-a, a u vezi s temama i načelima koje UNICEF zagovara, iz studije je vidljivo da bi bilo vrijedno **usmjeriti daljnja istraživanja na sjecišta ranjivosti**, odnosno na problem interseksijske diskriminacije koja posebno pogađa djevojčice romske nacionalne manjine, ali i djecu smještenu u odgojne ustanove.
4. U pogledu **pravednosti i jednakosti (a osobito u pogledu rodnog pitanja)**, budući da je studija utvrdila (odnosno potvrdila) interseksijsku diskriminaciju i lošiji položaj djece

romske nacionalne manjine, pogotovo djevojčica, preporučuje se daljnji rad na područjima identificiranim kroz *Programski pregled rodni pitanja* (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2019.): djevojčicama i dječacima pružaju se preventivne i intervencijske usluge u slučaju nasilja nad djecom; prema djevojčicama i dječacima koji dođu u kontakt sa zakonom postupa se u skladu s međunarodnim standardima; djevojčice i dječaci, a osobito oni najranjiviji i oni suočeni s humanitarnom krizom, zaštićeni su od svih oblika nasilja, iskorištavanja, zlostavljanja i štetnih postupaka; osigurava se rodna ravnopravnost u sustavu skrbi i podrška svoj djeci; osigurava se rodna ravnopravnost u pristupu obrazovanju, sprječavanju napuštanja školovanja i učenju za sve djevojčice i dječake; promiču se nediskriminacijske uloge, očekivanja i postupci.

8.2.2. Preporuke za stručnjake koji rade s djecom

1. Kao što je vidljivo kroz rezultate i zaključke studije, i sami stručnjaci smatraju kako nemaju dovoljno znanja o dječjim pravima, a posebno o dječjoj participaciji. Stoga je ključna preporuka usmjerena upravo na edukaciju stručnjaka i to na **preuzimanje osobne odgovornosti za dodatnom edukacijom** o spomenutim temama. Čini se da mnogi stručnjaci nemaju dovoljno znanja o područjima i razinama dječje participacije, a ni vještina za participativni rad s djecom. Time izravno ugrožavaju uvažavanje nekog dijela participativnih prava, počevši već od razine (ne)informiranosti djece.
2. Nadalje, ključno je da stručnjaci u **svakodnevnoj praksi s djecom iz ranjivih skupina djece osiguraju smislenu i etičnu participaciju djece** kroz sljedeće:
  - 2.1. **Osiguravanje istinskog uvažavanja djece i njihovog mišljenja** te suradnog odnosa djece i odraslih.
  - 2.2. **Osiguravanje principa etične participacije** (*transparentna i informativna, dobrovoljna, uvažavajuća, relevantna, prilagođena djeci, inkluzivna, praćena edukacijom, sigurna i osjetljiva na rizike te odgovorna*), posebno u smislu osiguravanja sigurnosti participacije imajući u vidu razliku u moći i odgovornosti djece i odraslih.
  - 2.3. **Poticanje participacije djece iz ranjivih skupina u redovnim sustavima (u školama i zajednici)**, a ne samo u vršnjačkim grupama slične djece ili u specijaliziranim ustanovama.
  - 2.4. **Osiguravanje smislenog i aktivnog funkcioniranja dječjih predstavničkih tijela** utemeljenog na načelima inkluzivnosti i etičnosti participacije.
  - 2.5. **Poticanje i podržavanje aktivizma djece**, posebno u traženju ostvarivanja njihovih prava i kvalitete usluga koje koriste.
  - 2.6. **Odustajanje od mita tzv. idealne participacije**⁸⁵ koja podrazumijeva uredno (i poželjno) intelektualno i socijalno funkcioniranje te visoku socijalnu kompetentnost, što dovodi do toga da češće participiraju djeca koja su se sposobna zauzeti za sebe i u tome ne trebaju posebnu podršku odraslih. **Djeca je potrebno omogućiti različite oblike participacije i pritom im pružiti podršku i vođenje, kako bi mogla biti autentična u ostvarivanju ovog svog prava.**

⁸⁵ Martin i Franklin (2010.)

8.2.3. Preporuke za članove akademske zajednice

Ranija istraživanja⁸⁶ pokazala su kako na razini studijskih programa na visokim učilištima u Hrvatskoj nema predmeta koji se izravno odnose na poučavanje o dječjoj participaciji. Ova studija pokazala je također da stručnjacima u praksi nedostaje znanja o dječjoj participaciji i dječjim pravima.

1. Stoga je na razini studijskih programa koji obrazuju stručnjake za rad s djecom i mladima, **najvažnije uključiti teme dječjih prava i dječje participacije**. Ove teme je važno obrađivati na interaktivan način, potičući kritički osvrt i kritička promišljanja o dječjim pravima i participaciji. Osim toga, važno je u nastavu uključiti i primjere iz svakodnevne prakse te zadatke koji će usmjeravati buduće stručnjake prema participativnom pristupu i participativnim metodama rada.
2. Studija je pokazala i da se u svakodnevnoj praksi učestalo krše dječja prava te da se pravo na participaciju ne ostvaruje u zadovoljavajućoj mjeri. Stoga je važno da i članovi akademske zajednice daju doprinos da se ovakve prakse mijenjaju i to na sljedeće načine:
  - 2.1. **aktivnim zagovaranjem prava sve djece** u stručnoj i općoj javnosti, osobito kao članovi raznih savjetodavnih tijela;
  - 2.2. **jasnim upozoravanjem na kršenje dječjih prava** u onim područjima kojima se bave, ali i općenito;
  - 2.3. **poticanjem istraživanja** na temu dječjih prava, doživljaja djece i odnosa djece i odraslih;
  - 2.4. **poticanjem akcijskih istraživanja** koja će doprinositi boljoj kvaliteti usluga i boljoj kvaliteti života djece iz ranjivih skupina. Akcijska istraživanja su važna jer mogu imati i emancipacijski karakter kako za djecu, tako i za odrasle;
  - 2.5. **usmjeravanjem daljnjih istraživanja prema sjecištima ranjivosti**, odnosno problemu interseksijske diskriminacije, koji posebno pogađa djevojčice romske nacionalne manjine, ali i djecu u odgojnim ustanovama.

8.2.4. (Pre)poruke istraživačkog tima za djecu

Nije uobičajeno pisati preporuke za djecu, pogotovo ne u okviru istraživačkih studija. No kako je ovo studija koja istražuje, ali i promovira i zagovara dječje pravo na participaciju, smatramo kako bi bilo nelogično ne obratiti se i djeci kao jednoj od ključnih publika. Ovakav pristup temeljimo na transformativnom karakteru participacije.

Djeci prije svega želimo poručiti da smo ih čuli i razumjeli, čak i kada su njihovi glasovi bili tihi. Vidjeli smo i čuli sva vaša iskustva, raznolikost života kojima živite, osjetili smo vašu radost i energiju, ali i vaše tuge, brige i ljutnje. Osim što smo sve to vidjeli, to smo i zapamtili i nastojat ćemo na različite načine zajedno s vama (participativno) tražiti načine kako se na neka vaša pitanja, probleme i prijedloge može odgovoriti. Često ste nam govorili da ne dobivate povratne informacije nakon što vas se traži da date mišljenje. Ovim preporukama želimo vam dati do znanja da ćemo ustrajati da

---

⁸⁶ Jedud Borić, Miroslavljević, Šalinović (UNICEF, 2017.)

razne povratne informacije i rješenja dođu ne samo do vas koji ste sudjelovali u studiji, već i do sve druge djece u Hrvatskoj.

Kroz ovu studiju pokazali ste nam da ste iznimno kompetentni sugovornici. Razgovori s vama su nas obogatili i na osobnoj i na profesionalnoj razini. Svako dijete koje je sudjelovalo u studiji na svoj je jedinstven i važan način dalo doprinos, čak i onda kad nismo govorili isti jezik ili se sporazumijevali na jednostavan način. Nije bilo važno jesu li djeca iz većeg ili manjeg mjesta, žive li u domu ili u obitelji, imaju li najnoviji mobitel ili odjeću, imaju li petice u školi, razgovaraju li glasno ili tiho: uvijek i u svim situacijama djeca su pokazala da mogu razgovarati, biti kritična i davati korisne prijedloge.

1. Stoga je ključna preporuka vama djeci sljedeća:

1.1. Glas i mišljenje SVE djece jednako je važno! Ovaj se svijet temelji na različitosti i bez svake pojedine perspektive nemoguće je ostvariti promjene kojima težimo. Odvažite se i sudjelujte u onoj mjeri i na onim mjestima gdje osjećate da ćete dobiti podršku.

1.2. Participacija je PRAVO SVE djece, a ne obveza. Stoga, ako se ne osjećate dobro ili vas je strah, ne trebate se izlagati: to je uvijek stvar vašeg izbora.

1.3. Udružite se sa svojim vršnjacima! Vaše mišljenje i vaš glas imat će više utjecaja ako se udružite i podržite jedni druge, posebno u onim stvarima koje su vam zajedničke i važne.

1.4. Uključite se u savjetodavna i predstavnička tijela koja okupljaju djecu, kao što su Mreža mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu, dječja gradska vijeća, vijeća učenika i vijeća korisnika. Znamo da su neka od tih vijeća često samo deklarativna (kao za ukras i da zadovolje formu), no vi svojim zanimanjem za uključivanje možete to promijeniti i doprinijeti da ova dječja predstavnička tijela dobiju veću važnost.

1.5. Potaknite akcije i promjene koje želite da se dogode. Budite u tome uporni i ostanite autentični.

1.6. Pronađite svoj način na koji želite participirati: možete se uključiti u dječja i učenička vijeća, možete davati svoje prijedloge u školi, možete napisati pismo ravnatelju centra za socijalnu skrb ili ministru, možete pokrenuti neku akciju u školi, možete se uključiti u online ankete i reći što mislite.

2. Jasno ste nam poručili da vam za participaciju trebaju odrasli, a vrlo često odrasli koji su vam najbliži u tome vam ne pružaju podršku. U preporukama za odrasle naveli smo stvari za koje smatramo da oni trebaju unaprijediti, no preporuke djeci su sljedeće:

2.1. Ne čekajte odrasle da vas potaknu na participaciju, započnite sami! Informirajte se putem Ureda pravobraniteljice za djecu i Mreže mladih savjetnika ili preko Saveza društava „Naša djeca“. Uključite se na Platformu ZABUM VOICE ili pronadite neke slične platforme i programe u okruženju u kojem živite. Pitajte svoje prijatelje, vršnjake, braću i sestre da vam u tome pomognu.

2.2. Potaknite odrasle da vam daju podršku u participaciji! Ponekad su odrasli opterećeni vlastitim brigama i svakodnevnim problemima, ponekad nemaju dovoljno vremena, pa vas stoga aktivno ne potiču. No, i odrasli su jednom bili djeca i nažalost mnogi od njih nemaju naročitih iskustava sudjelovanja u dječjoj dobi.

Stoga budite i vi učitelji njima: tražite podršku, naučite ih kako izreći svoje mišljenje i tražiti neke promjene.

- 3.** Osim odraslih, za kvalitetnu participaciju potrebni su vam i vršnjaci. **Budite mentori prijatelji**, potaknite i svoje vršnjake da više participiraju. Podijelite s njima svoja razmišljanja i ideje, ali i znanja o dječjim pravima i participaciji.

POUKE

S obzirom na široki opseg studije i njezinu dugotrajnost, moguće je izdvojiti nekoliko ključnih pouka koje smo izvukli, iskusili i osvijestili, a koje nisu bile izvorno planirane:

- Zbog opsega i dugotrajnosti studije njezina je provedba bila neizvjesna, a postupak složen za upravljanje i koordinaciju, što je dodatno otežala pandemija bolesti COVID-19. Nekoliko manjih rezultata proizvedeno je tijekom studije (pregledni članak, različita izvješća, vodič za sudjelovanje djece u istraživanjima itd.), no oni nisu objavljeni s obzirom da čitava studija nije bila dovršena. Gledajući unatrag, moglo je biti korisno da se studija provodila u nekoliko odvojenih etapa, a na kraju svake objavili rezultati pojedinog dijela istraživanja. Time bi se omogućio ne samo brži prijenos informacija već i učinkovitija i brža promjena u praksi. S obzirom na dugo trajanje istraživanja neki od sudionika (osobito djeca) „prerast će” svoju dobnu skupinu, izaći iz sustava skrbi ili izgubiti motivaciju za daljnje sudjelovanje u postupku diseminacije rezultata. Također, zbog vremenskog rasporeda i kašnjenja određenih etapa u istraživačkom procesu, kasnit će i zagovaranje na temelju rezultata istraživanja, a predložene aktivnosti (preporuke) bit će manje dinamične. Jasnije odvajanje pojedinih etapa studije (umjesto istovremene provedbe različitih etapa/dijelova) olakšalo bi provođenje ispitivanja, kao i brojne tehničke detalje (npr. ishođenje različitih suglasnosti i pristanaka).
- Studija se temelji na zapadnom konceptu ljudskih prava⁸⁷ i prava djeteta. Međutim, dio istraživanja proveden s djecom izbjeglicama i tražiteljima azila pokazao je da je njima ovaj koncept nepoznat. Jasno se ispostavilo da se o konceptu ljudskih/dječjih prava ne može razgovarati odvojeno od konteksta konkretne kulture (povijesti, normi, kulturno određene uloge i slike djeteta, kulturno definiranih normi i predodžbi vezanih uz rod i sl.). Istraživači trebaju paziti da ne nameću vlastite koncepte i uvjerenja kao valjanije i dominantne, već da otvore proces istraživanja kao priliku za interkulturnu interakciju i dijalog. Stoga je trebalo revidirati protokole za intervjue, kako bi se omogućio razgovor s tom djecom i stekao uvid u njihova stvarna mišljenja, stavove i iskustva.
- Pandemija bolesti COVID-19 ukazala je da istraživački procesi trebaju biti fleksibilni u pogledu okruženja u kojem se provode. U tom smislu, dio istraživanja koji se odnosi na studije slučaja proveden je putem interneta. Osim raspolaganja potrebnom tehničkom opremom, provođenje ispitivanja putem internetske veze (online) zahtijeva drugačiju vrstu pripreme, pri čemu istraživači trebaju posvetiti dodatnu pažnju zaštiti privatnosti djece i osiguranju da sudionici uistinu dobrovoljno sudjeluju. Istraživački tim nastojao je osigurati da ovi faktori ne ograničavaju sudjelovanje djece koja su se željela uključiti. Međutim, mladi (stariji od 16 godina) svjesno su uključeni kako bi se osigurali svi gore navedeni elementi.

⁸⁷ Akademska polemika oko „zapadnog i islamskog” koncepta ljudskih prava, odnosno interkulturne perspektive dječjih prava traje i dalje (primjerice, Sardar Ali, 2020.; Evers, Vadeboncoeur, Weber, 2015.; Liebel, M., i sur., 2012.; Bielefeldt, 2000; Aldeeb Abu-Sahlieh, 1990.).

- Studija je ukazala na važnost takozvanih „čuvara ulaza“ (engl. *gatekeepers*). Čuvari ulaza isključivo su odrasle osobe. Premda je ova tema uzeta u obzir u pripremi istraživačkog protokola, u nekim situacijama, usprkos različitim pokušajima, bilo je teško doći do djece ili čuti njihove glasove (primjerice, kod djece koja sudjeluju u sudskim postupcima, djeca u nekim izoliranim zajednicama). U daljnjem istraživanju, raspravama i diseminaciji rezultata studije važno je raspravljati o ovoj temi: kako odrasli „čuvaju“ djecu i postoje li neki dječji glasovi koji se ne čuju (pa ta djeca ostaju nevidljiva)?
- Pravo djeteta na participaciju snažno je ugrađeno u razvojne potrebe za autonomijom i aktivnošću. U nekim zajednicama i situacijama djeca se organiziraju i zajedno djeluju, zagovaraju za stvari koje su im važne, čak i kad nemaju nikakvu potporu odraslih.
- Djeca, osobito ona starija (u dobi od 17 i 18 godina) često imaju slične poglede na dječja prava i dječju participaciju kao i odrasli. Napuštanje „dječje dobne skupine“ smanjuje osjetljivost na probleme koji su važni (mlađoj) djeci.
- Svjetske krize (kao što su pandemija bolesti COVID-19 i potresi u Hrvatskoj) negativno utječu na svakodnevni život djece (općenito, a osobito djece iz ranjivih skupina), ugrožavaju njihova prava i smanjuju mogućnosti sudjelovanja djece u donošenju odluka. U kriznim vremenima odrasli često manje i rjeđe uključuju djecu, a iskustva i glasovi određenih skupina djece slabije se čuju.

BIBLIOGRAFIJA

1. Aldeeb Abu-Sahlieh, Sami A. (1990.): "Human Rights Conflicts Between Islam and the West", *Third World Legal Studies*, 9, Article 11.
2. Aldridge, J. (2012.): Working with vulnerable groups in social research: dilemmas by default and design, *Qualitative research*, 14(1), str. 112-130.
3. Aldridge, J. (2015.): *Participatory Research, Working with vulnerable groups in research and practice*, Policy Press.
4. Applying the 9 basic requirements for meaningful and ethical child participation during COVID-19, Save the Children (https://resourcecentre.savethechildren.net/node/17555/pdf/9_basic_requirements_for_child_participation_covid-19_v1.0_pdf.pdf)
5. Bielefeldt, H. (2000.): "Western" versus "Islamic" Human Rights Conceptions?: A Critique of Cultural Essentialism in the Discussion on Human Rights, *Political Theory*, 28 (1), str. 90-121.
6. Borić, I., Mataga Tintor, A. (2020.): Smjernice za kvalitetnu participaciju djece u javnim politikama i odlučivanju, Ured UNICEFa- za Hrvatsku <https://www.unicef.org/croatia/media/4971/file/Smjernice%20za%20kvalitetnu%20participaciju%20djece%20u%20javnim%20politikama%20i%20odlučivanju%20.pdf>)
7. Borić, I., Osmak Franjić D. (2019.): *Participacija djece u školi: Pravobranitelj za djecu Republike Hrvatske*, Zagreb.
8. Bracken-Roche, D., Bell, E., Macdonald, M.E., Racine, E. (2017.): The concept of 'vulnerability' in research ethics: an in-depth analysis of policies and guidelines, *Health Research Policy and Systems* 2017, 15 (1), str. 8.
9. Brajša-Žganec, A., Franc, R., Merkaš, M., Radačić, I., Šerić, M., Šikić-Mićanović, L. (2012.). *Analiza stanja prava djece i žena u Hrvatskoj*. UNICEF, Zagreb.
10. Branica, V. (2004.): Mogući pristup rodu i spolu u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*, 11(2), str. 301-310.
11. Bright, C. (2017.): Defining child vulnerability: definitions, frameworks and groups, Technical Paper 2 in Children's Commissioner project on vulnerable children, Children's Commissioner, UK.
12. Brown, K. (2011.): 'Vulnerability: Handle with care', *Ethics and Social Welfare* 5(3), str. 313-321.
13. Brown, K. (2015.): *Vulnerability and Young People – Care and Social Control in Policy and Practice*, Policy Press, UK.
14. Bucharest EU Children's Declaration (2019.).
15. Building on Rainbows – Supporting Children's Participation in Shaping Responses to COVID, EUROCHILD (https://eurochild.org/uploads/2021/02/Child_Participation_in_COVID-19_Response_NEW.pdf)
16. Cheminais, R. (2011.): Every Child Matters but Not Every Child is Heard, (u:) Czerniawski, G., Kidd, W. (Ur.): *Student Voice Handbook: Bridging the Academic/Practitioner Divide*. Emerald Group Publishing, UK., str. 45-56.
17. Child Rights Education Toolkit, UNICEF. <https://www.unicef.org/media/63081/file/UNICEFChild-Rights-Education-Toolkit.pdf>
18. Commission Recommendation of 20 February 2013 Investing in children: breaking the cycle of disadvantage (2013/112/EU)

19. Ustav Republike Hrvatske, (Narodne novine, 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)
20. Ćosić, A. (2018.): „Što si to ti dečko upisao?!“ – Doživljaj studiranja socijalne pedagogije iz perspektive muških studenata // *Kriminologija & socijalna integracija : časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 26 (2018), 2; str. 208-229
21. Daniel, B. (2010.): 'Concepts of Adversity, Risk, Vulnerability and resilience; A discussion in the context of the 'child protection system', *Social Policy and Society* 9(2), str. 231-241.
22. Davey, C, Burke, T, Shaw, C (2010.): Children's participation in decision-making: A Children's Views Report. Children's Rights Alliance for England. Participation Works.
23. de Chesnay, M. (2016.): *Vulnerable Populations: Vulnerable People* (U) de Chesnay, M., Anderson, B.A. (ur.): *Caring for the Vulnerable, Perspectives in Nursing Theory, Practice and Research*, Jones&Bartlett Learning, Burlington, USA, Fourth Edition, str. 3-19.
24. Delor, F., Hubert, M. (2000.): Revisiting the concept of 'vulnerability', *Social Science & Medicine*, 50, str. 1557-1570 .
25. Desmet, E., Lembrechts, S., Reynaert, D., Vandenhole, W. (2015.): *Conclusions – Towards a field of critical children's rights studies* (u:) Vandenhole, W., Desmet, E., Reynaert, D., Lembrechts, S. (ur.): *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Routledge, Taylor&Francis, London, New York.
26. Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (1986.). *Prejudice, discrimination, and racism: Historical trends and contemporary approaches*. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (ur.), *Prejudice, discrimination, and racism* (str. 1-34). Academic Press.
27. Edstrom, J. (2013.): Time to call the bluff' (2013), *Development* 53(2), str. 215-221.
28. Etički kodeks istraživanja s djecom (2003.).
29. EU Strategy on the Rights of the Child 2021-2024 "Our Europe, Our Rights, Our Future", <https://www.unicef.org/eu/media/1276/file/Report%20%22Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22.pdf>
30. Evers, S., Vadeboncoeur, J., Weber, B. (2015.): *Situating Children's Rights in Cultural Perspectives on Childhood: Intermedial Dialogue*, *Canadian Journal of Children s Rights / Revue canadienne des droits des enfants*, 2(1), str. 48-71.
31. Fineman, M.A. (2008.). *The vulnerable subject: Anchoring equality in the human condition*. *Yale Journal of Law and Feminism* 20(1): str. 1-23.
32. Frerks, G., Warner, J., Weijs, B. (2011.): *The Politics of Vulnerability and resilience*, *Ambiente & Sociedade Campinas v. 14(2)*, str. 105-122.
33. Galić, B. (2011.): *Žene i rad u suvremenom društvu – značaj "orodnjenog" rada*. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 49(1), str. 25–48.
34. *Gender Programmatic Review* (2019.): UNICEF, Office for Croatia.
35. Hansen, A.M.W., Siame, M. i Van der Veen, J., 2014., 'A qualitative study: Barriers and support for participation for children with disabilities', *African Journal of Disability*3(1), Art. #112.
36. Hart, J. (2008.). *Children's Participation and International Development*. *International Journal of Children's Rights*, 16, str. 407-418.
37. Hasler, F. (2004.) *Disability, care and controlling services*. In J. Swain, S. French, C. Barnes & C. Thomas (ur.), *Disabling barriers – enabling environments* (2. izd., str. 226-232). Sage, London.
38. Heijmans, A., Greig, B. (2001): "Vulnerability: a matter of perception", *Disaster Management Working Paper 4*, Benfield Greig Hazard Research Centre, str. 1-17.
39. Hurst, S.A. 2008. *Vulnerability in research and health care, describing the elephant in the room?* *Bioethics* 22(4): 191–202.
40. Izvješće o radu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2019. godinu

41. Jeđud Borić, I., Mirosavljević, A., Šalinović, M. (2017.). Poštujmo, uključimo, uvažimo: Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj. Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Zagreb.
42. Juul, J. (2016): Kako biti vođa vučjeg čopora, Oceanmore, Zagreb.
43. Kamenshchikova, A. (2017.): Re-configuring the concept of vulnerability: inclusions of refugees in biomedical research. MA Thesis, University of Tartu
44. Kelleher, C., Seymour, M. and Halpenny, A. M. (2014.) Promoting the Participation of Seldom Heard Young People: A Review of the Literature on Best Practice Principles. Research funded under the Research Development Initiative Scheme of the Irish Research Council in partnership with the Department of Children and Youth Affairs.
45. Kobal, B., Rihter, Lj. (2007.): "Ni na što ne ličim... jesam li potreban u tržišno orijentiranom društvu?" Položaj na tržištu rada i zapošljivost nekih ranjivih kategorija nezaposlenih i neaktivnih osoba u Sloveniji, Revija za socijalnu politiku, 14 (3-4), str. 373-390.
46. Lange, M.M., Rogers, W., Dodds, S. (2013): Vulnerability in research ethics: a way forward, *Bioethics*, 27(6), str. 333-340.
47. Lansdown, G. (2010.). The realisation of children's participation rights – Critical reflections Percy-Smith, B., Thomas, N. (ur.): *A Handbook of Children and Young People's Participation – Perspectives from Theory and Practice*. Routledge, str. 11-23.
48. Lansdown, G., O'Kane, C. (2014.): *A toolkit for monitoring and evaluating children's participation*, Save the Children, London.
49. Larkin, M. (2009.): *Vulnerable groups in health and social care*, London: Sage.
50. Larkins, C., Kiili, J., and Palsanen, K. (2014). A lattice of participation: reflecting on examples of children's and young people's collective engagement in influencing social welfare policies and practices. *European Journal of Social Work*, 17 (5), 718-736.
51. Liamputtong, P. (2007.): *Researching the Vulnerable, A Guide to Sensitive Research Methods*. Sage Publication, London.
52. Liebel, M., Hanson, K., Saadi, I., Vandenhole, W. (2012.): *Children's Rights from Below. Cross-Cultural Perspective*, Palgrave MacMillan.
53. Luna, F. 2009. Elucidating the concept of vulnerability: Layers not labels. *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics* 2(1): str. 121-139.
54. Ljudska prava u Hrvatskoj: pregled stanja za 2020. godinu (2020.), Kuća ljudskih prava
55. Makkonen, T. (2002.): *Multiple, compound and intersectional discrimination: Bringing the experience of the most marginalized to the fore*. Institute for Human Rights Åbo Akademi University.
56. Masten, A.S., Gewirtz, A.H. (2006.): *Vulnerability and Resilience in Early Child Development in* McCartney, K., Phillips, D. (ur.): *The Blackwell Handbook of Early Childhood Development*.
57. McCarthy, E. (2016.): *Young People in Residential Care, their Participation and the Influencing Factors*, *Child Care in Practice*, 22(4), str. 368-385.
58. McEvoy, O. (2015.): *A practical guide to including seldom-heard children & young people in decision-making*. Minister for Children and Youth Affairs, 2015 Department of Children and Youth Affairs, Dublin.
59. Mishna, F., Antle, B.J, Regehr, C. (2004.). *Tapping the Perspectives of Children-Emerging Ethical Issues in Qualitative Research*. *Qualitative Social Work*, 3 (4), str. 449-468.
60. Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine.
61. Obiteljski zakon (Narodne novine, 103/15, 98/19)
62. Odbor za prava djeteta UN-a: Opći komentar članka 12. Konvencije o pravima djeteta (2009.).
63. Osmak Franjić, D. (2020): Kurikulum za poučavanje o dječjim pravima i participaciji – Odnose djece i odraslih u školi treba temeljiti na uzajamnom poštovanju i ravnopravnom dostojanstvu, *Školske novine*, broj 36-37, 17. studenoga 2020.

64. Our Europe, Our Rights, Our Future, Children's and young people's contribution to the new EU Strategy on the Rights of the Child and the Child Guarantee
65. Paul, S.K. (2013.): Vulnerability Concepts And Its Application In Various Fields: A Review On Geographical Perspective, *J. Life Earth Sci.*, 8, str. 63-81.
66. Percy-Smith, B., Larkins, C., Bereményi, Á. (2016.): Supporting the participation and empowerment of young Roma: a participatory practice guide for professionals. Project Report. Presa Universitara Clujeana.
67. Peroni, L., Timmer, A.: (2013.): Vulnerable groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention law, *International Journal of Constitutional Law*, 11(4), str. 1056-1085.
68. Pittaway, E., Bartolomei, L., Hugman, R. (2010.): 'Stop Stealing Our Stories': The Ethics of Research with Vulnerable Groups, *Journal of Human Rights Practice*, 2(1), str. 229-251.
69. Potter, T., Brotherton, G. (2013.): What do we mean when we talk about vulnerability? In Brotherton, G., Cronnin, M. (ur.) *Working with Vulnerable Children, Young People and Families*, London: Routledge, str. 1-15.
70. Preporuka Europske komisije (2013/112/EU) *Ulaganje u djecu: prekidanje začaranog kruga djece u nepovoljnom položaju*.
71. Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje (2018.), RH.
72. Quennerstedt, A. (2013.): Children's Rights Research Moving into the Future – Challenges on the Way Forward. *International Journal of Children's Rights*, 21(2), str. 233-247.
73. Ravnbøl, C. I. (2009.), "Intersectional Discrimination against Children: Discrimination against Romani children and anti-discrimination measures to address child trafficking", Innocenti Working Paper No. IDP 2009-11 UNICEF Innocenti Research Centre, Florence.
74. Recover, Rebound, Reimagine – Building a better future for every child in East Asia and the Pacific, post COVID-19, UNICEF (<https://www.unicef.org/eap/media/6406/file/Recover,%20Rebound,%20Reimagine.pdf>)
75. Reynaert, D., Bouverne-De Bie, M, Vandeveld, S. (2009.): A Review Of Children's Rights Literature Since The Adoption Of The United Nations Convention On The Rights Of The Child. *Childhood*, 16, str. 518-534.
76. Reynaert, D., Desmet, E., Lembrechts, S., Vandenhole, W. (2015.): Introduction: A critical approach to children's rights. Vandenhole, W., Desmet, E., Reynaert, D., Lembrechts, S. (ur.): *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*.
77. Sardar Ali, S. (2019.): A Step too Far? The Journey from "Biological" to "Societal" Filiation in the Child's Right to name and identity in Islamic and International Law. *Journal of Law and Religion*, 24(3), str. 383-407.
78. Sherwood-Johnson, F. (2013.): Constructions of vulnerability in comparative perspective: Scottish protection policies and the trouble with "adults at risk", *Disability and Society*, 28 (7), str. 908-921.
79. Analiza stanja djece i adolescenata u Hrvatskoj (interni dokument), Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2021.
80. Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (2010.)
81. Smjernice za kvalitetnu participaciju djece u javnim politikama i odlučivanju (UNICEF Ured za Hrvatsku, 2020.).
82. Spiers, J. (2000.): New perspectives on vulnerability using etic and emic approaches. *Journal of Advanced Nursing*, 31(3), str. 715-721.
83. Stephenson, P., Gourley, S., Miles, G (2004.): Introduction to Child Participation. In Blackman, R. (ur.): *Child Participation. ROOTS 7 Resources*. Tearfund.
84. *Strategic Guidance Note on Institutionalizing Ethical Practise for UNICEF Research*.
85. Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016.-2021.).

86. Tackling Multiple Discrimination: Practices, policies and laws, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2007. Dostupno na <ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/pubst/stud/multdis_en.pdf> ,
87. Teaching and learning about child rights: A study of implementation in 26 countries – UNICEF <https://www.unicef.org/media/63086file/UNICEF-Teaching-and-learning-aboutchild-rights.pdf>
88. The COVID-19 pandemic and children: Challenges, responses and policy implications, Council of Europe, (<https://rm.coe.int/covid-19-factsheet-revised-eng/1680a188f2>)
89. Tisdall, E.K.M. (2016.): Conceptualising children and young people’s participation: examining vulnerability, social accountability and co-production, *International Journal of Human Rights*, str. 1-17.
90. UNICEF (2018.): Conceptual Framework for Measuring Outcomes of Adolescent Participation.
91. UNICEF Procedure for Ethical Standards in Research, Evaluation, Data Collection and Analysis and in the spirit and intention of the Declaration of Helsinki (1964.)
92. Van Oosten, N. i Van der Vlugt, I. (2004.): Rod i spol u psihosocijalnom radu. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
93. Wisner, B. (2016.): Vulnerability as Concept, Model, Metric, and Tool, *Oxford Research Encyclopedia of Natural Hazard Science*, str. 1-51.
94. Zagorac, I. (2017.): What vulnerability? Whose vulnerability? Conflict of understandings in the debate on vulnerability, *Facta Universitatis, Series: Law and Politics Vol. 15(2)*, 2017., str. 157-169.
95. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 7/17 i 68/18)
96. Zakon o pravobranitelju za djecu (Narodne novine, 73/17)
97. Zakon o ravnopravnosti spolova (Narodne novine, NN 82/08, 69/17)
98. Zakon o savjetima mladih (Narodne novine, 41/14)
99. Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine, 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17, 98/19, 64/20, 138/20
100. Zakon o sudovima za mladež (Narodne novine, 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19)
101. Zakon o udomiteljstvu (Narodne novine, 90/11, 78/12, 115/18)
102. Zarowsky, C., Slim Haddad, S., Vinh-Kim Nguyen, V-K., (2013.): Beyond ‘vulnerable groups’: contexts and dynamics of vulnerability, *Global Health Promotion*, 20(1), str. 3-9.
103. Žižak, A (2005.): Etička pitanja socijalnopedagoške dijagnostike. U: Koller-Trbović-Žižak (ur.): Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

MREŽNE STRANICE:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32011L0093>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=EN>

<https://dijete.hr>

<https://dijete.hr/mms/>

<https://dijete.hr/en/reports-of-the-ombudsperson-for-children/>

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-03_01_2020.htm

<https://www.unicef.org/romania/bucharest-eu-childrens-declaration>

<https://www.worldbank.org/en/country/croatia/overview>

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/642345/IPOL_STU\(2019\)642345_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/642345/IPOL_STU(2019)642345_EN.pdf)
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_12_132_3022.html
<https://dijete.hr/izvjesca/odbor-za-prava-djeteta-un-a/>
<https://www.unicef.org/croatia/izvjesca/indikator-i-dobrobiti-djece>
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/300ceef2-b98a-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/>
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2021_02_14_281.html
<https://www.unicef.org/croatia/izvjesca/smjernice-za-kvalitetnu-participaciju-djece-u-javnim-politikama-i-odlucivanju>
<https://savez-dnd.hr>
<https://savez-dnd.hr/sto-radimo/gradovi-opcine-prijatelji-djece/>
<https://savez-dnd.hr/sto-radimo/djecja-participacija-2018/>
<https://dnd-opatija.hr/info-kutic-vijesti/>
<https://dnd-opatija.hr/dnd-opatija/e-brosura/>
<http://www.udrugaroditeljakpk.hr/organizacije-koje-brinu/364-organizacije-koje-brinu-novi-projekt-udruga>
<https://fice.hr/?p=469>
<https://udruga-delta.hr/Projekti/I-mene-se-pita-glas-Vijeca-ucenika-u-vrijeme-COVID-19>
<https://fso.hr/fso-publikacije/mladi-pokrecu-promjene-stavovi-ucenikaica-srednjih-skola-o-aktivnom-sudjelovanju-i-prihvatanju-razlicitosti/>; <https://fso.hr/fso-publikacije/students-participation-policy-and-practice-to-start-the-change/>
<https://www.mmh.hr/sto-radimo/sudjelovanje-mladih>
<https://www.poliklinika-djeca.hr/category/odbori/djecji-odbor-hr/>; <https://www.poliklinika-djeca.hr/category/odbori/odbor-mladih/>
<https://zabum.hr>
<https://zabum.hr/zabum-voice/>
<https://pukotine.hr>
<http://dijete.hr/mladi-savjetnici-pravobraniteljice-o-stanju-djecjih-prava-u-hrvatskoj/>
<https://dnd-opatija.hr/en/news/2nd-nef-croatia-meeting-via-zoom/>
<https://dijete.hr/izvjesca/odbor-za-prava-djeteta-un-a/>
<https://djeca-prva.hr/mogu-i-sudjelujem-u-medijima/>
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32011L0093>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=EN>

PRILOZI

[SAŽETCI STUDIJA SLUČAJA]

PARTICIPACIJA DJECE IZBJEGLICA I TRAŽITELJA AZILA

Ana Širanović i Marija Bartulović

PARTICIPACIJA DJECE ROMSKE NACIONALNE MANJINE

Olja Družić Ljubotina, Marijana Kletečki Radović i Ana Opačić

PARTICIPACIJA DJECE S ISKUSTVOM SIROMAŠTVA U ZAJEDNICAMA S VISOKOM I NISKOM STOPOM RIZIKA OD SIROMAŠTVA

Marijana Kletečki Radović i Olja Družić Ljubotina

PARTICIPACIJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Arijana Mataga Tintor i Sonja Alimović

PARTICIPACIJA DJECE U SUSTAVU ALTERNATIVNE SKRBI

Ivana Borić i Andrea Ćosić

PARTICIPACIJA DJECE KOJA ŽIVE U IZOLIRANIM ZAJEDNICAMA

Arijana Mataga Tintor i Andrea Ćosić

PARTICIPACIJA DJECE U SUSTAVU PRAVOSUĐA

Ivana Borić i Marijana Majdak

PARTICIPACIJA DJECE U SUSTAVU ZDRAVSTVA

Gordana Šimunković i Marina Grubić

Participacija djece izbjeglica i tražitelja azila

SAŽETAK STUDIJE SLUČAJA

Ana Širanović i Marija Bartulović

UVOD

Studija slučaja o participaciji djece izbjeglica i tražitelja azila (u daljnjem tekstu: djeca izbjeglice) oslanja se na dva ključna koncepta cjelokupnoga istraživanja, a to su *ranjivost* i *participacija djece*.

Prvi koncept, ranjivost djece izbjeglica, povezan je sa specifičnim iskustvima izbjeglištva, ali i specifičnostima djetinjstva osobito povezanoga s institucionalnim odgojem i obrazovanjem, zbog čega se ovaj izvještaj oslanja na kategorizaciju iskustava djece izbjeglica, koju je na temelju opsežne analize o dostupnosti i kvaliteti njihova prava na obrazovanje ponudila Dryden-Peterson (2015.), sumirajući njome ukupnost iskustava izbjegličkoga djetinjstva. Poduzetom analizom autorica je generirala sljedeće četiri kategorije: ograničena i isprekidana odgojno-obrazovna iskustva; jezična barijera; neadekvatna kvaliteta odgoja i obrazovanja; i diskriminacija u školskome okruženju (Dryden-Peterson, 2015.). Predstavljena kategorizacija ukazuje na važnost upućenosti stručnjaka različitih profila koji rade s izbjeglicama u specifična iskustva djece izbjeglica. Naime, navedena iskustva snažno obilježavaju proces inkluzije djece izbjeglica u zemljama u kojima im je odobrena međunarodna zaštita, odnosno zajedno s djecom izbjeglicama ulaze u različite ustanove, npr. prihvatilišta i škole, u kojima trebaju biti prepoznata kao specifičan (pedagoški) izazov, a ne tumačena kao manjak sposobnosti i truda djece izbjeglica, nebriga i nezainteresiranost njihovih roditelja i sl. (Dryden-Peterson, 2015.). Nadalje, sama kvaliteta inkluzije izbjeglica determinirana je responzivnošću sustava, ustanova i pojedinaca zaduženih za inkluziju prema specifičnim potrebama djece izbjeglica koje proizlaze iz njihovih specifičnih iskustava.

Povezivanje koncepta ranjivosti djece s drugim ključnim konceptom istraživanja, participacijom djece izbjeglica, dovelo je do kritike dominantnih konceptualizacija participacije djece, nedovoljno osjetljivih na specifičnu ranjivost djece izbjeglica. Naime, participacija djece najčešće se definira kao sloboda djeteta da izrazi svoje mišljenje i sudjeluje u odlučivanju o pitanjima od dječjega neposrednog interesa, u skladu s dobi i zrelošću. U teorijskome je smislu ona povezana s participativnim pravima djeteta, dječjom inačicom građanskih i političkih ljudskih prava, a u praktičnome s različitim modelima participacije (Creative Commons, 2011.), inspiriranima modelom građanske participacije odraslih ljudi (Arnstein, 1969.), tipičnim za političko-pravnu tradiciju zemalja Zapada i Sjevera (Sjedinjene Američke Države, sjeverozapadnu Europu). Konceptualizirana na opisan način, participacija predstavlja izraz zapadnoga individualizma (Raby, 2014.), dvojbena primjerenoga kulturnome imaginariju

djece iz drugačijega kulturno-povijesnog konteksta. Kulturna različitost u kontekstu dječje participacije opisanoga tipa, uparena s ranjivošću temeljenoj na specifičnim iskustvima izbjeglištva, djecu izbjeglice u pogledu participacije čini dvostruko ranjivima, što ukazuje na potrebu drugačijega pristupa participaciji djece izbjeglica, kako u znanstveno-istraživačkome tako i u praktičnome smislu. U skladu s temeljnom idejom participacije, logičan smjer nastojanja prevladavanja opisane kritike vidi se u polaženju *odozdo*, na tragu istraživačkoga pristupa gradbene teorije, odnosno od perspektiva i iskustava djece izbjeglica. Ovo se istraživanje nastojalo tome približiti.

SUDIONICI

Uzorak ove studije slučaja činili su stručnjaci koji rade s djecom izbjeglicama (ukupno 13) i sama djeca i mladi izbjeglice (ukupno 8). Među stručnjacima u uzorku razlikujemo stručnjake iz sustava socijalne skrbi te stručnjake iz sustava odgoja i obrazovanja. Iz sustava socijalne skrbi razgovaralo se s ukupno 6 stručnjaka iz sljedećih dviju ustanova: Centra za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave i Prihvatilišta za tražitelje azila u Kutini. Iz sustava odgoja i obrazovanja razgovaralo se s ukupno 7 stručnjaka iz dviju osnovnih škola u Kutini. U uzorku stručnjaka 10 sudionika bilo je ženskoga, a 3 muškoga roda.¹ U uzorku djece i mladih izbjeglica sudjelovalo je njih ukupno 8, pri čemu su svi bili muškoga roda. Petorica mladića u Hrvatskoj su bili s obiteljima i smješteni u Prihvatilištu za tražitelje azila u Kutini, dok su trojica mladića u Hrvatskoj boravili kao djeca bez pratnje i bili smješteni u Centru za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave. Petorica mladića bili su stariji maloljetnici (u prosjeku 17 godina), smješteni u obje ustanove istraživanja, a trojica mlađi punoljetnici (u prosjeku 21 godina), smješteni s obiteljima u Kutini². Važno je naglasiti da zabilježena dob mladića sudionika istraživanja u Centru za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave nije bila objektivno utvrđena, nego iskazana od strane njih samih, što je uobičajena praksa dobivanja anamnestičkih podataka o djeci bez pratnje, kako su nam u razgovorima rekli i stručnjaci koji s njima rade.

---

¹ Prilikom referiranja na sudionike istraživanja zbog zaštite anonimnosti uključenih stručnjaka koristi se samo muški rod.

² Iako su planirani bili intervjui i s mladom (osnovnoškolskom) djecom, djelomice izazovi terena, a djelomice odabrani pristup istraživanju tražili su reviziju prvotnoga plana. Naime, tijekom prvog posjeta Prihvatilištu za tražitelje azila u Kutini u njemu nije bilo korisnika (osim jedne obitelji koja nije iz Jugozapadne Azije, što je bilo važno jer se u ovoj studiji nastojalo u mjeri u kojoj je to bilo moguće fokusirati na tu populaciju izbjeglica, s obzirom da glavnina svjetskih izbjeglica dolazi upravo iz zemalja s toga područja), već se njihov dolazak očekivao u narednim mjesecima, dok je tijekom drugog posjeta ustanovljeno da mlada djeca imaju prilično gusto organiziran dnevni raspored: odlazak u školu, nastavu hrvatskoga jezika nakon povratka iz škole, a između navedenih aktivnosti dnevne obroke. Vodeći se dualnim imperativom u istraživanju s izbjeglicama (Jacobsen i Landau, 2003.) odlučeno je prioritizirati potrebe sudionika istraživanja – djece u razvoju – i ne ometati njihovu dnevnu rutinu te tako i istraživački rad praktično približiti zagovaranju prava djece i mladih izbjeglica.

TABLICA 1: Broj i struktura sudionika

	USTANOVA	ODRASLI	DJECA I MLADI
Sustav socijalne skrbi	Centar za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave	3	3
	Prihvatilište za tražitelje azila u Kutini	3	5
Sustav odgoja i obrazovanja	Osnovna škola u Kutini 1	3	–
	Osnovna škola u Kutini 2	4	–
UKUPNO		13	8
SVEUKUPNO		21	

NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno u dvije faze. Prva faza provedbe obuhvatila je provedbu individualnih intervjua s maloljetnicima bez pratnje i grupnih intervjua sa stručnjacima iz sustava socijalne skrbi u Centru za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave te provedbu individualnih i grupnih intervjua sa stručnjacima iz sustava socijalne skrbi i sustava odgoja i obrazovanja u Prihvatilištu za tražitelje azila i u dvije osnovne škole u Kutini. Druga faza provedbe obuhvatila je provedbu grupnoga intervjua s maloljetnicima i mlađim punoljetnicima koji su u Prihvatilištu za tražitelje azila u Kutini kao korisnici međunarodne zaštite boravili sa svojim obiteljima. U obje ustanove iz sustava socijalne skrbi razgovori su provedeni dvaput, a u dvije osnovne škole u Kutini jedanput.

Intervjui su provedeni u samim ustanovama, u pravilu u prostorijama namijenjenima sastancima i provođenju različitih aktivnosti s korisnicima te u uredima stručnjaka. Intervjui s djecom i mladima izbjeglicama provodili su se uz posredovanje prevoditelja arapskoga jezika, što se zasigurno, unatoč visokoj razini kompetentnosti i profesionalnosti prevoditelja, odrazilo na kvalitetu dobivenih podataka. Tijekom svih intervjua nastojala se stvoriti i održavati atmosfera slobode i povjerenja, kojoj je u intervjuima s djecom i mladima izbjeglicama na osobit način pridonosio i prevoditelj kojega su mlađi, doživljavali kao nekoga „svoga“.

KLJUČNI REZULTATI

RANJIVOST DJECE

Rezultati uključuju perspektivu djece i mladih izbjeglica, perspektivu stručnjaka iz sustava socijalne skrbi i perspektivu stručnjaka iz sustava odgoja i obrazovanja.

Na temelju dobivenih podataka moguće je zaključiti da djeca i mladi izbjeglice svoju ranjivost vide kao dominantno proizlazeću iz njihova izbjegličkoga statusa kao i iz njihovih specifičnih, za djecu netipičnih i u pravilu teških iskustava u zemljama porijekla i tijekom izbjegličkoga puta.

Stručnjaci iz sustava socijalne skrbi procjenjuju da djeca izbjeglice ostvaruju sva svoja zakonima propisana prava, kao što je pravo na boravak, materijalne uvjete prihvata, smještaj, hranu, slobodu vjeroispovijesti, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, pravnu pomoć itd., no istovremeno naglašavaju da uvijek postoji prostor za poboljšanje u brzini i jednostavnosti ostvarivanja prava. Kao primjer navode probleme koji se javljaju u ostvarivanju prava djece izbjeglica na obrazovanje. Kad se radi o ostvarivanju prava koja su izravno povezana s kulturnom i vjerskom različitosti djece izbjeglica, stručnjaci ističu potrebu za kontinuiranim dijalogom svih dionika (djece, obitelji, škola, lokalne zajednice itd.) kako bi se pronašao optimalan modalitet zadovoljavanja prava djece i ostvario njihov najbolji interes.

Stručnjaci iz sustava odgoja i obrazovanja slažu se sa stručnjacima iz sustava socijalne skrbi da djeca izbjeglice ostvaruju svoja zakonima propisana prava, primjerice pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na smještaj i financijsku naknadu, pravo na obrazovanje, no istovremeno prepoznaju potrebu za ulaganjem dodatnih napora za realizaciju tih prava u opsegu koji bi bio veći od minimalnoga. U obrazlaganju svoje procjene fokusirali su se, očekivano, na pravo na obrazovanje. Većina je, naime, prepoznala da samim uključivanjem u sustav odgoja i obrazovanja djeca izbjeglice ostvaruju svoje pravo na obrazovanje u dimenziji dostupnosti, ali da u dimenziji kvalitete obrazovanja postoje problemi na kojima je potrebno ozbiljno i sustavno raditi (npr. većina je istaknula problem smještanja djece izbjeglica u dobno (ne)odgovarajuće razrede). Nadalje, kao drugi naglašeni problem u integraciji djece izbjeglica javlja se opetovano isticana jezična barijera. Djeca izbjeglice u školi ostvaruju zakonom zajamčeno pravo na učenje hrvatskoga jezika³, pri čemu je propisana maksimalna duljina pripreme nastave u trajanju od 140 sati. Međutim, kako je većina odgojno-obrazovnih stručnjaka posebno istaknula, to se u praksi, pokazuje nedostatnim za savladavanje jezika u mjeri koja bi omogućila nesmetano praćenje redovite nastave, zbog čega djeca izbjeglice u nastavi i drugim aktivnostima uglavnom pasivno sudjeluju. Nekolicina odgojno-obrazovnih stručnjaka predložila je stoga povećanje broja sati pripreme nastave hrvatskoga jezika, ali i omogućavanje drugih vidova podrške djeci izbjeglicama u nastavi, primjerice uključivanjem prevoditelja (što je neizgledno jer je prevoditelja jezika zemalja porijekla većine izbjeglica vrlo malo) ili pomoćnika u nastavi (što je puno izglednije, jer kod nas postoji kako zakonski okvir tako i relativno ustaljena praksa pomoćnika u nastavi, najčešće za djecu s teškoćama⁴). Nadalje, ozbiljni problemi javljaju se i kod potrebe individualizacije nastave za učenike izbjeglice te praćenja njihova napretka sukladno njihovim posebnim potrebama. Nekolicina odgojno-obrazovnih stručnjaka istaknula je da se individualizacija, prema njihovome znanju, ne provodi sustavno niti kontinuirano, nego sporadično i zahvaljujući intrinzično motiviranim individualnim naporima pojedinih učitelja. Neki od stručnjaka s kojima smo razgovarale istaknuli su i zabrinjavajuće prakse znatnoga prilagođavanja (smanjivanja) nastavnih sadržaja i simplificiranja zadataka za učenike izbjeglice, što se javlja kao posljedica izostanka podrške nadležnih institucija, prije svega u vidu konkretnih uputa za rad s učenicima izbjeglicama sukladno njihovim specifičnostima.

---

³ Navedeno pravo razrađuje *Pravilnik o provođenju pripreme i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostatan znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture države podrijetla učenika* dostupan na poveznici: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_15_252.html

⁴ Djelatnost pomoćnika u nastavi regulira *Pravilnik o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima* dostupan na poveznici: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_11_102_1992.html

DJEČJA PARTICIPACIJA

Iskustva participacije djece i mladih s kojima se razgovaralo su različita, što je i očekivano s obzirom na to da su njihove životne prilike znatno drugačije: jedni žive u obiteljima, a drugi su djeca bez pratnje. Tako su iskustva participacije mladića koji žive s roditeljima ograničena, dok su iskustva participacije mladića u statusu djece bez pratnje gotovo izjednačena s iskustvima odraslih izbjeglica – oni su primorani brinuti se sami za sebe i samostalno donositi odluke o svojem životu. Međutim, većina je podijelila mišljenje da odrasli u njihovim zemljama participativna prava djece ne shvaćaju ozbiljno te da sukladno tome ni njihova nastojanja da sudjeluju u odlučivanju nisu shvaćana ozbiljno.

ZAKLJUČCI

Ranjivost djece izbjeglica kompleksan je, relacijski konstrukt posredovan velikim brojem čimbenika koji uključuju karakteristike djeteta; obiteljski kontekst; sociokulturni kapital; iskustvo izbjeglištva te cjelokupan društveni, politički i kulturni kontekst zemlje prihvata u kojemu se realiziraju participativna prava djeteta izbjeglice. Usto, konstrukcija i elaboracija ranjivosti djece izbjeglica determinirana je teorijsko-konceptualnim i metodološkim okvirima primjenjivanima u istraživanjima koji, s obzirom na impliciranu sliku djeteta, način pozicioniranja djeteta u istraživanju i način reprezentacije njegovih iskustava pridonose oblikovanju specifičnoga diskursa ranjivosti nerijetko obilježenoga određenim manjkavostima – poput redukcionističke slike djeteta kao žrtve ili nedostatne metodološke preciznosti.

U istraživanju se nastojalo nadići te probleme i, kritički se odnoseći spram postojećih modela participacije i prevladavajućeg diskursa viktimizacije, otvoriti prostor za artikulaciju autentičnih perspektiva same djece izbjeglica te stručnjaka koji s njima rade o temi ranjivosti i participativnih prava djece. Tijekom provedbe istraživanja i izrade istraživačkoga izvještaja zaključeno je da je to težak zadatak jer je područje izbjegličkih studija, a osobito dio usmjeren na istraživanje perspektiva djece, vrlo kompleksno i saturirano brojnim teorijsko-konceptualnim, metodološkim i etičkim izazovima koji imaju izravne implikacije na kvalitetu života djece izbjeglica. Drugim riječima, iskusila se izazovnost poštivanja dualnoga imperativa u istraživanjima s izbjeglicama (Jacobsen i Landau, 2003.), koji od istraživača zahtijeva da pomire zahtjeve znanstveno-istraživačke zajednice za sofisticiranim teorijsko-metodološkim pristupom istraživanju te potrebe sudionika istraživanja, što podrazumijeva stvaranje empirijske podloge za zagovaračko djelovanje i unaprjeđenje politika vezanih uz migracije i izbjeglištvo (Jacobsen i Landau, 2003.). Izazovi povezani s prvim dijelom imperativa ukratko su predstavljeni u uvodu, a na drugi dio imperativa nastoji se odgovoriti artikulacijom preporuka za bolje ostvarivanje participativnih prava djece izbjeglica iz perspektive sudionika istraživanja – djece izbjeglica, stručnjaka iz sustava socijalne skrbi te stručnjaka iz sustava odgoja i obrazovanja.

PREPORUKE

Preporuke za bolje ostvarivanje participativnih prava djece i mladih izbjeglica objedinjuju perspektive svih sudionika istraživanja, a uključuju sljedeća prava i potrebe:

- učenje hrvatskoga jezika i nastavak školovanja za djecu izbjeglice;
- konkretne i jasne informacije, npr. o mogućnostima školovanja i rada, o budućemu smještaju koji su neki od njih ostvarili u okviru međunarodne zaštite i slično;
- otvaranje posebne ustanove za prihvata izbjeglica, u kojoj bi im bilo omogućeno dobivanje kvalitetnije usluge i podrške u kulturno responzivnom okruženju, uz dostupnost prevoditelja, besplatnu pravnu pomoć, organizirano učenje hrvatskoga jezika te rad s visoko motiviranim i za to posebno educiranim stručnjacima;
- suradnju s obiteljima izbjeglica uz podršku kulturnih medijatora kako bi se i roditelji i djeca osjećali informirano, prihvaćeno i pozvano na sudjelovanje u aktivnostima u lokalnoj zajednici;
- pojednostavljivanje procedura upisa djece izbjeglica u osnovne, a osobito srednje škole;
- osnivanje stručnih timova na županijskoj razini i zapošljavanje posebnih stručnjaka na razini pojedinih institucija (ministarstvo, ustanove socijalne i zdravstvene skrbi, škole itd.) zaduženih za inkluziju izbjeglica;
- kvalitetnu pripremu škola za prihvata djece izbjeglica i provođenje inkluzivnih aktivnosti;
- izradu standardiziranih i kulturno responzivnih testova za procjenu razine njihova znanja i vještina; unapređenje testova za procjenu znanja hrvatskoga jezika nakon odslušane pripreme nastave hrvatskoga jezika itd.;
- dobivanje točnih i detaljnih informacija o djeci izbjeglicama koje bi im omogućile precizniju procjenu njihovih odgojno-obrazovnih potreba;
- osnaživanje i osposobljavanje odgojno-obrazovnih djelatnika za rad s učenicima izbjeglicama;
- zapošljavanje učitelja hrvatskoga jezika za pripremu nastave;
- rasterećenje nastavnika koji rade s izbjeglicama kako bi dobili prostora za posvećivanje njihovim specifičnim potrebama;
- osiguravanje prevoditelja ili tehnologije za olakšavanje komunikacije s učenicima izbjeglicama i njihovim obiteljima;
- opskrbljivanje škola različitim materijalima (za redovitu nastavu, za pripremu nastave hrvatskoga jezika, rječnicima i sl.) itd.;
- organiziranje aktivnosti za poticanje druženja i zajedništva poput dana otvorenih vrata škole na kojima bi se predstavljala nacionalna jela, narodne nošnje i sl., ili npr. sportskih igara.

LITERATURA

1. Arnstein, S. R. (1969.), A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35 (4), str. 216-224.
2. Creative Commons (2011.), Participation Models: Citizens, Youth, Online, A chase through the maze. Dostupno na: <http://www.nonformality.org/wp-content/uploads/2011/07/Participation-Models-20110703.pdf> [pristupljeno 30. travnja 2020.]
3. Dryden-Peterson, S. (2015.), *The Educational Experiences of Refugee Children in Countries of First Asylum*. Washington, D.C.: Migration Policy Institute.
4. Jacobsen, K., Landau, L. (2003.), *Researching refugees: some methodological and ethical considerations in social science and forced migration*. Working Paper No. 90. Geneva: UNHCR – The UN Refugee Agency, Evaluation and Policy Analysis Unit.
5. Raby, R. (2014.), Children's participation as neo-liberal governance? *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 35 (1), str. 77-89.

Participacija djece romske nacionalne manjine

SAŽETAK STUDIJE SLUČAJA

Sažetak studije slučaja čije su autorice

Olja Družić Ljubotina, Marijana Kletečki Radović i Ana Opačić

UVOD

Studija slučaja bavi se istraživanjem participacije djece romske nacionalnosti. Kada govorimo o položaju romske zajednice u Hrvatskoj, najčešće mislimo o životu koji je obilježen začaranim krugom nezaposlenosti – slabije obrazovanosti – siromaštva koji se kontinuirano perpetuiraju uslijed postojećih stereotipa, nesnošljivosti i segregacije romske populacije. No situacija nije tako jednodimenzionalna niti unificirana te smo iz tog razloga obuhvatili tri različita lokaliteta u Republici Hrvatskoj, a temom dječje participacije porinuli smo u neke druge dimenzije koje se tiču položaja djece i njihova odnosa prema okruženju.

Statistički i recentni znanstveni rezultati govore kako je položaj romske populacije, pa onda i djece romske nacionalne manjine i dalje nepovoljan. Prema službenim podacima iz Popisa stanovništva 2011. godine, u Hrvatskoj živi 16.975 Roma, no prema recentnoj studiji istraživanja baznih podataka (Kunac, Klasnić i Lalić, 2018.), u Hrvatskoj ukupno živi 24.524 pripadnika romske nacionalne manjine u 134 mapirana lokaliteta u 15 županija Republike Hrvatske. Prema istoj studiji, vidljive su i dalje strukturne barijere u obrazovanju i kasnijem zapošljavanju djece romske nacionalne manjine. Tako je čak 69% djece u dobi od tri do šest godina isključeno iz vrtića ili predškole. Iako 95% romske djece pohađa osnovnu školu, postoje i dalje ozbiljne prepreke tijekom obrazovanja od kojih se najčešće artikulira nepoznavanje hrvatskog jezika. Dodatno, čak 20% romske djece polazi razredne odjele koje pohađaju isključivo učenici pripadnici romske nacionalne manjine. Samo 31% mladih Roma pohađa srednju školu, i to značajno više mladića (36%) nego djevojaka (26%). Prisutnost mladih romske nacionalnosti u visokom obrazovanju izrazito je nizak. Čak 81,2% djece u dobi do 15 godina živi u riziku od siromaštva, te veliki broj djece (78%) živi u neadekvatnim stambenim uvjetima. Primjerice, 48% djece nema u svom kućanstvu kupaonicu ili sanitarni čvor. Posebno je važan podatak da 80% djece nema osobno računalo, a u 95% kućanstava nema više od 30 knjiga. Mnogi lokaliteti diljem Hrvatske imaju također neadekvatnu infrastrukturu. Tako čak 74 od 134 lokaliteta nema priključak na plinovod, u 55 lokaliteta nema kanalizacije, a u 13 nema priključka na vodovod. Na razini broja kućanstava, 11,2% kućanstava nema pristup električnoj energiji, 43,3% kućanstava nema pristup vodovodu, a 73,3% kanalizaciji.

SUDIONICI

Lokalne zajednice koje su odabrane za studiju slučaja odgovaraju kriteriju veće zastupljenosti romske populacije. Osim toga, u studiju slučaja uključene su one ustanove koje pohađa veći broj djece romske nacionalnosti i koje su važan dionik u razumijevanju položaja romske populacije u odabranoj zajednici. Nakon što je osiguran pristanak čelnika institucija za sudjelovanje, dogovoren je broj sudionika iz pojedinih kategorija ispitanika te dinamika provedbe istraživanja.

Uz roditelje i djecu, nastojalo se uključiti stručnjake različitih profila (učitelje razredne nastave, učitelje predmetne nastave, socijalne pedagoge, pedagoge, psihologe, romske pomagače, odgajatelje) koji imaju iskustvo rada s djecom romske nacionalne manjine i njihovim obiteljima.

Odabrane ustanove su:

1. Osnovna škola Orehovica, Orehovica
2. Osnovna škola Braće Bobetko, Sisak
3. Dječji vrtić Sisak Stari – Različak, Sisak
4. Osnovna škola Dr. Vinka Žganca, Kozari Bok, Zagreb

Metode korištene u istraživačkom procesu su:

1. Analiza sadržaja (dokumentacije)
2. Intervjui

Sudionici istraživanja su:

1. Djeca romske nacionalne manjine (12 – 16 godina)
2. Roditelji romske nacionalne manjine
3. Učitelji i stručni suradnici u osnovnim školama
4. Stručni djelatnici u vrtiću

TABLICA 1: Broj i struktura sudionika

	OSNOVNA ŠKOLA	VRTIĆ
Djeca	18 (11 Ž, 7 M)	–
Roditelji	6 (2 Ž, 4 M)	–
Stručnjaci	12 (10 Ž, 2M)	3 (Ž)
UKUPNO	36	3
UKUPNO	39	

NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanjem se nastojalo opisati prostorni i organizacijski kontekst osnovnih škola te manjim dijelom i vrtića te prikazati stavove, razmišljanja i perspektive sudionika o položaju djece romske nacionalne manjine u ostvarivanju njihovih prava, posebno participativnog prava u obitelji, odgojno-obrazovnoj ustanovi, zajednici i društvu općenito. Sudionici istraživanja su odabrani temeljem kriterija pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini, uz dobrovoljni pristanak i potpisanu suglasnost za sudjelovanjem.

KLJUČNI REZULTATI

RANJIVOST DJECE

Perspektiva djece u ovom istraživanju govori snažno u prilog tome da je ranjivost socijalno konstruiran koncept i da sama djeca romske nacionalnosti ono što ih čini drugačijima, ali u manjoj mjeri ranjivima, pripisuju nekim sasvim individualnim, a ne kolektivnim obilježjima. Tako, iako kod djece u našem uzorku primjećujemo neke otežavajuće čimbenike (primjerice invaliditet djeteta ili člana obitelji, život u lošijim stambenim uvjetima, slabije poznavanje hrvatskog jezika), oni sami kod sebe ne prepoznaju ranjivost povezanu sa socijalnim statusom. Ono što vide drugačijim kod sebe pripisuju osobnim, a ne statusnim karakteristikama. Tako dio djece navodi da sebe vidi drugačijim u odnosu na vršnjake s obzirom na ponašanje, tj. pokazuju veću razinu odgovornosti u odnosu na vršnjake. Ono što uočavaju kao ranjivost unutar zajednice u kojoj žive je način života u okolini odnosno romskom naselju u kojem odrastaju, a neki se osvrću na jasnu podjelu rodnih uloga u romskoj zajednici i patrijarhalni način života.

Što se tiče perspektive roditelja romske djece, većina roditelja ne uočava perspektivu ranjivosti kod svoje djece te dodatno žele naglasiti koliko je za njihovu djecu važna škola i kako se djeca trude naučiti hrvatski jezik i podmiriti školske obveze. Naglašavaju i važnost sudjelovanja djece u obiteljskom životu, što je naročito karakteristično za djevojčice.

Stručnjaci su puno kritičniji kada je riječ o ranjivosti djece romske nacionalnosti. Oni izvore ranjivosti pronalaze u sljedećim čimbenicima: nepoticaenom obiteljskom okruženju (posebno nepostojanju poticanja u obrazovanju od strane obitelji), nepovoljnim utjecajima u romskim naseljima, rodnoj diskriminaciji i nepovoljnom položaju romskih djevojčica, narušavanju prava od strane javnih sustava, nejednakim startnim pozicijama djece romske nacionalne manjine pri polasku u školu, predrasudama i stereotipima prema romskoj nacionalnoj manjini.

DJEČJA PARTICIPACIJA

Djeca koja su sudjelovala u istraživanju poznaju pojam dječjih prava, i to najviše iz domena prava preživljavanja (prehrana, zdravstvo, socijalna zaštita, higijenski standardi) i razvojnih prava (pravo na obrazovanje, igru, informiranje, druženje, slobodu, uključujući i slobodu izražavanja nacionalnog

identiteta). Djeca u manjoj mjeri navode prava sudjelovanja, no slažu se kako je važno da djeca sudjeluju, da budu informirana i da mogu izraziti svoje mišljenje o pitanjima koja su bitna za njihov razvoj. Djeca romske nacionalne manjine visoko su uključena u kućanske poslove, pa i radne aktivnosti u puno ranijoj dobi nego što je slučaj s njihovim vršnjacima. Pojam prava djece, neka djeca mijenjaju s pojmom pravila i opisuju kako se ona ponašaju ili kakva su očekivanja odraslih u odnosu na njihovo ponašanje i pridržavanje obiteljskih ili školskih pravila.

Djeca koja su sudjelovala u našem istraživanju ističu važnost sudjelovanja djece radi ostvarivanja vlastite dobrobiti. Perspektiva roditelja uvelike se podudara s perspektivom djece. Roditelji, kao i djeca, tumače sudjelovanje kroz odnos aktivnog doprinosa djece obiteljskim obvezama i poštivanja autoriteta odraslih. Iz razgovora s djecom vidljivo je da je ključna barijera za njihovu participaciju nepoticajno okruženje u kojem žive i odrastaju, odnosno ustaljena pravila u romskim zajednicama koja ne daju iste šanse djevojčicama i dječacima te pred njih stavljaju očekivanja koja nisu u skladu s njihovim željama i težnjama. Najveći broj djece iskazivao je participaciju i svoje sudjelovanje kroz obavezu surađivanja s odraslima te prihvaćanja pravila ponašanja, prosocijalnih normi i društvenih uloga. Pri tome odrasli (roditelji, nastavnici) imaju autoritet kojeg valja slušati i slijediti. Sudjelovanje djece u obitelji obilježeno je patrijarhalnim funkcioniranjem i rodno uvjetovanim očekivanjima.

Stručnjaci prepoznaju da se participacija djece romske nacionalnosti u obiteljima ogleda kroz njihovo aktivno sudjelovanje u obiteljskim obvezama s jedne strane, te kroz okvir participacije koji nudi škola, dok slabije prepoznaju uključivanje djece u lokalnoj zajednici.

Barijere za participaciju djece romske nacionalne manjine vezane su prije svega za obiteljski kontekst, odnosno za nedovoljnu posvećenost roditelja potrebama njihove djece i nepoticanje pri uključivanju djece u različite aktivnosti. Nadalje, barijeru predstavljaju i negativni društveni stavovi prema pripadnicima romske nacionalne manjine, ali i kršenje prava djece romske nacionalne manjine na školovanje i u obrazovnom procesu, naročito kad je riječ o djevojčicama. Stručnjaci smatraju kako je još uvijek potrebno ulagati posebne napore u podizanje razine uključenosti i pretpostavki za višu razinu participacije djece romske nacionalne manjine.

ZAKLJUČCI

U sve tri zajednice u kojima živi veći broj pripadnika romske nacionalne manjine, ovom studijom slučaja potvrđeno je da se djeca romske nacionalne manjine i dalje susreću s različitim čimbenicima koji otežavaju njihovu punu uključenost i participaciju u društvu. Te se prepreke nalaze u njihovom neposrednom obiteljskom okruženju uslijed života u siromaštvu, slabije angažiranosti roditelja i njihova nižeg obrazovanja te neadekvatnih stambenih uvjeta.

Nadalje, ograničavajući čimbenici nalaze se donekle u romskim zajednicama u situacijama kada one obeshrabruju obrazovanje, njeguju patrijarhalne svjetonazore i ne suzbijaju različita nepoželjna ponašanja. Generatori prepreka donekle su javni sustavi, poput zdravstva, socijalne skrbi i obrazovanja, a što se očituje kroz diskriminatorne prakse i stavove prema romskoj populaciji, opresivan odnos sustava socijalne skrbi, nedostatak socijalnih usluga te segregaciju romskih učenika u zasebna razredna odjeljenja. Prepreku predstavljaju i stereotipni stavovi šire društvene zajednice.

No iako su ovi čimbenici ranjivosti poznati iz ranijih istraživanja, svi sudionici u različitim zajednicama u Hrvatskoj potvrđuju da su posljednjih godina učinjeni značajni društveni naponi kako bi se navedene prepreke otklonile te kako se u svim ovim zajednicama i obrazovnim ustanovama mogu naći brojni primjeri dobre inkluzivne i multikulturne prakse. Dapače, sudionici našeg istraživanja ne negiraju postojanje ograničavajućih čimbenika za djecu romske nacionalne manjine, ali svi zapravo ističu napredak koji se događa kako bi se unaprijedio njihov položaj, dobrobit i kasnije životne prilike.

No ovo nam istraživanje nudi jedan novi pogled i zaključke kada je riječ o temi dječje participacije u kontekstu djece romske nacionalne manjine. Uvidi do kojih smo došli ovom studijom slučaja su sljedeći:

- Postoji značajna razlika u tome kako stručnjaci s jedne strane, a roditelji i djeca s druge strane konstruiraju koncept ranjivosti. I dok djeca i roditelji u manjoj mjeri identificiraju djecu kao ranjivu, stručnjaci to čine gotovo u potpunosti. Nadalje, djeca kada i prepoznaju ranjivost ili razlikovna obilježja, tada više govore o individualnim karakteristikama (obilježje ponašanja, stavova), dok im stručnjaci pripisuju kolektivna obilježja ranjivosti.
- Svi sudionici u području dječje participacije prepoznaju dva ključna sustava kroz koja se govori o participaciji: sudjelovanje u obitelji i sudjelovanje u okviru škole kroz nastavne i izvannastavne aktivnosti. Obitelj i škola očito su stupovi dobrobiti djece romske nacionalne manjine, dok su lokalna zajednica, vršnjačka grupa i šire društvo manje apostrofirani.
- U poimanju svojih prava, djeca nerijetko govore o pravilima. Zapravo se ne radi samo o nerazumijevanju pojmova, nego o bliskom odnosu prava i pravila koji se vidi i u narativu roditelja (npr. djeca sudjeluju kada slušaju i preuzimaju odgovornosti). U romskoj zajednici pravila su visoko povezana s participacijom, dok je participacija nešto manje povezana s pravima, iako se svi slažu da je važno štititi prava djece.
- Djeca romske nacionalne manjine su, za razliku od svojih vršnjaka, puno ranije uključena u obiteljske obveze i puno ranije preuzimaju ulogu odrasle osobe. Tako na pitanje *Jesu li djeca ravnopravna s odraslima*, stručnjaci često ističu kako su djeca ponekad i odraslija od svojih roditelja. S druge strane, roditelji mogu biti popustljivi prema obvezama koje od djece očekuje *mainstream* zajednica (npr. redoviti odlazak u školu), ali romska zajednica može također biti vrlo kruta u svojim tradicionalnim i patrijarhalnim vrijednostima.
- Konačno, važno je prepoznati kulturološke razlike kada je u pitanju izražavanje mišljenja u odnosu na izražavanje stava. I dok se svi slažu da je važno da djeca iskažu svoja mišljenja u vidu svojih prijedloga i preferencija, postoje prepreke u tome da djeca romske nacionalne manjine izražavaju svoje stavove, odnosno ono što bismo nazvali kritičkim mišljenjem. To je s jedne strane rezultat usmjerenosti obitelji na materijalne potrebe, nedostatka rasprava unutar obitelji, nedostatka informacija, ali s druge strane i jezičnih barijera. Jezik treba razumjeti kao alat kojim komuniciramo konkretne i apstraktne pojmove, a osobit je izazov usvajanje i komuniciranje apstraktnih pojmova koji se mnogo puta ne mogu jednoznačno prevesti iz jednog jezika u drugi. S druge strane, djeca romske nacionalne manjine imaju zadržku od komuniciranja na hrvatskom, čak i kad ga znaju, radi straha da njihovo znanje nije dovoljno. Teškoće slobodnog izražavanja sputavaju razvoj kritičkog mišljenja, usvajanje informacija te uopće dječju participaciju.

PREPORUKE

Zaključno, da bi se potaknula veća participacija djece romske nacionalne manjine, potrebno je:

- dalje ulagati u društvene programe ranog odgoja, obrazovanja i sudjelovanja u brojnim razvojnim aktivnostima,
- osigurati dostojanstvene životne uvjete za djecu romske nacionalne manjine i obitelji u svim dijelovima Hrvatske,
- osnažiti osobe koje mogu biti pozitivan model djeci romske nacionalne manjine, a kao protutežu za obeshrabrujuće djelovanje romskih zajednica gdje ono postoji,
- posvetiti se djeci, upoznati ih, izgraditi odnos povjerenja i u punom smislu riječi osnažiti ih vjerom u sposobnosti i vrijednost svakog djeteta te poticanjem njihova sudjelovanja kako bi se paradigma djece romske nacionalne manjine kao potrebite promijenila u paradigmu djece romske nacionalne manjine kao aktivnih i uključenih građana,
- staviti sustav socijalne skrbi, zdravstva i obrazovanja u službu kao pomoć i podršku obiteljima,
- poticati valorizaciju romske kulture u širem društvu i raditi na uklanjanju jezičnih barijera kako bi se, prije svega kod djece, unaprijedila sloboda izražavanja, kritičkog mišljenja i kreativnog doprinosa društvenoj zajednici.

LITERATURA:

1. Kunac, S., Klasnić, K. i Lalić, S. (2018). Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka. Zagreb: Centar za mirovne studije.

Participacija djece s iskustvom siromaštva u zajednicama s visokom i niskom stopom rizika od siromaštva

SAŽETAK STUDIJE SLUČAJA

Sažetak studije slučaja čije su autorice
Marijana Kletečki Radović i Olja Družić Ljubotina

UVOD

Studija slučaja bavi se istraživanjem participativnog prava djece s iskustvom siromaštva. Dječje siromaštvo, u najširem smislu riječi, podrazumijeva da djeca tijekom svog djetinjstva žive u lošim materijalnim uvjetima i neimaštini. Razlika u odnosu na siromaštvo odraslih je u različitim uzrocima i posljedicama siromaštva, koje mogu imati dugotrajan učinak na razvoj i život djeteta, kao i na njegovu budućnost. Djeca su u daleko većoj mjeri ovisna o vanjskim utjecajima pa siromaštvo i drugi oblici deprivacije mogu utjecati na gotovo sve aspekte kvalitete njihovog života. Ekonomska (ne)moć obitelji ima učinke na razvojne ishode djece, kao što su zdravlje, emocionalna dobrobit, školski uspjeh u djetinjstvu te obrazovni status, razina postignute radne kvalifikacije i obrazovanosti, zaposlenosti i ekonomske uspješnosti u odrasloj dobi. Posljedice odrastanja u siromaštvu ozbiljnije su ako dijete živi u ekstremnom ili dubinskom siromaštvu, ako se radi o dugotrajnom siromaštvu ili siromaštvu u ranom djetinjstvu (Šućur i sur., 2015.). Koliko je siromaštvo nepoželjno i koliko može opterećivati djecu koja u uvjetima siromaštva žive, pokazuju i rezultati istraživanja mišljenja i stavova djece i mladih u Hrvatskoj, koji su pokazali da su siromašna djeca jedna od najdiskriminiranijih skupina djece u osnovnoj i srednjoj školi (UNICEF, 2008.).

U ovom istraživanju korišten je kvalitativan pristup kojim se nastojalo dati pojašnjenje i smisao ostvarivanju participativnog prava djece s iskustvom siromaštva. Istraživački pristup utemeljen je na osobnim iskustvima te djece, njihovih roditelja i stručnjaka koji s njima rade u osnovnoj školi i u sustavu socijalne skrbi. Podaci su prikupljeni putem intervjua, analize dokumenata i drugih dostupnih izvora.

U studiju slučaja uključene su dvije lokalne zajednice, koje se razlikuju prema visini stope rizika siromaštva sukladno nalazima o regionalnim nejednakostima i depriviranosti zajednica i Ocjeni siromaštva za mala područja temeljem potrošnje u RH (UNDP, 2007., Svjetska banka, 2016.). Pritom su odabrane zajednice iz Brodsko-posavske županije, koja ima najvišu stopu rizika od siromaštva (33,9%) i Primorsko-goranske županije, s jednom od najnižih stopa rizika od siromaštva (9,1%), prema

podacima Svjetske banke (2016.) o siromaštvu za mala područja temeljem potrošnje. Prema ovim pokazateljima stopa rizika od siromaštva za Hrvatsku iznosi 17,1%. Ovakav pristup omogućio nam je dobivanje uvida u učinke siromaštva na participaciju djece u kontekstu okolinskih obilježja zajednice, koja posredno mogu ublažiti ili otežati život djeteta u siromaštvu.

Kao što je prethodno navedeno, u ovu studiju slučaja uključena je jedna „siromašnija“ lokalna zajednica, grad Nova Gradiška, koja ima stopu rizika od siromaštva 26,7%. Uključene su i tzv. „bogatije“ zajednice na otoku Krku, grad Krk, sa stopom rizika od siromaštva 10,5% te općina Omišalj, sa stopom od 14%. Kroz obilježja lokalne zajednice i različite perspektive sudionika istraživanja o ranjivosti i participaciji siromašne djece nastoji se ilustrirati i razumjeti njihovu uključenost i ostvarivanje prava u okruženju u kojem odrastaju. Kako bismo stekli uvid u mogućnosti participacije siromašne djece u zajednici u istraživanje su uključene ustanove i stručnjaci koji se neposredno bave područjem socijalne skrbi i obrazovanja. To se odnosi na centar za socijalnu skrb i osnovnu školu unutar kojih djeca koja žive u siromaštvu ostvaruju neka od svojih temeljnih prava.

SUDIONICI

Istraživački koncept studije slučaja nastao je analizom postojećih prava i usluga u lokalnoj zajednici namijenjenih djeci s iskustvom siromaštva u gradovima Novoj Gradiški i Krku te općini Omišalj. Uzorak je odabran prema kriteriju statusa korisnika zajamčene minimalne naknade¹.

U istraživanje su uključeni centri za socijalnu skrb, kao ustanove koje temeljem javnih ovlasti obavljaju poslove iz područja socijalne skrbi, obiteljsko pravne i kaznenopravne zaštite te osnovne škole, unutar kojih djeca ostvaraju temeljno pravo na odgoj i obrazovanje.

Sudionici istraživanja su:

1. Djeca iz obitelji korisnika ZMN-a
– osnovnoškolska dob (9 – 15 godina)
2. Roditelji korisnici ZMN-a
3. Učitelji i stručni suradnici u osnovnim školama
4. Stručni djelatnici u centrima za socijalnu skrb

---

¹ Zajamčena minimalna naknada (ZMN) je pravo na novčani iznos kojim se osigurava zadovoljavanje osnovnih životnih potreba samca ili kućanstva koji nemaju dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 157/2013).

TABLICA 1: Broj i spol sudionika

	OSNOVNA ŠKOLA	CENTAR ZA SOCIJALNU SKRB
Djeca	13 (8 Ž, 5 M)	–
Roditelji	–	8 (5 Ž, 3 M)
Stručnjaci	9 (7 Ž, 2 M)	6 (5 Ž, 1 M)
UKUPNO	22	14
SVEUKUPNO	36	

NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanjem se nastojalo opisati prostorni i organizacijski kontekst centara za socijalnu skrb i škola, prikazati stavove, razmišljanja i perspektive sudionika o položaju djece s iskustvom siromaštva u ostvarivanju njihovih prava, posebno participativnog prava u obitelji, odgojno-obrazovnoj ustanovi, zajednici i društvu općenito. Sudionici istraživanja odabrani su temeljem kriterija korisnika ZMN-a, uz dobrovoljni pristanak i potpisanu suglasnost za sudjelovanjem.

Nova Gradiška:

Istraživanje sa stručnim djelatnicama CZSS-a i roditeljima djece osnovnoškolske dobi koji su korisnici zajamčene minimalne naknade provedeno je u prostorijama CZSS Nova Gradiška. Istraživanje je dogovoreno s ravnateljem CZSS Nova Gradiška, koji je u suradnji sa stručnim djelatnicama organizirao dolazak roditelja korisnika ZMN-a na intervju. Razgovor s roditeljima vodio se u sobama stručnih djelatnika i ravnatelja, koje su za tu potrebu bile ustupljene te u kojima za to vrijeme nisu bili prisutni zaposlenici CZSS-a. Na taj su način istraživačice i roditelji mogli nesmetano razgovarati („jedan na jedan“) i stvoriti atmosferu otvorenosti i povjerenja. Istraživanje s djecom i djelatnicama osnovne škole provedeno je u prostorijama osnovne škole. Provedeni su intervjui, pri čemu su za tu svrhu bile osigurane prostorije u kojima se moglo nesmetano razgovarati, poštujući sve prostorne pretpostavke koje su potrebne za provođenje kvalitetnog intervjuiranja.

Krk:

Istraživanje participacije djece s iskustvom siromaštva na otoku Krku dogovoreno je s ravnateljicom Centra za socijalnu skrb Krk, koja je organizirala provođenje istraživanja u osnovnim školama u Omišlju i gradu Krku te u Centru za socijalnu skrb Krk. Istraživanje s djecom koja imaju iskustvo siromaštva, roditeljima koji su korisnici zajamčene minimalne naknade te djelatnicama škola provedeno je u prostorijama osnovnih škola. Razgovori s roditeljima koji su korisnici ZMN-a provedeni su u prostorima škole radi lakše organizacije dolaska sudionika, s obzirom na to da su škole bliže mjestu njihovog stanovanja, a samim time i lakše dostupne. Istraživanje sa stručnim djelatnicama Centra za socijalnu skrb provedeno je u prostorijama CZSS Krk. Svaki stručni djelatnik u Centru ima svoj prostor za rad pa se provođenje intervjua moglo nesmetano organizirati.

Metode korištene u istraživačkom procesu su:

1. Analiza sadržaja (dokumentacije)
2. Intervjui

KLJUČNI REZULTATI

RANJIVOST DJECE

Djeca koja žive u uvjetima siromaštva navode neke elemente svoje ranjivosti. Ona tako spominju da se osjećaju drugačijima od druge djece zbog odjeće i nekih drugih stvari koje (ne) posjeduju. S obzirom da su djeca koja su sudjelovala u istraživanju većinom pripadnici romske nacionalne manjine, ona navode da se osjećaju drugačijima i zbog svoje etničke i vjerske pripadnosti. Spominju da se osjećaju drugačijima od drugih jer imaju poteškoća u savladavanju školskog gradiva i jer im u školi pomaže učiteljica, odnosno pomagačica u nastavi. Navode kako vršnjaci imaju bolje ocjene i da se po tome razlikuju od njih. Ono što se pokazalo kao ključna ranjivost jest nedostatak socijalne mreže odnosno uključenosti i prihvaćenosti u društvo vršnjaka. Djeca jasno apostrofiraju osjećaj stigmatiziranosti i srama zbog siromaštva. Neka djeca pohađaju niže razrede osnovne škole, iako bi po svojim godinama već trebali ići u više razrede (zaostaju po dvije do tri godine). Stoga ističu da se osjećaju drugačijima od ostalih, ali im to ne predstavlja velik problem. Djeca također ističu da primaju besplatan obrok u školi, što navode kao jednu od svojih razlika u odnosu na većinu druge djece. Neka djeca navode da se ne osjećaju drugačijima od ostalih: imaju svoj krug prijatelja (koji uključuju i djecu koja žive u dobrostojećim obiteljima), posjećuju se, uključena su u sportske i umjetničke aktivnosti u klubovima u zajednici, u školi se osjećaju dobro, postižu dobar uspjeh i imaju planove za budućnost.

Roditelji ističu da osjećaju diskriminaciju, obezvrjeđivanje i negativan stav društva prema njima. Također navode da žive u neadekvatnim i skučenim stambenim uvjetima, koji djeci otežavaju nesmetano bavljenje školskim obavezama. Kao problem koji ukazuje na višestruku ranjivost pojavljuje se i bolest u obitelji. Ranjivost koja je prisutna, a koja proizlazi iz siromaštva je i to da su uglavnom podstanari, bez ikakvih prihoda te dugotrajni korisnici socijalne pomoći. Ističu također da njihova djeca nemaju novu odjeću i obuću, odnosno da su među vršnjacima prepoznatljiva po skromnoj odjeći.

Ranjivost djece koja žive u uvjetima siromaštva s obzirom na školska postignuća stručnjaci prepoznaju po tome što često imaju manjak motivacije i želje za postignućem. Djeca koja žive u uvjetima siromaštva imaju slabiji školski uspjeh, većina njih se školuje prema prilagođenom programu. Djelatnice škole su, sagledavajući ranjivost djece s obzirom na socijalizacijski aspekt, naglasile da siromašna djeca nemaju širok krug prijatelja te se u razredima grupiraju prema materijalnom statusu.

Djelatnici Centra za socijalnu skrb navode da siromaštvo nije jako vidljivo i izraženo u školi, zbog srama i nelagode siromašne djece koja ne žele da to bude vidljivo. Ističu da ranjivost djece proizlazi iz vrlo skromnih uvjeta života. Posebno ističu ranjivost djece romske nacionalne manjine.

DJEČJA PARTICIPACIJA

Što se tiče participacije u obitelji, djeca navode da se u obiteljima osjećaju uključenima u sve obiteljske aktivnosti. Roditelji ih slušaju, dobivaju informacije o obiteljskim temama i mogu sudjelovati sa svojim prijedlozima i mišljenjima.

Vezano uz školsko okruženje, participaciju djeca doživljavaju kroz uključenost u izvannastavne aktivnosti, svoj status u školi te mogućnost iznošenja mišljenja. Djeca lošijeg školskog uspjeha, a to su češće djeca romske nacionalne manjine, nemaju prilike sudjelovati u Vijeću učenika, odnosno biti u mogućnosti obnašati neke uloge u školi. Djeca imaju svijest o važnosti uvažavanja dječjeg mišljenja, ali i iskustvo da odrasli deklaratorno iskazuju to pravo, ali u praksi ne.

Roditelji većinom navode da uvažavaju mišljenje svoje djece, da zajedno predlažu kako će provesti dan, pitaju ih što žele, a onda se prilagođavaju realitetu i obiteljskim mogućnostima. Navode da puno razgovaraju sa svojom djecom, neke važne obiteljske odluke donose zajedno (primjerice, hoće li se preseliti u drugu državu), zajedno odlučuju hoće li ići obiteljski na neki izlet ili kraći put te da djeca odlučuju o stvarima koje se njih tiču (npr. koju će slobodnu aktivnost pohađati).

Ono što roditelji ističu kao potencijale za participaciju djece su činjenica da se redovito obrazuju, socijalizirani su, imaju internetsku vezu i mobitele (što je u današnje vrijeme iznimno važno za participiranje u različitim sadržajima), korektnost nastavnika u školi te pomoć škole u premošćivanju financijskih prepreka.

Vezano uz participaciju djece općenito u školi djelatnici u školi ističu Vijeće učenika kao mjesto gdje djeca iskazuju svoja prava. Ujedno, djelatnici škole navode da sva djeca mogu participirati i razgovarati o različitim temama i na satovima razrednika. Djelatnici škole navode da se siromašnija djeca u pravilu ne biraju za predsjednike razreda, koji su onda uključeni u Vijeće učenika. Pritom pokazuju svijest da su djeca koja žive u uvjetima siromaštva više na margini kada je riječ o participatornom aspektu koji se tiče školskog konteksta i njihove vidljivosti. U konačnici, djelatnici škole zaključuju da financijska situacija nije ključan element participacije djece (npr. u Vijeću učenika ili grada), već je ključna motivacija te djece za uključivanjem. S druge strane smatraju da i odrasli imaju svoju odgovornost u tome da tu djecu više uključe.

Stručnjaci u Centru za socijalnu skrb smatraju da je potrebno da sva djeca budu informirana i konzultirana oko onoga što ih se tiče, jer u situacijama u kojima su odrasli uvažavali dječje mišljenje, tamo su i rezultati bili dobri. Navode da djeca, primjerice, participiraju u CZSS na obiteljsko-pravnoj zaštiti, gdje sudjeluju u odlučivanju oko smještaja u udomiteljsku obitelj. No isto tako navode da siromašna djeca nisu uključena u neki posebni vid participacije s obzirom na svoj materijalni status. Smatraju da je participacija u školi posebno važna budući da je to prostor u kojem djeca provode najviše vremena i usmjeren je odgoju i obrazovanju. Siromašnoj djeci potrebno je otvarati prilike za participaciju u aktivnostima koje se provode u školi radi osjećaja uključenosti, uspjeha i zadovoljstva.

ZAKLJUČCI

Studija slučaja o participaciji djece s iskustvom siromaštva pridonijela je razumijevanju ranjivosti ove skupine djece u odnosu na mogućnost sudjelovanja i uključivanja u aktivnosti koje su djeci važne. Studija je ukazala na razlike u dostupnosti usluga i prava za djecu te participacije ovisno o tome odraštaju li djeca u tzv. siromašnjoj ili bogatijoj lokalnoj zajednici.

Osim što je značajno manji udio siromašne djece u bogatijoj zajednici (sudionici navode da gotovo 99% djece živi u ekonomski dobrim uvjetima), toj djeci su unutar budžeta iz gradskog proračuna podmirene uglavnom sve egzistencijalne potrebe, kao i potrebe koje se tiču obrazovnog procesa, što ne zahtijeva velike izdatke jer je u toj zajednici iznimno mali broj siromašnih obitelji. S druge pak strane, djeca iz siromašnije lokalne zajednice više oskudijevaju u materijalnim i obrazovnim potrebama, iako Grad izdvaja značajna i ciljana sredstva upravo za djecu u riziku od siromaštva. To se, primjerice, oslikava kroz nedovoljna sredstva unutar lokalne zajednice za podmirenje školskog obroka, nemogućnost uključivanja djece u izvanškolske aktivnosti zbog financijskog aspekta kao i nemogućnost odlazaka na izlete, u kino ili na ekskurzije. No ono što se posebno izdvaja kao višestruka ranjivost u obje sredine jest pripadnost romskoj nacionalnoj manjini. Pokazalo se da su djeca pripadnici romske nacionalne manjine značajno ranjivija u odnosu na siromašnu neromsku djecu, i zbog veće materijalne deprivacije, ali i dodatne stigmatiziranosti od okoline, s obzirom na primarno negativne stavove društva prema romskoj nacionalnoj manjini. Pokazalo se da djeca koja žive u uvjetima siromaštva često imaju osjećaj srama zbog svojeg lošijeg materijalnog statusa te ga pokušavaju na različite načine prikriti i učiniti manje vidljivim. To znatno češće uspijeva siromašnoj djeci koja nisu pripadnici romske nacionalne manjine, jer je pripadnost romskoj manjini na različite načine vidljivija. Stručnjaci su svjesni poteškoća s kojima se djeca i roditelji koji žive u uvjetima siromaštva svakodnevno susreću te se trude podržati i uključiti djecu u različite izvannastavne aktivnosti.

S obzirom na participaciju djece koja žive u uvjetima siromaštva, očito je da su ona manje od ostale djece uključena u različite aktivnosti, te da veliki dio te djece ne pohađa aktivnosti zbog toga što je za to potrebno izdvojiti novac. To može biti osobito osjetljivo „mjesto“ jer dovodi djecu u rizik od socijalne isključenosti. No jednako tako ova su djeca manje uključena u učenička vijeća i druge oblike participacije s obzirom na svoju manju vidljivost, ali i slabiji školski uspjeh, koji je ponekad bitan kriterij za uključivanje u određene aktivnosti u obrazovnom kontekstu. Aspekti stigme i srama iznimno su snažni pokazatelji ranjivosti općenito osoba koje žive u uvjetima siromaštva, a to se osobito odnosi na djecu. Stoga je u odnosu prema toj djeci ključan uvjet za brigu, uključivanje i podršku čuvanje diskrecije i njihovog dostojanstva, ali i veća razina osvještavanja stručnjaka i donositelja politika o kompleksnosti i osjetljivosti problema siromaštva, osobito u formativnoj, dječjoj dobi.

PREPORUKE

- Odrasli naglašavaju važnost obrazovanja i potrebu da se unutar obrazovnog sustava kreiraju uvjeti kako bi dijete s iskustvom siromaštva imalo prilike usvajati znanja, oštriti svoje socijalizacijske kompetencije i imati atmosferu prihvaćanja i uvažavanja u kojoj se poštuje individualno iskustvo i dostojanstvo svakog djeteta.
- Preporuka je socijalno ulaganje u obiteljske i socijalne politike kroz mjere osiguravanja dobrog obrazovnog standarda za svu djecu (opremljene i funkcionalne škole), financiranje školske marande i prijevoza za djecu lošijeg materijalnog statusa, stipendije za učenike, jednokratne novčane pomoći za potrebite obitelji, izgradnja stanova po programu poticajne stanogradnje, visoka razina komunalnih usluga.
- Stručnjaci u CZSS ističu kako je potrebno više autonomije u određivanju visine jednokratnih pomoći, kako bi se troškovi za djecu mogli podmiriti prema stvarnim potrebama djece, a ne minimalnim te kako bi im se omogućilo nesmetano sudjelovanje u aktivnostima koje se plaćaju. Kao usluge Obiteljskog centra predlažu da se siromašnim obiteljima i djeci pruži podrška kroz usluge savjetodavnog rada i osnaživanja, a ne samo kroz limitirane novčane pomoći. Jedan od takvih oblika podrške mogle bi biti socijalizacijske grupe za siromašnu djecu, koje bi uključivale i pomoć u učenju. Isti stručnjaci smatraju da Centar za socijalnu skrb treba biti pokretač razvoja usluga u zajednici za siromašnu djecu (primjerice, u opremanju djeteta za odlazak na besplatno ljetovanje koje organizira lokalna zajednica važno je financijski pomoći roditeljima u opremanju djeteta potrepštinama za more i džeparcem). U skladu sa suvremenim obrazovnim potrebama u sustavu socijalne skrbi kroz jednokratne pomoći potrebno je omogućiti djeci pristup internetu, računalu i mobitelima.
- Stručnjaci u školi navode da je kroz nastavni kurikulum djecu u školi potrebno učiti solidarnosti, uključivanju, uvažavati prijedloge djece i pomoći u informiranju roditelja. Potrebno je svojoj djeci omogućiti besplatan i kvalitetan topli obrok u školi, a djeci koja žive u uvjetima siromaštva omogućiti besplatnu i kontinuiranu pomoć u učenju. Djecu koja žive u uvjetima siromaštva treba uključivati u dječja vijeća i donošenje odluka, a škola bi trebala potaknuti djecu da dolaze s planovima i mišljenjima. U sigurnom i nediskriminirajućem okruženju potrebno je provesti anketu ili razgovor s djecom koja žive u uvjetima siromaštva o njihovim potrebama i željama, a podatke o tome prezentirati gradonačelniku i općenito gradskoj upravi.
- Preporuka je i nadalje ulagati u suradnju i povezivanje svih relevantnih institucija u lokalnoj zajednici, uvažavati stručne kompetencije kako bi se što bolje dijelile informacije o djeci i obiteljima te kako bi se na što efikasniji način odgovorilo na specifične potrebe djeteta.
- Iz perspektive djece sudionika ovog istraživanja, potencijali za unapređenje participacije djece u zajednici su senzibiliziranost odraslih za uvažavanje i prihvaćanje mišljenja djece, a posebno one djece koja su ranjiva po osnovi ekonomskog statusa i koja su zbog toga često „nevidljiva“. U skladu s tim djeca koja žive u uvjetima siromaštva smatraju da bi mogla više sudjelovati u različitim aktivnostima, potrebno je da se osjećaju prihvaćenima od svoje sredine, prije svega vršnjaka, roditelja i učitelja. Ističu da bi ih zajednica mogla podržati na način da im se osiguraju besplatne slobodne aktivnosti koje žele pohađati i besplatan pribor za školu. Smatraju da bi se sredstva za to mogla namiriti putem humanitarnih akcija, prodajnih izložbi, iz proračuna lokalne zajednice i centara za socijalnu skrb.

LITERATURA

1. Svjetska banka (2016.): Ocjena siromaštva za mala područja temeljem potrošnje (Karte siromaštva) https://www.dzs.hr/hrv/DBHomepages/Osobna%20potrosnja%20i%20pokazatelji%20siromastva/Methodologija_HBS_WB.pdf
2. Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O. i Babić, Z. (2015.). Siromaštvo i dobrobit predškolske djece u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
3. UNDP (2007.). Kvaliteta života u Hrvatskoj: Regionalne nejednakosti. Zagreb: UNDP Hrvatska.
4. UNICEF (2008.). Mišljenja i stavovi djece i mladih u Republici Hrvatskoj. UNICEF Hrvatska.
5. Zakon o socijalnoj skrbi (2014.). Narodne novine, 157/2013, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17.

Participacija djece s teškoćama u razvoju

SAŽETAK STUDIJE SLUČAJA

Arijana Mataga Tintor i Sonja Alimović

UVOD

Djeca s teškoćama u razvoju heterogena su skupina zbog različitih vrsta teškoća u razvoju koja utječu na sposobnost funkcioniranja u društvenim okruženjima. U odnosu na participaciju djece s teškoćama u razvoju, te su različite karakteristike posebno izražene jer će dijete s teškoćama kretanja ili tjelesnim invaliditetom drugačije participirati u društvu od djeteta s intelektualnim teškoćama. Participacija djece s teškoćama u razvoju neminovno se veže uz inkluziju te se poima kao dio šireg pojma uključivanja djece s teškoćama u društvo (Jeđud Borić, Miroslavljević, Šalinović, 2017.). Društvo ima bitnu ulogu u provedbi inkluzije jer teškoća u razvoju nije samo medicinski pojam ili opis zdravstvenog stanja, nego je društvena konstrukcija (Bouillet, 2010.). Uz to, svako dijete posjeduje dispozicije koje čine potencijalne snage razvoja određenih sposobnosti, koje će se razviti ako su osigurani primjereni uvjeti i potpora socijalnog okruženja (Bouillet, 2019.). Često se djecu s teškoćama u razvoju pita za mišljenje samo o temama vezanima uz njihove teškoće, ali ne i o drugim pitanjima koja se tiču sve djece (Tisdall, 2013.). Djeca s teškoćama u razvoju značajno manje participiraju od druge djece, što je posebno izraženo u odgojno-obrazovnom sustavu u kojem prilikom za participaciju uglavnom dobivaju djeca koja su odlični učenici, materijalno situirana, aktivna i uspješna u školi, ali i izvanškolskim aktivnostima. Stoga se otvara pitanje inkluzivnosti odgojno-obrazovnih sustava jer neke od najbitnijih odrednica inkluzivnog sustava u vezi su sa stvaranjem okruženja gdje se potiče pronalaženje kreativnih rješenja za uklanjanje barijera uspješnijoj participaciji svih učenika i razvijanje kulture suradnje (Ainscow, Dyson i Weiner, 2013.; Ainscow, 2015.). Nakon Konvencije o pravima djeteta, važan dokument koji jasno ističe građanska, politička, socijalna i kulturna prava djece s teškoćama u razvoju je UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (NN 6/27) koja, u odnosu na participaciju, u čl. 7. navodi da „djeca s teškoćama u razvoju imaju pravo slobodno izraziti svoje stavove o svim pitanjima koja ih se tiču, a njihovim će se stavovima dati odgovarajuće značenje sukladno njihovoj dobi i zrelosti, ravnopravno s drugom djecom, a u ostvarivanju tog prava bit će im pružena pomoć u skladu s razinom teškoća u razvoju i uzrastom.“

Ova studija slučaja istražuje ostvarivanje prava na participaciju djece s teškoćama u razvoju u različitim kontekstima njihova svakodnevnog života – od vrtića do srednje škole. „Zajednički nazivnik“ njihova odrastanja je prostor na kojem žive: lokalna zajednica u kojoj ostvaruju svoja prava pa tako i participativna prava. Kao polazišni okvir za istraživanje odabrana je lokalna zajednica intenzivnog rasta i razvoja – Velika Gorica – grad kojeg čine urbano središte i naselja s ruralnim obilježjima, i čiji

život u značajnoj mjeri određuje blizina glavnoga grada. Studija slučaja istražuje priče djece s teškoćama u razvoju od predškolske dobi do završetka školovanja kroz prizmu različitih individualnih perspektiva kojima se nastoji ilustrirati njihov položaj u odnosu na ostvarivanje participativnih prava.

SUDIONICI

Istraživački koncept studije slučaja nastao je analizom postojećih usluga u lokalnoj zajednici namijenjenih djeci s teškoćama u razvoju. Uzorak je odabran kombiniranim metodama – slučajnim odabirom i temeljem informacija o slučaju, što je ovisilo o skupini koja je istraživana. Za istraživanje je odabrano pet ustanova, a dodatni doprinos dala je fokusna grupa s djecom iz Dječjeg gradskog vijeća. Odabrane ustanove su: dječji vrtić s redovitim programom i posebnim programom za djecu s teškoćama u razvoju, dvije osnovne škole, jedna srednja strukovna škola te Centar za odgoj i obrazovanje djece i mladih s intelektualnim teškoćama. U istraživanju su sudjelovala djeca i mladi, roditelji, odgojitelji, učitelji i nastavnici, stručni suradnici i ravnatelji ustanova. Studijom je kroz opažanje, intervjue i fokusne grupe obuhvaćena ukupno 101 osoba: 42 djece, 6 mladih osoba, 30 roditelja i 23 stručnjaka.

TABLICA 1: Broj i struktura sudionika

ustanova sudionici	DJEČJI VRTIĆ		OSNOVNA ŠKOLA	SREDNJA ŠKOLA	CENTAR ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE	DJEČJE GRADSKO VIJEĆE
	Djeca	2 (M) inkluzija u redovnom programu	12 (9 M, 3 Ž) poseban program	6 (5 M, 1 Ž)	11 (8 M, 3 Ž)	8 (7 M, 1 Ž)
Mladi	–		–	–	6 (4 M, 2 Ž)	–
Roditelji	6 (1 M, 5 Ž)		6 (1 M, 5 Ž)	10 (Ž)	8 (Ž)	–
Stručnjaci	6 (Ž)		4 (Ž)	9 (Ž)	4 (Ž)	–
UKUPNO	26		16	30	26	3
SVEUKUPNO	36					

NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

U istraživačkom procesu korištene su sljedeće metode: analiza sadržaja (dokumentacije), opažanje i opisivanje, razgovor sa zaposlenicima ustanove koji nisu sudionici fokusnih grupa i razgovor u fokusnim grupama.

Analizom sadržaja i dokumentacije, opažanjem i opisivanjem istraživali su se programi, planovi i ostali dokumenti u odnosu na prava djece s teškoćama u razvoju i dječju participaciju. Promatralo se kako je uređen prostor u kojem borave djeca, koliko je taj prostor poticajan za njihovo izražavanje, kakva je dinamika u skupinama djece, kakvi su odnosi i komunikacija među djecom, između djece i odraslih i odraslih međusobno.

Za provedbu intervjua i fokusnih grupa, koristio se pripremljen materijal koji je uključivao informirane pristanke za sudjelovanje u istraživanju, protokole za razgovor s djecom, roditeljima i stručnjacima te protokole za bilježenje intervjua.

KLJUČNI REZULTATI

RANJIVOST DJECE

Doživljaj ranjivosti djece s teškoćama u odnosu na drugu djecu najsnažniji je među roditeljima, koji mnogo intenzivnije osjećaju ranjivost svoje djece, posebno kada se radi o odnosu drugih ljudi prema njihovoj djeci koja su drugačija i koja se drugačije ponašaju. Iako je situacija mnogo bolja nego nekad, roditelji smatraju da je potrebno neprekidno osvještivati i educirati djecu i odrasle. Kod djece je u značajno manjoj mjeri prisutno negativno iskustvo u vezi odnosa drugih prema njima, posebno odraslih. Djeca s teškoćama ne osjećaju se ranjivijima iako misle da se razlikuju od svojih vršnjaka (kada ne mogu sudjelovati u svim aktivnostima zbog svoje teškoće ili invaliditeta). Stručnjaci, odgojitelji i učitelji spremno prihvaćaju djecu s teškoćama u odgojno-obrazovnim ustanovama, no ističu kako im je važna podrška i znanje za rad s različitim djecom s teškoćama u razvoju. Svi odrasli sudionici istraživanja imali su potrebu naglasiti manjkavosti sustava koje povećavaju ranjivost ove skupine djece i njihovih obitelji.

Obitelji u kojima je dijete s teškoćama u razvoju, ranjivije su od ostalih obitelji, a njihova ranjivost proizlazi iz individualnih obilježja djeteta s teškoćama, sustava podrške u neposrednoj okolini, njihovim materijalnim mogućnostima te snagama i slabostima proizašlim iz njihove obiteljske otpornosti, koja im pomaže ili otežava rješavati izazove s kojima se susreću. U razgovoru s roditeljima svih dobnih skupina djece s teškoćama pokazalo se da postoji jedna ranjiva skupina djece koja se rijetko spominje, a koja itekako zaslužuje posebnu pažnju. Radi se o braći i sestrama djece s teškoćama, koji često nemaju na raspolaganju sve potrebne obiteljske resurse, prvenstveno zbog zauzetosti roditelja i vremena koje roditelji posvećuju djetetu s teškoćama.

DJEČJA PARTICIPACIJA

Sudionici istraživanja slažu se da je dječji vrtić dobro mjesto za početak institucionalnog odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju, što uključuje i kvalitetne uvjete za početak njihove participacije među vršnjacima i odraslima koji s njima rade. Ostvarivanje programa ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja ne isključuje ostale usluge i tretmane u zajednici i izvan nje, ali omogućava inkluziju, pa tako i participaciju sve djece. Svaki dječji vrtić mogao bi biti mjesto i primjer dobre prakse

u zajednici jer u odnosu na druge institucije ima najviše slobode i najveće mogućnosti u prilagodbi programa svoj djeci. Već u predškolskoj dobi može se primijetiti da djeca s teškoćama žele i mogu participirati u skladu sa svojim mogućnostima, no prepreka njihovoj participaciji često je pretjerano zaštitnički stav odraslih, posebno roditelja. Koliko će djeca s teškoćama participirati u odgojnoj skupini, najviše ovisi o odgojitelju i njegovom odnosu s djetetom. Odgojitelji imaju pozitivan stav prema dječjoj participaciji i spremni su na dodatno usavršavanje u tom području. Ističu da se mnogo kvalitetnije i sustavnije može raditi u skupinama s manjim brojem djece te da su prekobrojne skupine glavna prepreka za ostvarivanje participativnih prava sve djece. Svi roditelji koji su sudjelovali u istraživanju, unatoč nekim organizacijskim nedostacima, zadovoljni su predškolskim sustavom jer su se upisom djeteta u vrtić prvi put susreli sa sustavom koji im pomaže i rasterećuje ih u skrbi za njihovo dijete. Participacija predškolske djece s teškoćama ovisi i o njihovim individualnim obilježjima i često je uvjetovana vrstom teškoće koju dijete ima.

Slična je situacija i u osnovnim školama. Djeca koja su odmalena integrirana u odgojno-obrazovni sustav navikla su na pravila toga sustava i unutar njega funkcioniraju kao i sva ostala djeca. Zahvaljujući stvaranju inkluzivnih uvjeta u školama, učenici s teškoćama upisuju redovne osnovne škole, a dio njih školuje se uz podršku pomoćnika u nastavi. Pomoćnici u nastavi važna su karika u procesu osamostaljivanja djeteta u školi, pa tako i u poticanju na participaciju djece s teškoćama. No ključni problem u odnosu na dječju participaciju, prema mišljenju svih sudionika istraživanja, jest izostajanje dječje participacije u školama na općenitoj razini. Djeca ne participiraju u životu škole ili participiraju na deklarativnoj razini. Prema mišljenju sudionika istraživanja, problem je što djeca kao skupina, neovisno o njihovoj individualnoj ranjivosti, nisu prepoznata kao članovi društva s pravom na participaciju. Situacija u osnovnim i srednjim školama značajno se ne razlikuje. Djeca s teškoćama u razvoju u srednjim školama ne osjećaju se ugodno kada trebaju participirati i većina to niti ne želi zbog negativnih i neugodnih iskustava.

U odnosu na redovne i posebne programe postoje dvojaka razmišljanja: s jedne strane stječe se dojam da se djeca u posebnim programima ipak osjećaju izolirano i isključeno te da se mnogo bolje i lakše snalaze u redovnim programima, a s druge strane može se čuti da je djeci bolje među sebi sličnima i da se u takvim okruženjima osjećaju sigurnije. Očito se radi o kompleksnim situacijama koje se ne mogu jednoznačno odrediti. Način odgoja i obrazovanja djece s teškoćama, pa tako i njihove mogućnosti da participiraju, ovise o individualnim obilježjima svakog pojedinog djeteta i mlade osobe kao i o podršci okoline.

ZAKLJUČCI

Istraživanje je pokazalo da sustavi koji brinu o djeci s teškoćama u razvoju i njihovim pravima nisu povezani niti spremni odgovoriti na sve izazove s kojima se susreće ova skupina djece i njihove obitelji. Iz toga proizlaze ključne prepreke za ostvarivanje participativnih prava djece s teškoćama u razvoju:

- neuređenost i nepovezanost sustava institucionalne podrške djeci s teškoćama i njihovim obiteljima (na normativnoj i operativnoj razini); i
- doživljaj i odnos prema ranjivim skupinama u društvu, pa tako i prema djeci s teškoćama (predrasude i stigmatizacija uz nerazumijevanje dječje participacije).

Dječju participaciju može ograničavati nepripremljenost odgojitelja i učitelja, nedovoljno znanja za rad s djecom s teškoćama u razvoju, nedovoljno znanja o dječjoj participaciji kao i nedovoljna informiranost. U odnosu na djecu s teškoćama u razvoju javlja se i pozitivna diskriminacija: odrasli se slažu da su djeca s teškoćama sposobna participirati, no rijetko su uključena u odlučivanje – zato što ih se ne razumije, zato što odrasli odlučuju za njih i umjesto njih, zato što ih odrasli pretjerano zaštićuju.

Unatoč navedenim preprekama, u sustavima rade stručnjaci koji svojim znanjima i senzibilitetom potiču i omogućuju ostvarivanje participativnih prava djece s teškoćama u razvoju. Najsnažniji pokretači pozitivnih promjena su mali sustavi unutar zajednice (ustanove/organizacije poput dječjih vrtića) koji njeguju kulturu ostvarivanja dječjih prava, pa tako i dječje participacije. Na participaciju djece s teškoćama pozitivno utječu: osiguravanje inkluzije u odgojno-obrazovnom sustavu, što podrazumijeva dovoljan broj obrazovanih odgojitelja, učitelja i asistenata; osiguranje prostornih i materijalnih uvjeta; što raniji početak institucionalne podrške; kvalitetna informiranost odraslih (svih zaposlenika, roditelja sve djece); osviještenost društva/zajednice o inkluziji i participaciji te otvorenost stručnjaka, posebno odgojitelja i učitelja za dječju participaciju.

Ograničena ili neostvarena dječja participacija može izazvati otpor i nepovjerenje djece s teškoćama u razvoju prema sustavima koji bi im trebali pružati podršku i sigurnost. To može dovesti do usporavanja razvoja djece, socijalnog isključivanja te niskog samopouzdanja i slabijeg snalaženja u okruženju u kojem žive.

PREPORUKE

Preporuke svih sudionika mogu se grupirati u nekoliko skupina:

- Kontinuirana i sustavna edukacija djece i odraslih koja će se provoditi od vrtića do fakulteta i koja će doprijeti do svake obitelji;
- Osiguravanje rane intervencije i što ranijeg uključivanja djece s teškoćama u razvoju u odgojno-obrazovni sustav;
- Uređivanje i postavljanje sustava obiteljske podrške te povezivanje različitih sustava s ciljem olakšavanja položaja djece s teškoćama i njihovih obitelji (odgojno-obrazovne vertikale te sustava školstvo – socijalna skrb – zdravstvo);
- Individualizirani pristup svakom djetetu s teškoćama koji omogućava njegovu participaciju.

Najvažnija poruka sudionika istraživanja vezana je uz sustave vrijednosti koji su temelj za ostvarivanje prava ranjivih skupina u društvu. Svi se slažu da društvo treba nedvosmisleno, odlučno i kontinuirano integriranje inkluzije, solidarnosti i participacije u sustave vrijednosti svih institucionalnih i izvaninstitucionalnih politika koje se bave djecom i mladima, posebno ranjivim skupinama.

LITERATURA

1. Ainscow, M. (2005.) Developing inclusive education systems: what are the levers for change? *Journal of Educational Change*, 6, str. 109-124.
2. Ainscow, M., Dyson, A. i Weiner, S. (2013.) *From Exclusion to Inclusion: Ways of Responding in Schools to Students with Special Educational Needs*. Berkshire: CfBT Education Trust.
3. Bouillet, D. (2010.). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bouillet, D. (2019.) *Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
5. Jeđud Borić, I., Miroslavljević, A., Šalinović, M. (2017.). *Poštujmo, uključimo, uvažimo: Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Zagreb.
6. Tisdall, E.K.M. (2013.). The transformation of participation? Exploring the potential of “transformative participation” for theory and practice around children and young people’s participation’. *Global Studies of Childhood*, 3(2), str. 183-193.
7. *Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom*. Narodne novine 6/2007.

Participacija djece u sustavu alternativne skrbi

SAŽETAK STUDIJE SLUČAJA

Ivana Borić i Andrea Ćosić

UVOD

Djeca i mladi u sustavu alternativne skrbi jedna su od skupina djece čiji se glas „rjeđe čuje“. Pojam „djeca čiji se glas rjeđe čuje“ odnosi se na onu djecu i mlade koji imaju manje mogućnosti i prilika za participaciju te koji se susreću s više prepreka kad žele participirati (Kelleher, Seymour, Halpenny, 2014.), što je posebno važno za skupinu djece i mladih koji ne odrastaju u vlastitim obiteljima. Obitelj, kao primarna socijalizacijska sredina i okruženje u kojem se uči (i) o participaciji, za ovu skupinu djece, često predstavlja rizični čimbenik. Uz to, ova djeca odrastaju u javnoj skrbi, odnosno, kako to govore Brown i Seita (2009.), u „skrbi stranaca“, što povećava njihovu ranjivost, ali istovremeno dodatno pojačava važnost njihove participacije, u smislu dobivanja adekvatnih informacija o tijeku skrbi, mogućnosti sudjelovanja u odlukama važnima za njihov život i skrb, utjecaja na kvalitetu skrbi itd. Ovdje je posebno važno istaknuti upravo participaciju u odlukama vezanima za smještaj i tijek skrbi, no ne treba zanemariti ni adekvatno informiranje i konzultiranje djece koje u ovom sustavu također često izostaje. Larkins, Kiili i Palsanen (2014.) razlikuju i individualnu i kolektivnu participaciju djece u sustavu alternativne skrbi. Individualna participacija odnosi se na sudjelovanje pojedinog djeteta u procesu skrbi, posebno u odnosu na odluke vezane uz njegov/njezin tijek skrbi, dok se kolektivna participacija odnosi na sudjelovanje djece iz alternativne skrbi kao interesne skupine koja traži promjene i sudjeluje u donošenju odluka vezanih uz politiku i prakse javne skrbi o djeci.

Iako je vrlo jasno zakonski uređena, participacija djece i mladih u sustavu alternativne skrbi često je neadekvatna i nepotpuna ili samo deklarativna. Mnoga istraživanja ukazuju na to (npr. Larkins, Kiili i Palsanen, 2014.; Duncan, 2019.; Žižak i sur., 2012.; Borić, Ćosić, 2019.), pri čemu je vidljivo kako djeca u sustavu alternativne skrbi imaju bogato iskustvo neparticipiranja, nisu u dovoljnoj mjeri uključena i informirana o tijeku skrbi i važnim odlukama u tom procesu. Pritom djeca sama govore o osjećaju neizvjesnosti, manjka kontrole nad svojim životom, ali i rastućem nepovjerenju u odrasle. Generalno, djeca i mladi žele participirati, no najčešće im nije poznato kako mogu participirati, niti imaju za to dobre modele i učitelje u odraslima (bilo roditeljima, bilo stručnjacima). Posebno problematično u vezi neparticipacije ili loših iskustava s pokušajima participacije (npr. nedobivanje povratne informacije, neuvažavanje mišljenja) je što djeca gube motivaciju i povjerenje u to da participacija ima smisla, što posljedično još više smanjuje njihovu participaciju.

U izvješćima Pravobraniteljice za djecu RH (<http://dijete.hr/izvjescia/>) također se često navodi kako je participacija djece u životu ustanova i donošenju odluka koje ih se tiču nedovoljna i uglavnom deklarativna. Kao pozitivni aspekt, u izvješćima se navode inicijative na razini propisa, koje idu u smjeru naglašavanja korisničke perspektive i participacije odnosno sudjelovanja. No, praktična primjena ovih koncepata zahtijeva edukaciju i senzibilizaciju stručnjaka i odraslih osoba koje rade s djecom.

SUDIONICI

U ovom istraživanju nastojali smo dobiti uvid u način na koji se u praksi ostvaruje participacija djece i mladih korisnika sustava alternativne skrbi, odnosno djece i mladih korisnika socijalnih usluga u okviru socijalne skrbi. Studijom se nastojao obuhvatiti širi spektar usluga počevši od centara za pružanje usluga u zajednici koji su u procesu deinstitucionalizacije transformirali svoje usluge i nude poludnevne oblike skrbi i programe prevencije institucionalizaciji djece i mladih. Nadalje, studijom smo obuhvatili i djecu i mlade u udomiteljstvu, ali i djecu i mlade korisnike institucionalnog tretmana.

U ovoj studiji slučaja sudjelovale su sljedeće skupine djece i mladih te odraslih:

1. Djeca i mladi korisnici poludnevnih tretmana u Centru za pružanje usluga u zajednici Svitanje Koprivnica
2. Stručni djelatnici Centra za pružanje usluga u zajednici Svitanje Koprivnica
3. Mladi iz udomiteljskih obitelji
4. Udomiteljice
5. Stručne djelatnice koje rade s udomiteljskim obiteljima
6. Djeca korisnici produženog stručnog tretmana u Centru za pružanje usluga u zajednici Split
7. Mladi korisnici institucionalnog tretmana u Centru za pružanje usluga u zajednici Split
8. Stručni djelatnici Centra za pružanje usluga u zajednici

Broj i struktura sudionika istraživanja prikazana je u tablici 1.

TABLICA 1: Broj i struktura sudionika

	M	Ž
Djeca i mladi	16	7
Stručnjaci	3	20
UKUPNO M/Ž	19	27
UKUPNO	46 sudionika	

NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Metode korištene u istraživačkom procesu su: analiza sadržaja (dokumentacije), intervjui te fokusne grupe (uživo i online). Istraživanjem se nastojalo opisati prostorni i organizacijski kontekst ustanove te prikazati stavove, razmišljanja i perspektive sudionika o položaju djece i mladih u sustavu alternativne skrbi u ostvarivanju njihovih prava, posebno participativnih prava. Sudionici istraživanja odabrani su temeljem ranije navedenih kriterija uz dobrovoljni pristanak i potpisanu suglasnost za sudjelovanjem (u slučaju djece i mladih). Nažalost, u ovoj studiji nismo uspjeli doći do perspektive roditelja djece u alternativnoj skrbi. Razlozi za to su različiti, no najčešće roditelji nisu dostupni (neki žive relativno daleko od mjesta gdje su im smještena djeca), nisu dostupni za razgovor (iz privatnih razloga, npr. liječenje i dr.) ili nisu zainteresirani. Nedostatak perspektive roditelja u skladu je s inače malom participacijom roditelja u skrbi za njihovo dijete jednom kad se izdvoji iz obitelji.

KLJUČNI REZULTATI

RANJIVOST DJECE

Djeca se ne osjećaju posebno ranjivo, a oni koji su u produženim boravcima ni posebno drukčije od vršnjaka (žive u obiteljima, nisu „domci“). Mladi koji su u udomiteljskim obiteljima i posebno oni koji su smješteni u odgojnu ustanovu već osjećaju da su drukčiji i ponekad etiketirani od okoline. Što je njihov boravak u skrbi duži i što su prošli više oblika smještaja to više ističu nepovoljne okolnosti koje su ih dovele do smještaja i govore o „krivnji“ drugih, njihovih roditelja, što oni odrastaju u domu. No isto tako dio odgovornosti vide i u nepravovremenim intervencijama te misle da bi njihov život drukčije izgledao da su se važni odrasli u njihovim životima ponašali odgovornije. Primjeri koje mladi daju u razgovorima jasno govore da život izvan vlastite obitelji nije lak, već je pun ograničenja i nemogućnosti izbora. Zanimljivo je i to da stručnjaci ističu kako su djeci u dječjim domovima bolje zaštićena prava, nego djeci u udomiteljstvu i u odgojnim ustanovama. Djecu u dječjim domovima javnost percipira kao „jadnu“ i onu koja zaslužuju pažnju jer nisu kriva za svoj loš život, dok za se za djecu u udomiteljskim obiteljima relativno malo i čuje, a djecu u odgojnim ustanovama se smatra (gotovo isključivo) odgovornima za svoje ponašanje. No, generalno, sve ove skupine djece, neovisno o vrsti smještaja, potječu iz vrlo rizičnih obitelji, imaju vrlo kompleksne potrebe i rizike koji u mnogim slučajevima progrediraju pa su tako gotovo sva djeca s kojima smo razgovarali u odgojnoj ustanovi već prije bila u skrbi. Nažalost, događa se i da ih se, uvjetno rečeno, kažnjava kad prelaze iz jednog oblika skrbi u drugi, oduzimanjem nekih privilegija koje su imali u npr. dječjem domu. Udomljena djeca i djeca u odgojnim ustanovama nemaju jednaka prava ni kad se radi o naknadnoj skrbi, za razliku od djece iz dječjih domova kojima je omogućen smještaj u stambenim zajednicama.

Stručnjaci, za razliku od djece, opisuju djecu u sva tri oblika skrbi koje smo posjetili, kao vrlo ranjivu, sa sve kompleksnijim potrebama. U tom smislu posebno ističu djecu s psihičkim problemima, za koje u ustanovama (a ni izvan njih) nema adekvatne skrbi, kao i djecu s teškoćama u razvoju, koja često ne dobivaju adekvatnu podršku i usluge, posebno u manje urbanim sredinama. Kao stručnjaci u tom se pogledu osjećaju nemoćno. Ranjivost proizlazi ponajprije iz vrlo teških i nepovoljnih uvjeta

odrastanja, ali i činjenice da nakon izdvajanja djeteta iz obitelji nitko ne radi pa je neizvjestan povratak djece u obitelj. Posebno se ističe i problem marginaliziranosti djece romske nacionalne manjine koji proizlazi i iz njihove kulture u kojoj se ne potiče obrazovanje. No ohrabrujuće je što stručnjaci u tom smislu vide pomak u romskim zajednicama. Stručnjaci i sebe doživljavaju ranjivima i to zbog toga što rade s ranjivom djecom i obiteljima te se često bore za njihova prava. Teške životne priče djece, ali i ponekad nemogućnost da im pomognu, rastužuju ih i opterećuju. Pritom ističu kako oni sami nemaju sustavnu podršku od strane sustava, već se i sami osjećaju izolirani i marginalizirani.

DJEČJA PARTICIPACIJA

U odnosu na dječja prava, djeca uglavnom poznaju svoja prava i navode kako smatraju da su im prava generalno zadovoljena, s time da mladi koji žive u odgojnoj ustanovi navode najviše kršenja svojih prava. Djeca u poludnevnim boravcima smatraju da su njihova prava u potpunosti zadovoljena, osim što djeca romskog porijekla navode kako im je žao što njihove obitelji nemaju više financijskih sredstava. Mladi u odgojnoj ustanovi posebno problematiziraju slabu mogućnost izbora i ograničenja koja donosi život u ustanovi. Stručnjaci smatraju kako su djeci u alternativnoj skrbi u najvećoj mjeri prekršena prava na život u obitelji te su u tom smislu prava roditelja nekada veća od prava djece. Pritom sam sustav ugrožava prava djece, što je nedopustivo. U kontekstu prava, stručnjaci spominju i dužnosti i obveze i smatraju da djecu treba poučavati i pravima i obvezama.

Važno je napomenuti i kako se pandemija bolesti COVID-19 također negativno reflektirala na prava djece i kvalitetu skrbi. Naime, djeca u poludnevnim boravcima nisu mogla koristiti ove usluge u razdoblju kad su poludnevni boravci bili zatvoreni (ožujak-svibanj 2020.). Osim toga, djeca iz romskih obitelji nisu mogla pratiti nastavu na daljinu jer njihove obitelji nemaju potrebnu opremu. Neka djeca iz poludnevnih boravaka pak nisu imala kontakt s odgajateljima koji im inače pomažu u učenju, već su školske zadatke svladavala sama. Ovo navodi na poseban oprez i pažljivo promišljanje jer izgleda da u kriznim vremenima ona najranjivija djeca postaju dodatno ranjiva zbog izostanka intervencija u koje su već uključena.

Participativna prava djece u alternativnoj skrbi zadovoljena su u formalnom smislu, i to najčešće na razini informiranosti i konzultacija. Djeca navode kako mogu reći što misle, no također smatraju da njihovo mišljenje uglavnom nema nekog utjecaja. U najneposrednijem radu s djecom vidi se da ona mogu reći što misle, imaju pravo izbora i odluke u nekim njima važnim stvarima (izbor škole, posla). Mladi u odgojnoj ustanovi (na institucionalnom smještaju) osvrnuli su se i na vijeće korisnika, koje je po njihovom mišljenju samo formalno tijelo te ga u tom smislu doživljavaju drukčije (manje ozbiljno) nego stručnjaci. Djeca u ustanovama uglavnom sudjeluju u odlukama vezanim uz jelovnik i uređenje prostora, nema posebnih inicijativa djece, niti su dani primjeri njihova uključivanja u odluke. No pojedini mladi ipak znaju da se mogu obratiti i Pravobraniteljici za djecu i tamo se zauzeti za svoja prava. Čini se kao da ni stručnjaci nemaju ideja i inicijativa kako povećati i poboljšati participaciju djece u alternativnoj skrbi te se ona svodi na formalno participiranje u razgovorima oko jelovnika i slobodnih aktivnosti. U tom smislu izuzetak se odnosi na mlade u udomiteljskim obiteljima, gdje su udomitelji više usmjereni na poticanje participacije djece u svakodnevnom životu u obitelji. Nema ni jasnih pokazatelja kolektivne participacije djece, što se očituje kroz uglavnom formalna vijeća korisnika, kao i činjenicu da mladi iz udomiteljskih obitelji nisu uključeni u vijeća korisnika u svojim regijama/centrima za socijalnu skrb.

ZAKLJUČCI

U kontekstu ove studije slučaja javila se tema koja istovremeno nadilazi, ali i objedinjuje sva istraživana područja, a to je kvaliteta skrbi. O ovoj temi posredno i neposredno govore i djeca i stručnjaci, te se čini kao da su djeca u alternativnoj skrbi ranjiva, pa čak lirski rečeno, „ranjena“ na više načina, a jedan od njih se odnosi na sam sustav intervencija. Kroz razgovore s djecom, mladima i odraslima puno se govorilo o lošim stranama sustava zaštite djece, a glavni je zaključak kako su intervencije za djecu i obitelji u riziku nepravovremene, nedostatne i neadekvatne. Čak i kad se izdvoje iz obitelji, sustav ne skrbi dovoljno dobro o ovoj djeci, ali ni o stručnjacima koji s njima rade. U nekim situacijama stručnjaci se osjećaju izolirani i marginalizirano, bilo da je riječ o stručnjacima u centrima za pružanje usluga u zajednici, stručnjacima u udomiteljskim udrugama ili udomiteljima. Napominje se kako su sustavi koji brinu o djeci (sustav socijalne skrbi, obrazovanja, zdravstva) međusobno neusklađeni, što ugrožava kvalitetu skrbi.

Vodeći se modelom koji je predložila autorica Duncan (2019.), može se zaključiti da iz perspektive djece, u ovom sustavu prevladava skeptični i nezadovoljavajući tip participacije. Djeca su nepovjerljiva prema sustavu i odraslima zbog niske razine informiranosti o uslugama i ograničenim načinima na koje mogu participirati. Osim toga, rijetko prepoznaju iskrenu angažiranost odraslih u razumijevanju dječje pozicije u skrbi. Temeljem tih iskustava i osjećaja nepovjerenja u odrasle i sustav, djeca često odabiru i poziciju nesudjelovanja, koja se očituje kao otpor prema participaciji općenito i pasivnost tijekom skrbi. Kao prepoznate pozitivne strane i poticaj za participaciju ističu se iskustva uvažavajućeg i kvalitetnog odnosa između djece i stručnjaka. U odnosu na svoju ulogu u participaciji djece u skrbi, stručnjaci vide važnost vlastite uloge u podršci dječjoj participaciji. Smatraju kako je njihova uloga u odnosu na participaciju trostruka: oni su mentori koji osnažuju djecu da uče i žive svoja prava, senzibiliziraju druge odrasle da poštuju prava djece te osobno uče i educiraju se kako djeci osigurati bolje mogućnosti i prilike za participaciju. Navode kako je unutar ovog sustava potrebno kontinuirano raditi s djecom na kompetencijama da sudjeluju, a ne samo otvoriti prostor za sudjelovanje.

Sumarno, participacija djece u alternativnoj skrbi razlikuje se u dva ključna aspekta: vrsti usluge (programa) i razini rizičnosti (imaju li djeca ili ne problema u ponašanju). Drugim riječima, što je rizičnost djece veća i u što strukturiranijim (institucionalnim) oblicima skrbi se nalaze, to je njihova participacija manja, deklarativnija i ograničenija. Osim rizičnosti ponašanja djece, ograničenje za participaciju su i uvjeti života u ustanovi koji su restriktivni, ograničeni u materijalnim resursima i nepoticajni za participaciju.

Najveću praktičnu razinu participacije možemo pratiti kod djece u udomiteljskim obiteljima, uz napomenu da se ta participacija veže najprije uz činjenicu da su u istraživanju sudjelovali mladi čije su udomiteljske obitelji učlanjene u udruge udomitelja. Udruge udomitelja pronalaze načina da uključe djecu, daju im mogućnost da i sami iniciraju neke aktivnosti te ih potiču da se zalažu za svoja prava.

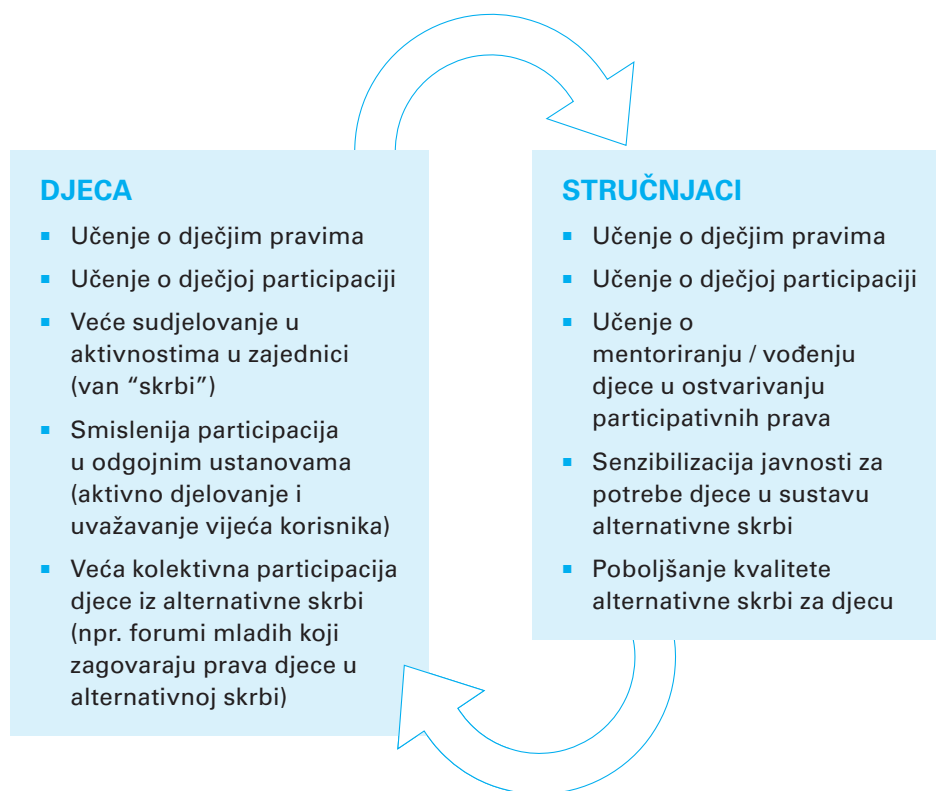
Posebno je zabrinjavajuće, a o tome govore i djeca i stručnjaci, što su djeca slabo informirana o intervencijama u koje su uključena: navode kako ih nitko nije pitao žele li doći u poludnevni boravak ili na smještaj, već su ih samo jednostavno uputili. Djeca su pritom načelno poslušna i ne propituju usluge u koje ih odrasli uključuju jer smatraju da su odrasli ti koji imaju moć donositi sve odluke za njih. I informiranost djece o intervenciji i tijeku skrbi je niska: stručnjaci im nisu objasnili ni vrstu intervencije, ni trajanje, a ni to što će se dogoditi nakon što intervencija završi. Zanimljivo je da i stručnjaci

također navode da su djeca prije dolaska na institucionalni smještaj nepripremljena, da im se ponekad daju i krive informacije pa se ona međusobno informiraju.

PREPORUKE

Kada je riječ o preporukama i prijedlozima za poboljšanje participacije djeca nemaju nekih posebnih prijedloga, no vidljivo je kroz razgovore i druženja s djecom da vole razgovarati i da im je participacija zanimljiva tema o kojoj žele znati više. Mladi iz udomiteljskih obitelji govore o važnosti učenja o dječjim pravima već od osnovne škole i poticanju djece na uključivanje u razne aktivnosti. To je dio njihovog iskustva iz udomiteljskih udruga pa o tome mnogo govore. Njihov je i prijedlog da se oformi forum mladih kako bi mogli izmjenjivati iskustva i kako bi se glas mladih čuo. Slično misle i mladi u institucionalnoj skrbi, koji smatraju kako bi djeca udruživanjem mogla postići da se neke stvari promijene. No u tome trebaju vođenje i podršku odraslih. Upravo ovaj prijedlog (ali i motiviranost mladih) za udruživanjem glasa mladih u formalno tijelo predstavlja priliku za jačanje kolektivne participacije djece u sustavu alternativne skrbi. Na taj način ova skupina djece imala bi priliku da se njihov glas češće i bolje čuje, a ne rijetko kao do sada. Stručnjaci predlažu više edukacija o dječjim pravima, ali i veću senzibilizaciju javnosti o problemima djece iz ranjivih skupina. Također se snažno zalažu za veću kvalitetu skrbi, posebno pravovremenosti intervencija i umreženosti sustava.

Slika 1 sumira preporuke za povećanje participacije djece u sustavu alternativne skrbi iz perspektive djece i stručnjaka.

SLIKA 1: Preporuke za povećanje participacije djece u sustavu alternativne skrbi

LITERATURA

1. Borić, I., Ćosić, A. (2019.). Deinstitutionalization and transformation of institutions for children with behavioural problems in Croatia. (U) M., Krajnčan, (ur.) Celostna obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami oziroma motnjami v Strokovnem centru Planina. VZ Planina, Slovenia. str. 111-131.
2. Brown, W.K., Seita, J.R. (2009.). Growing Up in the Care of Strangers: The Experiences, Insights and Recommendations of Eleven Former Foster Kids. William Gladden Foundation Press.
3. Duncan, M. (2019.). Participation in Child Protection – Theorising children’s perspectives. Palgrave MacMillan, Cham, Switzerland.
4. Kelleher, C., Seymour, M. and Halpenny, A. M. (2014.). Promoting the Participation of Seldom Heard Young People: A Review of the Literature on Best Practice Principles. Research funded under the Research Development Initiative Scheme of the Irish Research Council in partnership with the Department of Children and Youth Affairs. doi: 10.21427/D7GF69
5. Larkins, C., Kiili, J., Palsanen, K. (2014.). A lattice of participation: reflecting on examples of children’s and young people’s collective engagement in influencing social welfare policies and practices. *European Journal of Social Work*, 17 (5), str. 718-736. doi:10.1080/13691457.2014.928269
6. Pravobranitelj za djecu – Izvješća. Pristupljeno na: <http://dijete.hr/izvjesca>.
7. Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud Borić, I., Maurović, I., Miroslavljević, A., Ratkajec Gašević, G. (2012.). Što nam djeca govore o udomiteljstvu – istraživanje dječje perspektive udomiteljstva s preporukama za unapređenje, Zagreb: UNICEF.

Participacija djece koja žive u izoliranim zajednicama

SAŽETAK STUDIJE SLUČAJA

Arijana Mataga Tintor i Andrea Ćosić

UVOD

Izolirane zajednice u ovom istraživanju su zemljopisno određene; to su teritorijalno dislocirane zajednice koje, zbog svoje fizičke udaljenosti i teže dostupnosti od većih središta nemaju raspoložive usluge za svoje građane, posebno za djecu i mlade.

Iako se lokalne zajednice u kontekstu regionalnog određenja najčešće dijele na urbana i ruralna područja, a manje i teže dostupne zajednice najčešće se svrstavaju u ruralna područja, ipak postoje zajednice koje nisu u potpunosti ruralne, no ipak su izolirane zbog svoje udaljenosti i teže dostupnosti. Ključni kriterij koji obilježava pojam „izoliranosti“ u ovom istraživanju odnosi se prvenstveno na izostanak različitih usluga i servisa koji su nužni za kvalitetan život svih građana, a posebno za razvoj i odrastanje djece i mladih.

U kontekstu ovog istraživanja, odabrane zajednice imaju ruralna obilježja, a njihova udaljenost od urbanih središta uvjetovana je slabom prometnom povezanošću. Ruralno obilježje ne mora nužno biti povezano s izoliranošću. Potrebe i karakteristike udaljenih ruralnih regija, ruralnih regija u blizini gradova i ruralnih regija integriranih u funkcionalne gradske regije vrlo su različite, unatoč postojanju snažnih urbanih i ruralnih interakcija u sva tri slučaja (OECD, 2006.).

Postoje ruralna područja koja su snažno integrirana u urbani kontekst kao dio gradske regije i nisu izolirana ili nedostupna u smislu potrebe za različitim uslugama. Postoji, nadalje, ruralno područje koje je u susjedstvu gradskog središta, ali nije snažno povezano s njim. Treća vrsta ruralnog područja ima vrlo slabe urbane veze i udaljena je od bilo kakvih većih urbanih središta. Upravo su takve zajednice bile u fokusu ovoga istraživanja, a kriterij udaljenosti, otežanog fizičkog pristupa, ograničenih mogućnosti prijevoza i nedostupnosti usluga glavni su kriteriji odabira tih zajednica. U inicijativama za ruralni razvoj u Europi, snažno se potiču procesi razvoja ruralnih zajednica. Takve inicijative promiču autentične potencijale zajednica, potrebu nadogradnje postojećeg društvenog i ljudskog kapitala i aktivno uključivanje građana putem platformi na kojima mogu izraziti svoje ideje (Volonteupe, 2016.).

Lokalne zajednice u RH razvrstane su prema indeksu razvijenosti u skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju Republike Hrvatske (NN 147/14 i 123/17). Indeks razvijenosti se tumači tako da sve one jedinice lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave koje imaju vrijednost indeksa veću od 100 spadaju u područje iznadprosječne razvijenosti, dok sve one jedinice lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave koje imaju vrijednost indeksa manju od 100 spadaju u područje ispodprosječne razvijenosti (NN 132/17).

Pokazatelji korišteni u postupku izračuna indeksa razvijenosti uključuju: 1. stopu nezaposlenosti, 2. dohodak po stanovniku, 3. proračunske prihode jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, 4. opće kretanje stanovništva, 5. stopu obrazovanosti i 6. indeks starenja. Sukladno indeksu razvijenosti, jedinice lokalne samouprave razvrstane u I., II., III. i IV. skupinu stječu status potpomognutog područja, a takvim područjima nužna je posebna pomoć države (NN 131/17).

U ovo istraživanje uključene su Općina Rakovica i Općina Lastovo.

Iako Općina Rakovica ima trostruko više stanovnika od Općine Lastovo, u obje općine prisutan je pad broja stanovnika pa tako i djece. Obje zajednice suočavaju se s lošom demografskom slikom i depopulacijom, kako zbog malog broja rođene djece, tako i zbog iseljavanja stanovništva, posebno mlađih generacija. U objema općinama jedna od glavnih gospodarskih grana je turizam, ljudi nisu u socijalnom i egzistencijalnom riziku, no u zajednicama nema svih potrebnih usluga posebno za djecu i mlade. Općine se razlikuju prema indeksu razvijenosti – dok je Rakovica na granici indeksa razvijenosti, Lastovo je prema indeksu razvijenosti visoko rangirano, no slabo prometno povezano s kopnom što značajno otežava život stanovnika otoka.

Iako je Rakovica u kontinentalnom dijelu Hrvatske, prometno je vrlo loše povezana sa većim središtima tako da su stanovnici najčešće usmjereni na vlastiti prijevoz. Na Lastovu je situacija još teža, jer prijevoz ovisi i o brodskim linijama te su potrebni sati za dolazak na kopno ili veće središte. Obje općine se nalaze u vrlo lijepom prirodnom okruženju u zaštićenim prirodnim krajolicima (Rakovica uz Nacionalni park Plitvička jezera, a Lastovsko otočje je Park prirode).

Obje općine imaju dječji vrtić i osnovnu školu, višestoljetno iskustvo osnovnog obrazovanja, no lokalni proračuni nisu u mogućnosti financijski podržati projekte koji bi omogućili bolju kvalitetu života građana.

SUDIONICI

Istraživački koncept Studije slučaja nastao je analizom postojećih usluga za djecu i mlade u lokalnoj zajednici. Uzorak je odabran ciljano – u svakoj zajednici odabrane su odgojno-obrazovne ustanove u kojima su provedeni intervjui i fokus grupe s djecom, roditeljima i zaposlenima, a dodatno su obavljeni razgovori u općinskim upravama s predstavnicima lokalnih vlasti.

Studijom su kroz opažanje, intervjue i fokusne grupe obuhvaćene ukupno 73 osobe: 46-ero djece, 8 roditelja, 14 stručnjaka i 5 predstavnika općinskih vlasti.

TABLICA 1: Broj i struktura sudionika

ustanova sudionici	DJEČJI VRTIĆ RAKOVICA		OSNOVNA ŠKOLA RAKOVICA	OPĆINSKA UPRAVA RAKOVICA	OSNOVNA ŠKOLA LASTOVO	OPĆINSKA UPRAVA LASTOVO
	Djeca	11 (M)	15 (Ž)	8 (1 M, 7 Ž)	–	12 (5 M, 7 Ž)
Roditelji	–		7 (2 M, 5 Ž)	–	1 (Ž)	–
Stručnjaci / zaposlenici	3 (Ž)		5 (1 M, 4 Ž)	1 (M), 2 (Ž)	6 (1 M, 5 Ž)	1(M), 1(Ž)
UKUPNO	29		20	3	19	2
SVEUKUPNO	73					

NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživački koncept Studije slučaja utemeljen je na analizi lokalnih zajednice, njihovog položaja, resursa koji u njima postoje, a odnose se i utječu na život djece i mladih. Istražena je i analizirana organizacija života u odabranim lokalnim zajednicama i postojećih sustava koji u tim zajednicama djeluju. U svakoj od tih zajednica postoje odgojno-obrazovne ustanove, prvenstveno osnovne škole, koje su bile ključno mjesto za provedbu istraživanja.

Metode korištene u istraživačkom procesu su: analiza sadržaja (dokumentacije, planova i programa), opažanje i opisivanje (prostora, dinamike u odgojno-obrazovnim skupinama, odnosa između djece međusobno, djece i odraslih, te odraslih međusobno), razgovor (intervju) i fokusne grupe. Za provedbu intervjua i fokusnih grupa, koristio se pripremljen materijal koji je uključivao informirane pristanke za sudjelovanje u istraživanju, protokole za razgovor s djecom, roditeljima i stručnjacima te protokole za bilježenje intervjua.

Istraživanjem se nastojao opisati prostorni i organizacijski kontekst života i odrastanja djece u zajednicama, s prikazom stavova, razmišljanja i perspektive sudionika istraživanja o položaju djece u odnosu na djecu koja žive u većim središtima, o ostvarivanju njihovih prava, posebno participativnog prava u obitelji, odgojno-obrazovnoj ustanovi, zajednici i društvu općenito.

KLJUČNI REZULTATI

RANJIVOST DJECE

Doživljaj ranjivosti i ostvarivanje dječjih prava sudionici istraživanja koji žive u izoliranim zajednicama (i djeca i odrasli) povezuju s teritorijalnim položajem svoje zajednice koja je fizički udaljena od većih

središta, teže dostupna i prometno slabo povezana s drugim središtima. Udaljenost i loša prometna povezanost ključni su razlozi nedostupnosti različitih usluga, servisa i sadržaja, posebno onih koji su namijenjeni djeci, mladima i obiteljima. Prema mišljenju sudionika istraživanja, djeca su u ovim zajednicama „zakinuta“ jer žive u mjestima bez sadržaja i aktivnosti koje postoje u drugim sredinama. Uskraćena su im neka temeljna prava, poput prava na primjerenu zdravstvenu zaštitu (nema pedijatar, liječnika specijalista, logopeda, rehabilitatora) ili na socijalnu skrb (npr. u zajednici nema socijalnih radnika). Djeca se ne doživljavaju ranjivijima u odnosu na svoje vršnjake zbog života u udaljenim, ruralnim područjima, no ranjivima ih čini izostanak usluga koje su nužne za njihovo odrastanje. Obje zajednice suočene su s depopulacijom, sve lošijom demografskom slikom i odlaskom mladih ljudi. Ljepote krajolika i život u skladu s prirodom u ovim zajednicama sve manje mogu nadoknaditi nedostatak potrebnih usluga važnih za život djece, mladih i njihovih obitelji. Jedna od posljedica izoliranosti zajednice jest i manjak stručnjaka za rad s djecom i mladima. Obje zajednice u kojima je provedeno istraživanje imaju neke specifične ranjivosti koje ističu svi sudionici istraživanja. Općina Rakovica se u posljednje vrijeme suočava s problemom velikog broja migranata koji prolaze ovim područjem i među stanovnicima izazivaju osjećaj straha, nelagode i nesigurnosti, zbog čega roditelji ograničavaju djeci slobodno kretanje. Djeca smatraju da ih ranjivima čini i pretjerana briga i zaštita roditelja. Općina Lastovo suočava se već godinama s problemom odlaska djece u srednju školu u Split, zbog čega su odvojeni od obitelji već kao četrnaestogodišnjaci (na otoku tijekom godine nema mladih srednjoškolske dobi).

DJEČJA PARTICIPACIJA

U odnosu na ostvarivanje dječjih prava, i djeca i odrasli u izoliranim zajednicama smatraju da je u njihovim zajednicama ljepše živjeti zbog prirodnog okruženja, povezanosti građana u zajednici i rastećenosti gužve urbanih sredina. No, izoliranost zajednice jest i osnovni razlog kršenja nekih njihovih prava: prava na dobivanje osnovnih usluga koje djeca trebaju poput zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, prava na sigurnost, poput slobodne igre u okruženju svoga doma, pravo na život u obitelji tijekom srednjoškolskog obrazovanja, pravo na izbor slobodnih aktivnosti.

Djeca su komunikativna i otvoreno iznose prednosti i nedostatke života u svojim zajednicama. Međusobno se dobro slažu, brinu jedni o drugima i tolerantni su prema različitostima na koje nailaze. Izbor prijatelja im je, zbog manjeg broja djece u njihovim zajednicama sužen, no to im otvara prilike da se dobro upoznaju, prihvate jedni druge, da se dobro slažu i međusobno poštuju.

Aktivno participiraju u obitelji, aktivni su u školi i zajednici, ponašaju se poput pravih društvenih aktivista. Svi su jako dobro upoznati s ulogom Vijeća učenika, insistiraju na aktiviranju toga tijela te nemaju problem s artikuliranjem svojih zahtjeva, unatoč činjenici da ih odrasli najčešće ne uvažavaju niti daju povratne informacije. Zbog malog broja učenika u razredu, djeca aktivno sudjeluju u Vijeću učenika. Rado participiraju i prema mišljenju stručnjaka, ponekad prelaze granicu u svojim traženjima. Roditelji pak, podržavaju akcije i inicijative svoje djece, ali smatraju da ih oni koji odlučuju neće podržati jer se ne podržava niti participacija odraslih građana.

Djeca se udružuju, biraju svoje predstavnike, uključuju svu djecu, neovisno o dobi, školskom uspjehu i školskim postignućima. Njihove inicijative rezultiraju organiziranim autentičnim akcijama (poput štrajka učenika na Lastovu ili organiziranja čišćenja rijeke u Rakovici). Unatoč izostajanju podrške odraslih, nisu obeshrabreni, spremaju nove akcije i ne odustaju od svojih zahtjeva.

ZAKLJUČCI

U izoliranim zajednicama postoje ograničenja i prepreke za ostvarivanje participativnih prava djece, no istovremeno se primjećuju dobre prakse koje potiču i omogućavaju dječju participaciju.

U odnosu na prepreke, primjećuje se da način života u zajednici, uvjetovan izoliranošću zajednice, utječe na njenu ranjivost i da se ta ranjivost projicira na život obitelji, djece i mladih. Djeca su ranjivija u ranjivim zajednicama zbog nedostatka usluga koje su nužne za kvalitetniji život i odrastanje djece.

Dok su odrasli ogorčeni zbog takve situacije (roditelji su kritični prema vlastima, stručnjaci su demotivirani za rad jer se osjećaju zanemareno), djeca su argumentirano kritična i pronalaze načine za vlastiti aktivizam. Primjeri dobrih praksi i iskustava dječje participacije proizašla su upravo iz dječjeg aktivizma.

Među odraslima, najveću podršku dječjoj participaciji iskazuju roditelji, dok učitelji misle da djeca nisu dovoljno motivirana za rad i učenje, što se odražava i na poznavanje dječjih prava, razlikovanje prava, obveza i odgovornosti, pa tako i dječju participaciju. Učitelji koji pozitivno govore o dječjoj participaciji i podržavaju dječje akcije i inicijative svjesni su važnosti podrške odraslih. Zanimljivo je i razmišljanje predstavnika lokalnih vlasti o dječjoj participaciji. Dok neki predstavnici lokalne vlasti smatraju da djeca nisu zrela za participaciju i ne shvaćaju djecu ozbiljno, drugi misle da je ona ključna za njihov razvoj, ali i za razvoj zajednice.

U izoliranim zajednicama se događa svojevrsan paradoks. Dok je u tim zajednicama stalno prisutan problem manjka sadržaja i usluga za djecu i mlade, djeca se unatoč tome (ili možda baš zbog toga) samostalno organiziraju i participiraju. Dječja participacija je u tim zajednicama kolektivna, smisljena, planirana i dobro organizirana.

PREPORUKE

Kada je riječ o preporukama i prijedlozima za unapređenje dječje participacije, svi sudionici istraživanja referiraju se na nedostatak sustavne državne podrške manjim izoliranim zajednicama sa ciljem sprječavanja depopulacije i ostanka stanovnika na tom području.

Poboljšanje dječje participacije ovisi o ulaganju za djecu, o poduzimanju akcija i provedbi programa namijenjenih djeci. Zato bi i država i općina trebala više ulagati u takve programe; to bi trebalo biti na listi prioriteta.

Dječja participacija ovisi o angažmanu odraslih koji vlastitim primjerom trebaju pokazati da se može i treba participirati. Za to je potrebna bolja organiziranost odraslih u svim segmentima života i bolja povezanost različitih sustava brige o djeci.

Sudionici istraživanja ističu potrebu organiziranja edukacija za odrasle o dječjim pravima i participaciji. Pomoglo bi i zapošljavanje stručnjaka koji se ciljano bave aktivnostima za djecu i mlade. Bilo bi dobro u lokalnoj samoupravi imati stručno tijelo za realizaciju projekata za djecu i mlade što bi značajno pomoglo i dječjoj participaciji.

LITERATURA

1. OECD (2006). *The New Rural Paradigm – Policies and Governance*. <https://read.oecd-ilibrary.org/governance/the-new-rural-paradigm> [pristupljeno 10.12.2020.]
2. Odluka Vlade RH o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (Narodne novine br. 132/2017)
3. Uredba Vlade RH o indeksu razvijenosti (Narodne novine br. 131/2017)
4. Volonteurop (2016). *Rural Isolation of Citizens in Europe*. https://volunteeringmatters.org.uk/app/uploads/2016/04/Volonteurop_RuralIsolation_Report.pdf [pristupljeno 2.2.2021.]
5. Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 147/14 i 123/17).

Participacija djece u sustavu pravosuđa

SAŽETAK STUDIJE SLUČAJA

Ivana Borić i Marijana Majdak

UVOD

Različiti dokumenti na različite načine definiraju pojam djece i mladih u sustavu pravosuđa, a to je osobito značajno kada se govori o kaznenoj odgovornosti. Prema Zakonu o sudovima za mladež (NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19) dijete je osoba do 14 godina starosti i ono ne može biti kazneno odgovorno, dok su osobe u dobi od 14 do 18 godina maloljetnici (14-16 mlađi maloljetnik, 16-18 stariji maloljetnik) i one su kazneno odgovorne kao i osobe u dobi od 18 do 21 godine starosti (mlađi punoljetnici). U Zakonu o sudovima za mladež uvažene su direktive Europskog parlamenta koje se odnose na zaštitu prava djece i mladih koji se javljaju u sustavu pravosuđa kao počinitelji kaznenih djela i kao žrtve. Uvažene direktive su:

1. Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP (SL L 335, 17. 12. 2011.)
2. Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP (SL L 315, 14. 11. 2012.)
3. Direktiva 2016/800/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svibnja 2016. o postupovnim jamstvima za djecu koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenim postupcima (SL L 132, 21. 5. 2016.)

Ovisno o dobi, djeca i mladi mogu sudjelovati u sustavu pravosuđa na različite načine i iz nekoliko razloga. **Prvi razlog** zbog kojeg se djeca i mladi mogu naći kao sudionici u sustavu pravosuđa je da **su počinili neko kazneno djelo ili prekršaj** u kojem slučaju sudjeluju ovisno o tome jesu li prema Zakonu o sudovima za mladež (NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19) i Prekršajnom zakonu (NN 107/07, 39/13, 157/13, 110/15, 70/17, 118/18) kazneno odgovorna ili nisu. Ako su kazneno odgovorna (stariji od 14 godina), uz odredbe ranije navedenih zakona primjenjuju se i odredbe Zakona o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje (NN 133/12), a policijski službenici dužni su postupati u skladu s Zakonom o policijskim poslovima i ovlastima (NN 76/09, 92/14, 70/19). **Drugi mogući razlog** da se dijete ili mlada osoba javlja kao sudionik u sustavu pravosuđa je ako je **žrtva počinjenja kaznenog djela ili prekršaja od strane druge osobe/a** (pri čemu se također primjenjuju odredbe Zakona o sudovima za mladež i Prekršajnog zakona, te Kaznenog zakona

(NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15) i Zakona o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19). Dijete ili mlada osoba tada se poziva kao svjedok u postupku te se od njega traži da govori i o svojem iskustvu kao žrtve što je gotovo uvijek jako traumatično. Četvrti dio Zakona o sudovima za mladež (čl. 113. do 121.) propisuje na koji način su djeca i mladi kao žrtve kaznenih djela zaštićeni od dodatne traumatizacije i na koji način imaju pravo participirati u cijelom postupku, a da ne budu dodatno negativno izloženi. **Treći razlog** zbog kojeg bi dijete ili mlada osoba mogla biti uključena u postupke pravosuđa je kao **stranka u obiteljsko-pravnom građanskom postupku**. Ovdje se najčešće radi o slučajevima postupka razvoda braka roditelja i/ili odluke o smještaju djeteta izvan obitelji. U obiteljsko-pravnom građanskom postupku također se uzima u obzir i mišljenje djeteta. U tom slučaju dijete se također treba pripremiti za postupak u skladu sa njegovom dobi te ispitati na primjeren način i obazrivo saslušati.

Svemu tome treba dodati i to da djeca i mladi mogu biti sudionici u sustavu pravosuđa i u slučaju da su im roditelji (jedan ili oba roditelja) na izvršavanju kazne zatvora u kaznionici ili zatvoru, u kojem slučaju također spadaju u ranjivu skupinu jer participiraju u sustavu pravosuđa u slučaju ostvarivanja prava na kontakte s roditeljem koji je na izdržavanju kazne u kaznionici ili zatvoru. Ova skupina djece nije uključena u ovo istraživanje, no smatramo da zaslužuje posebnu pozornost u budućim istraživanjima zbog specifičnosti i kompleksnosti svojeg položaja.

U svakom od ranije navedenih slučajeva kada dijete ili mlada osoba mogu sudjelovati u postupku pravosuđa postoje propisani načini na koje djeca i mladi sudjeluju, a pri tome se vodi računa o dokumentima koji govore o pravosuđu prilagođenom djeci (The Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010.). Tako se navodi da pristup svakom djetetu treba biti učinkovit i brz, individualiziran, prilagođen dobi djeteta i usmjeren na njegove potrebe i prava. Posebno je naglašeno poštivanje ograničenja prisutnosti djeteta prilikom ispitivanja i na sudskim raspravama kao i omogućavanje djetetu da pred sudom izrazi svoje mišljenje (Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020.).

SUDIONICI

U ovom istraživanju nastojali smo dobiti uvid u način na koji se u praksi ostvaruje participacija djece i mladih koji su iz različitih razloga postali sudionicima u sustavu pravosuđa. U početnom planiranju terenskih posjeta i studija slučaja izabrane su sljedeće ustanove: Županijski sud u Bjelovaru, Županijski sud u Osijeku, Odgojni zavod u Požegi te Centar za posebno skrbništvo u Rijeci. Ove su ustanove odabrane temeljem sljedećih kriterija: lokacija (nastojali smo obuhvatiti različite dijelove Hrvatske kako bismo dobili širu sliku); opremljenost ustanova u smislu audio-vizualne opreme za rad s djecom i mladima te edukacije stručnjaka (temeljem drugih projekata Ureda UNICEF-a za Hrvatsku); te specifičnost i ranjivost populacije (izabran je odgojni zavod za djevojke, budući da su djevojke s problemima u ponašanju u istraživanjima i praksi prepoznate kao posebno ranjiva skupina u odnosu na svoje potrebe). Početni uzorak ustanova i sudionika proširen je kroz uključivanje Općinskog suda u Zagrebu, Ureda Pravobraniteljice za djecu u pogledu participacije djece i mladih te stranaka u obiteljsko-pravnim postupcima. Ni u ovom slučaju nismo uspjeli doći do djece i mladih te smo uključili dodatnu perspektivu iz ustanove koja brine o zaštiti njihovih prava i interesa, pa tako i prava na participaciju. Zaključno, u ovoj studiji slučaja sudjelovale su sljedeće skupine djece i mladih te odraslih:

1. Mladi počinitelji kaznenih djela u postupku na općinskom i županijskom sudu
2. Maloljetnice kojima je izrečena odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod
3. Roditelji mladih počinitelja kaznenih djela
4. Suci pri županijskim i općinskim sudovima
5. Stručne suradnice pri županijskim i općinskim sudovima
6. Stručne suradnice pri Centru za posebno skrbništvo
7. Savjetnica u Uredu Pravobraniteljice za djecu

Broj i struktura sudionika istraživanja prikazana je u Tablici 1.

TABLICA 1: Broj i struktura sudionika

	M	Ž
Mladi	5	6
Stručnjaci	4	11
Roditelji	–	3
UKUPNO	9	20
29 sudionika		

NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Metode korištene u istraživačkom procesu su: analiza sadržaja (dokumentacije), intervjui te pismeni odgovori na pitanja iz intervjua. Istraživanjem se nastojalo opisati prostorni i organizacijski kontekst sudova, odgojne ustanove i centra za posebno skrbništvo te prikazati stavove, razmišljanja i perspektive sudionika o položaju djece i mladih sudionika postupaka i korisnika odgojnih mjera u sustavu pravosuđa u ostvarivanju njihovih prava, posebno participativnih prava. Sudionici istraživanja odabrani su temeljem ranije navedenih kriterija i svoje uloge u različitim postupcima u sustavu pravosuđa, uz dobrovoljni pristanak i potpisanu suglasnost za sudjelovanjem (u slučaju djece i mladih).

KLJUČNI REZULTATI

RANJIVOST DJECE

U odnosu na doživljaj ranjivosti, ni djeca ni odrasli ne smatraju da su djeca u sustavu pravosuđa ranjivija u odnosu na vršnjake. Jedina perspektiva koja se u ovom aspektu razlikuje je perspektiva

posebnih skrbnica koje se bave djecom u konfliktnim postupcima razvoda braka, a koje navode da su ova djeca ranjiva posebno stoga što postupci traju dugo i djeca su izložena raznim pritiscima i zbi- vanjima i od strane vlastitih roditelja. Ističe se i kako se dugo vremena ranjivost ove skupine djece nije spominjala, no da ova djeca zahtijevaju posebnu pažnju stručnjaka. Iako načelno gotovo svi negi- raj u ranjivost, i mladi i stručnjaci jasno prepoznaju da su ova djeca „drukčija“ od vršnjaka. Navedena različitost očituje se u nepovoljnim uvjetima odrastanja u primarnoj obitelji, zbog čega su neka djeca vrlo rano izdvojena iz obitelji i na taj način postala ekstenzivnim korisnicima prvo sustava socijalne skrbi, a potom i pravosuđa. Iako nije tako striktno percipirana, možemo reći da i sama činjenica da se određeno dijete našlo u nekoj od uloga u sudskom postupku, ipak implicira i neku dozu ranjivosti. Međutim i djeca i odrasli tu ranjivost radije opisuju kao „različitost“ pa čak i „otpornost“ (djeca se i doživljavaju i percipiraju kao „zrelija i čvršća“ zbog negativnih životnih iskustava), iako se navode i jasni primjeri stigmatizacije od strane okoline i niz primjera zaista teških životnih iskustava. Ranjivost ove skupine djece, iako u sustavu pravosuđa uistinu govorimo o djeci i mladima u različitim pozici- jama, proizlazi i iz neadekvatnosti određenih društvenih intervencija (posebno socijalno-zaštitnih), kao što su nepravovremeno izdvajanje djece iz rizičnih obitelji i nepravovremeno pružanje adekvatne pomoći roditeljima u odgoju, odgađanje institucionalnih (težih) mjera zbog načelnog slijeđenja načela postupnosti do neadekvatne skrbi i tretmana u odgojnim ustanovama.

Govoreći o vlastitoj ranjivosti, stručnjaci u okviru pravosuđa je gotovo i ne percipiraju, dok je posebne skrbnice jasno osjećaju i dosta o njoj govore, što je vezano i uz specifičnost i granice njihovih uloga. Generalno, ranjivost stručnjaka proizlazi iz odgovornosti koju osjećaju prema djeci i odgovornosti prema svom stručnom postupanju, a ranjivost je manja što je veće radno iskustvo.

DJEČJA PARTICIPACIJA

Kada je riječ o poznavanju svojih prava, zajamčenih Konvencijom o pravima djeteta, može se kon- statirati kako mladi poznaju svoja prava i najviše o njima govore u kontekstu obitelji, škole, ali i rele- vantnog okruženja odrastanja, odnosno mjesta gdje trenutno borave: tako npr. djevojke u odgojnom zavodu najviše govore o pravima u kontekstu odgojne ustanove, a maloljetnici na sudu najviše govore o obitelji i školi. Roditeljska je perspektiva, a ponekad je dijele i mladi i pojedini stručnjaci, da djeca imaju previše prava, a premalo obveza te da se o dječjim pravima puno govori (djeca ih previše znaju) pa to otežava odgoj. Nitko ne odriče djeci njihova prava, ali primjećuje se i kod djece i kod odraslih dominantni diskurs o „višku prava“, koji odraslima i djeci ne čini dobro. Ovdje se vjerojatno radi i o promjeni tradicionalnih pozicija moći: odraslih kao „oni koji znaju i određuju“ i djece kao „one koje ne znaju i slušaju“.

Kada je riječ o participaciji djece u sustavu pravosuđa, ona je prilično dobro određena pravnim doku- mentima, pravilnicima i smjernicama. U svim se sudskim postupcima djetetu (neovisno o njego- voj ulozi) osigurava pravo da izrazi svoje mišljenje uz primjerenu podršku stručnjaka. Na toj je razini participacija djece u sustavu pravosuđa formalna i konzultativna i neupitna do trenutka izvršavanja mjera. No pored formalne uređenosti i određenosti participacije javlja se i drugi, mekši i možda čak i važniji aspekt na koji utječe niz elemenata, a to je kvaliteta dječje participacije. Prije svega govo- rimo o kvalitetnim stručnjacima koji su adekvatno educirani za rad s djecom i koji imaju dovoljno vremena da se djeci posvete (što nije slučaj kad je riječ o posebnom skrbništvu). Nadalje, kvaliteta participacije ovisi i o mogućnosti (i želji) stručnjaka da zaista čuje i uvaži djetetovo mišljenje, da ga

adekvatno zastupa pred drugim stručnjacima, ali i pred roditeljima. Događa se i to da djeca i stručnjaci imaju različiti doživljaj ispunjavanja dječjih prava, pa tako i prava na participaciju, pri čemu djeca vide više propusta nego stručnjaci. Navedeno upućuje na važnost kontinuirane i uvažavajuće komunikacije odraslih s djecom. Kako bi mogla kvalitetno participirati, djeca trebaju odrasle kao modele, učitelje i partnere. U ovom kontekstu ponovno je važno istaknuti procjenu stručnjaka sa suda, koju stručnjaci u ustanovama ne dijele, da prava na sudjelovanje tijekom izvršavanja mjera, nisu u dobroj mjeri zadovoljena. Tome se mora nadodati da, iz perspektive djece, ta prava često nisu zadovoljena već ni pri prvim socijalno-zaštitnim intervencijama: djeca često ne znaju gdje će i kada biti smještena, koliko će to trajati te kome se mogu obratiti u slučaju da su nezadovoljna smještajem i skrbi. Ovakve prakse učvršćuju osjećaj neizvjesnosti kod djece, ali i nepovjerenja u stručnjake, pa samim time i umanjuju njihovu (buduću) participaciju.

ZAKLJUČCI

Život izvan vlastite obitelji, u nekoj od odgojnih ustanova, posebno u sustavu pravosuđa, nosi puno ograničenja i manjak slobode i privatnosti, što djeca mogu posebno teško doživjeti. U tom smislu u razgovoru s mladima moguće je saznati za niz kršenja ili ograničavanja prava (od prostornih i higijenskih uvjeta, suživota s vršnjacima koji imaju puno problema pa sve do nedosljednih postupanja stručnjaka), što sami stručnjaci doživljavaju kao zadane i teško promjenjive okvire.

Svi sugovornici, i odrasli i djeca, misle da je participacija važna jer doprinosi tome da se djeca bolje osjećaju, ali i da steknu znanja i vještine važne za život u odrasloj dobi. No, participacija djece je i limitirana u odnosu na dob, odnosno zrelost: starija djeca više znaju i više shvaćaju pa mogu i više sudjelovati. Djeca najviše participiraju u obitelji (kad žive u svojim obiteljima), manje u školi, a nimalo u zajednici, što ih i ne zanima jer imaju dojam da je sve stvar politike i odlučivanja koje je izvan njihove kontrole. Mladi navode kako je važno da se djecu pita, da se čuje njihov glas, ali ne nužno i da se taj glas uvaži.

No neovisno o ovom dojmu o „previše prava“ i „previše govorenja o pravima“, stručnjaci naglašavaju kako se u zadnjih petnaestak godina situacija u odnosu na uvažavanje prava djece u Hrvatskoj značajno promijenila nabolje, pa su tako djeca i zaštićenija u sudskim postupcima. No ovdje stručnjaci koji rade na sudu ističu određeni paradoks: djeca imaju jasno utvrđena i zaštićena prava u sudskim postupcima i tome se polaže velika pažnja sve do izricanja sankcije/mjere. Nakon toga, u daljnjem tijeku skrbi, stručnjaci misle da se dječja prava, pa i dječja participacija, manje uvažavaju. To tumače ponajprije neadekvatnim sustavom intervencija, a posebno niskom kvalitetom skrbi u odgojnim ustanovama.

PREPORUKE

Kada je riječ o preporukama i prijedlozima za unapređenje participacije djece i mladih ključna je poruka svih sudionika da je potrebno slušati i uvažiti djecu. Mladi jasno ističu važnost razgovora s djecom, počevši od obitelji, škole do svih okruženja u kojima se dijete može naći. Stručnjaci se

zalažu za više edukacija koje će doprinijeti profesionalnijem postupanju. Edukacije bi trebale, osim stručnjaka, uključivati i roditelje i usmjeriti se na to kako razgovarati s djecom. U odnosu na sustav javne skrbi o djeci te izvršavanja odgojnih mjera, stručnjaci napominju važnost evaluacije i provjere učinkovitosti mjera, kao i ulaganje u uređenje sustava skrbi o djeci kako bi intervencija za djecu bile dostupne i pravovremene.

Na kraju, ali ne i manje važno, potrebno se osvrnuti i na činjenicu da su djeca sudionici sudskih postupaka u ovom istraživanju (a i inače) teško dostupna skupina za istraživače. Potpuno je razumljivo da se njihov identitet štiti, kao da ih se štiti i od nepotrebnog uznemiravanja, no ipak se u takvim situacijama treba zapitati i o tome kako se mogu istražiti i saznati iskustva djece, ako su nam dostupna samo preko odraslih „čuvara“ (engl. *gatekeepers*). Bilo bi važno osigurati i mehanizme da se djeca mogu i imaju kome javiti (ali da se za to i osnaže) u slučaju da žele podijeliti svoja iskustva ili podnijeti eventualnu pritužbu na postupke u kojima su sudjelovala.

LITERATURA

1. Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP (SL L 335, 17. 12. 2011.)
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32011L0093>
2. Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP (SL L 315, 14. 11. 2012.)
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>
3. Direktiva 2016/800/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svibnja 2016. o postupovnim jamstvima za djecu koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenim postupcima (SL L 132, 21. 5. 2016.)
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=EN>
4. Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine
5. Prekršajni zakon (Narodne novine 107/07, 39/13, 157/13, 110/15, 70/17, 118/18)
6. The Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice (2010.) [Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci]
7. Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine 152/08, 76/09, 80/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19)
8. Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje (Narodne novine 133/12)
9. Zakon o policijskim poslovima i ovlastima (Narodne novine 76/09, 92/14, 70/19).
10. Zakon o sudovima za mladež (Narodne novine 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19)

Participacija djece u sustavu zdravstva

SAŽETAK STUDIJE SLUČAJA

Gordana Šimunković i Marina Grubić

UVOD

Zdravstveni je sustav kompleksan sustav čije različite komponente mogu komunicirati na neočekivane načine (WHO, 2010.). On obuhvaća zdravstvenu djelatnost od interesa za Republiku Hrvatsku, koja se obavlja kao javna služba po stručno-medicinskoj doktrini i uz uporabu medicinske tehnologije pri pružanju zdravstvene zaštite (MZ, 2012.). Zdravstvena zaštita pak obuhvaća sustav društvenih, skupnih i individualnih mjera, usluga i aktivnosti za očuvanje i unapređenje zdravlja, sprečavanje bolesti, rano otkrivanje bolesti, pravodobno liječenje te zdravstvenu njegu i rehabilitaciju. U tako kompleksnom sustavu, otkako je pravo djece da izraze svoje mišljenje i da se ono uvažava službeno potvrđeno prije više od 30 godina Konvencijom UN-a o pravima djeteta, to se pravo sve više prepoznaje u zakonodavstvima mnogih zemalja, a tako i njihov značaj u zdravstvenom sustavu. Istraživanja su pokazala da je djeci ograničena mogućnost da izraze svoje potrebe i želje, primarno zbog ovisnosti o roditeljima (Mårtenson i Fåggerskiöld, 2008.) i tradicionalnog načina komunikacije koji je usmjeren na komunikaciju liječnika i roditelja (Butz i sur., 2007.; Young i sur., 2006.). U bolnicama su prava djece na participaciju često kršena. U literaturi se navodi niz razloga za nedostatan sudjelovanje djece koji uključuju zaštitnički stav prema djeci, sumnju u sposobnost djece da participiraju, vezano uz njihovu dob i zrelost (Runeson i sur., 2002.), nedostatak vještina komunikacije prilagođene djeci (Coyne, 2008.), te organizacijske razloge poput nedostatka vremena zdravstvenih djelatnika (Runeson i sur., 2002.). Osim toga, zdravstveni djelatnici mogu se osjećati ugroženima od strane djece koja su upoznata s liječenjem i koja mogu propitkivati njihove postupke (Coyne, 2008.). Pokazalo se da djeca imaju potrebu za osjećajem sigurnosti i ugođe, koji im olakšava participaciju (Ehrich i sur., 2015.). Doživljaj sigurnosti tijekom liječenja povezan je s odnosom povjerenja između djeteta i zdravstvenih djelatnika te uvjetima boravka u bolnici prilagođenima potrebama djece. Odnos povjerenja osniva se na sposobnosti liječnika da bude ljubazan, da ima pozitivan stav te da pokazuje interes za dijete (Lugasi, Achille i Stevenson, 2011). Ako su zdravstveni djelatnici limitirani nedostatkom vremena, odluke se donose odmah i sada, što inhibira odnos povjerenja i mogućnost djeteta da participira u donošenju odluka (Virkki i sur., 2014.). Okolinski uvjeti tijekom boravka djeteta u bolnici, npr. uređenje prostora, koji su važni zbog smanjivanja anksioznosti i straha u djece (Norton-Westwood, 2012.) također povećavaju vjerojatnost participacije djece (Stegenga i Ward-Smith, 2008.). Mogućnost djece da imaju aktivnu ulogu u liječenju povećava se ako imaju osjećaj sigurnosti u komunikaciji sa zdravstvenim djelatnicima. To s druge strane osnažuje dijete, povećava njegovo samopouzdanje i olakšava prilagodbu na bolest i liječenje. Pokazalo se da djeca koja imaju mogućnost sudjelovanja

u liječenju pokazuju višu razinu samoodređenja i moći (Aujoulat, Simonelli i Deccache, 2006.), ali i bolji zdravstveni ishod (Alderson, Sutcliffe i Curtis, 2006.).

S obzirom na navedeno, studija o participaciji djece u zdravstvenom sustavu, usmjerila se na traganje za odgovorima o participaciji djece, ujedno dajući im prostor za participaciju kroz iznošenje mišljenja i iskustva u segmentima koji se direktno odnose na njih i to uz potencijal utjecaja na promjenu stanja: unaprjeđenje participacije djece.

SUDIONICI

Uzorak slučajeva obuhvaćen studijom odabran je temeljem informacija o slučaju, odnosno odabrani su slučajevi za koje se pretpostavljalo da su bogati informacijama koje su u fokusu istraživanja. Ključni kriterij bio je da se radi o narušenom zdravstvenom stanju koje zahtjeva tretman kroz duži period, što je pretpostavka učestalijih kontakata sa zdravstvenim sustavom. Temeljem takve pretpostavke i kriterija, odabrani su:

- a)** skupina djece s teškoćama metalnog zdravlja, odnosno psihičkim poremećajima, a koja primaju usluge u sklopu Psihijatrijske bolnice za djecu i mladež (Zagreb), kao i njihovi roditelji i stručnjaci u radu s njima
- b)** skupina djece i mladih koji imaju iskustva s kroničnom bolesti, a koja primaju usluge u sklopu Kliničkog bolničkog centra Rijeka, Klinike za pedijatriju odnosno Zavoda za hematologiju, onkologiju i kliničku genetiku, Zavoda za gastroenterologiju, hepatologiju, endokrinologiju i nefrologiju te Zavoda za neurologiju i dječju psihijatriju, kao i njihovi roditelji i stručnjaci u radu s njima
- c)** mlade osobe koje su kao djeca imali iskustvo s malignom bolesti, a koje se okupljaju u udruzi Krijesnica – udruzi za pomoć djeci i obiteljima suočenim s malignim bolestima u sklopu inicijative Mladi Krijesnice i djeluju, između ostaloga, i za djecu koja se trenutno nalaze u liječenju zbog maligne bolesti, kao i djelatnici istoimene udruge.

Kroz studiju je kroz intervju i fokusne grupe obuhvaćeno ukupno 74 osoba: 26 djece, 7 mladih osoba, 21 roditelj i 20 stručnjaka.

TABLICA 1: Broj i struktura sudionika

ustanova ▶ sudionici ▼	PSIHIJATRIJSKA BOLNICA ZA DJECU I MLADEŽ	KBC RI – KLINIKA ZA PEDIJATRIJU	KRIJESNICA – UDRUGA ZA POMOĆ DJECI I OBITELJIMA SUOČENIM S MALIGNIM BOLESTIMA
	Djeca – vrtić i predškola	–	–
Djeca – osnovna škola	5 (2 M, 3 Ž)	7 (4 M, 3 Ž)	–
Djeca – srednja škola	8 (3 M, 3 Ž)	6 (3 M, 3 Ž)	–
Mladi (18 – 29 godina)	–	1 (M)	6 (2 M, 4 Ž)
Roditelji	12 (M)	9 (2 M, 7 Ž)	–
Liječnici/ca	4 (2 M, 2 Ž)	2 (M)	–
Medicinske sestre / tehničar	–	3 (Ž)	–
Psiholog/inja	6 (Ž)	–	1 (Ž)
Socijalni radnik/ca	1 (Ž)	–	1 (Ž)
Ostali	–	–	2 (1 M, 1 Ž)
UKUPNO	36	28	10
SVEUKUPNO	74		

NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje se provodilo analizom sadržaja dostupnih javnih podataka (internetske stranice i dokumenti dostupni preko njih), opažanjem te razgovorom s ispitanicima putem intervjua ili fokusnih grupa. Pri analizi internetskih stranica i dostupnih dokumenata, promatralo se koliko tekst uključuje informacije o participaciji (koliko informira, koliko potiče na iznošenje mišljenja, uključivanje u donošenje odluka, predlaganje aktivnosti i dr.). Ujedno se nastojalo njihovom analizom razumjeti jasne i skrivene vrijednosti vezane uz područje istraživanja.

Za provedbu intervjua i fokusnih grupa, koristio se pripremljen materijal koji je uključivao informirane pristanke za sudjelovanje u istraživanju, protokole za razgovor s djecom, roditeljima i stručnjacima te protokole za bilježenje intervjua. Protokoli za razgovore sastojali su se od uvodnog dijela u kojem se predstavljaju istraživačice i ukratko objašnjava svrha istraživanja te od pitanja grupiranih u nekoliko skupina: anamnestički podaci, doživljaj ranjivosti djece, ostvarivanje dječjih prava i participacija djece. Protokol za bilježenje intervjua bio je podijeljen u 5 dijelova: iskustvo ranjivosti, ostvarivanje

prava djece, participacija djece u različitim aspektima njihova života, potencijali i prepreke za participaciju te napomene i komentari. Intervjui su se provodili u razdoblju od prosinca 2019. do travnja 2020. godine u dvije ustanove/institucije: Psihijatrijskoj bolnici za djecu i mladež (Zagreb), Kliničkom bolničkom centru Rijeka – Klinici za pedijatriju (Rijeka) i jednoj udruzi: Krijesnici – udruzi za pomoć djeci i obiteljima suočenim s malignim bolestima (Zagreb). Uvid u internetske stranice i dostupne dokumente učinjen je u travnju 2020. godine.

KLJUČNI REZULTATI

RANJIVOST DJECE

Detektirani ključni čimbenici koji doprinose ranjivosti djeteta u sustavu zdravstva na razini individue vezani su uz specifičnu teškoću s kojom se nosi dijete (teškoća mentalnog zdravlja i/ili faktori koji njoj doprinose, fizička bolest) i njena obilježja uključujući simptome i posljedice. Detektirani strukturni čimbenici koji doprinose ranjivosti obuhvaćaju specifičnosti organiziranosti različitih sustava u zajednici:

- suradnja s nekim sustavima (npr. škola, socijalna skrb) potrebna za utjecaj na uzrok problema prespora je i tek djelomično učinkovita
- mehanizmi potrebni za utjecaj na uzroke nalaze se u domeni drugih sustava (npr. mehanizam da stručnjaci u zdravstvenoj ustanovi odrede roditelju djeteta s teškoćama mentalnog zdravlja da ide na terapiju ili u školu za roditelje, a ne samo savjetuju da to čini)
- nefunkcioniranjem svih sustava preuzimaju se segmenti koji nisu domena medicine već domena socijalnog sustava, sustava pravosuđa itd. (npr. dijete koje je agresivno ostaje duže smješteno u bolnici jer mu se traži adekvatan smještaj)
- nema adekvatne supervizije stručnjaka koja pružaju usluge djeci
- nedovoljan broj stručnjaka za pružanje usluga djeci (npr. za pružanje adekvatnog broja individualnih i grupnih terapija, za pružanje informacija i/ili psihološke potpore kod fizičke bolesti)
- manjak znanja stručnjaka (npr. u školskom sustavu) kako pristupiti i pomoći djetetu
- manji interes psihofarmakoloških tvrtki za djecu, što dovodi do toga da mu se ne može dati prvi lijek izbora pri dolasku na odjel ili se postojeći lijek treba „trgati“ jer nije dostupan u dozi za djecu)
- preporuke jednog sustava ne uvažavaju se u okviru drugog (npr. preporuka da dijete s ADHD-om ostane u razredu, dobije asistenta u nastavi i održava granice u radu s njima, stavi se u poseban razred).

Sjecišta ranjivosti prepoznaju se u području gdje dolazi do preklapanja individualnih čimbenika sa strukturalnim čimbenicima. Uočavaju se razlike o doživljaju i opisu ranjivosti dvije skupine djece iz zdravstvenog sustava. Na osnovu navoda djece, njihovih roditelja i stručnjaka koji s njima rade može se vidjeti da se djeca s psihičkim tegobama i poremećajima doživljavaju ranjivije i drugačije, najvećim dijelom zbog specifičnosti njihovih teškoća, ali i dodatno zbog često otežanih uvjeta odrastanja u disfunkcionalnim obiteljima. Djeca s kroničnim i malignim bolestima svoju ranjivost povezuju s tjelesnim simptomima i posljedicama bolesti i liječenja na svakodnevno funkcioniranje. Stručnjaci koji

rade s djecom s psihičkim problemima također izražavaju veću razinu vlastite ranjivosti u odnosu na stručnjake koji brinu o djeci s kroničnim bolestima. U toj skupini treba izdvojiti djecu s malignim bolestima, koja zbog specifičnosti bolesti i dugotrajnog liječenja predstavljaju ranjiviju skupinu zbog odvojenosti od okoline, a što može dovesti do teškoća prilagodbe.

DJEČJA PARTICIPACIJA

Svi sudionici istraživanja se slažu da je dječja participacija važna, da djecu treba slušati, pitati za mišljenje i uključiti u donošenje nekih odluka, ali se mišljenja o razini dječje participacije razlikuju. Djeca koja su u skrbi psihijatrijske bolnice doživljavaju da su premalo uključena, kako u obitelji, tako i u školi i u zdravstvenom sustavu. Za razliku od njih, većina njihovih roditelja navodi da su njihova djeca i previše uključena, da imaju prevelika prava. Stručnjaci ističu važnost obiteljskog okruženja koje može poticati ali i ograničavati participaciju djece, posebno u situaciji kada se radi o djeci s emocionalnim i ponašajnim teškoćama. Upravo zato oni se u okviru svog posla trude djecu što više uključivati, davati im mogućnost da biraju i odlučuju kad god je to moguće. Participaciju djece potiču kroz davanje informacija o tretmanima i preporukama, o liječenju i boravku u bolnici te na način da daju mogućnost djeci da biraju neke aktivnosti, predlažu teme za razgovor i sl. Zanimljivo je da djeca s kroničnim i malignim bolestima ne uočavaju veću potrebu za sudjelovanjem u zdravstvenom sustavu, voljela bi da ih više informiraju, ali su zapravo zadovoljna činjenicom da liječnici uglavnom razgovaraju s njihovim roditeljima. Za razliku od njih, mladi liječeni od malignih bolesti u djetinjstvu ističu da je informiranje važan oblik participacije, a koji se ne ostvaruje. Većina sudionika istraživanja u prijedlozima i preporukama za poboljšanje participacije u okviru zdravstvenog sustava ističe važnost informiranja djece tijekom liječenja te važnost unaprjeđenja komunikacijskih vještina zdravstvenih djelatnika.

ZAKLJUČCI

Na temelju saznanja uočenih i prikupljenih kroz studiju izdvajaju se sljedeći elementi koji omogućuju i pospješuju participaciju:

- senzibilitet pojedinca, ustanove/organizacije, sustava i zajednice, kao značajnih dionika u procesu odrastanja, za potrebe djeteta i njihovo uvažavanje djece
- raspolaganje osobnim i profesionalnim vještinama koje pospješuju participaciju (npr. komunikacijske vještine)
- raspolaganje znanjima o važnosti participacije i njenom položaju u okviru prava djece
- organiziranost sustava na način koji omogućava okruženje za participaciju (npr. vremenska raspoloživost, raspoloživost ljudskih resursa).

Navedeni elementi, ukoliko nisu prisutni, prepreka su participaciji djece i onemogućavaju postizanje dobrobiti iz njenog prakticiranja. Sukladno prepoznavanju važnosti participacije od strane sudionika obuhvaćenih studijom, prepoznaje se da kao posljedicu/e neodgovarajuće i limitirane participacije možemo očekivati nižu razinu spremnosti na cjelokupni razvoj u sadašnjosti i u budućnosti, upoznatosti s različitim aspektima funkcioniranja u životu, spremnosti na osamostaljivanje,

razumijevanja, uvida i kritičnosti, znanja o životu, mogućnosti za poticanje promjene kod djeteta i, općenito, otežan boravak djeteta na hospitalizaciji te veću razinu emocionalnih teškoća (tjeskobe, anksioznosti, depresije).

PREPORUKE

Uz implementaciju prepoznatih elemenata koji pospješuju participaciju, sukladno uočenom pod primjerima dobre prakse u zdravstvenom sustavu i području zdravstva preporučuje se:

- informiranje djeteta o određenoj usluzi u sklopu zdravstvene ustanove prilikom dijagnostike i/ili tretmana (npr. informiranje o bolesti, što se može očekivati prilikom hospitalizacije, što se može očekivati prilikom konkretnog postupka, kako će izgledati dijagnostika i/ili tretman, što se može očekivati tijekom dijagnostike i/ili tretmana, koje su prednosti i/ili rizici itd.)
- pružanje prostora djetetu za postavljanje pitanje i iskazivanje mišljenja (npr. tijekom informiranja, dostupnost osobe ili osoba koje će djetetu pružiti informacije i saslušati njegovo mišljenje itd.)
- poticanje na participaciju (npr. kroz internetsku stranicu institucije/organizacije koja potiče participativnost, osiguravanjem podržavajućeg okruženja: pokretanje grupe djece/mladih koji će djelovati sa specifičnim ciljem, uključujući i participaciju)
- pružanje mogućnosti odabira (npr. redoslijed neke aktivnosti, uvođenje psihofarmatika, primjena određene vrste anestezije, teme u psihoterapeutskom radu itd.).

LITERATURA

1. Alderson, P., Sutcliffe, K., Curtis, K. (2006.): Children's competence to consent to medical treatment. *Hastings Center Report*. 36 (6). 25–34.
2. Aujoulat, I., Simonelli, F., Deccache, A. (2006.): Health promotion needs of children and adolescents in hospitals: A review. *Patient Education and Counseling*. 61 (1). 23–32.
3. Butz, A. M., Walker, J. M., Pulsifer, M., Winkelstein, M. (2007.): Shared decision making in school age children with asthma. *Pediatric Nursing*. 33 (2). 111–116.
4. Coyne, I. (2008.): Children's participation in consultations and decision-making at health service level: A review of the literature. *International Journal of Nursing Studies*. 45 (11). 1682–1689.
5. Ehrich, J., Pettoello-Mantovani, M., Lenton, S., Damm, L., Goldhagen, J. (2015.): Participation of Children and Young People in Their Health Care: Understanding the Potential and Limitations. *J Pediatr*. 167 (3). 783-4. doi: 10.1016/j.jpeds.2015.05.001.
6. Lugasi, T., Achille, M., Stevenson, M. (2011.): Patients' perspective on factors that facilitate transition from child-centered to adult-centered health care: A theory integrated metasummary of quantitative and qualitative studies. *Journal of Adolescent Health*. 48 (5). 429–440.
7. Mårtenson, E. K., Fägerskiöld, A. M. (2008.): A review of children's decision-making competence in health care. *Journal of Clinical Nursing*. 17 (23). 3131–3141.
8. MZ – Ministarstvo zdravstva (2012.): Nacionalna strategija razvoja zdravstva 2012 – 2020. Ministarstvo zdravstva, Zagreb.
9. Norton-Westwood, D. (2012.): The health-care environment through the eyes of a child – Does it soothe or provoke anxiety? *International Journal of Nursing Practice*. 18. 7–11.
10. Runeson, I., Hallström, I., Elander, G., Hermerén, G. (2002.): Children's needs during hospitalization: An observational study of hospitalized boys. *International Journal of Nursing Practice*. 8 (3). 158–166.
11. Stegenga, K., Ward-Smith, P. (2008.): The adolescent perspective on participation in treatment decision making: A pilot study. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*. 25 (2). 112–117.
12. Virkki, M., Tolonen, T. H., Koskimaa, T., Paavilainen, E. (2014.): Children as decision-makers in health care – An integrative review. *Clinical Nursing Studies*. 3 (1). 47.
13. WHO – World Health Organization (2010.): The world health report 2010. Health systems financing: the path to universal coverage. World Health Organization, Geneva.
14. Young, B., Moffett, J. K., Jackson, D., McNulty, A. (2006): Decision-making in community-based paediatric physiotherapy: A qualitative study of children, parents and practitioners. *Health & Social Care in the Community*. 14 (2). 116–124.

Rukopis predstavlja značajan doprinos u nekoliko dimenzija. Prije svega, oblikovanje nalaza i rezultata istraživanja daju sveobuhvatan uvid u ključne koncepte studije: ranjivost i dječju participaciju. Studija je izvrsna kombinacija znanstvenog i stručnog teksta s izraženom jasnoćom stila pisanja. Ključni pojmovi, njihova znanstvena utemeljenost i pozivi na relevantne rezultate znanstvenih istraživanja protkani su stručnim zapisima i primjerima iz prakse. Upravo takvim pristupom autorice vrlo suvereno ukazuju i pokazuju na razumijevanje i „življenje“ dječje participacije kao sastavnice njihova profesionalnoga i znanstvenoga djelovanja. Ta, samo naizgled, lakoća, rezultat je njihova sustavnoga bavljenja ovom problematikom i njezinog istraživanja na našim prostorima, koja ujedno predstavlja i sustavnu anticipacijsku snagu u pokušaju mobiliziranja i aktiviranja obrazovne politike za dobrobit djece i mladih. Studija daje uvid u niz relevantnih dokumenata i zakonskih akata koji su usko povezani s dva ključna pojma (ranjivosti i dječjom participacijom) u nacionalom i europskom okviru, ali istovremeno pruža i niz preporuka i pouka. Upravo preporuke i pouke mogu i trebaju biti pokretači daljnjih akcija za koje se autorice zalažu.

Studija je stručno i znanstveno utemeljena i može poslužiti svima onima kojima je u fokusu djelovanja dobrobit djece i mladih na znanstvenoj ili aplikativnoj razini, bilo izravno, u svakodnevnoj praksi, ili u kreiranju obrazovne politike – od studenata i djelatnika u sustavima odgoja i obrazovanja, zdravstva, socijalne skrbi, pravosuđa, do zagovaranja dječjih prava i najšire javnosti.

**Prof.dr.sc. Lidija Vujičić,
Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

unicef | za svako dijete